

NÓGRÁDVÁRMEGYE TÖRTÉNETE

AZ 1544-IK ÉVIG.

IRTA:

NAGY IVÁN

MAGY. TUD. AKAD. R. TAG.

HIVATALOS KIADÁS.

A VÁRMEGYE TULAJDONA.

BALASSAGYARMAT

A BALASSAGYARMATI KÖNYVNYOMDA SZÖVETKEZET

1907.

Előszó.

IRTA: NAGY MIHÁLY ALISPÁN.

Midőn a vármegye közönségének megbizásából közrebocsátom Nógrádvármegye monografiájának, Nagy Iván m. tud. akad. r. tag által megirt, s a vármegye történetének 1000-tól 1544. évig terjedő leírását magában foglaló részét, szükségesnek tartom, hogy a füzet megjelenéséhez, hivatalos oldalról némi tájékoztatással szolgáljak.

Vármegyénk monografiájának kérdésével, törvényhatóságunk 1884. évi június 26-ik napján tartott közgyűlésén foglalkozott első ízben, amidőn Scitovszky János alispán indítványára «megyei szék-házépületünk 50 évi fennállása alkalmából s emlékére, Nógrádvármegye monografiájának megiratását, a megye szabad rendelkezése alatt álló alapok jövedelmeinek terhére foganatosítandónak mondotta ki, ebből kiindulva a megirandó mű tervvázlatának és közelebbi módozatainak javaslatba hozatala céljából az elnökség vezetésére felkért losonczy gróf Gyürky Ábrahám főispán elnöklete s Scitovszky János alispán helyettes elnöklete alatt: Gróf Forgách Antal, Pulszky Ferencz, Dessewffy Ottó, Nagy Iván, Huszár István, Harmos Gábor, Pajor István, Reményfy József, Hanzély László, Zsemlyinszky Rezső, Pintér Sándor, Vladár Viktor, Szigyártó Sámuel, Mikszáth Kálmán, Szánthó Ágoston, Komjáthy Anzelm és dr. Plichta Soma urakat kérte fel.»

Ugyanakkor a szükségelt költségek előteremtése céljából, törvényhatóságunk u. n. monografiaalapot létesített a vármegye szabad rendelkezése alatt álló egyetlen alapja, a segedelmi magánpénztárnak évenként jelentkező megtakarításából; később ez alap jövedelmét az 1889-ik évtől kezdve, jelentékeny mérvben növeltette, a vármegyei térképek elárusítása után befolyt haszonnak beutalásával, az 1894-ik évben pedig, amidőn vármegyénk közönsége, a milleniumi év emlékezetét, maradandó alkotások és alapítványokkal ha-

tározta el megörökíteni, az e célra megszavazott 125,000 forintnyi adományból 5,000 forintot rendelt fordítani a monografia minél diszesebb illusztrált kiadása költségeire. Csakhamar dűlőre jutott a mű megiratásának kérdése is, még pedig vármegyénk közönségének osztatlan öröme, amennyiben megnyerni sikerült, országos híru történészünket, vármegyénk szülöttjét, Nagy Iván m. tud. akadémiai rendes tagot, a ki hajlandónak nyilatkozott, részint a már általa összegyűjtött, részint pedig az inntul összegyűjtendő megbizható adatokból, vármegyénk történetét megírni s a művet öt év alatt sajtókészen vármegyénknek átszolgáltatni. A kölcsönös kikötmények biztosítására szolgáló, s vármegyénk közönségének 1890 évi febr. 15-ik napján tartott rendkívüli közgyűlésén, 9 kgy. sz. a. elfogadott szerződést, 1890 évi decz. 21-ikén, 92,042 sz. a. kelt leiratával hagyta jóvá a m. kir. belügyminister.

A 120—150 nyomtatott ivre tervezett műnek, a szerződéshez fűzött «tervrajz»-a, szószerint a következő beosztást tartalmazta:

«I. kötet (Általános rész).

Bevezetés.

I. A megye földrajzi területének ismertetése.

II. A megye népessége s néprajzi viszonyai.

III. A megye politikai története, alakulásától a jelenkorig, általános felfogásban.

IV. A helyhatóság belélete:

a) Közigazgatási.

b) Törvénykezési tekintetben.

c) Közgei a legrégibb idöktől (t. i. fő- és alispánjai, és főbb tisztviselői stb.)

d) Czimere és pecsétjei.

e) Levéltára.

f) Intézményei szellemi és anyagi tekintetben.

g) Épületei.

V. Egyházi s vallási állapot.

VI. Szellemi műveltség ügye (iskolák, növeldék, könyvtárak stb.).

VII. Anyagi műveltség ügye (gyár, ipar, stb.).

VIII. Közegészség ügy.

IX. Közbiztonsági ügy.

X. Gazdasági közlekedési ügy.

XI. Régi műemlékek, várak, romok, templomok stb.

XII. Nevezetesebb családai.

XIII. Közszerelésü férfiak.

XIV. Irodalmi egyénei.

II. kötet.

I. A megye részletes története, vagyis összes községeinek történeti, statisztikai stb. ismertetése.

II. A megye monographiájának forrásai és azon művek, melyek e megyéről megjelentek.»

Úgy látszik, mintha ennek a tervrajznak pontos követésétől maga a szerző, művének mindjárt a kezdetén eltekintett volna.

Ama rendkívüli nehézségek, amelyekkel egy vármegyei monografia írójának, felhasználható történelmi kútforrások és egyéb hiteles adatok elégtelensége miatt megyszerte megküzdeni kell, nálunk hatványozott mértékben lépnek előtérbe; hiszen tudvalevő, hogy vármegyei levéltárunk okmánygyűjteménye is, csak az 1684-ik évvel kezdődik, az ennél régibb irataink, levéltárunknak a füleki vár legutolsó ostroma és pusztulása alkalmával az 1683-ik évben hamvadtak el. Érezte Nagy Iván is feladata nehézségeit, annál nagyobb buzgalommal látott azok leküzdéséhez; közönségünk pedig teljes bizalommal és megnyugvással nézett az ősz tudós munkája elé, aki egy emberöltőn át, tudományos buvárlataival, leírásaival, eddig is vármegyei multunknak szentelt a legtöbbit; mostani levéltárunkat nála jobban senki sem ismerte s e mellett a mi felhasználható adat kínálkozott, a köz, hitbizományi, családi és magán levéltárakban, mindaz nem került ki az ő kutató éles szemét, másolatot vett róluk, úgy, hogy művének megírásához, egy rendszeres, nagy buzgalom és kitartással egybegyűjtött értékes adathalmaz állott rendelkezésére.

Sajnos, hogy előrehaladott korával járó folytonos gyengélkedése minduntalan hátráltatta műve megírásában. Az 1898-ik év tavaszán, mintha sejtette volna végórájának közeledését, lázas gyorsasággal látott munkájához, s amint egy-egy iv kézirattal elkészült, nyomban sajtó alá bocsátotta; munkája azonban a 12-ik nyomtatott ívvel megszakadt, mindössze a XVI-ik század történetének leírásáig vagyis addig ért, ameddig a jelen kiadvány terjed, amidőn Horpácson, 1898. évi október 26-ikán, testi szenvedéseitől megváltotta csendes kimulása. Elhunyt fölözt érzett fájdalmas részvétének, közönségünk jegyzőkönyvileg méltó kifejezést adott, ám nevének önmaga is örök emlékezetet biztosított a magyar történetírás és genealogia terén szerzett érdemeivel. Jelentékeny vagyónát, igen értékes könyvtárával együtt, az ő kezdeményezésére alakult «Nógrád vármegyei Múzeum» örökölte; ami örökségi osztályrészünk a most kiadott töredéken kívül a monografiára vonatkozó gazdag adatgyűjteményből áll, mely az avatott kézben bizonyára meg-

könnyebbíteni fogja vármegyénk történelmi multjának mielőbb kivánatos megírását.

Az adatgyűjtemény jegyzéke a következő:

Nógrádi okmányok 1074—1699-ig. Hét vaskos kötetre terjedő, százakra menő okmánymásolatot magában foglaló gyűjtemény.

Anyaghalmaz Nógrádvármegye történetéhez az 1711-ik évig. Nagyobbára a vármegyei levéltár adataiból gyűjtve 1854-ben.

Történeti kivonatok Nógrádvármegye 1597—1603 évi jegyzőkönyveiből. Összegyűjté N. I. 1851-ben.

Collectana ad historiam Comitatus de Nógrád. Auctore Francisco Radványi. (Nógrádvármegye egykori hírneves jegyzőjének, Radványi Ferencznek, a M. Nemzeti muzeumban őrzött eredeti kéziratáról vett másolat.)

Nógrádvármegye köz- és magánérdekeire vonatkozó ügyiratok gyűjteménye.

Protocollum Cottus Neograd ab 1695—1699.

Protocollum Cottus Neograd ab 1716—1718.

Nemesi lajstromok. (Catastra Nobilium.) Nógrád, Fejér, Bács-Bodrog, Krassó-Szörény vármegyék levéltáraiban őrzött jegyzőkönyvekből kivonva.

Conscriptio portarum Comitatus Neogradiensis Anno 1553 et 1554 peracta. Eredetije az országos levéltárban.

Királyi nádori levelek Nógrádhoz 1663—1666.

Genealogiák Nógrádhoz.

Nógrádvármegye leírásához adatok.

Képek Nógrádvármegye történetéhez. Ké nyomatok és fényképek.

Nógrádi arc képek. Képgyűjtemény.

Balassagyarmat mezővárosa történetét illető okmányok. Összegyűjté: N. I. 1853-ban.

Balassagyarmat történetére vonatkozó okmányok.

Végül a mű illusztrálására szánt mintegy 63 képnek autotipiai és cinkografiai kliséje.

A fenti adatok felsorolásánál hűen alkalmazkodtam a Nagy Iván által adott czimekhez; fontosnak tartottam az adatgyűjtemény ismertetését a vármegyénk monografiájának megírása iránt érdeklődő történetírókra nézve is, akiknek ajánlatait mindenkor szívesen fogadja és veszi tárgyalás alá a vármegye monografia bizottsága.

Végül megjegyzem, hogy a közel 600 példányban közrebocsátott eme kiadványnak elárúsításából befolyó jövedelem, a monografiái alapot illeti.

Balassagyarmaton, 1907. márczius havában.

ELSŐ RÉSZ.

NÓGRÁDVÁRMEGYE TÖRTÉNETE

1000—1300

BEVEZETÉS.

Azón földterületen — mely jelenleg Nógrád vármegyének nevezetik — a társadalmi élet fejlődését, eseményeit, viszonyosságait, küzdelmeit, közművelődési sikereit, erőnyeit és hátrányait feladatomban lerajzolni azon időtől fogva, mióta a nevezett terület mint helyhatóság a magyar államnak alkotmányos szervezetébe lett beillesztve.

Ezredik éve mult, hogy a honszerző Árpádnak diadalmas hadai mai hazánkat meghódíták. A hódítás nem egyszerre, nem egy csapásra esett meg.

Béla király névtelen jegyzője szerint Hülek fia Szoárd, Kadocsa és Huba vezérek feladata volt, hogy az ország felső része is — a mai Gömör, Nógrád-, Hont-, Bars- és Zólyomvármegyéken át Nyitraiig a Morva határig — magyar uralom alá kerüljenek. Ezek a hadi tervet szerencsésen végre is hajtották.¹ Egyik hadtestök a Duna bal partján Verőczenél vonult a jenei hegyek kelet-oldali árnyékában a sziklahalmon emelkedő Nowigrad (= Nógrád) vára alá, mely ellentállás nélkül meghódolt és utat nyitott az Ipoly hasította mostani egész vármegye elfoglalására.

Igy lőn Nógrád vára a miénk, és a bele helyezett őrségnek főnöke lőn parancsnoka az egész nagy környéknek (= vármegyének), mely Nógrád váráról vette nevezetét.

Már a hódítás korában kellett, hogy a kormányzatnak valamely rendszere uralkodjék az elfoglalt területen. Ez eleinte csakis a hadi rendszer lehetett. Midőn pedig a hódítás bevégezve és annyira-mennyire az új hazának határai megállapítva lőnek, szükségszerűleg a közigazgatási kormányzat is bizonyos területi beosztást igényelt. A vezérek korszakában ez mindvégig a hadi szerkezeten alapúlt. Milyen volt azonban e beosztás úgy földrajzi, valamint polgári vagy politikai tekintetben? Milyen fejlődéseken, átalakulásokon esett át

¹ Anonymus, Endlichernél: *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli 1849. 30. l.

századok vagy rövidebb korszakok folyamában a kiszabott tagozatok beosztása; a helyhatósági élet rendszere? Mindezeket történetíróink Kollár Ádámtól kezdve maig el nem dönthették.¹

Az újabb nyomozások azon következtetésre jutottak, hogy a fejedelemség idejében vagyis a vezérek egész korszaka alatt csupán a vár-rendszer, az ugynevezett vár-ispánságok alkották a kormányzati hatóságokat. Csak I. István király osztotta fel polgári közigazgatás érdekében vármegyékre az országot, fennhagyva mégis honvédelmi tekintetből a vár-ispánságokat is.²

Ezen vélemény alapján Nógrád is nagy ideig, I. István király koráig, csak vár-ispánság volt, és mint ilyenek terjedt ki hatósága a megyére is.

Akár a vár-ispánságok, akár a vármegyék intézményének szerkezetét, politikai és közjogi életét vegyük szemügyre, amint az az Árpádok korszakában fejlődött, módosult, alakult és hatott, annak teljes képét híven s a maga egészében elégséges adatok hiányában visszatükröztetni többé lehetetlen.

Amennyit a fennmaradt történelmi emlékek alapján az akkori összes közigazgatás szerkezetéről tudhatunk, azt már legnagyobb részben csak a XIII. század első negyedébeli tűzesvas próbák által döntő váradí itélőszék fennmaradt lajstromából merithetjük.³ Ezen adatok nagyobbára a várrendszer népségére vonatkoznak és minden esetre világot vetnek hátrafelé is hosszabb időközre annál több bizonyossággal, mert II. Endre király korából valók és így azon korbeli közjogi állapotokat érintik, midőn maga ama várszerkezeti rendszer már fölülről a korona részéről megkezdett eladományozások által alapját gyengítő, sőt megbontó sérelmeket szenvedvén, sokban megbontott életszakát élte.

¹ Kollár: Ad. Historiae, Jurisque publici R. Hung. Amoenitates. Vindob. 1873. — Kovachich M. G. Notio Comitatum olim et hodie. Viën. 1814. Botka T. Notitia diplomatica veteris Constitutionis Comitatum. Pest. 1831. Palugyay Imre: Megyerendszer hajdan és most. Pest 1844—47. 4. kötet. Hajnik Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. Pest 1872. stb.

² Pesty Frigyes: A Magyarországi Vár-ispánságok. Budapest 1882. Botka Tiv. Jogtörténeti tanulmányok a magyar vármegyék szervezetéről. Budapesti szemle 1865. I., II. köt., 1865. IV. k., folytatás Századok 1870., 1871. és 1872. évfolyam.

³ Lásd első kiadását: «Ritus explorandae Veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis Controversiis ante annos trecentos et quadraginta usa est, et eius testimonia plurima in Sacratio Summi templi Varadiensis reperta. Colosvarii 1550.» — Ezen első kiadás után kibocsátotta Bel Mátyás «Aparatus ad Historiam Hungariae . . .» című Posonii 1735—46. forrás gyűjteménye 191—278. lapjain. Legutóbb közlé Endlicher: «Monumenta Arpadiana . . .» Sangalli 1849. című kiadványában.

A várnak (Castrum), — mely mintegy katonai tábornak törzsszállásául szolgált, — főnöke a Vár-is pán (Comes castri) volt, akit a király nevezett ki és aki a vár-ispánsághoz tartozó összes területnek és ezen terület lakosságának is úgy a hadi, mint a polgári ügyekben legfőbb parancsnoka és intézője volt. Utána következett az Udvarbíró (Comes Curialis), a Vár-ispánnak a magánjogi s közgazgatási ügyekben helyettese és mintegy segédbírája.¹ Ez intézkedett a vár benső és külső népének mindennemű kisebb jelentőségű ügyeiben, mely birtok, rang, személyi és vagyoni jogi kérdésekben a vár-ispánság területén élők közt támadt; a jelentékenyebb és nyomatékosabb ügyeket azonban tartozott a vár-ispánnak elérteszteni. Az Udvarbíró után a Bilotus következett. Ez kizárólag bírósági tiszt volt; hatásköre leginkább a vagyoni kérdések elintézésére, tolvajsági ügyekre terjedt.

Egy hivatalost volt még, a Pristaldus, mely név már 1093-ban előfordul.² Hivatalos ténykedésénél fogva Esküdtnek vagy Végrehajtónak nevezhetnők,³ mert kiküldetési szerepköre ilyenféle minőségre vall, s mert Kálmán király Decretumából is azt látjuk, hogy a bírának és az önálló hatósággal bíró főbb uraknak közege és képviselője volt. A Pristaldus nem viselt vármegyei jelzöt, amiből az következik, hogy nem tartozott a vár-ispánság vagy vármegyei hivatalos rendszer keretébe. Átalában székhelyéről, valamely községről (ahol lakott) vagy uráról, feljebbvalójáról neveztetett, mert a királynak, trónörökösnek és egyes főpapoknak is voltak Pristaldusaik.⁴

A várnak gazdászati és belrendészeti őre a Várnagy (Castellanus) volt. Hivatali köre később, midőn a vár-ispánság a vármegyei

¹ Az Udvarbírószágból fejlődött utóbb az Alispánság, vagyis a Comes Curialis lett utóbb Vice-Comes.

² Fejér: Cod. Dipl. I. 484.

³ Pauler Gy. A M. Nemzet Története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893. I. 522. lapján Hunfalvyra hivatkozva (Ethnographia 273. lap), pedig ott a Pristaldusról nincs szó, a Pristaldust Poroszlónak fordítja — fonákul; mert Poroszló alatt csakis «hajdú» értett eddig a magyar. Páriz Pápainál is (1708. kiadás) Poroszló = Lictor. Ugyanott Pauler a «Praeco» szöt «börtön»-re akarja magyarázni a lipcei vendégek 1261. évi kiváltságlevelében «Praeco, qui herten dicitur» hibásan olvasott magyarázat alapján; mert abban a kiváltságlevelben a «Praeco, qui herten dicitur» olyasandó, azaz hírtevő = hír (vagy hév) hirdető. Praeco alatt soha sem értett a latin börtönt, hanem hírtevőt, hirdetőt, hírnököt. L. Szenczi Molnár Albert, Dictionarium Hanoviae 1611. p. 657. Praeco = kikiáltó, hirdető. Páriz Pápai Dictionarium. Leutsoviae 1708. 452. lapon ugyanaz.

⁴ A Pristaldokról Szegedi után irt tüzetesebben Kollár Hist. Juris Publici id. h. Továbbá Bartal Commentarii ad Historiam Status et juris publici. Ujában többen mellékesen és nem is behatólag.

törvényhatóságba beolvadt, helyenként kisebb-nagyobb mérvben tágult és kiterjedt a várkerület népének polgári jogügyeire is, amig tudniillik fölébe később a várkapitánysági tisztség fel nem állított.

Az első időszakban is — mintegy a XIV. század második feléig — a vár-ispánság népsége több osztályból állott. Az első osztályba tartoztak az ugynevezett várszolgák vagy várjobbágyok (*serviens castri, jobagio castri*). Ezen osztály nemzedékről-nemzedékre élethosszig katona volt és nemcsak a vár védelmére, de szükség esetén a váron kívül is hadi szolgálatra köteleztetett. Ellátásukra földjeik voltak a vár-ispánságokhoz tartozó területeken és azonkívül is. A várföldek nem feküdtek mind azon vármegyében, amelyben maga a vár volt. Így Nógrád várának birtokai voltak: Halászi helység egy része, Karancs-Berény, Szerdahely,¹ Zellő, Rendve és Szécsény mind e vármegyében. Továbbá Agár vagy Agárd Fejérvármegyében, Lengyend (ma pusztá Dorog táján) Hevesvármegyében; Oszlár és Zahora felerészben akkor Nógrád-, most Hontvármegyében és bizonyára még sokkal több is, melyekről mostanig nincs adatunk.

A vár-ispánsághoz, vagy mondhatjuk — székvárhoz tartoztak egyéb népek is, kik egyszerűen várnép (*Castrenses, civiles*) néven fordulnak elő és a várföldek jóval nagyobb fele ezek kezén volt, a miknek használatáért nem hadi, hanem egyéb szolgálatot kellett teljesíteniök. Mívelték a várföldeket, szekerészeti, építkezési munkálatot végeztek; utat, hidat építettek; fegyvert és más szerszámokat gyártottak, ács, kovács és más szükséges mesterséget űztek. Szóval a vár érdekében különféle szolgálatokra alkalmaztattak. Őrizték a vár börtöneit, a várhatóság utazó embereinek szállást adtak és végre termény- és pénz-adót is fizettek.

A várszerkezeten kívül állt a többi lakosság két nagy osztálya: a nemes és szolga és az oklevelekben ugynevezett vendégek (*hospites*). Ez utóbbiak nagy részben mester-ember (iparos) és kereskedő, részint belföldi, részint és nagyszámban idegen, vagy külföldi jövevény, mely utóbbi magvát képezte a polgárságnak, városi lakosságnak és e korszakban részét tették a szabadosoknak (*libertini*).

¹ Ez a Szerdahely, melyet 1254-ben IV. Béla mint Nógrád várá tartozékát 1254. András Comesnak adományozott (Fejér Cod. IV. 2. 234.), az oklevél szerint *iuxta Monasterium prope montem Bulhad Somogyvármegyében* fekszik. — A névtelen jegyző földrajzi ismeretére tehát nagy árnyat vethet az, hogy midőn Zoard és Kadocsának Gömörből Nógrád elfoglalására indított hadjáratát leírja (lásd fennebb Anonymus M. Flórián kiadása 28. lapjáról), ott *Bulhadu* hegyet emleget. Vagy két *Bulhad* nevű hegy is volt? Arról nem találok adatot.

A «nemes» név egyenértékű volt a katona névvel, e néven (miles) fordul elő sz. István törvényeiben is; míg az oklevelek gyakrabban királyi szolgálak-nak (serviens regalis) nevezik, minthogy ezek nem a székvár vagy vármegye Ispánja (Comes castri), hanem a királynak zászlói alatt teljesíték katonai kötelezettségöket.

A székvár szolgálai vagy jobbágyai (servientes castri, vagy jobagiones castri) mint katonák szintén tettek szolgálatot és bizonyos számú csapatokba, zászlóaljakra voltak beosztva. Egy zászlóaljnak parancsnoka a Hadnagy (Princeps vagy Major exercitus) volt. A «Hadnagy» szó akkor (a XIII. század elején) magasabb rangot jelzett, mint a «Százados»-i (Centurio) czim, ki amannak alatta állott rangban és az első időszakban csak száz főből álló osztag vezénylője vala. A Századosnál magasabb fokú tiszt volt a Várnagy is (Castellanus).

A nemesség osztálya állott a fő- és alpapságból (a szerzetesekkel együtt), továbbá főnemességből vagyis Zászlós-urakból (barones regni), kik saját zászlóik alatt vezették alattvalóikat a király táborába.¹ A köznemesek (servientes regales vagy filii S. Stefani regis) felkeléskor a főispán vezérlete alatt táborozott. Azon birtokon felül, amit ezek tudniillik az egyház és nemesség birt, a többi mind királyi birtok volt. Mindezen fekvőségeken voltak egyéb osztályai a népnek, egész helységek a királyi udvarnokoké, szekereseké (plaustrales), favágók (bucharii), peczerek vagyis vadászebek őrei (caniferi) és a többi, melyek a király vagy más egyházi vagy világi főrendű szolgálatában álltak.

Ezeket előre bocsátva, a vármegye történetének tüzetesebb megírásához kezdhetünk.

MÁSODIK FEJEZET.

A vármegye közjogi alakulása.

Valamint az államnak kormányrendszere nem fejlődhetett rohamosan és nem rakódhattak le egyszerre véglegesen épületeinek alapkövei, úgy az egyes tagozatoknak közjogi fejlődése és átalakulásai sem oly szédületes rohammal létesíték azon intézményeket, melyek a vármegyék társadalmát bizonyos szervezeti rendszerbe foglalták. Valamint a növényvilágban a csendes légáram, a nap tűz-

¹ A «Mágnás»-rend, mint nemességi fokozat, különösen egész családot illetőleg — mint alább látni fogjuk, — sokkal későbbi intézmény. A név maga Magnificus (= Nagyságos) szóból eredt, mert a Mágnás-nak tiszteleti jelzője a «Nagyságos» czím vala és az mai napig.

sugárai, az üdítő záporok, a villámos fürgetegek és romboló viharok együttvéve hivatásszerűleg okozzák a fejlődést, az életet és a megsemmisülést: úgy az államok, a népek életében is a külső és belső befolyások, előre törekvések, visszahatások, a viszonyok hatalma, a tapasztalatok küzdelme érlelik a megmozdulás esélyeit és hajtják végre az átalakulást és átváltozást.

Küzdelmes száz év vonult már el az Árpád alkotta hon fölött, tapasztalatokban gazdag, lehűtő, józanító, bölcs tanulságot adva arra, hogy az adott viszonyok között a megszerzett hon megtartásának feltételeit a vezérutódok bölcsessége és erélye mérlegelhesse. A legelső, legnyomósabb feladat a nemzet erkölcsi életnézetén s vallási meggyőződésén végrehajtandó műtétel volt, hogy az akkor még egyszerűbb alaptani keresztyénségnek polgárosító erejével a környező szomszéd népek fogalmához illeszkedhessék. A történelemből tudjuk, hogy ez hosszas belső vérontások árán esett meg. De a megkeresztelkedés, a mindinkább sűrűsödő érintkezések és ezekből szövődtött kapcsolatok hatottak azon másikkal, de lényegében nem kevésbé nyomós lépésre is, mely az egész államrendszernek a kor és viszonyok szelleméhez mért átalakuláshoz vezetett, de amely nyolczadfél századon át a nemzetnek ősi természetéből fakadt geniuszával soha nem szakított. Itt azonban feladatom csupán az egész egyik tagozata, a vármegyei törvényhatóság alakulásának méltatása lévén, az olvasót a köztörténelem jobb íróihoz kell utalnom.¹

I. István király volt az országnak — a történetírók nagyobb részének véleménye szerint — hetvenkét vármegyére kikerekítője.² Ezek közé első sorban számítandó Nógrád vármegye is. És ha volt is eladdig Nógrádi vár-ispánság,³ mely merőn honvédelmi rendszeren alapúlt: én azokkal tartok, kik szerint már akkor, midőn I. István vármegyei első reformját életbe léptette, a székvár Ispánja (Comes Castri) egyszersmind vármegyei főispán is lett, ha nem névvel is, de tényleg, mert szükségképen kellett, hogy a várnépen kívül állóknak, t. i. a nemességnek és a királyi birtokok lakosainak érdekében a politikailag és közigazgatásilag is kikerekített államtagozatnak — tehát a vármegyének is — a királyi hatalom közegeül egy főnöke legyen és ez a vármegye főispánja volt, ki az oklevelekben Comes Comitatus, Comes Parochiae, Comes Provinciae névvel neveztetik. Ezt a főispánt a király nevezte ki és fizetése az

¹ Leginkább ajánlhatók Botka Tivadar értekezései. Lásd Budapesti Szemle 1865. I., II. és IV. kötet, és Századok 1870., 1871. és 1872. évfolyam.

² Pauler Gy. A M. N. Története I. 517. l. Sz. István alatt 72-ből csak 45-öt állít megalakultnak. Nem vitatkozom bizonyíthatlan feladaton, miután itt ugysem számra esik a súly.

³ Pesty Frigyes: A M. Országai Vár-ispánságok. Budapest 1882.

adónak egy harmadrésze volt.¹ Ennek helyettese volt az Udvarbiró (Comes Curialis),² kiből fejlett ki időjárával az Alispán (Vice Comes).

Mennyire hadi szerkezetű volt a vármegye még szent László király korában is, azt ezen király III. végezménye mutatja, midőn a vármegyék századosairól és tizedeseiről a tolvajok üldözése iránt rendelkezik.³ A királyi hírnök járta be a községeket (Civitates) és összegyűjtve a vár-őrök századosait és tizedeseit, törvényt tartatott a tolvajok fölött. Ime! jelensége a gyűlések tartásának. A bírák pecsétküldéssel törvény elé idézhettek az egyháziakon és a főispánon kívül mindenkit. A kétes, a bizonyossággal el nem ítélt ügyekben nemcsak párbaj által,⁴ de tűz- és vízpróbákkal összekötött ítélszékek döntése is dívott. A tűzpróbás (tüzes vas érintése általi igazolás) törvényszékei csak püspöki és nagyprépostsági, azaz káptalani székhelyeken voltak felállíthatók. A próba három tanu jelenlétében történt, a kiknek a vádlott ártatlanságát vagy bűnösségét kellett megállapítaniok. A próbát eszközlő papnak a tűzpróbánál három, a vízpróbánál egy pénz volt a dija. Ha a vádlott megtisztult, azaz felmentetett: akkor csak egy pénzt fizetett; ha azonban bűnösnek találtatott, azaz elmarasztaltatott: akkor összes vagyona a királyra és annak csak egy negyedrésze háramlott az elmarasztaltanak illetékes községére.

Ha I. László király (1077—1095.) törvényeiből azt látjuk, hogy a vármegyei intézmény hadszerkezetileg mily kapcsolatos viszonyban állott a váron kívül lakó örökkel, kik századokra és tizedekre voltak felosztva; akkor Kálmán király (1095—1114.) végezményéből még kirívóbban megtanulhatjuk azt, hogy az összes közjogi rendszer mennyire össze volt forrva magával az egyházi intézményekkel is. Akár országos, akár egyházi, akár megyei gyűlést értsünk az Alberik által összeállított Kálmán király-féle I. végezmény I. szakaszában zsinat névvel jelölt, évenként kétszer tartandó gyűlésekről: igazolva találjuk ezt az összpontosító szervezetet. Ennek a szoros összpontosításnak mi öregebbek még láthattuk az 1848-iki forradalom előtti időben virágzott példáját a vármegyék túl többségében, midőn (si licet magna componere parvis) a falusi községekbe az egyházi, közoktatási és közigazgatási ügynek egységes közege volt az egyházi éneklő (kántor), a tanító és jegyző egy személyben.

¹ Kálmán kir. Decretuma Endlichernél Monumenta 369. l.

² V. ö. II. Endre kir. 1231. törv. XII. és XIII. §-ait.

³ Endlichernél 341. a törvény szavai szerint a hírnök összegyűjté a századosait és tizedeseit azoknak, kik magyarul Öröknek neveztetnek, t. i. a vár-őröknek (Centuriones et decuriones eorum, qui vulgo Ewri vocantur.)

⁴ Botka Theod. De duellis Hungarorum litis decisoriis. Pest 1829. és 1. Pesty Frigyes.

Kálmán királynak Szerafin érseksége (1095—1104.) idejéből fennmaradt Végezménye azonban azt is tanúsítja, hogy akkor már a megye (a törvény latin szövegében «Mega»)¹ meg volt és megvoltak annak bírái is és így akkor már a vármegye, mint törvényhatóság (jurisdictio) létezett. II. Endre király korából 1230. évből már kétségtelen adatunk van a vármegyék törvényhatósági jellegéről, midőn a főispán és a megye bírái birtok-ügyben hozott ítéletokről adnak ki bizonyító oklevelet.² Az ebben megnevezett bírák azonban különleg még a király által voltak az érdekllett esetre kinevezve (delegálva).

De az önzés, a mohó kaparításág már II. Endre országlása (1205—1235.) korában erősen kobozta a várirtokosok tartozékait és a tatárjárás időszakában még hevesebben megindult a falánk ragadozás áramlata, melynek a viszonyok hatalmánál fogva a legfőbb hatalom sem volt képes ellentállni. Királyi adományzások is nagyban hozzájárultak az önkényesen folyt várvagyion fogyasztásához, a miről oklevélgyűjteményeink bőséges tanúságot szolgáltatnak. Csakhogy ez állapot még mindig a maga kezdetleges fejlődési szakát élte. A vármegyei nemesség, vagyis ugynevezett királyi nemesség és főnemesség, melyet katonáskodási kötelezettsége egyenesen a királyi zászlókhöz kötött, jogszolgáltatás tekintetében is idegenkedett a vármegyei hatóságtól. Innen van, hogy II. Endre király 1222. évi aranybullája alapján is a királyi nemesség pereiben csak a nádor bíraskodhatott és az országbíró ítélőszéki hatósága is csak a királyi udvarban tartózkodása idejére szorítkozott; otthon saját birtokán megszűnt hatósága. Nem volt még elegendő erő a várhatóságnak a megyei hatóságba való beleolvasztására. Egymás mellett működött a két intézmény, a nélkül, hogy jogtörténelmi fejlődését részleteiben ismertethetnők; mert ez mind ez ideig bírálatosan megírva nincs, ezen egyedíratnak pedig azzal foglalkoznia nem lehet feladata; de részletes vélemények megállapítására elegendő és biztos forrásokkal nem is rendelkezünk.

Egyik jeles tudósnak tanulmánya szerint «a XIII-ik század a megyei és várispánsági intézmény metamorphosisára nézve képezi az

¹ A «Mega» szót én magyar szónak tartom, daczára *Kollár A. Amoenitates* I. 16. állításának és daczára a szószármaztatók azon viszketegének, mely *Leschka István-ként* (Elenchus Vocabulorum... Magyarici usus Budae 1825.) gyakran a bika alatt is borjut keres. Valamint a szolgabírói kerületnek hivatalosan neve «járás» a jár igéből, ugy a mega (vagyis megye) is eredhetett a «megy» igéből.

² Hazai Okmánytár VII. k. 18. lapján I. Borsodvármegye főispánja és három megnevezett bírája; — és 57. lapon *Judices terrarum Nougradensium*.

átmeneti korszakot.»¹ Ezen állítás igazságát az oklevelek is bizonyítják. Amint látni fogjuk: IV. Béla király nagy alkotó tehetségének volt fentartva ez a politikailag szükségelt megyei törvényhatóság megteremtése. Eladdig az említett tudósnak nyomozásai alapján a külföldről került «Stilus Curiae» jelölései szerint a megye latin nyelven «Provincia és Parochia»; a várispánság pedig «Comitatus» névvel illetetett és csak ez utóbbi intézménynek beolvasztásával vagy eltűnésével lett a megye vármegyévé (latinul Comitatus). Ez az átalakulás azonban csakis a tatárjárás után történt meg, amint azt a VI. fejezetben olvashatjuk.

Addig pedig minden esetre inkább megfelelünk feladatunknak, ha a vármegyéinkre vonatkozó történelmi tényeket sorolva fel, az egyes esetekből igyekszünk levonni a tanulságot, melynek alapján a multak életképének legalább egyes töredékeivel ismerkedünk meg. Lássuk.

HARMADIK FEJEZET.

A népség és birtokállapot átalánosságban a tatárjárásig.

Az ország meghódításakor Nógrádvármegyét sűrű erdőségek borították. Egész területe, de legkivált a hun-avar kor következményeként nem is volt sűrűn meglakva. Az előbbi egyveleg, nagyobb részben marahán szlávokból álló lakosság tetemes része elszéledt, feljebb vonult vagy tolatott az Ipoly jobbpartján túl a hegyesebb tájakba. Az alsó délkeleti résznek, kivált az Ipoly balparti lapányainak népsége tehát így is nagyon megritkult, csak itt-ott maradván meg egy-egy tanya, major (szlávul ház) lakóival, ez okból ez az egész oldal, mondhatni a vármegye területének kétharmad része, Pincztől az Ipoly mentén le Gyarmatig és a Sátorostól a Mátra alján a Zagyva mentén le Herédig, — amint azt nagyobbára a magyar helynevek mutatják — az Ipoly balparti egész térség benépesítésre várt. Ennek a területnek legnagyobb részét a magyarság azon Uz, vagy Kún rokon ágazata ülte meg, melyet máig palócoknak nevezünk,²

¹ Botka Tivadar: Századok 1871. évf. 297. és köv. l.

² Schlötzer: Nestor Göttingen 1805. — P. Fried. Suhm: Abhandlung von der Uzen oder Polowzern, művét Scherer I. B. Nestora mellett Leipzig 1774. V. ö. Horvát István: A Palóc Nemzet Nyelvéről, a Tud. Gyűjt. 1834. III. 108. és IV. köt. 103–109. lapján. Jerney I. A Palóc Krónika, a Történelmi Tár. Pest 1855. I. kötetében. Az, amit a tudós Hunfalvy Pál Magyarország Ethnographiája, Budapest 1875. 419. lapján irt, mintha a Palócok itt Magyarországon magyarosodtak volna meg csak:

itt-ott vegyítve a rokon Kazár népséggel,¹ miről tanuskodnak a a Mátra-Szele és Homok-Terenye szomszédságában fekvő Kazár és az Ecseg helységgel határos Kozárd helységek nevei.

Előre bocsátván azt, hogy megyénk déli részén Pestvármegyének Nógrádvármegye földtestébe bekanyarodó azon két nyulványa, mely Vác városát és odább keletre Hatvant és ennek környékét foglalja magában: azon korszakban még vármegyénk területét képezte, — térhetünk az azonkori birtokállapot áttekintésére.

Az egész vármegye földterületének legnagyobb, kivált északnyugoti része a várak birtokaival egyetemben évek hosszú során, sőt mondhatni szent István király korától itt-ott másfél századon át állami birtok, koronai tulajdon maradt. — Ezen rovat alá tartozók természetesen a királyi udvarnokok földjei is, milyenek voltak akkor megyénkben Esztergály és Oszlár akkor szintén e megyében. E rovat alá tartoztak a várak függőségei, a kovácsok bérföldjei is, úgymint a Szécsény és Fülek várak szomszédságában fekvő Kovácsi nevezetű helységek és a többi.

Tudni való, hogy a XIV., sőt a XV. század derekáiig is a nemek, vagy nemzetségek (genus) nevein kívül a közös vérségből álló körnek állandó neve nem dívott; megalakult családnevek nem voltak. A családi vagy származási megkülönböztetés az atyának vagy nagyatyának megnevezése által történt és ha volt egyiknek vagy másiknak valamely egyéni jellegző sajátsága (nagy, kis termet, veres, fekete szín, sánta vagy orros stb.), erről tapadt az egyéni a melléknév; vagy pedig lakhelyéről avagy birtokáról neveztetett. De ezen nevek sem voltak állandók és nem is mindig mentek át az utódokra. Ez okoknál fogva, különösen a tatárok beütéséig, megyénk nemes birtokosait legfőlegb egyéni (vagysis kereszt) neveik után sorolhatnók fel; ami azonban az okmányok csekélyebb volta mellett is nem sok tanulást vonna maga után. Helyesebb és érthetőbb eljárás leszen tehát, ha ezen fejezetben csupán azon törzsnemek megnevezésére szorítkozunk, melyek már oklevelek tanúsága mellett a mondott 1242. évig mint e megyében birtokosok tűnnek ki és amelyeknek sarjadékai különböző családokra oszolva, mint jelentősebbek szerepeltek megyénk társadalmában. Ezek között legrégibb időből ismeretes a Zaah-nemzetség.

merőben képtelen állitmány. A p a l ó c z nevezetet csak az oroszok és lengyelek adták a kúnoknak, kiket a byzanti írók U z, majd Komani- (= kún)-nak, a perzsa és arab írók pedig G u z-oknak neveztek. Lásd erről Thúry József értekezéseit a Századok 1896. évfoly. és M. Iród. Tört. 1897. évfolyam. stb. és Gyárfás István: A Jász-Kúnok nyelve és nemzetisége, Budapest, 1882.

¹ K. Fejér György: A kazarookról. Pest 1857.

E nemzetség a vármegye délkeleti legnagyobb részét — kivé-
vén abból az állami és egyházi illetőségűeket — mint a száznyolcz
ős nemek egyike már a honfoglalás idejében a hét vezér szövetsége
alapján szállta meg.¹ A terjedelmes birtokterületből oklevelek nyo-
máin megnevezhetjük a következőket: (Zsuny-) Almás, Bárkány,
Béna-teleke, Berendföldre, Berzova, Dályó, Dangateleke, Ettes, (Egy-
házas) Gerege, Gécz, Hartyán, Helimbafalva,² Hidegkut, (Karancs-)
Keszi, Kotroczó, Láposd,³ Lapujtó, Litke, Luczin, Ludvég (ma ismer-
etlen), Marczal, Nemege, Nyerges,⁴ Pauli (ma ismeretlen,) Pilis,
Rimócz, Polichna, Poltár, (Karancs-) Ság, Szánás,⁵ Szécsény, Tamási,
Törincs, (Ság-) Ujfalu és Záhtelek.⁶ Ez utóbbi — mint látszik —
nevét a tulajdonos Zaa h nemzetségből vette.⁷ Mindezek felét sem

¹ A megszállás (descensus) birtokjogát Horváth István «Magyarország
gyökeres régi nemességeiről» irt munkája 22. lapján magyarázza. V. ö. Botka
Tivadar: Századok 1870. évf. 500. l.

² Bizonyosan a mai Galambos, újabban Galambos puszta Ragyócz
és Csákányháza között.

³ Láposd puszták Megyer és Sós-Hartyán között.

⁴ A Nyerges nevű puszta Szakal alatt délkelet felé fekszik.

⁵ Szánás puszta Ettes mellett.

⁶ Most Zsákfa, puszta, Garáb, Szöllös és Bárkány között.

⁷ A «Zaa h» nevet e századbéli íróink Zách (Zács) és Sággra fer-
diték, legutóbb pedig Pauler (A M. Nemz. történetében) Szák-nak írja orto-
graphiai nyomozás alapján. Igaz, hogy a leggyakrabban a régi krónikákban
és oklevelekben, sőt iratokban még a XVII. századon tul is a Z betű az Sz
hangot jelölte, Zokol = Szokol, Zob = Szob, Zabó = Szabó, Zakách
= Szakács és száz meg száz más névben. De általában még sem lehet ezt
merev szabályul az egész multra felállítani. Az írásban nem általában az
iskolai szabály, hanem a tanulási fokozat, egyéni felfogás és önkény is
működött, és kor szerint változtak a hangjegyek jelentései, például az S =
zs-nek, Sc = sznek, Z = sz-nek, olykor Z = cz-nek, de a Z úgy rége-
nte, valamint még a XVII. században is Zs-nek is hangzott. Az eredeti hangkiej-
tés azonban az életben megmaradt nemzedékről nemzedékre, de kivált a
helynevekben: így Zolta fejedelem neve Zsolt helynévben. Ámbár a Zoltán
név is él máig régi családnévben, és a Zsolt ellenében ott találjuk a
Zoltán nevet, a XIII. században, nevezetesen 1268- és 1298-ban mint szemé-
lyneket is (Wenzel Árpádkori új okm. III. 195. és X. 299.) És egy 1670-ben
irt úrbérben a Z = Zs-nek hangzott ezen szóban Zák, midőn mint gazdasági
szer Zsák-ot jelentett. A Z-nek Zs hangját igazolja a fennebbi Zach teleke
helynévnek ma Zsákfa névben fenléte. Így vagyunk a Zah (vagy Zaa h és
Zah) névvel is. Az ortographiai fejtegetés szerint lehet Szák-nak is olvasni.
A helynévben megmaradt hangzás szerint lehet Zsák is, és ami ehaz közel
van, az egykori birtok helynevek után Ság h — is lehetne. Nem lévén azon-
ban célunk a szónyomozás téveteg vadonjában csatangolni, még csak azt
érintjük meg, hogy miután a Zaa h nem által megszállott terület legnagyobb
részét a palócz faj lakta s lakja mostanáig, valószínű, hogy a földbirtokos
Zaa h-nemzetség is azon fajból volt, mire nézve érdekes, hogy Nestor, az
orosz krónikások ósatyja a palóczok egyik vezérének nevét (akár hallás,

tették az ingatlanoknak, melyeket a Zaah-nemzetség csak e megyében birt, pedig ezeken fölül örökösödés vagy szerzemény jogán birt még Gömör-, Komárom-, Somogy-, Sopron-, Tolna- és több vármegyében is. A mily rengetegre terjedtek birtokai, épen olyan terjedelmes volt maga a nemzetség is. Egyes ágazatai már a XIII. század első felében messze külön családokra oszlottak, mint például csak megyénkben a Verebi-család. Az ősök érdemei, a nagy birtok anyagi súlya és egyesek kiváló személyes képességei folyvást kitünő állást biztosítottak a nemzetség több tagjának már a királyság első időszakában. Így hogy többet ne említsünk, Zache már I. Endre király alatt 1057-ben nádor,¹ Bors-nak, ki már Salamon Király alatt 1072-ben Nándor-Fejérvár védelmében kitüntette magát,² fia Miklós³ II. Endre király alatt (1219—1222) szintén nádorok voltak. Többen közülük mint zászlósurak szerepeltek.

A másik nagy nemzetség, a Kátics-nem (genus) volt, neve az oklevelekben Kathiz, Kachich, Katic, Kachiz és több formában fordul elő. Miután az okmányok másolói a *c* és *t* betűt gyakran összetévesztik, bajos az egykorú kiejtést meghatározni. Egyik jeles írónk⁴ magyarosan Kácsik írja e nemzetség nevét. Lehet, hogy eltalálta. Mi azonban itt, mivel horvát származéknak tartjuk,⁵ Kátics-nak írjuk. A Kátics-nemzetség már a XIII. századnak első harmadában vagy beházasodás, vagy szerzemény útján birtokos volt megyénkben. E nemzetségben támadt a Zaahok-nak legerősebb vetélytársa. Már II. Endre király uralkodása előtt a Káticsok kezébe jutottak Fülek, Zahora (Fülek táján), Somoskő, Baglyas, Szécsény várak, sőt ideiglen Losoncz is és más helységek. De utóbb ezekből többet elvesztettek, különösen II. Endre alatt a nemzetség egyik tagja Simon bán (a híres Bank bán veje) Gertrud királynénak meggyilkolásában vévén részt, nemcsak nyitrai megyei javait, de a mi megyénkbeli losonczyi birtokát is elveszté. A szécsényi uradalomról azt tartom, hogy eredetileg ez a Zaah-nemzetségé volt, mely azt

akár valamely feljegyzés után) Csak-nak írta, melyet etymologiai merészséggel a Zaah névvel kapcsolatba hozhatni. Lásd Schlötzernél Tud. Gyűjt. 1834. évf. IV. 104. Mi itt a betűhöz ragaszkodva, e nemzetség nevét az oklevelekben előforduló Zaah alakban tartjuk meg és írjuk ki mindéig.

¹ Fejér: Cod. I. 393.

² Turóczy: Chron. II. 50. fej. Képes Chron. M. Flórián kiad. 176. l.

³ Fejér: III. 1. 272, 281. Hazai Okm. VI. 15.

⁴ Pauler: A M. Nemz. tört. II. 68.

⁵ A Kátics (vagy Kácics)-nemzetség (genus) horvát eredetét mutatja az, hogy az még 1487-ben is élt Horvátországban a Dokmanich-családban, melyből «Franko Dokmanich nobilis de genere» Kachyth iratik Vingtárti Geréb Mátyás dalmát, horvát és tótországi bán oklevelében. Lásd *gr. Teleki, Hunyadiak kora* XII. 353.

a Kátics-családnak egyik tagja által — mint az imént említők — a Gertrud királyné ellen elkövetett gyilkosság miatt veszté el, és 1229-ben IV. Béla királytól már a Zaah-nemzetségbeli Botosnak fia, Pósa Comes visszakapta.¹ Ha csak még a Simon hirhedt fiát, Folkust, Fülekvár urát (kit hibásan Fulkónak ír némely történet-író) nem sorozzuk a Káticsok nemzetségébe, mint egy jeles írónk is állítja:² akkor a tatárok beütése előtti korban a Kátics-genus nem szerepelt nagybirtokosaink között.

A Detre³ utódok (vagyis későbbben Balassa néven ismert nemzetség) hasonlóan a XIII. század első felében tűnnek fel vármegyénk nagybirtokosai között. Az első ismert törzsanya, Detre főispán, már II. Endre királytól kapta Sztráczint és az akkor még megyénkhez tartozott Zahorá-nak (napjainkban már Erdőmeg-nek nevezett) falut, melyeknek birtokában a nevezett urat IV. Béla király 1236-ban megerősíté.⁴ Ugyanakkor már Kékkő várának is ura volt. A nemzetség származásáról és utóbbi szerepléséről, valamint birtokszerzeményeiről a VII. fejezetben bővebben lesz említés.

A Tomaj-nem (genus) is még II. Endre király alatt jutott az egykor Zaah-ok által birt. Losonc-znak és tartozékainak birtokába. Mint fönnebb említők, Losonc-z a Zaah-októl a Kátics-ok Simon ágazatára jutott hozomány vagy szerzemény útján. Simon úr azonban Gertrud királyné meggyilkolásában résztvévén, hűtlenség bélyegén II. Endre király Losonc-zot a Tomaj nembeli Dénes nádornak adományozta.

Az ősnemzetségek (genusok) közül ezen időszakban, mint okmányok bizonyítják, birtak már a Csák-nem a két (alsó és felső) Petényt, a Szolnok-nem Bályont, a Kartal-nem Uzsát, Bodonyt és az akkor még Nógrádhoz tartozott Apcz-ot.

Minthogy pedig csupán hiteles okmányok alapján soroljuk fel a birtokok urait; valószínű, hogy voltak még az ősnemzetségeknek is olyan birtokos ágazatai is és ezeknek sarjadékai, kik a törzstől már régebben elszakadva és a birtokból kiosztva, már a törzsággal alig álltak érdekviszonyban, külön nevű családot alkottak, mint például a Zaah-neméből a Verebi-, Marczali-család, melyek azután

¹ Katona: Hist. Critic. V. 553. és Hazai Okm. VIII. 25.

² Pauler i. h. II. 261. — Wertner Mór A M. Nemzetségek II. 123—144. és 394—400. lapjain nem iktatta be Folkust sem a Kátics-, sem a Zaah-nemzetséghez, mert arra bizonyítékot nem talált.

³ Wertner idézett munkájában Detrét és utódait, a Balassákat a Kátics-genus származékának állítja. De hogy ez a vélemény el nem fogadható, arról VII. fejezetben adjuk elő okainkat.

⁴ Wenzel: Árpádkori Uj Okm. II. 36. és a kékkői várpalota kapuja fölötti emlékirás.

még századokon át virágzott a megyében, midőn maga a törzs-ág már elpusztult. Hiszen csak I. István királytól számítva a tatárdúlásig, kétszáznegyven év leforgásában az ősnemek (genusok) ivadékaik annyira szétágaztak, hogy törzsi illetőségüket, ha az okmányokban nem jelezték a de genere kitételrel, annyi idő után megállapítani lehetetlenné vált.

Az ősnemzetségeken kívül meg java számmal voltak a kisebb birtokú nemesek is (Szente, Szátok, Tereske, Terbeléd) és több helységben, valamint beházasodás által idegenből beszármazottak, vagy a várak kötelékeiből felmentett várjobbágyok (várnemesek), kiknek földjeik curializáltattak, vagy egyéb módon nyert, vagy vétel útján is szerzett birtokaik voltak és azok révén a királyi nemesek sorába jutottak.

Egyházi tekintetben a vármegye területe az államiság kezdete óta az esztergomi érsek és váci püspök egyházi hatósága alá tartozott. Az északnyugoti rész az esztergomi, a délkeleti vidék a váci megyébe volt keblezve és mind a két székesegyházi káptalannál ezen megyebeli részek egy külön «nógrádi» főesperesi (Archidiaconatus Neogradiensis) nevezetű kerületet képeztek. E tények mutatják, hogy e két egyházmegye már I. István királynak mint alapítónak ideje óta a szokásos papi tizeden fölül némi fekvő javadalmakkal is birt e megyében. Ilyenek voltak az esztergomi érsekség részéről Vadkert, továbbá Szátokon, Tereskén, Zellőn birtokrész.

A váci püspök birtokai közé számíttatnak: Verőcze, Kosd, Szendehely és egyebek, majd Nógrád is. A váci püspökségről, névszerint Áron váci püspökről azt olvassuk egy történetirónknál, hogy már 1074-ben birta volna Nógrád várát.¹ De ezen semmivel nem támogatható állítmány el nem fogadható, annyival kevésbbé, mert ellene szól II. Béla királynak dömösi prépostságot alapító 1138-ban kelt levele, melyben Naugrad (palóczos kiejtéssel így írva) városában² Istvánt, Szokol, Kéneső és Sesnete testvéreivel és ezek földjeivel egyetemben a prépostságnak adományozta.³

Egyházi birtokszámban jönnek még az apátságok és prépostságok fekvőségei, amelyeknek azon időből emlékei fennmaradtak. Ilyenek a losonczy ciszterci, a tereskei bencze-rendi apátságok, az alsó-garábi és kökényesi premontréi prépostságok, a tolmácsi ke-

¹ Desericii, Historia Episcopatus Vacienis 4--6. és 24.

² Knauz: Monumenta Eccl. Strigonicu. I. 88--97.

³ Az okmány szavai szerint in Civitate Naugrad = Nógrád városában. Némelyek hajlandók a Civitas szót általában a vármegye jelzésére is érteni. Itt ezen eset ki van zárva. Itt csakis város értendő, miután ezen korban csakis Vác, Verőcze és Nógrád fordul elő Civitas néven. Se Vác, se Verőcze (itt a Dunánál fekvő) soha sem volt vármegye.

resztesek és sziráki sz. János ispotályos-rendi monostorok föld-birtokai.

Végre a korona javait képezték a vármegye felső részének nagyobb területei: a Szinó-, Lónya- és többi bányatelepek, nemkülönbön ideszámíthatjuk Szandát, Bujákot a többi hozzá tartozó helységekkel.

Ezeket itt csak a birtokviszonyok általános tekintetéből érintve, áttérünk a birtokviszonyok változásainak az Árpádok korszakában a fennmaradt emlékek alapján részletes ismertetésére, mely tanulságos háttérét képezi úgy a társadalmi, valamint politikai mozzanatoknak, melyek e hosszú időszak folyamatában e darab föld lakosainak anyagi és szellemi életében jelentkeznek.

NEGYEDIK FEJEZET.

A birtokviszonyok fejlődése és változása a tatárok beütéséig.

Azon birtokállapot, mely a honfoglaláskor lépett életbe, természetesen örökös, állandó és változatlan nem maradhatott. Mindamellert, mivel ezen első korszakbeli irott emlékeink épenséggel nincsenek oly bőségben, hogy a viszonyokat, változásokat teljesen kiténtethetnék, a közélet jellemzésére pedig a leghitelesebb lényeges adatokat szolgáltatják és másrésről épen ritkaságuknál fogva is kiváló méltatást érdemelnek, helyesnek tartom, hogy itt a fennmaradt oklevelek adatai korrendben részletesen eléterjesztessenek. Lássuk először azon eseteket, melyek az 1201—1235. években kelt váradi Regestrumban foglalvák és melyek szórul-szóra így következnek:

1. «Gógös — mint maga mondá — Jakab váczi (1215—1222.) püspöknek pristaldusa elénk állított Sap helységből bizonyos Ipoly nevezetű lakost, állítván, hogy ezen Ipoly megtámadta falubeli társait, úgymint Jakabot, Pált, Moynoltot, Krispént, Mártont és Domokost, vádolván őket, hogy az ő szerzett földjét erőszakkal felszántották vala. Ezek azonban azt felelték, hogy azon három ekényi földet Ipoly nem vétel útján szerezte, hanem csak kezességi (zálog) jogon bírja. Az említett váczi püspök tehát Gógöst pristaldjának nevezve, mind a két félt Váradra a tüzessvassali vizsgára küldötte, határnapúl Szent István király nyolczadát tűzvéni ki és Ipoly az előbb nevezett pristaldussal volt is Váradon, kész lévén a tüzessvas megfogására; az ellenfelek azonban az egész héten nem jelentkeztek.»

2. A Tereskei monostor apátja pert indított a poroszlói monostor apátja és ennek egyházi kegyura Zaah-nembeli Barakony ellen húsz márka miatt, a király által végre kiküldött bíró Bács ispán (comes) és Varsányból való Primus nevű pristaldussal, a felek a tüzesvassali vizsgára küldetvén ki, ott abban egyeztek meg, hogy a poroszlai apát és Barakony adjanak a tereskei monostor apát urának hat márkát, továbbá, hogy a pristaldusnak fizetnek egy márkát, a bírónak járó részt pedig fizetni tartozik a tereskei apát.¹

3. Nougrád² várának Zsember nevű falujabeli polgárok, ugyanint Csépán, Pentér, Ródos, Pousa, Domáld, István, Okos (= Ocos), Zunga és János egyetértve a nevezett vár többi jobbágyaival, ugyanint Loudan hadfő (= princeps exercitus), Miklós, Bohmel, Pál, Both, Tiborc és Mihály nevezetűekkel bizonyos Peth nevű nemesnek négy ekényi földjét követelve, erőszakkal elfoglalták, állítván, hogy az a nevezett várhoz tartozó föld. Ellenben Peth azt szerzemény útján tartotta jogos tulajdonának. A per László országbíró és bácsi főispán ítélőszéke előtt folyt, honnan döntés végett a peres feleket Szőreg helységbeli Imurad nevű pristaldus a váradi tüzesvas próbára vezette, hol miután Peth a tüzesvasat többször megfogta és az ítéletmondás ideje bekövetkezett és a nevezett felperesek magukat a vár jobbágyainak beismerték, a kérdéses Zsember nevű föld Pethnek tulajdonául átengedett. Ez a (Zsember) föld határos keletről Tepkével, délről a Pászthói egyház földjével, innen a patak nevű völgyben fel a Garábi hegyre, innen Zsemberre,³ innen a Zagyvához leterjed és ott végződik, a mint a nevezett pristaldus mondá és az ellenfél is ugyanigy azt elismerte.⁴

4. A Nógrád vármegyei (Karancs-)Ság és Halász nevű helységek összes lakosai törvényre hívták a nógrádi várnak Kilián, Mihály, Iván, Pál, Ölves, Tinthor, Csabanka, Herájk, Pál, Chépán, Fekete és Szemere nevű jobbágyait, jószágaiknak hatvan márka értékig való megkárosítása miatt. Miklós nádor meghagyásából az ítélő bíró Bolosói⁵ naugrádi⁶ főispán lett, ki a peres feleket a tüzesvas próbára ítélvén, Belkből való Mikó pristaldus vezetése mellett Szent-

¹ Endlicher id. h.

² Az oklevélben így palóczos kiejtéssel van írva; hasonló ehhez a Loudán = Ludány hangoztatása.

³ Ez a Zsember nevű ma már ismeretlen nevű terület is Nógrád megyében volt és így tévedett Pesty Frigyes, midőn azt (*Vár-Ispánságok* 330. lapon) Hontvármegyében kereste.

⁴ Endlicher id. m. 673—675. l.

⁵ *Bolosói* férfi név és nem családjelző, a Balassa családnév ekkor még nem volt megalakulva.

⁶ Ez ismét palócz kiejtés.

Iván nyolczadára tűzött határidőre Váradra küldötte, azonban a felek meg nem jelentek.¹

Sokkal tanulságosabb és érdekesebb eseteket közölnek velünk az egész terjedelmükben fennmaradt oklevelek, minthogy részletesebben tüntetik fel a viszonyokat; amint a következőkből tapasztalni fogjuk.

1227-ben a váczi káptalan előtt a ZaaH-nemzetség tagjai között egy birtok átiratását illető örökbevallás történik. Az erről kiadott okmány szerint a káptalan előtt megjelennek egy részről Hencse comes, Verebi Zakariás fia; másrészről a ZaaH-nembeli Tordasnak fiai Kozma, András, Mikó, Torda, Irasmus és Barakon; unokatestvérrükkel Gombnak fiával Ágostonnal; Paulii² Kopasz Sándor comessel és atyjafiáival Lénard, Péter, Feliczián és Endrével a Konstantin fiával; Berend fiaival Ugrin, Gyura és Péterrel, kik a kérdéses birtoknak határos szomszédjai; Kesze, Kázmér és Keszi Osl fia Vatha, Pókával, Heranddal, Geregei comessel és Viddel és ennek fiával Mókával és még többen, kik mindnyájan ugyanazon nembelieknek mondatnak. Az okmány előadja, hogy a ZaaH-nembeli Tordas fiai megosztóván, örökség és osztály utján Hartyán (Harkyan) Andrásnak és Irasmosnak jutott, de ezek latorságba esvén, Dénes nádor által hétszer hirteltettek, ezen bűnükön felül gyilkosság is terhelé lelküket, tudniillik meggyilkolták Naasont, II. Endre király káplánját, kinek vérdíját a meggyilkolt testvére Szádok, szintén pap, a nádori törvényszéken kereste; így a Hartyáni birtok birság utján a nádor kezébe jutott, aki azt a Templomos-rendnek zálogította el, akik ott laktak vala. De Hartyánban felesége jogán része volt Hencse comesnek is, amely részt Tordas fiai Hencsének átengedték. Miután azonban a ZaaH-nembeliek tartottak attól, hogy oly hatalmas úr, mint a Tomaj-nembeli Dénes nádor, kiváltandván a Templomosoktól Hartyánt, szomszédságába jutna és ott birtokot szerezhetne, és e miatt is Hartyánt visszaváltani nem akarták; Hencse pedig birtokilag is szomszédos volt Hartyánnal; jogot adtak tehát Hencsének a kiváltásra, úgy hogy azt örökjoggal békében birhassa és ha ez ellen közölök, vagy ivadékaik közül valaki pert támasztana, minde nek előtt bármely bíró előtt előbb száz márkát tartozzék lefizetni. Hencse tehát a Templomosoktól és Dénes nádortól Hartyánt visszaváltotta hetvenöt márkáért, mely összeget, midőn Ascentől, a Bolgárok királyától visszaérkezett, teljesen le is fizette, a mint ezt a nádor felmutatott oklevelével igazolta is.

¹ Endlicher id. h. 691—692. l.

² Pauli nevű falu mai nap megyénkben ismeretlen; ha csak nem azonos a mai Pálfalvával.

Nagyon érdekes helyrajzi tekintetben ezen kérdéses földnek (Hartyánnak) az okmányba foglalt határjárása is, mely szerint kezdődik földtere egy bércezen, ahol szomszédjai Berenché-nek (igazabban Berendnek) fiai; innen leterjed a halastó alsó részéhez, mely ugyanazon földön van, és halad a Száraz-patakban az útig és az úttól a nagy bércezig, hol két határhalom van; és ezen át ugyanazon nagy bércezen Eliás comes földjéig, tudniillik északnak azon bércezen át Luczin felé, hol szomszédos Hencse comessel, határhalmonkon át dél felé három határdombhoz, melyek egyike Eliás comeshez, a másik Luczin helységhez, a harmadik Gomb fia Ágoston-hoz tartozik, és e három határdombnál a bércezen át Hencse comesnek Ágoston a szomszédja; és innen terjed egy másik határdombhoz, és ugyanazon bércezen át egy élő fához, mely Ágoston gyümölcsöse mellett van; ezen élőfától az említett halastó felső végén egy hegyecskehez, mely közönségesen Agyagos bérceznek nevezetik, és itt lehajlik a csermelybe, mely a vár földjéről foly, és a csermelyig mindenütt Ágoston a szomszéd, ugyanazon csermelyben halad egy nyíllövésnyire nyugotnak, ahol szomszédos a vár földjével, mely várföldet akkor Miklós comes várjobbágy birtokolt; ezután felhalad egy hegyre Lapásd felé, mely hegy magyarul Nyerges bérceznek nevezetik, és ezen át szomszédlik Lapásddal az első határdombnál, honnan kiindultunk.¹

Még a XII. században kellett történnie, hogy Szécsény, Gécz, Rimócz és Almás a Zaalok kezéről a vagyonra törekvő Kátics-nemzetség, névszerint Simon bán birtokába került. Ez a Simon bán Bánk bán nádornak veje, 1213-ban társá volt Péternek, kivel II. Endre királynét Gertrudot meggyilkolták. Ezen felségsértési bűne megtorlásául vesztette el nemcsak Erdélyrészi birtokait, de a főnebb említett szécsényi, géczy és rimóczyi birtokait is, melyeket 1229-ben (IV.) Béla, mint ifjabbik király, a Zaal-nemzetségbeli Botus fiának, Pósanak adományozott szabadosaival együtt.²

1236-ban Detre zólyomi főispán, a Balassák egyenes ági őse IV. Béla királytól Sztráczint kapta.³

Ugyan ez időtájban egy birtok kérdés támadt a Kalonda fölött fekvő Thusnapolya (a szláv szó = kövér legelő) földterület és (kis) Romhány fele része iránt, melyet a Nógrádi földbiróság (Judices terrarum Nougradiensum) az egyik félnek állítólag hátrányára

¹ A váczy káptalannak 1395. évi átiratában az Országos levéltárban. Kiadva Wenzel: Árpádkori Uj Okm. VI. 445.

² Eredetije az Orsz. levéltárban. Katona V. 553. után kiadta Fejér III. 2., 193. Az eredetiből helyreigazitva Nagy Imre: Hazai Okm. VIII. 25.

³ Eredetije a Balassák levéltárban, most már a Nemz. Muzeumban. I., Wenzel: Árpádkori Uj Okm. II. 36.

ítélt el. Az elégedetlenek a királytól nyert parancscsal Dénes nádor elé járultak, névszerint István és Adorján papok, Özséb és másik István és Romhányi Pál mint felperesek, hogy köztök és Loudan és Gergely bilotus nógrádi várjobbágyok között folyt perben a nógrádi bíróság által hozott ítéletet semmisítse meg és új törvényes ítélettel igazítsa el. A nádor a felperesek részére File nevű pristaldusát küldte ki, hogy az elosztási ügyet vizsgálja meg, és Thusnapolya földet, melyet az előbbi bíróság Loudannak és Gergelynek adott át, István papnak és atyjafiainak adja vissza; Romhány fele részét pedig adja át Loudannak és Gergelynek és ha ezek e tény ellen tiltakoznának, nádori széke elé idézze. Az első kitűzött határnapon a felek mindkét részről megjelenvén, a felperesek előadták panaszukat, hogy a nógrádi bíróság által az osztályon, illetőleg felcserelés által helytelenül megsértettek; és ezután, midőn mind a két fél a pristaldussal együtt ismét személyesen eléállottak, István pap és érdektársai az ő Thusnapolya (olykor oklevelekben Thusnapia) nevű földjüket visszaadatni és Romhány felé Loudannak és Gergelynek átadatni, másik felét maguknak meghagyatni követelték, mintán Loudan és Gergely a pereskedést kerülni óhajtván, ebbe beleegyeztek, ennél fogva a bíróság az egyezséget helybenhagyta és kiküldte pristaldusát, s általa István papot és rokonait a pristaldus által beiktatni rendelte, Thusnapolya határjárása pedig következőképen történt meg. A határ keletről kezdődik az Ipolytól és megy délnek, Bencze és Gergely (birtoka) szomszédságában és átmegy Thusnapolya földjén, mely Benczeé és Gergelyé, innen jut a Közserödhöz, azután megy Omodé birtokánál és Kalonda helységnél; azután Omode földje mellett haladva, esik az Ipoly berkéhez, és az Ipoly vízében megy Vilke szomszédságában azon határdombhoz, honnan a határjárás kiindult.¹ Thusnapolya később ezután beolvadt más határba. Ma ismeretlen.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A politikai és társadalmi élet mozzanatai Kálmán király uralkodásától a tatárjárásig.

A nagy javadalnak és birtokosaik közéleti szereplésének megvan végzettszerű hivatásuk; megvan képzettségök és anyagi tehetőségökhöz mérve, erkölctani szempontból kötelezettségök is. És érdemeik elismerése ugyan hibáiknak s bűneiknek megbélyegzése

¹ A pozsonyi káptalan 1346-ki átiratában az Orsz. levéltárban. Wenzel id. h. VII. 57.

szerepöknek jól vagy balul érvényesített eredménye arányában mérlegelendők.

Nagyon csekélyek azon források, melyek az Árpád-korszak három hosszú századán át e vármegyében eltűnt közéletnek nem annyira lefestésére, mint inkább csak töredékes vázolására használhatók. Azért kell felhasználnunk a legcsekélyebb adatot is.

A közélet szerepkörét bensőleg a törvényhatósági élet mozgalmi, külsőleg pedig mindazon mozzanatok alkotják, melyek akár egyes személy, akár a nép, a tömeg érzelmeit, viszonyait, érdekeit érintve, e vármegye területét az össz-államélet szálaival összefűzik.

E megye közéleté is, kiegészítő része lévén a közös hazának, folyvást élénk kapcsolatban állt a haza országos mozgalmával, és kisebb-nagyobb mérvben tényezője az eseményeknek. Lakosságából mindig támadtak emberek, kiknek tetteges részök volt amaz események lefolyásában; mindig voltak egyes kiváló férfiai: szereplők, olykor intőzők a hatalom kezelésének csúcsain. Voltak emlékezetre, dicsőítésre méltók, és voltak kárhözatra vetemültek is.

A vármegyének első — kit névleg ismerünk — főispánja Slauiz volt 1108-ban.¹ Származását nem ismerjük.² De lehetett nógrádi birtokos is, miután azon időből kevés birtok-oklevelünk maradt fel. Slauiz úr mindenestre kiváló államférfiú és a nagy tanultságú Kálmán királynak meghitt tanácsosa volt, kinek értelmességét és tehetőségét a nevezett király a legfontosabb állami ügyeknél vette igénybe. A történelemből tudjuk, hogy Kálmán király mennyi akadályok leküzdésével, mennyi eszélylyel igyekezett Dalmatiát koronájának megszerezni és megtartani. Nem egyszer kellett személyesen oda utaznia és ott intézkednie, hogy tengerparti érdekeit megerősítse. Így történt 1108-ban is, midőn többi közt Trau város kiváltságait megerősítvén, kísérei közt ott találjuk a nógrádi főispánt, ki a traui kiváltságos oklevél egyik tanujául ott szerepel a záradékban e szavakkal: «Ego Slauiz Comes Neogradiensis laudo et confirmo.»³ És midőn három év múlva (1111-ben) Kálmán ismét a tengerpartra utazott és ott az ügyek elintézése végett Zára mellett tanácsgyűlést tartott, a magával vitt magyar főurak között ismét ott találjuk nevezett főispánunkat.⁴

1156-ban, midőn Martirius esztergomi érsek az esztergomi székes-egyházban a b. szűz tiszteletére oltárt emeltetvén, II. Géza király

¹ Pauler: A M. Nemz. Tört. I. 286. lapján Szolnok-nak kereszteli Saunici-ból. Sokkal valószínűbben nevezhetnők Saul-nak, ha feltesszük, hogy a Slauiz név hibásan íratott Saulus helyett.

² Lásd a Főispánok sorozatában.

³ Endlicher i. h. 377.

⁴ Farlati: Illyricum Sacr. III. 165, Schwandtner: Scriptorum III. 557.

engedélyével kanonokai részére Esztergom-, Nyitra-, Hont- és Barsvármegyében hetven falunak tizedét alapítványul adományozta, az alapító-levél ünnepélyes megerősítésében résztvett Ders is, «Naugrád» főispánja.¹

Sajnálattal esik bevallanunk, hogy csak ily krónikai formában vagyunk kénytelenek e korszak mozzanatait feljegyezni; de habár mindazon események hatásától, melyek az ország területén a nemzet életében lejátszódtak, e megye népe s társadalma sem maradhatott érintetlenül, még is a források szűke miatt lehetetlen okozati összefüggésben és festőileg az életet a maga eseményeivel lerajzolni.

Mert hogy például abban a trónviszályban, mely Almus és fia Béla, Kálmán király és Borics közt folyt, sőt abban a véres tragédiában, melyet II. (vak) Béla király hitvesének Ilonának bosszúja a férje vakságának okozói ellen 1132-ben az aradi országgyűlésen lejátszott, a lekoncizolt hatvanöt nemes között Nógrádvármegye nagyjainak és nemeseinek is jutott osztályrész;² — vagy ha felemlitenők, hogy 1213-ban II. Endre királyné Gertrud asszony meggyilkoltatásánál a vad merényletnek egyik főtenyezője, a Kátics-nemzetségbeli Simon (Bánk-bánnak veje) Nógrádmegye főbb birtokosai közül volt;³ — mind ez vajmi meddő okadat arra, hogy ezen esetekből valamely általánosabb alapszerű ítéletet meríthessünk, vagy látványosabb képet festhessünk.

Sokkal kirívóbb és jellegzőbb vonásokkal járulnak feladatunk megoldásához azon törekvések és események mozzanatai, melyek vármegyénk területén voltak észlelhetők. A hatalom utáni vágygyal kapcsolatban előtérbe nyomúl a birtokszerzés mohósága. Ez kiváltképpen II. Endre (1205—1235.) király uralkodása korszakát jellemzi. Alatta a sűrű királyi adományozások és a trónviszály által meg-lazultabb kormányhatalom árnyékában nesztelenül, egész csendben foly az avulni kezdő államrendszer sérelmével a várbirtokok elidegenítése, de másrésről a polgárosodás feltételeinek és kívánalmainak terjedése is. Nagyon természetes folyománya volt ez a létező viszonyoknak. — A befolyás és tekintély fősulya a vagyoni tőkén és az ingatlan fekvőségek terjedelmében lelte leghatékonyabb alapját és nyilvánulását, és legbiztosabb érvényülését. A forgalom tehát gyors és szüntelen volt. Ez az érdek okozza, hogy fennmaradt emlékeink a legnagyobb mérvben csakis és főképpen a birtokjog történetére tartottak fenn adatokat. Az ingatlanokban való terjeszkedés vérebén volt a nemzetnek.

¹ Knauz: Monumenta Eccl. Strigonien. I. 108. A vármegye neve itt is palóczoan Naugrád-nak van írva az eredetiben.

² Thuróczi: Chronic. II. cap. 64.

³ Thuróczi: II. cap. 72. V. ő. Wenzel: Árpádkori Okm. VIII. 260. stb.

De különben e törekvés életkérdés is volt. Legnagyobb mérvben a földművelés, az élelmi szerek termelése volt első sorban főtényezője a megélhetésnek. A szántás, vetés tehát szükségképen foglalkoztatta a föld birtokosait. A művelődési haladás fokozta a hasznosítás alkalmazását. A folyók és patakok, sőt tavak és kisebb források is őrlő malmok építésére vezettek. Tavak és források hialastóvá alakítottak, mint okleveleinkben ezek létezéséről sűrűn olvashatunk. Szőlőművelésről is tanuskodnak okleveleink.

Maga a gazdaság felszerelése, az embereknek általános közéleti szükségletei — ruházat, szerszám, valamint az egyházak szertartási eszközei az ipar létezését és terjeszkedését teremtették.

A vallásélet gyakorlata az egyházakat hozta létre. — Ha nem mutathatjuk is ki oklevelileg név- és számszerint ezeket az alkotásokat, de jogosan következtethetjük azon ténykörülményekből, melyek már a XIII. század elején a Templariusok és Ispotályosok házain fölül a benzéseknek Tereskén, a prémontreieknek Felső-Told szomszédságában, Garábon volt monostoraik létezését eredeti oklevelek alapján tanusítják.

A templomok, monostorok, udvarházak és várkastélyok építése föltételezi, hogy az építészet és kőművelés mesterségének is voltak a megyében alkalmas kezelői.

A vármegye területén most romokban heverő váraknak a Nógrádi székváron kívül már egy része a magyar uralom korában és bizonyára egynémely még a tatárjárás előtt épültek. Ilyeneknek tarthatjuk Salgót, Somoskőt, Sámsonházát és a többit. A kékkői várról írva van, hogy azt a Balassa-család törzs őse, Detre 1237-ben építette.

Az ipar terén a bányászat a vármegye felső részében Szinóbánya, Lónyabánya és ezek környékén már az első századokban folytatott üzemet; sőt Losoncz határában az ezüstművelés kiséreltetett meg. Ugyancsak a felső vidék erdővel borított helyei a Faipar űzését virágoztatták több telepen, sőt egyik helységünknek Fűrész nevé is ez iparág gyakorlatától vagyunk bátrak származtatni.

A kereskedelem nagyobbára idegenek által részint házalás által, részint a városokban — mint Vác és Nógrád — állandó boltokban űzött forgalomból állott. A vármegye területén az Árpád-kori első három században csakis Vác, Verőcze és Nógrád említették városnak (Civitas); a többi község (villa) néven fordul elő. A kereskedelem nagyobb forgalmát főképen termények és állatfajok adásvételére a sokadalmak (vásárok) teremtették, melyek rendszeren hozzáférhetőbb közlekedésű térségekben — milyenek a folyók mentén találhatóak — tartattak. Ilyenek voltak Szécsény, Losoncz és

főképen Gyarmat, mely talán szlávnyelvből eredeztethető nevét is ennek köszönheti,¹ s melynek vásártartásáról régi oklevelek is tanuskodnak.

Leggyengébb lábon állt a közművelődési és közoktatási ügy. Ennek intézményei, hacsak az egyes anyaegyházak helyén és a néhány monostor falai között valamely elemi oktatás létezését fel nem tesszük — amely azonban természetszerűleg főképen és csakis hittani leczkékből állhatott, — a megye területén oklevélileg ki nem mutathatók. A tehetősebbek gyermekei tehát, kik magasabbra törekedtek, az ország nagyobb városaiban, sőt a külföldön keresték a tanulás forrásait.

A közerkölcs, kivált a népnél, nem mutat fel kirivóbb eltévelyedést. Legalább hiteles adatok nem tüntetnek föl eseményeket, melyek a népi romlottság rovására lennének irhatók. A nagy urak körében azonban itt-ott a czégyeres féktelenség és elvadultság példányából lesz alkalmunk egyet-kettőt felmutatni.

Ezeket elmondva, elértünk ahhoz az iszonyúan romboló nagy csapáshoz, melyet Tatárjárásnak nevez a magyar történelem.

HATODIK FEJEZET.

A politikai élet és vármegyei rendszer átalakulása a tatárjárás után.

IV. Béla (1235—1270.) király eleve megállapított kormányzati elvek mellett kezdte meg uralkodását. Első sorban az atya és elődei által eladományozott vármegyei birtokok és általában elharárcsolt közvagyon visszaszerzését tűzte feladatául. Nem rajta múlt, hogy a politikai viszonyok alakulása erősebb volt a kitűzött elveknél és előbb is — utóbb is többször meg kellett alkudni az áramlat kényszerével. Erre nézve a bírálókat nem e könyv hivatása. Tény az, hogy sok részben — mint alább látni fogjuk — végrehajtotta terveit és talán még gyökeresebben teendette vala, ha közbe nem jön a nagy csapás: a tatárok dúlása és az ezután következett visszahatások, a mint tájékozásul szükségképen röviden érinteni fogjuk.

¹ A «G y a r m a t» név nyelvünkben telepítvényt (colonia) jelent. Balassa-Gyarmatról 1858-ban irt (Uj Magyar Muzeum 1858-iki évfolyam V. és VI. füzetében) megjelent monographiámban jeleztem a Constantinus Porphyrogenitusnak K u r t - G e r m a t magyar nemzetség nevét is, de az oklevelekben előforduló Y a r m a t h s t b. névalak után ó-szlovén jarmac = jarmok név is meggondolást igényel, a mi eredetileg g a r m o k lehetett, minthogy az ó-marahán szláv nyelvben a g hang még a h ellenében is mindig uralkodó volt.

A mongol Dsengiszkhán által a világ hódítására és irtására indított hadseregnek vezérei Batu és Szubutáj északfelől, Kadán keletfelől húzódtak hazánk felé. Az orosz fővárosnak Kievnnek eleste hírére, mely 1240. év végső napjaiban érkezett meg, — megdöbbsent a nemzet, melynek trónján ekkor IV. Béla ült. Az ország épen akkor nem volt oly állapotban, mely vérmes reményt nyújthatott a diadalmas ellentállásra. Az olygarchák elégedetlenjeinek duzzogása, a befogadott kunoknak viselkedéséből ellenök támadt bizalmatlanság és gyűlölet és a nagyobb harczoktól hosszabb időn át elszokott fegyveres nép gyakorlatlansága — mind végzetes sejtelmeket költhettek az intézők körében.

IV. Béla korántsem tekintélyes erővel, de jókor az ország északi határára rendelte a Tomaj-nembeli Dénes nádort, — kit birtokos voltánál fogva megyénkbelinek tarthatunk — hogy ott a vereczkei szorosokat eltorlaszoltassa és megvédelmezze.

Nemsokára jött a hír Dénes nádortól Budára, hogy a tatár már vágatja az erdőket lovassága útjának és bontja a torlaszokat és hogy a túlerő ellen küldjön a király segélyt. Néhány nap mulva betoppant maga Dénes nádor is, elmondva, hogy márczius 12-én megütközött a tatárokkal és egész csapata odaveszett. A hír megdöbbsentő volt.

A király és tanácsa minden lehető megtett. Összeszedte erejét és elébe ment az ellenségnek. És bekövetkezett a döntő csapás a Sajó partján a muhi síkon, melynél Mohácsig nagyobbat nem kapott a magyar nemzet. Borzasztó volt a veszteség. Megsebesült a király öccse, Kálmán halicsi király is és utóbb sebeiben meg is halt. El-estek Mátyás az esztergomi, Csák Ugrin a kalocsai érsekek, Gergely győri, Rajnáld erdélyi, Jakab nyitrai püspökök és még számtalan főpap és főúr. Mintegy tizezer elesett boritá a csatatért. Maga IV. Béla is életveszedelmek közt menekült.

Pest, Buda tövestől feldúlátott. Elpusztult Vác is, melynek káptalanja szolgált Nógrádvármegye hiteles helyeül. A király megmaradt csekély számú hívei kíséretében, kik között a Hunt-Páznán nemzetségbeli Szügyi Abicsk fia Miklós nem az egyedüli volt a nógrádiak közül,¹ — Nógrád-, Bars-, Nyitra megyéken keresztül erdőkön, hegyeken, völgyeken át Ausztriába és itt megrabolatva, jutott a dalmát tengerparkokra és ott időzött az utána rohant üldöző tatár csapatól menekülve aggodalmas gondok közt, míg a tatárok kipusztított országát elhagyták.²

¹ A király kíséretében volt Radon is, a Madácsok őse. Fejér IV. 2. 60.

² Iszonyító az a leírás, mely a tatár pusztításról az egykor Rogérú váradi kanonok «Carmen Miserabile» és Tamás spalatói főesperes Historia Spalantis-ben olvasható.

A következő 1242. év őszén lépett IV. Béla ismét vissza anyaországába — és fájdalmas könyhullatás közt szemlélhette kirablott, elpusztított, elnéptelenített hazáját. Valóban a magyarok Istene különös gondviselésének tarthatjuk, hogy ekkor, midőn a nemzet a végenyészet szélén vonaglott, ilyen nagy tehetségű fejedelem ült királyi trónján, aki hivatva volt e haza második megalkotójává lenni. Hiszen kietlen pusztaság, rom volt a tatár által meggázolt terület. A nép csekély része, mely elfutva, elrejtőzve megmaradt, koldussá lőn téve. Nem volt betevő falatja; nem volt felöltő rongya, sem szerszáma, sem módja, hogy két éven letaposott, begyepesedett földjét felszánthassa, bevetesse. Az elnéptelenített területek meg új telepítést igényeltek. Ezekhez járult a fejetlenség felburjánozása; a jogviszony, a honvédelmi rendszer és alkotmányos hatalom szálainak összekuszálódása és itt-ott megszakadozása.

A tatárjárás, valamint az egész ország testét, épen úgy kisebb-nagyobb mérvben érte Nógrád vármegyét, kiváltképen annak déli részét. Falvai kirabolva, lerombolva elpusztultak, népe megfogyott, több földnek gazdája odaveszett.

IV. Béla trónra léptekor a honvédelmi erő súlya még mindig két részre osztva a királyi nemesek és a várkatonák fönnebb említett régi rendszerén alapúlt. A királyi vár (castrum) benn volt a vármegyében, mintegy a dualismus alapján. A főispán (Comes) volt feje a kettős intézménynek és az egyik gyengült a másik rovására. A királyi nemesek (servientes regales) igyekeztek tágítani jogkörüket. Míg más részről a várak birtokainak (elfoglalás, eladományozás útján) fogyásával csökkent a várkatonaság intézményén nyugvó honvédelmi erőnek képessége. Béla király még ifjú korában látta, sőt később érezte is a veszélyt, mely a szétmállasztó folyamatból származik és már uralkodása elején terve és törekvése oda irányúlt, hogy az elharácsolts és eladományozott várjavaknak könnyörtelenül visszacsatolása által a bajt elhárítsa. Fáradságos és a birtokba jutott tulajdonosok önző gyűlölete miatt nehéz munka. De ő nem rettent meg tőle és ment kiszabott útján.¹ Azonban a tatárjárás után a viszonyok (melyeknek tárgyalása nem ide tartozik) erősebbé váltak az erős akaratnál is. Sokban módosult tehát az első képlelet. De azért, amint — kivált a tatárok újabb beütéséről szállongó rémhírek hatása alatt — a várerősítések gondja (tehát új várak építtetése és királyi várak megerősítése által) egyike maradt főtörekvéseinek, úgy a jogviszony és közigazgatás rendszerének megszilárdítása másik főtörekvése lévén, a vármegye intézménye is eljutott történelmi fejlődésének harmadik időszakába; amint mindjárt látni fogjuk.

¹ Erre nézve több okmányi adatunk van; így már 1239-ből I.őrincz Bihari főispán oklevele. Kubinyi F. M. Történelmi Emlékek I. 13.

Az újra alkotó nagy király személyes utánjárással szerezte tapasztalatait. A tatárpusztítás után sűrűn látogatta országát. Ilyen látogatásokból Nógrádnak is kijutott. A dalmát tengerpartokról visszaérkezése után mindjárt 1242. évi november 16. és 21-én Verőczen tartózkodott.¹ 1244. évi április 22-én Gyarmaton időzött, amiről ott kiadott adománylevele tanuskodik.² És ezen szemleutakra szüksége is volt, hogy az elnéptelenedett helyek betelepítésének módozatairól rendelkezhessék. A telepítések ügye a városok és községek szervezetét vonta maga után, mint ezt egyes helyek kiváltságlevelei mutatják.³ Közben folyt a vármegyei intézmény újabb megalakítása is. Már fennebb (a III. fejezetben) jeleztük, hogy voltak a megyének bírái, akik mint a birtokkérdésben ítélők (judices terrarum) nyilván csak kiküldött (delegált) személyek szerepeltek és így nem autonomicus választott bírák lehettek. Nincs arra adatunk, hogy IV. Béla alatt már szavazattal választott bírái lettek volna a vármegyének; de az tény, hogy már a királyi nemeseknek voltak szolgabirái, vagyis hogy a vármegyei intézmény szervezete a vár-ispánságtól lényegesen elkülönítve, kapta meg tisztviselőit a szolgabírákban, kik 1254-től már megjelennek okleveleinkben. Fennebb jeleztük, hogy a «serviens regalis» (királyi szolga) egyenértékű volt a nemes (nobilis) nevezettel, ezért a «szolgabíró» nevezetben a magyar nyelv megtartá az ősi elnevezés emlékét; míg latinul Judex nobilium (azaz nemesek birájának) iratott és nevezetett máig. A Judex nobilium-ból rövidítve lett a «Judlium» szó, írásban, oklevelekben és aláírásoknál, sőt a közéletben is sűrűn használva egész 1848-ig.

Tény az is, hogy a királyi nemesség képezte az új alakulású vármegyét és hogy IV. Béla király korában volt már a vármegyének tisztikara (Magistratus), mely a fő- és alispánból, szolgabírákból és természetesen íródeákból (jegyző-notárius) állott és hogy ezen testület már a köztisztikar (magistratus) cím alatt is szerepelt, a mint ezt egy 1264-ki oklevél is igazolja.⁴ Ennek a testületnek gyűlései is voltak.⁵ Bizonyos az, hogy minden új intézmény fejlődése a hatalmi kör megosztásában bukkan legtöbb akadályra. A főispánok sokáig csupán a magok neve alatt igyekeztek a vármegyei hatóságot szerepeltetni.⁶ De végre — valószínűleg az 1267. évi törvény

¹ Fejér: Cod. Dipl. XI. 399. és IV. 1. 264.

² Hazai Okm. IV. 28—30. és Fejér IV. 1. 335—338.

³ Fejér: IV. 1. 278. Szepes-Olaszinak 1243-ban; IV. 2. Zólyom-Dobrovinya és Bábaszéknek 1254-ben és több más községnek.

⁴ Wenzel: Árpádkori Uj Okm. III. 116.

⁵ Knauz: Monumenta Eccl. Strigon. I. 424.

⁶ Lásd 1236. évről Arnold Zalai, 1239-ről Arnold Soproni és 1251-ről Domokos szolnoki főispánok kiadványait. Nagy Imre: Sopronvárm. Okmánytára I. 9. 15. 22. és a többi lapon.

alapján már 1268-ban a vármegyei nemesség (*Universi nobiles de Comitatu Neograd*) bekezdéssel iratják a vármegyék jelentéseiket a királyhoz.¹ Az 1267. évi országgyűlés V. törv.-cikke pedig már azt is elrendeli, hogy Székes-Fejérvárt az ott esztendőnként tartandó országgyűlésre két vagy három nemest küldjön a vármegye.² De azért a törvényhatóságnak a főispáni czég alatt való szerepeltetése még ezután is tartott; míg azután III. Endre király 1291. évi végzeményének V. cikke el nem rendelte, hogy a főispán ne merészeljen ítéletet hozni a négy szolgabíró nélkül.³ Ez idő óta a vármegye által kiadott oklevelek a következő bevezetéssel kezdődtek: «*Nos N. Comes (vagy Vic-Comes) et quatuor Judices nobilium Comitatus Neweradiensis*» és a vármegye által eképen kiadott oklevél alatt, vagy annak, ha oda nem fért, hátsó oldalán a fő- (vagy al)-ispán és négy szolgabíró pecsétje nyomatott, mindazon ideig, míg a vármegyének külön czímeres s hivatalos pecsétje nem lett. Ugyanezen törvény szerint főispánná idegen nem lehetett és általában a vármegye fő- vagy alispánja és szolgabírái csak nemesek lehettek.

Voltak hirlelő gyülekezési helyek is (*locus proclamationis*), hol a törvények, ítéletek s hadra való felszólítások hirdettettek ki.

Ezekon kívül néha maga a király, de leggyakrabban a nádor elnöklelte alatt is tartattak vármegyei gyűlések és pedig nem zárt, hanem nyílt helyen a szabad ég alatt, csakhogy az ilyen gyűlések nem egy, de rendszerint két, sőt három vármegye nemességének ügyei tárgyalására hívtak össze és törvény szerint az ilyen nádori gyűléseken is a vármegye fő- vagy alispánja és szolgabíráinak volt hivatása az ítélettel, a nádor csakis mint a király képviselője és felügyelő vett részt a tanácskozásban.

Ezekben el van mondva, amit a vármegyei intézmény átalakulási menetéről az Árpádok korszakából nagyjából tudhatunk. Mielőtt azonban más tárgyra áttérnénk, éppen Nógrádvármegyére vonatkozva van egy kiváló történelmi emlékünknél, mely a több vármegyének együttesen a király által összehívott gyűlés főbb mozzanatát hiteles okmányban tárja fel előttünk.

Ezen okmányban, mely IV. Béla kancelláriájából 1255-ki augusztus 16-án van kiadva,⁴ elmondja bevezetésül a király, hogy miután ő a tatárpusztítás után a megzavarodott birtokviszonyok rendezését vette tervbe, az országtanács javaslatából Vácra három vármegyének, úgymint Nógrád-, Hont- és Gömörvármegyének gyű-

¹ Példa reá Kubinyi Fer.: M. Tört. Emlékek I. 57. 58. l.

² Kovachich: *Vestigia Comitiorum* 140. l.

³ Lásd a törvényt Endlichernél *Monumenta* 616. l.

⁴ Knauz: *Monum.* I. 424. és már előbb Fejér: *IV. 2. 292.* Az eredeti az esztergomi főegyház levéltárában.

lését hívatta össze,¹ a melyben midőn az elfoglalt és megtámadott birtokkérdések tárgyalása megkezdetett, akkoron a többiek közt Benedek esztergomi érsek panaszosan előadta, hogy az esztergomi egyháznak némely katonáskodni tartozó nemes jobbágyai és szegődményesei (conditionarii) az egyház szolgálatából megszöktek és szabad nemesek gyanánt viselkednek, kéri tehát a királyt, hogy az egyház ezen szolgáit a szent (István) király által rendelt kötelességeikre kényszeríttesse. A király, a főpapok és országnagyok végzéséből kiküldte Tekus, szécsényi Folkus és Loránd (de Zihigh) főispánokat (Comes), hogy Nógrádvármegyében nyomoznák ki, kik és mifélek legyenek azon a szent király rendelete szerint való szolgák, kik magukat az egyház szolgálata alól kivonták. A kiküldött urak kellő hosszú idő után a vizsgálatról visszatérvén, jelentették: hogy ők Öcsén fiát Lukácsot, Haladot fiával Mókával, Vonuntót fiával Bulcsuval és Domokos fiát Donkust találták olyanoknak, kik az Egyház szolgálói közül valók voltak, kik földjeiket azoknak rosszasága miatt hagyták el és akik azt állítják, hogy nekik Vadkerten saját földjeik vannak. Ezeket tehát Tekus, Folkus és Loránd Vadkerten az ő tulajdon földjeikre bevezették az egyháznak tartozó előbbi szolgálomak terhe mellett. Sőt ezen földjeiket meghatárolva kinek-kinek ki is osztották.

Nem e fejezetbe tartoznék ugyan ezen határjárás leírása, de annak történelmi érdekessége miatt kivételesen, hogy ez okirattal véglegesen végezzünk, álljon itt annak az okmány szavaival hű előterjesztése is.

Elkezdték Vadkert határjárását északról onnan, hol három határjelre találtak, ezek egyike Vadkertet, másika Detár (= Dehter) helységet, a harmadik Szent Lőrincz területét illette. Innen keletnek az északi részen bokrokon át a nagy útig egy és kettős határjel mellett, melyek Vadkertet Sz.-Lőrincztől választják el; innen az út mellett a bokros helyig, hol két határjel van, fordúl a régi hídhoz, mely híd határuil szolgál és alatta foly a Lókos vize (Lulcus) és kapcsolódik Hakara nevü földhöz és kissé lapányon haladva, Vadkertet elválasztja Hakaratól és halad határhányás és régi határjelek mellett Hakara széleig. Azután keletfelé ér Csesztvéhez; innen délnek fordúl és régi határjelek választják el Vadkert helységet Csesztvétől, belekerítve még is a nagy erdőt Vadkert határába; Innen határjelek mellett érinti a Szentei nemesek földjét, azután a Szátoki nemesek birtokföldjét. Innen ér a Tereskei Monostor birtokához, innen régi határjeleken át Tót-Tereskéhez, azután délfelé

¹ «Fecimus proclamari,» az oklevél szavai és továbbá ott «et in ipsa proclamatione,» tehát a proclamatio nem csak összehívást, de a már összehívottak gyűlését is jelenté és általában a kihirdetések helye is volt.

hajolva ér «Bohna»¹ nevű földhöz, innen hajlik le a Patakvizé völgyéhez, innen Patak faluhoz (villa) határjeleken át, itt ismételve fordul a Patak vizéhez és azon áthaladva megy a szőlőhegyekig és innen vissza a három fő határjelhez.

Eképen megjárván Vadkert határát, azt a három főúr fölosztotta a nevezettek között: Szent-Lőrincz felé az erdővel egy részt kapott Donkus a dézsmáló, másik részt a katonáskodó Lukács, a harmadik részt Vonunto és fiai, a negyedik részt Halád; a többi három részt más szolgáknak is és így Vadkertet hét részre tagolva kiosztották. A király pedig elrendelte, hogy az említett szegedményesek kijelölt földjeiket sem eladni, sem elidegeníteni ne merészeljék, hanem azoktól mindétig az érseknek szolgálni tartozzanak.

Azt hiszem, nem tévedek, ha a későbbben átalakuláson átment egyházi vagy érseki nemesség (praedialis nemesség) fejlődésének ezen okmánybeli intézményében keressük forrását.

HETEDIK FEJEZET.

A birtokok urai és ezek családjai az Árpádok kihalásáig.

Azok után, miket fennebb a III. fejezetben a «birtokviszonyok fejlődéséről a tatárok beütéseig» érintettünk: szükséges, hogy a jelentékenyebb birtokok urairól és ezek családjairól is tüzetesebb tájékozást nyujtsunk itt e korszak folyamatán át egészen az Árpádházi királyok kihalásáig.

I. Zaahok.

A sajai végzetes ütközet és tatárdúlás után is a legtöbb birtok urai még mindig a Zaah-nemzetségbeliek voltak; ide értve természetesen az e nemből (genus) már több nemzedéken át elsarjadzott Marczali-, Terényi- és Verebi- (utóbb Verebélyi)- családágazatokat is, melyekről másutt lesz szó. Nincs rá adat, hogy az előbbi birtokálladék 1274-ig megfogyott volna. Előbb ugyan nászbér és leánynegyed fejében elesett tőlök Bárkány, de 1263-ban, midőn a Kartal-nembeli Péter és Ferencz rablás és tolvajlás miatt bélyegzés alá jutottak, ezeknek Kartal, Bodon és Ság nevű elkobzott birtokait a Zaah-nembeli Jób pécsi püspök és testvére Zaah, mint akik IV. Béla király országlása alatt annak fia, V. István ifjabb király pártján állottak, 1263-ban V. István ifj. királytól adományban kapták. Azonban ezen

¹ Valószínűleg rosszul olvasva Rohna (Romhány) helyett?

birtokok nemsokára ismét vissza kerültek a Kartal-nemzetségre. Nagyobb változás esett a Zaah-ok nógrádmegyei birtok-álladékában 1274-ben, midőn a nemzetség egyik tagja, Pósaanak fia, Pósa (fejérmegyei) főispán jelentékeny uradalmát Szécsényt, Gécz, Rimócz és egyéb tartozékaival a Kátics-nembeli Folkus fiával Farkassal a sopronmegyei Krakó nevű jószágáért az esztergomi káptalan bizonyítványa szerint elcserélte¹ úgy, hogy Farkas úr a szécsényi uradalomra még hatvan ezüst márkát is felfizetett. Itt feladatunk szerint csakis megyebeli birtokaik jönnek számításba, de felemlítendő, hogy a nemzetség terjedelmes fekvőségeknél ura volt még Gömör-, Hont- és a Dunántul Baranya-, Fejér- és Somogyvármegyékben is, melyek tulajdonosaik tekintélyét emelték, habár közülök országos szerepre kevesen jutottak. A mieink közül Jób (1254—1273) pécsi püspök, (1251—1252-ben) kir. kancellár, 1272—73-ban mosonvármegyei főispán volt, mozgékony és eszes úr, V. Istvánnak híve, de e mellett hirdeten ifjabb korában feslett életű, ami miatt IV. Orbán pápa 1263-ban vizsgálatot is rendelt ellene.² Kiténtek még a közélet terén I. Pósa (kinek atyja Botos már 1186-ban Fejérvármegye főispánja volt) kir. tárnokmester 1227—33-ban. Ennek fia II. Pósa 1274-ben szintén Fejérvármegye főispánságát viselte.³ Ugyane nemzetség sarja volt Berend, megyénknek 1299—1300-ban alispánja.

2. A Hunt-Pázmánok.

Hunt-Pázmán sváb lovagok Géza fejedelem korában jöttek hazánkba. A krónika szerint Istvánt a Garam vizében lovaggá ütötték.⁴ Ivadékaik elszaporodva, számos családokra oszlottak. Nógrádban már 1244. előtt Obichk⁵ birta Szűgyöt és 1296-ban a nemzetségi birtokból Kóvárból is fiának Miklósnak fia András kikapta részét. Legelső birtokaik Hontvármegyében voltak, sőt magát Hunt várát is ők építették és arról a vármegye is nevüket viseli. — A XIII. század közepén már beházasodás vagy szerzés útján Nógrádban is birtokosokká lőnek a nemzetség egyes tagjai. Már a XII. században 1156-ban e nemzetségből volt Ders, vármegyénk főispánja. Az említett XIII. században nevezetes embere volt a nemzetségnek Draai Tamás sztregovai, pöstyényi stb. birtokos és valószínűleg 1272-ig e vármegyének

¹ Orsz. levéltár n. r. 218. 35. Kiadta Nagy Imre Sopronvármegye Oklevéltára I. 39.

² Koller: Hist. Episc. Quinqueceles. II. 171.

³ Fejér: V. 2. 171.

⁴ Bécsi képes krónika. M. Flórián kiad. I. 130.

⁵ Hazai Okm. IV. 28., 41., 62., 75., 76., 90., 91. Wertner Mór hibásan sorozta a Zaahok közé.

főispánja.¹ Ez a Tamás, Tamásnak fia, Mikónak unokája volt és a Hunt-Pázmán-nemzetség ugynevezett Szegi ágából származott.² A Hunt-Paznan-nemzetségből Miklós comes fiának, Istvánnak leányát Margitot feleségül bírván Both fia Benedek, ez 1291-ben tett végrendeletében nevezett nejének hagyományozta Horpács helységet és így e birtok is Hunt-Paznan nemzetség kézbe került.³

3. A Tomajok.

A Tomaj-nemzetség (genus) törzse Thonuzoba, eredetére a rokon Bessenyő-nemzethől való. Megszállásául Taksony fejedelemtől a kemei részeket kapta a Tiszáig, az Abádi révig.⁴ Fia Urkun lett keresztyénné. Utódainak birtokai a XIII. században már több megyére és kiyált az erdélyi részekre is kiterjedtek. A kihalt Abádi családon kívül e nemből származott a már kihalt losonczy Losonczy és a most is virágzó losonczy Bánffy-család. — 1235-ben Dénesnek fia II. Dénes már nádor volt. Ő kapta II. Endre királytól Losonczot és tartozékait a Kátics-nembeli Simonnak bélyegén;⁵ IV. Béla azonban ezüstbánya művelésre Losoncz területéből húsz ekényi térseget a korona részére kiszakított, amit azután 1275-ben IV. László király Dénes nádor fiának Miklósnak és Dénesnek visszabocsátott birtokába. — Midőn még V. István király halála után 1275-ben IV. László a trónra lépett, a kapzsi Kátics-nemzetségbeli Lesták és Folkusnak fiai hamis ürügy alatt mint ősi birtokaikat felkérték a fiatal királytól és sikerült is rá az adománylevelet kikapniok; azonban a csíny öröme nem sokáig virágzott részükre. A királyt felvilágosíták az érdeklettek a kérelem alaptalanságáról, kimutatván, hogy Losonczot

¹ Fejér: VII. 7. 142.

² Hogy Draai Tamás a Hunt-Paznan-genusból való volt, az kétségtelen, mert az esztergomi káptalan előtt 1281. oct. 15-én kelt Katics nb. Mihálylyal kötött egyezséglevélben mint pöstényi birtokos Sztregovai Tamás fiának, Tamás főispánnak nevezetik. (Lásd Wenzel IX. 306.) Márton alországbírónak 1295. october 1-én kelt ítéletlevelében, mely a pöstényi birtokról szól, már Comes Tamás de Draa-nak nevezetik, (Wenzel X. 194.) ebben az oklevélben nagyatyja is Mikó megemlíttetik és vérrokonai közt Dedach (Dedak, Dedal). Ugyancsak 1298-ban a Pöstényben bíró Tamás de Draa-nak iratik. (Wenzel X. 301.) Összevetve ezen okmánybeli adatokat, a Hunt-Paznan-nemzetségbeli Dedak filius Michaelis és többiek közt nyitramegyei szegi birtokokról történt osztályról, kétségtelen, hogy a Sztregová-ról, majd Draa-ról nevezett Tamás főispán a Hunt-Paznan-nem származéka. (Fejér IV. 3. 45.) Wertner Mór úr — úgy látszik — nem merete származását meghatározni, mert munkájában Tamást említetlenül hagyta.

³ Knauz: Monumenta Ecc. Strig. II. 285. az eredetiből. Fejér VI. 1. 169. telve hibákkal, így nála Hurgach helyett is tévesen Hurgach áll.

⁴ Anonymus M. Flórián kiadásában, 51. lap.

⁵ Hazai Okm. VI. 257.

a Káticsok Simon hűtlensége bélyegén vesztek el. IV. László tehát megsemmisíté az adománylevelet és 1277-ben visszaadta Dénes nádor fiainak Dénesnek és Miklósnak Losonczot, sőt 1280-ban kelt levelében újra elrendelte, hogy Dénes fiait abban hűtlenségi bűnbeesés terhe alatt háborgatni ne merészeljék.¹

A Tomaj-nemzetség tagjai többnyire országos magas hivatalokat viseltek, de itteni nagybirtokaik mellett is e század folyamataiban a megyei közéletben alig vettek részt.

4. A Kátics-ok.

A Kátics-nemzetség egyik ága, mely Folkus² fiától Mihálytól származott, még mielőtt Szécsényt megszerzék, már birta a libercei, garábi, paróczai és szalatnyai fekvőségeket és abban már 1271-ben megosztottak.³ Azonban hatalmuk és befolyásuk csak az 1274-ben nevezett Folkusnak fia Farkas által a sopronmegyei Krakóért a Zaahtól cserébe vett szécsényi uradalommal vette kezdetét. Farkas úr már akkor Mosonvármegye főispánja, utóbb (1297—98-ban) kir. Főpohárnok mester és Nógrádvármegye főispánja volt. Testvérétől, említett Mihálytól, származott a már kihalt Libercei, Salsgai; tőle pedig (Farkastól) az 1459-ben kihalt szécsényi Szécsényi család, mely azután harmadfél századon túl oligarchiai szerepet vitt nemcsak a vármegyében, de az országban is.

5. A Szónoki-ak.

A Szónok-nemzetség (genus de Zouuk) ősi örökség jogán birta már IV. Béla alatt is Bágyont, melyről a belőle származott Bágyoni kihalt család nevét vette. Ezen birtokon 1260-ban osztottak meg a váci káptalan előtt, amidőn Pázmán Comes és Szónok, továbbá Tuneu, Gothard és Pózsa, és Gerének fia Pál, mindnyájan a Szónok-nem tagjai három részre osztották Bágyont.⁴ De 1264-ben Pál és fia Pózsa birtokuk egy részét eladták Pázmánnak öt márkáért. Birt a nemzetség ezen kívül Baranya és Valkó vármegyében is. A Bágyoni család pedig élt még 1477-ben is.

¹ Hazai Okm. VII. 164. és VI. 257.

² A Folkus név az egykorú oklevelekben Fulcus és tulajdonító esetben Fulco alakban fordul elő. Ebből az írók (így Pauler és Werthner is) Fulkót csináltak. Az egykoru hely- és családnevek mutatják, hogy a Fulcus nevet Folkusnak hangoztatták. Ott van régóta Folkus teleke (1214. Fejér III. 1. 157.) és Folkusfalva Turóc vármegyében és elég régóta él a Folkusházy nevű család, mely a valódi kiejtésre elég bizonyíték.

³ Wenzel: Árpádk. Okm. VII. 353.

⁴ Wenzel: Árpádk. Okm. VII. 357.

6. A Csák-ok.

A Csák-nemzetség, mely a vezérek egyikétől — Szabolcs — eredt, és melynek származékai a kihalt Mihályi Csáky és most is élő kislaludi Kisfaludy család — bírta a XIII. században Nógrádban a két (alsó és felső) Petény helységet, melyet Csák nembeli Pósa fia Ugrin 1274-ben a Zsadány-nembeli Arnóth fiának Dénesnek adományozott.¹ Minthogy azonban Csák Ugrin ur 1280-ban ugyanezt Petényi birtokot a Gyula-Zombor-nemzetségbeli Zsebrid fia Erdőnek is odaadta és a Budai káptalan előtt bevallotta,² hosszas per keletkezett belőle, míg végre a Zsadány-nemzetség kezén maradt a jószág. A Csákok a következő században azonban ismét birtokosokká lettek megyénkben.

7. A Zsadány-ok.

Mint fönnebb említők, Csák Ugrin nógrádmegyei két Petény Zsadány-nembeli (genus) Arnóth fiának adományozta 1274-ben; és habár Ugrin úr ugyanezen jószágot a Gyula-Zombor nembeli Zsebrid fia Erdőnek is eladta 1280-ban, mindazáltal az e miatt támadt per folytán a Zsadányiak birtokban maradtak, kárpótolván Erdő Comest a rá szabott fizetendő összegekkel.³

8. A Gyula-Zombori-ak.

A Gyula-Zombor ős nemzetség egyik tagja szögyényi Zsebrid fia Erdő comes csak igen rövid ideig és jórészen csak névleg volt birtokosa a két Petény helységnek, melyet Csák Ugrintól szerzett 1280-ban, és melyet hosszas per után 1297-ben kifizettetés mellett vissza is bocsátott a Zsadány-nembeli Arnóth fiának Dénesnek.

9. A Kartal-ok.

A Kartal-ősnemzetség (genus) neve az okmányokban Cortal, Corthol, Cortul, Kortol alakban és egyetlen egyszer egy 1263. évi oklevélben tévesen Corzan-nak írva fordul elő. Nevét ősi birtokának, a Pestmegyében fekvő Kartal helynév tartja fenn. A pestmegyei birtokokon fölül birták Nógrádban Bodont, Uzsát Berczel mellett és egyebeket. 1263-ban ugyan tolvajság és rablással vádolva Péternek fiai Uzsa és Ferencz elveszték Kartalt, Bodont és Ságot,¹ de nem-sokára ismét kezükre vissza került. Származékai a Bodonyi, Uzsai, Csuda és bodoni Gonda családok, melyek azonban időjártával kihaltak.

¹ Wenzel: Árp. Okm. IX. 107.

² Ugyanott IX. 281.

³ Ugyanott X. 264.

⁴ Eredeti okl. a Muslay-család levéltárában Rádou.

10. A Rathold-ok.

A Rathold-nem (genus) Olaszországból Apulia Caserta városából származik. Elődeik Kálmán király korában jöttek hazánkba,¹ hol vagyona és méltóságra tettek szert. Okleveles bizonyíték szerint megyénkben a Rathold-nembeli Domokosnak fia István az anyakirályné volt főlovászmestere és tárnoka, az apa IV. Béla király és fia V. István közti viszályok közt V. Istvánnak párthive, a ki az ellenpárt egyik vezérférfiát, az Aba-nembeli Lászlót, fogságba ejtette, 1265-ben kapta V. István királytól Nógrádban Kutasót, Bárkányt, továbbá Ágas várát, Tart és a pásztói monostor kegyuraságát. Ezzel kezdette e nemzetség megyénkben birtoklását. E nemzetség származékai a kihalt Pásztói, Tari, Kazai, Gyulaffy, Jolsvai, Lorántffy és Feledy-családok s a többi.

11. A Szévák, vagy Szemerék.

Az oklevelekben majd Scemura, majd Sceva néven előforduló ősnemzetség (genus) csak annyiban tartozik ide, hogy tagjai Losouc Tamási helyett a Tugári birtokrészt Onganak fiai Péter és Márton, Tamás fia Sena, Ivanka fia Ivanka, Incze fia Tamás, Godus fia másik Sena, Sándor, Leustak és Tamás fia Saul 1247-ben IV. Béla király bizonyosság levele szerint a Pázmán részét kivéven, 31 márkáért eladták Sándor fiának Leustaknak.² Különben a nemzetség nagyobb részben Bars- és Komárom-vármegyében birtokolt.

12. A Detrefiak (a Balassák elődei).

A Detrefiak, mint a III. fejezetben mondottakból tudjuk, még II. András király korában léptek megyénk birtokosai közé. Ez időtől kezdve mind sűrűbbé váltak szerzeményeik. 1246-ban IV. Béla király elszakítván Hontvár kötelékéből Gyarmatot, azt a líptómegyei Ujfalu és Palugya pusztákért cserébe adja Detre' fiának Miklósnak.³ 1250., 1252. és 1268-ban szerzik a ludányi, halászi, busai birtokot, 1251-ben Nyergest, 1269-ben Szennát, 1273-ban Esztergályt, 1274-ben Pehchent⁴ és Podluzsánt, 1279-ben Kürtöst. Legnagyobb része birtokaiknak azonban a szomszéd Hontmegyében voltak. De birtak Bars-, Gömör-, Nyitra-, Sopron-, Trencsén-, Zólyommegyékben is.

¹ Kézai M. Floriánnál I. 94.

² Wenzel: Árpádk. Ok. II. 193.

³ Wenzel: Árpádk. Okm. II. 189.

⁴ Határjárás oklevele azt mutatja, hogy Pehchen Podluzsánynyal határos és az Ipoly mellett volt: ha tehát el nem tűnt helynév, akkor legvalószínűbben a mai Szelestyén lehetett, melynek különben ezen néven e korban úgy sem fordul elő.

A Balassák őse Detre Comes (zólyomi főispán) Zólyom megyéből szakadt hozzánk. A családfák hízegő szerkesztői a kún vezér Bors fiától Böngértől származtatják. A Magyar Nemzetségek érdemes írója¹ a Kátics-genus ágának tartja, a mi azonban valótlanság. Az eddig ismert források és adatok alapján a Balassák őseit följobb nem kereshetjük. Meg kell elégednünk azzal, hogy I. Detre főispán volt az, ki 1222—1257. között élvén, az egykor nagy szerepű családot megállapította. Fiai közül I. Mikó 1247. sárosi, 1252—54. zólyomi főispán, ennek fia Bitter 1278—82. zólyómi főispán, testvére Demeter 1279. sárosi, 1293—98. zólyomi, 1281—1298-ban pozsonyi, Péter pedig 1267-ben hontmegyei főispán volt. Ez utóbbi Péter azonban, kit Furro-nak is neveztek, IV. László király ellenségeivel, a Gutkeled-nembeli Pektári Joachimmal czimborált és várában a király és haza ellenségeit tartogatta, ekkép hűtlenségbe esvén, IV. László összes javait unokatestvérének a hú és derék Demeter főispánnak adományozta, azonban ezen adományozásnak Demeter ur hasznát nem vehette, mivel egykönnyen nem juthatott azokhoz. Furro Péternek halálával annak özvegye Vigmándi Erzsébet és egyik veje a Hunt-Pázmán-nembeli Lambert benne ültek Kékkő várában és nem csak ezt és a gyarmati erőd tornyát, de az ezekhez tartozó birtokokat, sőt még Furro Péter testvérének Bitternek javait is kezükben tartották és bitorolták. Perre került a dolog, épen jókor, mikor az országban a legnagyobb fejtelenség dült. IV. László király kimultával a trónkövetelők hívei dolgoztak és lázongtak III. Endre ellen. A kirekesztett és pert folytató örökösök Bitter és Demeter mint főispánok az ország dolgaival elfoglalva, többnyire távol voltak. Bitternek esett legérzékenyebben a dolog. Felhivta, megkérte tehát unokatestvérét, Demeter urat, torolják meg a hatalmaskodást saját erejükből. Megtörtént. Demeter összeszedvén fegyveres embereit és

¹ Werthner: A M. Nemzetségek II. 123—143. A Balassa-család egy oklevele sem említi soha a «de genere» kitétel. Mi alapon hitte tehát Werthner úr a Balassáknak a Kátics-nemből való származását? nem tudjuk. Mert sem azon eset, hogy például Sopron megyében a Balassák ősei a Kátics-nembeliekkel birtokos szomszédok voltak, sem még az sem, hogy 1297-ben a váci káptalannak a Galábocs és Halásziról szóló előörökítő levelében Detrének fia Mikó rokonságnál fogva (propingvitas) és leánynegyedi czímen engedte e két birtokot Folkus fiának Mihálynak át, (Wenzel Árp. Okm. X. 284.) fiági vérséget nem bizonyít, hanem csak rokonságot vagyis sógorságot, a mi létezhetett is köztük. — Ha csak ilyen forma alapon akarnánk következtetni az azonos nemzetségi származásra, úgy akár a Buzad-genusból is eredeztetnők a Balassa családot, mert ezimerők hasonló. Csakhogy a czimer nem mindig bizonyít. A Bungértől való származtatásra pedig a családfá-ferczelőnek az is adhatta az ötletet, hogy Detrének veje Harduin bizonyos Beduguérius (Rüdiger?) volt, amiből Bunger könnyen jöhetett a genealogus úr eszébe.

szolgáit, ostrom alá fogta a gyarmati erőd tornyát és azt bár vérontással, sok embere elhullásával és megsebesülésével, bevette s azután Kékkő várát is elfoglalván, a bitorlott javakat visszavették. A győzelem után Bitter az unokatestvére Demeter iránti hálából Gyarmatot erődjével együtt, melyet különben is Demeternek atyja Miklós nyert IV. Béla királytól, a hozzá tartozó Haraszi (most Hontmegyében), Mankófalva (a Mankóhegy völgyében állott), Eliásfalva (most Illési puszta), Lazán (most dülő) és Szurdok (most Illési puszta-féle szőlőhegy alja) földekkel együtt és Kékkő várának egyharmad részével Draai Tamás főispán jelenlétében az esztergomi káptalan előtt 1296. jun. 30-án ünnepélyes szerződésben szavatosságot is vállalván, átengedte. A két ág között, így el lőn intézve az ügy. Most már könnyen ment a többi is. Forró Péter özvegye és vejei megpuhultak s még ugyanaz nap a Detre utódokkal az esztergomi káptalan előtt kiegyeztek úgy, hogy Zsélyt, Dorcsánt, a két Olyvárt és Kékkő várát a hozzátartozó szőlőkkel és erdőkkel együtt Bitternek, Demeter mesternek és II. Detre fiának II. Mikónak visszabocsátották és átadták, másrésztől pedig a nevezett Detre-utódok Forró Péter özvegyének és leányainak Katának, Hunt-Páznán-nembeli Lambertnénak és Annának H.-P. nembeli Demeternének jegybér, hozomány és leánynegyed fejében Hidvég, Aba és Olvár örökös birtokokat a hidvégi szigetben épült favárral s hozzá tartozó jobbágyokkal együtt átadták.¹ Megjegyezzük még, hogy Bitter birta Tema földjét is, mely az 1299-ki ítélő levél szerint Losonc határából volt kiszakítva² és ma már nem létezik.

13. Radon ivadéka.

(Baloghy, Madách, poltári Soos † és Micsinszky † családok.)

Radon, a törzsanya, II. Endre király alatt pristaldus volt, midőn 1233-ban mint ilyen Hudkontot a Liptómege Revucsa birtokba a királyadomány rendelete szerint beiktatta,³ 1235-ben pedig már Comes Radun-nak nevezve, a turócmegei két Prebóczot kapta II. Endrétől adományul.⁴ Midőn 1241-ben IV. Béla a sajói ütközet után a tenger-mellékre vonult, Radon is hű szolgálatokat tett a menekülő királynak és mikor ismét visszajött, Tamás, Madács és Tóbiás nevű fiaiból egyik folyvást a király körül hivataloskodott. — Birtokuk nemcsak Turóc- és Zólyom-, de Nyitra megyében is volt. De első örökbirtokuk

¹ Fejér: V. 350. jobban Wenzel: Árpádkori V. 15. és Fejér: V. 3. 497. X. 3. 272. Knauz: Monumenta II. 260.

² Wenzel: Árpádkori Okm. V. 226—229.

³ Fejér: III. 2. 366.

⁴ Engel-nél Regestrum de Thuróc. 69. Prebóczot utóbb elveszték, de IV. Lászlótól visszakapták. Fejér VII. 2. 133.

mégis — úgylátszik — Liptóvármegyében volt, mert 1250-ben, midőn II. Endrétől kapott zólyommegyei birtokban megerősítetnek, Radon fiai Liptóiaknak neveztettek.¹ A nevezett három testvér előbb is Liptóinak neveztetett és birták Nyitra megyében Racsicz földjét is, mivel azonban IV. Béla királynak Racsiczra szüksége volt, hogy azzal hívét a Chák-nembeli néhai Máté mestert kielégítse, Radon három fiától elvette Racsiczot és helyette adta nekik 1249. július 23-án² Oszlár földét Nógrádban, mely előbb a Nógrád várához tartozó udvarnokok birtoka volt és mely a Detre fiak Esztergály nevű birtokának szomszédságában feküdt. Oszlár megszerzésével léptek Radon fiai Nógrád vármegye birtokosai közé. Oszlárnak határai miatt utóbb határkérdés támadt az Esztergályt birtokolt Detre utódokkal (a Balassa elődökkel), amit azután 1278. április 3-án Péter nádor intézett el a Detre és Radon utódok között, határjárást tartatván Oszlár és Esztergály között egy részről oszlári Madách és fiai Benedek, András és testvérei Mike, Tóbiás és Wolkán, és I. Tamásnak fiai Fülöp, Pál és II. Tamás, más részről Detre fiának I. Mikónak fiai Péter comes és Bitter, II. Detrének fiai II. Mikó, Elek és III. Detre között. Az Oszlár név utóbb eltűnt, valószínűen területe beleolvadt Esztergály határába. Madách fia I. Pál 1290-ben is kapott Zólyomban egy nagy erdőrészt a Stenikai királyi praediumból.³ Tóbiásnak fia Bittó és nagybátyja Mike a Jeszenicze és Lukocsa vize közti Veszverést kapták III. Endrétől 1296-ban azon érdemeikért, mert mint hivei Adorján vára ostromában megsebesültek és Mike Pozsega várának megoltalmazásában is kiváló érdemeket szerzett.⁴

II. Tamásnak Fülöp nevű fiától származott a XVII. században kihalt poltári Soos-család. Radonnak Mike fiától a kihalt Micsinszky család. Ugyancsak Radonnak I. Pál fiától többi közt két fia, névszerint Lökös lett a baloghi Balogh; II. Pál pedig az alsósztrégovai és kiskelecsényi Madách-család törzsatyja. A Madách-család czimere kék és vörösre hasított paizsban koronát tartó grif, a többi vérrokon családok czimere kék paizsban koronán nyugvó kürt és azon álló három nyílveendő.

14. A Berényi-család. †

Említők, hogy a várnemesek (jobbagiones castris) is birtak fekvőségekkel. Ilyen volt IV. Béla király korában Berényi Bertalan és fiai Ders, Köncsöd és Jób, kik mint várnemesek a király hadere-

¹ Fejér: IV. 2. 50.

² Fejér: V. 1. 315.

³ Fejér: VI. 2. 295.

⁴ Ugyanott VI. 2. 37.

jét képező sereg tagjai szolgálták a hazát. Az említett Ders — mint V. István király oklevelében olvassuk — az ő zászlója alatt Görögországban Paleolog császár ellen viselt hadban elesett, ezt és egyéb érdemeiket tekintve, nevezett ifjabb király 1266-ban őket a várnemességtől fölmentvén, minden javaikkal így a (karancs) berényi birtokkal együtt az ország nemesei sorába emelte.¹ Nem is lankadt hadi erényük ezután sem. Egyik atyjokfia Decsknek fia András, ki még a nógrádi várjobbágyságban maradt, nemcsak IV. Béla király alatt, de fia V. István alatt is több alkalommal tanusította vitézségét, és különösen a németek ellen Győr vára ostromában tüntette ki magát annyira, hogy nehéz sebekkel terheltén vitték el a csatától. V. István király érdemeiért őtet is 1274-ben birtokaival együtt a királyi nemesek sorába iktatta.² Említett Jóbnak fia Lovrant (Loránt?) volt, kinek, midőn 1792-ben a régi templom helyébe újat kezdtek építeni, feliratos sírkövét feltalálták. Ezekről, nevezet szerint a Bertalan fiaitól származott a később grófságra emelt berényi gróf Berényi-család.

15. Kálnói Etthre-család. †

Egyike megyénk legrégebb nemes családainak, mely már IV. Béla király alatt tekintélyes birtokok ura volt. Ekkor élt Etthre (Étruh), kinél főlebb kutatnunk nincs módunkban. Két fia II. Ethre mester és Miklós 1279. július 7-én osztoznak az esztergomi káptalan előtt következőképen.³ Berzenze helység felét, melyet eddig Miklós birt, átengedte II. Etthrének, ez viszont a másik részt, melyet eddig birt, átadta Miklósnak, curiájokat azonban megtartották az előbbi állapot szerint, hanem jobbágyaikat kölcsönösen átszállították a saját részekre. Szalatnyán Miklós a maga részét átengedte II. Etthrének és hozzá engedte azt a részt is, mely egykor Pósaé volt, a szinói erdőrészszel együtt; a Kemencz és Leszko nevű földet pedig a néhai Pósa által birt részszel kapta Miklós mester. Kálnót is kétfelé osztották a szerint, amint már birták is. Terbeléd és a falu fele jutott Etthre mesternek, a másik fele Miklósnak. Végre még említettik egy föld Koko (Kocho és Kokov), melyet ma nem ismerünk, ez is kétfelé oszlott, és e helységben volt malom is a templom mellett, amely jutott Etthre mesternek; a másik alsó malom pedig Miklósnak, az üres malomhelyek is kétfelé osztattak. Ezután jött a sor Zahora és Bátka helységekre (ez utóbbi már Gömörme gyében, az előbbi is valószínűen ott), ezeket kapta Etthre, és ezek ellenértékeül

¹ Eredeti a Nemz. Muzeumban. Hazai Okm. VI. 143. Fejér csak kivonatban IV. 3. 344.

² Hazai Okm. VI. 199.

³ Wenzel: Árpádk. Okm. XII. 267.

Miklósnak jutott Boholnuk (hol? nem tudjuk). Kétfelé osztották Ozdint is, úgy a várát és palotáját is (castrum et palatium), melynek ma már csak alapromjai láthatók.¹ A család említett Etthre (Etruh, Eturuh)-tól vette nevét, előnevét pedig az említett Kálnótól és hat századon át virágzott megyénkben, és fiágon Etthre Antalban 1828-ban halt ki.

16. Galsay-család.

Galsai Pál és Gál, Simonnak fiai János és István Galsa helység birtokosai, a Losoncz területéből kiszakított Thema földet is birták, szomszédságukban is feküdt, miután tehát azt themai Sándornak fia András a Detre fiának Bitternek eladni szándékozott, ez ellen 1288. február 29-én az esztergomi káptalan előtt tiltakoztak.² A Themaiak és Galsaiak között már előbb is rossz viszony dúlt. Az ok ez volt. Themai Sándor és fia magukhoz vévén cselédjeiket, Galsa fiának Benedeknek birtokára támadtak és Galsán húsz jobbágyának lakhelyét felperzselték, tiz lovat és tizenöt ökröt elhajtottak. Ebből dühös per keletkezett. Az erőszakos hatalmaskodásról Galsai Benedek a váci káptalan által hitelesített tanuvallomásokkal együtt Sándor ellen a vádlevelet az országbíró ítélőszékére beadta. Az ítélő-tábla megvizsgálván az ügyet, közbeszóló végzést hozott, vajjon megesküszik-e Sándor úr a tanuk ellenében vagy nem? Nevezett erre nem vállalkozott, hanem a perdöntő párbajra ajánkozott; fia András azonban atyja helyett megvívni nem akart, miután pedig Galsai Benedek a megajánlott párviadalt elfogadta, Sándor úr is elszánta magát. A felek tehát megegyezvén a perdöntő párviadalban, a törvényszék kítűzte a viadal napját hamvazó szerda nyolczadára, hogy ekkor a két fél a küzdőtéren lovastól, fegyveresen jelenjék meg a király előtt, és így vivjanak meg. Kimondta egyszersmind az ítélet, hogyha a vívásban Galsai Benedek győz: akkor András, ki magát a vívásra képtelennek nyilvánította, Benedek és tanui ellenében elmarasztaltatik. Ha pedig Sándor léssen a győztes, akkor András a Benedek tanui ellenében igazoltatni fog. Miután pedig Benedek részéről a jegyző hibájából valamely alaktalanság történt a tanuk vallomásáról szóló okmányban, az még a párviadal határnapja előtt ki fog igazíthatni, tartozván Sándor is addiglan tanuit előállítani, amint

¹ Mocsáry Antal: Nógrád v. Esmértetése III. 254. l. közöl egy a turicskai lelkészi lakban őrzött cseh nyelven írt és 1282-ből keltezett levelet, melyet Turicskának ura Janek (János) írt volna. Az első tekintetre meglátszik, hogy e levél sokkal későbbi bárgyu koholmány. Mintha bizony az Etthre név a Turics névből származott volna, mert valószínűleg a koholó, miután gyátrmányát Ozdin várából keltezi, az Etthre család utódait óhajtá vele elbolondítani.

² Hazai Oklev. 107.

mindezt a Budán sept. 9. körül 1275 táján¹ kelt okmány tanúsítja. Az ügy mikénti eldőléséről nincs adatunk. A Galsai család még a XVII. században is létezett.

Mindezekon kívül még a XIV. század kezdeteig előfordulnak mint birtokosok a Kalonday, Kürthy, Vanyarczi, Keszeghi, Romhányi és egyéb kisebb nemes családok is.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Egyházi javak.

Az esztergomi érsekségnek birtokos volta a XIII. század közepéig még csak Vadkertre nézve van tudva. 1248-ban Miklós kanonok szerez Zellőben részt.² 1250-ben István érsek a Zaah-nemzetségtől Hatvanban negyven ekényi földet.³ Ugyanott csere útján 1280-ban Ladomér érsek bőviti ki birtokát.⁴ 1251-ben Luczinban is szerez egy részt.⁵ 1257-ben Hakara földjét a Lókos vize mellett megveszi az érsek Miklós hadnagy fia Andrástól.⁶ Utóbb néhai Benedek érsek a zellői nemesekkel keveredett perbe, melynek 1265. július 29-én IV. Béla király alatt egyezés vetett véget, úgy hogy az érsekségé maradt Szalatnya, Verebuna (ma ismeretlen), Zellő és a Szent-Miklós nevére szentelt egyház, Iván földje pedig a zellői nemeseknek jutott.⁷ 1271-ben Hugyagon is volt birtoka. IV. László király 1274-ben az érseket a hakarai, hatvani, luczini és tót-tereskei birtokában adománylevélben erősíté meg,⁸ az esztergomi érsekségnek megyénkben a XIII. századig több birtokáról nincs okleveles emlékün.

A váci püspökség alapítólevele eddig nem került elő. Valószínű, hogy Vácznak a tatárok által történt feldulásakor elveszett. Bizonyos az, hogy a XIII. században birta Nógrádot és ámbár többről oklevél nem szól, valószínű, hogy már ugyan az említett században ura volt Berkenye, Verőcze, Szendehely, Kosd helységeknek, sőt birt Keszeghen is. Korjellemező azon kiváltságlevél, melyet Tamás váci püspök és királyi kancellár birtoka Nógrád falu (villa) részére 1284. május 14. Váczon adott ki.⁹ Mintán — ugymond — a vendéglakosok

¹ Hazai Okm. VII. 237. és Hazai Okl. 140.

² Knauz: Monum. I. 374. és 871. Fejér IV. 2. 14. és 53. és VII. 5. 278.

³ Ugyanott I. 384. Fejér IV. 2. 80.

⁴ Ugyanott II. 126. Fejér V. 3. 68. de hibákkal.

⁵ Ugyanott I. 390. Fejér IV. 117.

⁶ Ugyanott I. 446. Fejér III. 2. 115. tévesen 1227-ről keltezve.

⁷ Knauz: Monum. I. 523. Fejér VII. 1. 328. és IV. 3. 271.

⁸ Ugyanott II. 30. Fejér V. 2. 182. hibásan.

⁹ Eredetie Kőrmöcz város levéltárában.

(hospites) Nógrád falvából az anyahelyre hurczolkodtak és ott a király és az ő engedelmevel biztosságuk érdekében és a püspöki jogoknak bővítésére saját költséjükön építettek, a püspök a közügy érdekében ezen vendéglakosoknak a következő szabadalmakat adta, hogy az oklevél keltétől hat évig sem királyi, sem más földbért (terrarium) fizetni ne tartozzanak. Hat év multával azonban fizetni fognak minden lakháztól (mansio) félferto ezüstöt, azaz hat fontot,¹ azonkívül évenként földbért annyit, mint azelőtt fizettek. Maguknak választhatnak plebánost és bírót, akiket azonban neki mint földesuroknak előállítani (presantare) tartoznak. Továbbá szabademberek ezen Nógrád városába szabadon jöhetnek, mehetnek, időzhetnek minden háborgatás nélkül; sőt védelmezendők. Akik pedig el akarnak költözni, eladva épületeiket és megfizetve a földbért (terrarium), ezt szabadon tehetik. Ha pedig valakinek közülök örököse nincs: jogában áll javairól szabadon rendelkezni. Ezenfölül adatott nekik vásártartás oly joggal, hogy ott úgy a helybeliek, mint más idegenek áruikat vám nélkül kiállithassák. A község birája a városbeliek közt támadt minden ügyekben bírászkodhatik, kivéven a lopás, emberölés és gyujtogatás eseteit, melyekben a püspök által kinevezett bíró a lakossággal együtt itél. Ezen bírászkodásáért a birság kétharmada a püspöki bírót illesse, egyharmada a falu nagyjának (villicus) és a községnek maradjon a város építkezésére, vagyis erősítésére. Végre tartozik a város szokás szerint évente földesurának (a püspöknek) három ünnepen, úgymint húsvétkor, karácsonkor és b. szűz Mária születése napján ajándékot adni.

Ezen, latinból fordított kiváltságlevél tartalma élénk világot vet e korszakban a községek közjogi állapotára.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Parochia, templomok, monostorok.

Az Árpádok korszakában vármegyénknek hány községében voltak templomok? Azt hiteles források hiányában tudni nem lehet. Mindenesetre nagyon sokkal több volt, mint amennyit oklevelek nyomán kimutatni tudnánk. Az okmányok is nagyobbára csak az anyaegyházakat, tehát azon templomokat említik, melyek mellett helyben lakott a pap is, tehát csak a parochiális egyházakat. Ilyenek a következők: Sztregovának 1250-től, — Losoncznak, Füleknek, Fülek-Püspökinek, Salgó-Tarjának, Karancs-Keszinek, Karancs-Berénynek

¹ Fejér: IV. 3. 421.

Dolyánnak, Csalárnak, Hugyagnak, Zellőnek már 1262-ből, — Vadkertnek 1283-ból, Gyarmatnak 1291-ből ismerjük lelkészeiket. Ezeket a helyeken tehát anyaegyházak léteztek.

A fiókegyházak (ecclesia filialis), amik közé a köz- és magán kápolnák is sorozhatók, biztosan állíthatni, hogy majd minden népesebb faluban voltak.

Ezek az egyházi műtörténelmi emlékek azon korból a maguk épségében nem maradtak fel korunkra. Az Archaeologok máig egyet sem találtak ilyent. Idővel kisebb részben a legtöbbször alapjaira a következő kor újat épített. Soknak pedig helyét a föld színével elenyelített alaptörmelékek jelölik.

Amik ezen fölül még régi egyházaink történetére vonatkoznak, azok e munka II. kötetében vagyis a helytörténeti (topographiai) részben lesznek előadva.

Az apátságok, prépostságok és monostorok, melyek a mohácsi vész után és a török birtoklás korában teljesen elpusztultak, történetileg e kötet második részében lesznek ismertetve egy folytatásban eredetüktől fogva elenyészőkig.

TIZEDIK FEJEZET.

A közélet kitünőségei és hirhedtjei.

Megyénknek valamint előbb, úgy e korszakban is voltak jeles emberei, kiknek teljes élet- s jellemrajzát ugyan nem adhatjuk, de érdemeikről és így kitünőségükről okmányok tanuskodnak. Ilyenek a következők:

Miklós, a Hunt-P.-nemzetségbeli Szügyi Abics fia, kitünő államférfiu és IV. Béla királynak rendületlen hive volt, ki midőn a szerencsétlen muhi ütközet után az ország nagyjainak és nemeseinek egy nagy része a menekülő királyt elhagyták,¹ ő egész családjával a tenger mellékére igyekvő királyt hiven követte és miután a király Trau-ban megállapodott, Miklós úr volt egyike, ki királyának legnyomatékosabb megbízásainak teljesítésére vállalkozott. A saját ütközetben Mátyás esztergomi, Ugrin kalocsai érsekek, Pál győri püspök is elesvén, sürgős szükség volt, hogy ezek székei betöltesenek. E végett a veszélyes tengeri úton kellett Miklósnak követül Rómába utaznia, hogy ott épen az apostoli szék üresedése daczára az elhullott egyházfőnökök helyébe újaknak megerősítését eszközölje. Miklós úr buzgón eljárta követségében. Előadta hitelesen az ország nagy romlását és a főpapi helyek betöltését is megbízatása szerint

¹ Ezt maga a király mondja az oklevélben.

teljesítette. Midőn pedig a tatárok elvonulása után IV. Béla király ismét a tenger mellékére utazott, ismét akadt fontos diplomatai ügy, hová ügyes férfiú kellett. Jadra miatt a Velenczésekkel háboru támadt, mely békekötéssel végződven, ezen békeszerződés megkötésére ismét Szügyi Miklóst küldte IV. Béla Velenczébe és Miklós úr e követséget is sikerrel végrehajtotta. Majd Oroszországba küldetett Miklós Danela fejedelemhez a tatárok viselkedése tárgyában és a követ úr fényes előadásban hozott és tett jelentést követségéről. Alig pihente ki fáradsalmait, már Bulgáriába kellett mennie követségben, hol azonban letartóztatták és több hónapig zárva tartották, de ügyessége és tapintata által nemcsak hogy a fogságból kiszabadult, de a reábizott ügyet is a király meglegedése szerint elvégezte. Mindez 1241—1244. években történt.¹ 1283-ban már csak fiát Andrászt találjuk életben.

Móricz kir. főpohárnokmester, a Pok-nembeli Móricz Comesnek fia, nem volt ugyan megyénk szülőtte, de mert a hirhedt Folkus bélyegén 1246-ban Fülek várát kapta és egyideig nagybirtokosaink közt foglalt helyet, ennek kapcsán mint megyebeli birtokosnak érdemeit méltó megismernünk. Móricz úr érdemeit gyűjteni még II. Endre király szolgálatában kezdte, dicsően folytatta pedig IV. Béla király uralkodása még nagyobb mérvben. Amint a tatárhad 1241. márczius 12-én Magyarország északi határán beütött, IV. Béla Móricz urat küldte a tatár sereg kikémlésére, honnan visszatérven, a királyi táborral sietett ő is Borsodba a végzetes muhi csataterre és a sors úgy akarta, hogy itt arassa vitézsége legdicsőbb babérjait. Az iszonyú ütközetben, midőn az egyik tatár csapat rohammal támadta meg a király testőrosztályát és egyik tatár lándzsájával épen a király személyének rohant, Móricz úr lándzsájával a dühös támadót hirtelenében a földre levetette és eképen a király életét megmentette. Az ütközet elvesztése után pedig ő is egyike volt azon hiveknek, ki IV. Bélát a dalmát partokra kísérte és ott hiven szolgálta kardjával és eszével egyaránt, mert többször reá bizott követségekben is sikeresen járt el. Mindezen érdemeit maga a király is elismerte azon okmányban, melyben neki 1246-ban Fülek várát adományozta.²

Maco Comes, Daria fia,³ szintén egyike volt azon férfiaknak, kik ifjú koruk óta a királyi udvarnál szolgálván, többször követségi

¹ Fejér: IV. 1., 335—338. Hazai Okm. IV. 28—30. és Wenzel VII. 163.

² Fejér: IV. 1. 401—409.

³ Fejér: IV. 1. 473—475. Közli a gr. Forgách-család levéltárából. Miután «Macov filius Daria» nevű személyt ezen idézett adaton kívül összes okmánygyűjteményeinkben nem találtunk, gyanunk van, vajjon nem az eredeti oklevél másolója olvasta-e hibásan Macov Comes filius Dariát *Macov comes filius Detrici* helyett.

ügyekben működtek. Macov úr is úgy benn, mint külföldön is eféle megbízásokban tanusította eszélyét és serénységét. És mint híve királyának, a saji tatárütközet viharai után is tántoríthatlanul kísért a királyt menekülésében is, és midőn ettől a király felmenté, ott hagyta maga helyett fiát az udvar kíséretében, amint erről IV. Bélának 1247-ben Tugárról szóló adománylevele megemlékezik.

Aladár, Csete fia, s aligha e megye szülöttje; de mint e megyének főispánját, Nógrád is fiai közé számíthatja. Már ifjú korában az ifjabb királynak V. Istvánnak híve és a királynénak fő asztalnokmestere, magas udvari hivatalt viselt, és magasabb képzettséget és tapintatot igénylő megbízásokban alkalmaztatott. Különösen kedves szolgálatot tett urának 1262-ben, midőn a királyné Erzsébet Sáros-Patakon fiát (a későbbi IV. László királyt) szülte. Ő volt első, aki az apának az örömhírt megvitte. Ekkor kapta Forrót Abaujban, Devcsert, Fancsalt, Öszödöt, Gutát a Dunántúl.¹ Folyvást a királyi udvarnál maradván, sokkal jelentősebb szerep jutott számára IV. László király alatt, kinek, miután gyermektelen maradt, trónja öcscsére Endre herczegre és szlavoniai vezérre nézett. IV. László király említett öcscsének részére Rudolf római király leányát Klementinát óhajta feleségül, ami mindkét részről politikai számítással terveltetett, és amire nézve 1277-ben a házassági szerződés megkötésére az e végre választott érsekek és püspökök és világiak mellett a nógrádi főispán Aladár úr is Bécsbe küldetett Rudolf király udvarába az egyezkedésre, és azt az a célból kiküldött nagyokkal végre is hajtotta.² Erdemeiért többször részesült kir. adományokban is, nevezetesen még IV. Bélától is, ugyszintén V. Istvántól, valamint Erzsébet királynétól is. Ezen adományok jogán nemcsak a már nevezett megyékben, de Bereg-, sőt Pozsega-vármegyében is birtokossá lön. Mint a királyi udvarnak állandó híve és kísérfje, a királyi tanácsnak is tagja volt és mint ilyen szerepelt még 1299-ben is.³

Porch István a Ratold-nemzetségbeli Domokosnak volt fia és a kihalt Pásztói család törzse lett. Valamint a fennebb említett Aladár, úgy ő is V. Istvánnak buzgó hívei közé tartozott. A történelemből tudjuk, hogy IV. Béla király legidősb fia (V. István) helyett ifjabb fiát Bélát jobban kedvelvén, ezt kívánta a trónon utódjául, amiből keserű családi viszály és pártos háborúság keletkezett, apa, fiú, testvérek és ezek pártjai között. Porch István úr, habár az ifjabb király V. István nevének fő lovászmestere, az anyakirálynénak IV. Béla király hitestársának fő tárnokmestere volt, mindazáltal az első szülött trónutódlásának pártolói közé tartozott. És midőn nyílt ellenke-

¹ Wenzel: VIII. 33.

² Fejér: V. 2. 389.

³ Wenzel: X. 330.

zésben tört ki a pártosság, daczára, hogy V. István táborát sokan odahagyták, Porch István rendületlenül megmaradt az ifjabb király hívei közt. Nehéz állása volt, és különösen sokat kellett szenvednie, mikor pártjok egyik legjobb vezéré, Csák bán is elesett. Anyagilag is károsult nemcsak birtokaiban, de azáltal is, hogy az anyakirálynétól évi ötszáz márka fizetését a kincstár üressége miatt megkapnia nem lehetett. Ezekhez járult a gyűlölet és üldözés is, melyet az egész Aba-nemzetségtől magára vont azáltal, hogy egyik ütközetben a IV. Béla pártján küzdött Aba nembeli Vatának fiát Lászlót elfogta és V. Istvánnak kiszolgáltatta. Érdemeit V. István ifjabb király 1265-ben azzal jutalmazta, hogy neki adományozta Ágas várát a nógrádmegyei Kutassó, Bárkány, Tar helységekkel,¹ és azokban utóbb mint már valóságos király 1270-ben is megerősítette. Élt még 1294-ben is.

Radun fiának **Madách**-nak fia I. Pál, a kitünő Balassa Deme-ternek, Zólyom vármegye főispánjának egyik főembere, mint vitéz bajnok tette nevét emlékezésre méltóvá. Urával együtt az utolsó Árpádnak III. Endrének volt álhatalos híve és ennek pártján harczolt királyának ellenségei ellen oly hévvel, hogy a pártos Henrik fia Iván ellen Kőszegh vár ostromában lábszárán átlóve és átdöfve sebesült meg, azután pedig Henrik másik fia Miklós ellen Sümegh vára alatt ismét sebeket kapott. Még nagyobb és eredményesebb sikert aratott abban az ütközetben, melyet III. Endre az ipja, az osztrák Albert római királynak segélyére Adolf ellen vítt, amidőn Pál rettenthetlenül támadva és vére hullásával nem törődve, Adolf királyt elfogta és levágta. Ezen érdemeiért kapta Zólyommegyében a Cseren nevű nagy pusztát örökséget 1300-ban.²

Ide sorolhatnók még a gróf **Berényi** család őseit is, a kik IV. Béla és V. István királyok alatt szintén hadi érdemeikkel tűntek ki és a kikiről már a VII. fejezetben szólottunk. Továbbá Kompold fiait Hertviget, a füleki várnagyot és testvérét és másokat.³

Valamint végre a **Balassa** család ősei közül Miklós fiát, Deme-tert zólyomi, majd pozsonyi főispánt, B.-Gyarmat urát is, kinek azonban közéleti szereplése már benyúlik a XIV. századba és így róla és a többiről csak a következő részben leszen említés.

Míndezeken fölül bizonyára voltak még több dicsőítésre méltók, kiknek híreket s tetteik emlékéért nem tartotta fel korunkig okmányilag a kaján feledékenység, vagy legalább ezideig elfödte szemeink elől. A történelmi igazság azonban azt követeli, hogy az erkölcsben és tettekben tündöklöttek után a gonoszságban kiváltakat is a tör-

¹ Wenzel: XI. 546. Fejér IV. 3. 289.

² Fejér: VI. 2. 260. és 295.

³ Fejér: IV. 3. 297. és V. 3. 148.

ténelem ítélőszéke elé állítsuk. Nem említjük fel a kisebbeket. Elég lesz csak a leghirhedtebről, Fülekvár egykori rémuráról, Folkusról megemlékeznünk.

Folkus, Simonnak fia, Fülekvár ura, egy jeles tudósunk szerint a Kátics-nemzetség származéka. Nincs ugyan reá okvetlen bizonyíték,¹ de lehetséges. Tény az, hogy a maga korában megyénknek gyalázata volt és mint kirhedt gazembert ismerte és vádolta az egész ország. Királyi adománylevél, melyet IV. Béla király Budán 1246. január 10-én adott ki, egész meztelenségében lebbenti föl Folkusnak irtózatoss és megátalkodott bűneiről a takarót. Nem nagyitjuk, nem színezzük tehát tetteit, midőn nagyobbára a királyi okmány szavaival mondjuk el viselt dolgait.

Első ismert tette, melyért már a törvény belekapott, Illésnek fián Mihályon elkövetett gyilkosság volt. Ezért az ország nagyjainak tanácsa párviadalra ítélte, noha — mint az oklevél mondja — halált érdemlett volna, mert — ugymond az oklevél — a gazlélek bűnről-bűnre lépett s mind nagyobb és nagyobb gonoszságokra vetemedett. Pártütés, felségsértés, hamis pénznek verése voltak az újabb vádak, amikért a király az ország nagyaival és nemeseivel tartott ítélőszéken most már az ország bevett szokása szerint meztelenül vívandó párbajra ítélte. Közelegvén a párbaj napja, Folkus úr több nemes társával a király lábaihoz borult és a király kegyelmeért rimánkodva azért könyörgött, hogy bármi más büntetést szabjon reá, csak életét és vagyonát tarthassa meg. És a király könyörületes lelke, hogy a jobbulás útját el ne zárja a rimánkodó gonosztól, megszánta és börtönrabságra enyhítette büntetését; sőt rövid idő múlva több nemes úr közbenjárására és könyörgésére szabadon bocsátotta. Folkus pedig, «mint a gonoszság szemtelen fajzatja és a hűtlenség megfertőzött gonosz lelke nemcsak, hogy meg nem javult, de gonoszságát még czégegesebb gázságokkal tetézte»² A többi között az esztergomi érseknek Hatvan nevű faluját, mely Fülekvár várához nem messze feküdt és melyet az érsek a tatárok pusztítása után újra benépesített és meglehetősen helyreállított, Folkus úr a tatárok romboló dühét fölülmulva, megtámadta, a lakosságot leöldöste, magát a falut fenekesől elpusztította, sőt a falu templomát és néhány ott lakott nemes házát is földig romboltatta. És a király könyörületes lelke még ezek hallatára is azt remélte, hogyha ő (a király) személyesen fog szívére beszélhetni, majd magába száll és talán megjavul a meg-rögzött gonosz lélek. Legközelebbi időben tehát, midőn a királynak

¹ Pauler Gyula: A M. Nemzet Története II. 261. lap. Ellenben Werthner M. A Magyar Nemzetségek című munkájában egy nemhez (genus) sem sorozza Folkust.

² Az oklevél szavai szerint.

Fülek vára épen útjába esett, beüzent a vár urához, hogy jelenjen meg előtte. A király elkészült a kenetes megfeddésre, szemére akaráván hányni megátalkodottságát és meginteni, hogy adjon elégtételt a megsértetteknek s megkárosítottaknak, további büntettektől pedig tartózkodjék, nehogy királyi kegyelmének vége szakadjon. A megátalkodott gonosztevő pedig nem jelent meg a király előtt. (Valószínű, hogy eltagadtatta honmlétét.) Sőt az ország prinása is ismételve törvény elé idéztette, Folkus pedig mindezen kísérleteket megvetvén, megmaradt makacsságában. Végre tehát megtelt a türelem pohara. A király belátván a gonosznak megátalkodottságát és javithatlanságát, az elvetemedett embert elfogatta és nehogy a bűnnek ez elvetemült fajzatja, ki ellen a panaszok és vádak kiáltása már annyiszor a trón, lépcsőjeig felhatott, továbbra is az egyháznak és trónnak gazdag és szegény hivei ellen garázdálkodhassék, — bezáratta, tőle Fülek várát elkoboztatta és fölötte Székesfejevárott a maga és fia István ifjabb király szlavoniai herceg jelenlétében az ország nagyjaival törvényszéket ületett. A törvényszék ítelt és kimondta Folkusra a halált és javainak a korona részére való elkobzását. A gonosztevő pedig, ki börtönbe várhatta volna a halálos ítélet végrehajtását, egyik fogolytársának bilincset levervén és ennek segélyével két őret legyilkolván: szerencsésen megugrott úgy, hogy az utána küldött üldözők nyomát vesztették és eképen a rajta most már könyörtelenül végrehajtandó ítélet sujtásától megszabadult. Azonban amit az emberi hatalom utól nem érhetett, azt az isten bosszuálló keze (a nemezis) elvégezte; mert a földönfutóvá vált latrot elbukttatta föltámadt lelkiismeretének furdalása, melynek égető parázsától üzelve, lappangó bolyongása közben végre is egy bitófa alatt maga vetett véget bűnökkel terhes életének.¹ A tőle elkobzott várát és annak tartozékait a fennebb említett adománylevélben a király a Pok-nemzettségbeli Móricz főtárnokmesterének adományozta, amint ez Fülek vára történetében e könyvben megírva leszen.

És ezzel bezárhatjuk történetünknek az Árpádok férfiága alatt elfolyt korszakát.

¹ Fejér: IV. 1. 401—409.

MÁSODIK RÉSZ.

NÓGRÁDVÁRMEGYE TÖRTÉNETE

1301 — 1544.

ELSŐ FEJEZET.

Nógrád szereplése az országos politika színterén.

A XIV. század hajnalán az Árpádok fiágon utolsó tagjának, Velenczés Endrének kimultával más korszak virradt hazánkra. Nem örvendetesebb az előbbinél, kivált a század három évtizedén át; de részleteiben világosabb. A nagyobb mennyiségben fennmaradt emlékiratok és okmányok fényénél tágabb láthatár nyílik fel a történésszemei előtt.

Alig hunyta be örökre szemeit 1301. január 14-én III. Endre király, alig zárult be koporsója fölött Budán a Ferenczes barátok templomának sírboltja, újra fellobbant a pápai hatalomnak a magyar koronával hűbérként rendelkezni törekvő erőszakoskodása, hogy a még III. Endre életében szőtt és megkísérelt tervét: kegyenczének V. István magyar király Mária leányától származott III. Károly nápolyi király unokájának, Károly Róbertnak trónkövetelési igényeit megvalósítsa.

III. Endre halálával és benne az Árpád-háznak férfiágon kihalásával a szabad választás joga visszazállott a nemzetre.

A pápa pártoltján kívül még két olyan trónkövetelőről volt szó, kik anyai ágon Árpád véreből származtak. Az egyik Ottó bajor herceg, IV. Béla király leányának Erzsébetnek fia. A másik II. Venczel, Csehország királya, szintén IV. Béla leányának Annának unokája, tehát távolabbi vérség ugyan, de akinek fia III. Venczel, akkor még ifjonz, III. Endre királyunk leányának Erzsébetnek 1298. óta jegyese volt és miután atyja a meghívásról lemondott, ő lett a magyar trón jelöltje. A római pápa, VIII. Bonifác, Károly Róbertnak megválasztatása mellett minden módon erőlködván, egyenesen azzal tüntetett, hogy neki joga van Magyarországnak mint hűbéresének királyt tennie.¹ — E törekvés ellen a nemzet függetlenségének és szabadválasztási jogának védelmére támadt fel az ország főpapjainak, nagyjainak és nemességének legnagyobb része a nádor Csák Máté

¹ Theiner: Vetera Monumenta Hungariae I. 386. és k. l.

vezetése mellett. Ez volt akkor a nemzeti párt, melyhez Ilméri János a kalocsai érsek, az egri, váradi, váci, csanádi, veszprémi és szepesi püspökök és az ország nagyjainak az Aba-, Csák-, Kátics-, Zaah-nemzetségek tagjai és a középnemességnek általában nagy többsége tartoztak.

A Kátics-nemzetségbeli Szécsényi Tamást, ekkor még csak lublói várnagyot, a nagyravágyó és vagyonhajhászó urat kivéven, Nógrád vármegye nemességének legnagyobb része, névszerint az Abanemből Csabánka, Kompolthi Péter, a nádor viselt Omode fiai; a Csák-nemből János (szinleg Károly Róbert embere); a Kátics-nemből Simon és Péternek öt fia Péter, Lesták, Jákó, Mihály és Mikus (= Miklós); a Rathold-nemből István, Kakas és Gál; a Zaah-nemből néhai Jób püspöknek unokaöccse Feliczián, továbbá Berendnek fiai és többen; a tekintélyes Draai Tamás ispánnak fiai Albert, Pető és Miklós; a Gedei, Felpoghi, Terényi, Varbói és Varsányi nemes urak és akit még előbb kellett volna említenünk: Gyarmatnak előkelő jeles ura (Balassa) Demeter, zólyomi, majd pozsonyi főispán, mind Csák Mátéval tartottak. Ezek közül Zaah Feliczián benső barátságban is állott Csák Mátéval. Balassa Demeter pedig nemcsak hadvezéri tehetséggel, de országos tekintéllyel bíró férfiú is volt annyira, hogy midőn hosszas tanácskozás és alkudozás után Venczel cseh király fiának Venczelnek a trónra emeltetése az ország nagyjai és nemessége által elvégeztetett, azon követségnek, mely az új királynak üdvözlésére és az országba kísérésére Gödingbe elébe küldetett, Demeter úr is egyik választottja volt.

A nemzeti párt győzött.

Venczel cseh herceg, ki mint magyar király «László» nevet vett föl, 1301. augusztus 27-én János kalocsai érsek által Székesfejérvárott megkoronáztatván, Magyarország királya lőn. — De az uralkodáshoz nem volt szerencséje. Főpapi hivei, a püspökök egymásután elhaltak, akik helyébe azután a pápa olyanokat nevezett ki, kik az ő kegyenczének, Károly Róbertnek leendettek pártolói. Az eredmény nem is maradt el. Az ország belzavargások és harcok színhelye lett. A forrongó változások egymást követték. Az öreg cseh király látván a háborgó viszonyok bizonytalan fejlődését, fiát a magyar királyt számításból a magyar szent koronával együtt haza vitte. Utána jött a trónra emelt bajor Ottónak szerencse-próbája, ami szintén balul ütött ki, mert időközben maga is fogságba került, míg végre szabadon bocsáttatván, haza vonúlt. Végre azután 1308. november 4-én sikerült Károly Róbertnek magát másodszer is már alkotmányos szertartások között megválasztatni. De kétszeri és nem a szent koronával történt megkoronáztatása még mindig nem tette törvényessé a királylyá választást. Hanem hát a pápai hatalom sem nyugodott. Gentilis nevű bibornok követét azon célból küldte

Magyarországba, hogy Károly Róbertnak a trónra jutását minden áron kieszközölje. Az ájtatos képű, eszélyes biboros-diplomatának sikerült is végre a világi urakból, de kivált a főpapokból egy erős pártot összetoborzani; sőt minden módon igyekezett még Csák Mátét is hálójába keríteni. E célból alkudozásokat kezdett a makacs pártvezérrel, sőt 1308. november 11-én személyesen is találkozott, amidőn a pápai követ Csák Mátét ranggal, jövedelemmel, befolyásos hivattalal kecsegtetve igyekezett oly ékesszólással meghódítani, hogy az ekkor szintén jelenlevő Zaaah Feliczián is ellágyulván, maga is unszolta barátját Csák Mátét a cardinális ajánlatainak elfogadására. Lehet, — mert volt róla szó — hogy Csák Máté is hajolt a beszédre, azonban csak színleg. Mert tény, hogy Csák Máté nem tért Károly Róbert pártjára; sőt még erősebb, megátalkodottabb ellensége maradt azután is, midőn Károly Róbert végre 1310. aug. 27-én harmadízben már a szent koronával is megkoronáztatott.¹ Így azután két úr volt az országban: Károly Róbert a koronás király; a másik a trencsényi gróf Csák Máté, az országnak 1296. évtől többízben nádora, kinek az ország nagy része pártján állott.² Természetes, hogy a viszonyok ilyenén állapota Károly Róbert királyt keserűen feszélyezte s miután a daczos kényurat — kit már a pápai hatalom egyházi átokkal (anathema) is sujtott, — szép szóval és jutalmak kecsegtetésével sem sikerült részére meghódítani, fegyverrel igyekezett megtörni.

Feladatunkon kívül esik hazánk általános eseményeinek részletes elbeszélésébe merülnünk, ha azok meggyénket közélről nem érintik. Azért csak röviden mondjuk el. A királypártiak részéről a Csák hívei ellen az a harcz ország északkeleti részében, a Szepességen kezdetett meg az 1312. év tavaszán Sárosvár alatt, melynek védelmére Csák Máté ezerhétszáz lovas élén meggyénk fiát (Balassa) Demetert küldvén, ez a király seregét Szepesig visszanyomta, s ámbár utóbb Sóvár árulás útján mégis a királyiak kezébe került, Csák Máté serege előnyben maradt, és Szepességéből kinyomta a király hadát, mely Kassa irányában hátrált és a megholt Omode nádor fiainak Göncz és Omode várai ellen fordítá erejét. 1312. június 15-én történt az összecsapás a két fél között Rozgony határában. A király táborában voltak Tamás az esztergomi érsek, Kopasz nádor, Csák János ország-bíró, Máténak rokona, a királynak színleg híve, s mint utóbb okiratilag nevezte «árulója», és mások. Meggyénkből ott volt Farkasnak néhai főispánunknak fia, Széchényi Tamás még élete virágjában és még nehány nemesünk.

¹ Thuróczi: Chron. I. 257.

² Botka Tivadar: Trencsényi Csák Máté és kortársai 1873. A M. Tud. Akad. Tört. tud. Értekezései III. kötet 15. l. és Pór Antaltól Trencsényi Csák Máté. Budapest 1888.

Csák Máté részéről megyénkből még többen voltak. Ott volt a már ismert jeles férfit (Balassa) Demeter, mint egy hadosztálynak vezére, ott voltak vele uraink és nemeseink közül számosan, amint a következő fejezetből látni fogjuk.

A győzelem eleinte Csák részén állott, de legválságosabb pillanatokban előre törtettek a jánosrendi vitézek és ezek segélyével a királpártiak teljes diadalt arattak. B. Demeter és az Aba-nembeli *nagy Aba* elhulltak, Omode fiaitól is kettő, Miklós és Dávid is elesetek. Csák Máté tehát le lőn győzve, de megtörve nem. Ezután is kényura maradt az ország nyugoti felső részén egy nagy vidéknek egész haláláig (1321). De az uralma alól felszabadult részekben lakó híveire sokkal előbb felvirradtak a bűnhődés napjai, mint a következő fejezetben látni fogjuk.

MÁSODIK FEJEZET.

Birtokelkobzások és jutalmazások.

A rozgonyi ütközet után Csák Máté híveire nemsokára elérkezett a fizetések napja, úgy a vesztes, mint a győztes fél részére, csak hogy megyénkben nagyobb volt a veszteseknek száma a győztesekénél. Tizenöt éven át folytak az elkobzások úgy a hűtlenségek, valamint a jutalmazások a hívségnek czimén.

Mindjárt 1312-ben Simonnak fia István nemes úr, mert Csák Máté seregében harczolt, elveszté Kop nevű birtokát, melyet Károly Róbert király Homokterennei Jakó fiainak Péternek és Györgynek adományozott azért, mert nevezettek az ő seregében vitézkedtek úgy Sóvár ostrománál, valamint a rozgonyi ütközetben is.¹

A legtöbb birtokot azonban Szécsényi Tamás Farkas főispánunk fia kaparította magához, nem törődve azzal sem, hogy az elkobzott javak vérrokonainak birtokai valának. Említők, hogy a Kátics-nemzetségbeli Péternek minden fia Csák Máté híve volt. Most az elvesztett rozgonyi ütközet után, midőn a többi között Nógrád vármegye területe is felszabadult Csák Máté uralma alól, Péter úr fiainak összes javaik (csak a nógrád vármegyebelieket értjük) mind szépen Szécsényi Tamás úrnak, ki a kir. oklevél szerint a rozgonyi ütközetben vére hullásával tüntette ki magát, királyi adomány útján kezeibe hullottak. 1313-ban lublói várnagynak czimeztetik, midőn rokonának Mikusnak Hollókő várát,² majd 1323-ban Lestáknak és Jákónak Somoskő várát,³ 1324-ben pedig a többi testvérektől elkob-

¹ Fejér: VIII. 1. 487.

² Ugyanott 489.

³ Anjoukori II. 65.

zott Baglyas és Ztrahova várakat a hozzájuk tartozó birtoktestekkel kir. adományzás útján tette magáévá.¹

De nemcsak a rokonok, hanem az idegenek javaira is áhítozott Tamás úr, meg is szerezte, amihez csak hozzáférhetett. Kikereste a megyebeliek közt, akiket nótáztathatott. Így jutott azután még a következő birtokokhoz. 1319-ben Varsányi Istvántól és fiaitól Mihálytól és Andrástól elkobzott varsányi és pilisi birtokokra,² ugyanez évben megszakadás ürügyén Pilinyi Péter összes javaira,³ 1321-ben a tekintélyes derék férfiú néhai Draai Tamás főispánnak Albert, Pető és Miklós fiaitól szintén Csák Mátéval tartás czímen elkobzott minden Nógrádvármegyei birtokokra,⁴ 1327-ben Poghi Endre úrnak mint Csák Máté volt hívének nótáztatásán annak fel- és alpoghi és Nyerges nevű birtokaira,⁵ hasonló módon a Csák Máté híveinek bélyegzett Aba-nembeli Istvánnak fiaitól Domokos, Aba és Jánostól elszedett sztrégovai, rárosi és hartyányi birtokokra,⁶ valamint ugyancsak *Varbói* Mártoni fiától Mihálytól, mint Csák-pártiaktól elvett *varbói* és trázsi birtokokra⁷ királyi adományt szerzett és azokkal már is terjedelmes fekvőségeit szaporította. Ilyen úton jutott Rimóc és lapujtói birtokaihoz is.⁸

De voltak Csák Máténak más párthívei is, kik meglakoltak, de birtokaikat nem Szécsényi Tamás, hanem mások kapták meg. Ilyenek voltak a következők.

A Zaah-nemzetségből Csabanka, Gurknak fia Miklós és Zaahnak fia a már említett Feliczián összes birtokaikat a Ratold-nembeli Domokos nádor kapta 1315-ben.⁹ Ugyanez időben odaveszett a Zaahok Pincz nevű birtoka is, melyet Fónyi Balázs fülekvári várnagy és Gömörvármegyei főispán kapott 1326. szept. 12-én kir. adományban Zonk nevű testvérével azért, mert Csák Máté ellen Sirok ostrománál vitézkedett és Trencsén vára ostromában vérét is ontotta a király hadseregében.¹⁰

Csák János az (1311—1313.) országbiró, kiről már megjegyeztük, hogy Csák Máté rokona, csak színleg volt Károly Róbert pártján, ez időben birta megyénkben Ecsegh várát és tartozékait. 1324-ben ő

¹ Anjoukori II. 134.

² Anjou k. I. 528.

³ Fejér: VIII. 2. 202.

⁴ Anjou k. I. 304. meghagyván nekik a Kraszna és szolnokmegyei birtokaikat.

⁵ Anjou k. II. 294.

⁶ Anjou k. II. 296.

⁷ Fejér: VIII. 3. 203.

⁸ Anjou k. II. 134.

⁹ Anjou k. I. 385.

¹⁰ Fejér: VIII. 3. 227.

is a megnótáztatott urak közé került. Említett javait, mint a királyi adománylevél mondja — a nyomorultúl (miserabiliter) veszett férfiúnak elkoboztatván, azokat Károly Róbert hívének, Harsundorfer Wolfingnak adományozta.¹

Végre hasonló nótázás útján veszté el Miklós úr is Gedei birtokát, melyet Nagynak nevezett Péternek fiai Tamás és Miklós kaptak és abban a váczai káptalan által be is iktattattak.²

HARMADIK FEJEZET.

Nógrád kitünőségei az 1301—1350. időszakban.

E korban (Balassa) Demeter eleste után két kiváló férfiú magaslott ki a többiek között: Zaah Feliczián és Szécsényi Tamás.

Amaz Zaahnak (és mint egy írónk írja: Zaah Kázmérnak) fia ősi terjedelmes birtokai alapján is hivatva volt vezérszerepet vinni. De műveltsége, nemzeti érzülete és beható tehetsége is súlyt adtak gyakorlati magatartásának. Politikai elv és gondolkodási rokonság Csák Máté barátjává és hívévé avaták és annak egyik legbensőbb tanácsadó társává tevék. Fennebb jeleztük, hogy ő volt 1308-ban, ki a Gentilis bibornokkal tartott egyezkedésnél Csák Máténak a ki egyezést javalni bátorkodott és midőn e terv dugába dőlt, kitartott barátjával mindaddig, míg azután 1315-ben összes birtokainak elkobzása miatt az őszbeborult özvegy és három gyermeknek atyja koldussá nem lőn. A magasból bukás, a jólét után a szűkölködés nyomora — nem lehet csodálni — meglágyíták az embert, az apát és áttért Károly Róbert király pártjára, hol szívesen fogadták. Visszakapta birtokait és a királyi udvarban testőrkapitányságra³ emeltetett. Ez az udvari hivatalra való vállalkozás lett azután az ő és családja szerencsétlenségének forrása. Feliczián mester úr Klára nevű hajadon leányával, ki a királyné szolgálatába tartozott, sőt — úgy látszik fiával együtt — állandóan a királyi udvar lakosa lett.

A másik kitünőség Szécsényi Tamás volt, Farkas nógrádi főispánnak fia és unokája azon Folkusnak, ki a Zaahok egyik legszébb uradalmának, a Szécsényi-nek, a sopronmegyei Krakó-ért csere

¹ Anjou k. II. 115.

² Fejér: VIII. 3. 87.

³ Az egykorú írók «magister»-nek, ami tanultságot jelez és «miles auticus»-nak (udvari katona) nevezik. De irva van, hogy a királyi termekbe szabad bejárása volt, nem lehetett tehát egyszerű katona, vagyis testőr, hanem — tévedés nélkül hihetjük, hogy a testőrség feje, kapitánya volt; csakis így érthető meg, hogy díszruhájában kardosan minden felöltés nélkül bejuthatott a királyi termekbe és oda szabadon bejárhatott.

útján lett birtokosa és Nógrádnak lakosa. A fiatal Tamás nagyra törekvő, kapzsi férfiú volt és Károly Róbertnek tántoríthatlan híve. Már ifjan, mint Lubló várnagya ott vitézkedett a rozgonyi ütközetben. Gyorsan emelkedett polczról-polczra. 1317-ben már erdélyi vajda, Arad, Bács, Szerém, 1321-ben Szolnok főispánja volt. Sőt 1339-ben megyénknek is főispánja 1342-ig, de valószínűleg nem valami nagy szeretettel kegyelve; minthogy itt megyénkben legjobban ismerhették őnagyságát. Bizonyosan ismerték is. Szükséges, hogy ismerjük meg mi is. A rozgonyi csata után tizenkét éven át kutatta csak itt Nógrádban, kiket lehetne Csák Máté-pártiság czímén megbélyegeztetni és javaikat magának adományoztatni. Meg is tette, mint az előbbi fejezetben kimutattuk. Azonban, hogy miként tette, arról szembe-villámló példát tár fel a Poghiak tönkretétele. Említők, hogy a Csák-pártiság miatt 1327-ben itt Nógrádban a Poghi Endre birtokait is elkoboztatván, azokat Tamás úr magának adományoztatta. Miként történt ezen szörnyű elharácsolás, azt az unokák által az esztergomi káptalan előtt 1348-ban tett tiltakozásban egész valóságában elmondja néhai Poghi Endrének István nevű fiától származott unokája, Poghi Endre, testvérei és unokatestvérei nevében is eképen: «Szécsényi Tamás, a volt erdélyi vajda őket összes birtokaiktól, úgymint a nógrádmegyei két Pogh, Piliny, Iliny, Kaplan, Nyerges-Lehota, bars megyei két Valkáz és váradmegyei Sáros és kengyeli birtokaikból kizárva, azokat magának adományul felkérte és hogy háborítatlanul birhassa és megtarthassa, néhai Poghi Endrét bebörtönözte, szemeit kiszúratta, egy kezét elvágatta, s ezenkívül még tizenegy rokonát és atyafiát záratván el, azok kínzatva és kiéheztetve a fogságban haltak el.¹ Ezeket tudva, bizonyára nem a szemérem, hanem más valamely nyomós ok lehetett, mely őt úgy 1315-ben, valamint utóbb a Zaah-nemzetség nagy szerencsétlensége után e nemzetség birtokainak kezébe kaparitásától megtartóztatta. Hatalmas úr volt tehát Szécsényi Tamás. De tehette is, mert loyaltása védte és második felesége Auswitzi Anna morva hercegasszony valamely atyafiságban állott Erzsébet királynéval. Erkölcsei jellemzésére — úgy hiszem — ennyi is elég. Különben mily ádáz szerepet vitt Zaah Feliczián elítéltetésében, a következőkben látni fogjuk.

¹ Fejér IX. 1. 597.

NEGYEDIK FEJEZET.

A Zaaah-nemzetség tragédiája.

Az közöseségesen tudva van, hogy Zaaah Feliczián a királyi ház elleni merényletre vetemedett. Több mint félezred év előtt történt ez esemény. A merénylet indokát keresni a történész hivatása, mert a megtorló ítélet híven és egészen nem mondja el.

Még hazai krónikásaink is hallgatnak a legközvetlenebb okról: a leánya megbecstelenítése miatt fellázadt apai bosszúról.

Csak egy hazai feljegyzés maradt fel a szörnyű esetről. Istvánffy Miklós alnádor, a történetíró saját kezével írta be az Istvánffy-Codexbe a vértétele levele mellé, oda vetve azon megjegyzést is, hogy az ő korában (1535—1615.) szájról-szájra ment hagyomány volt az, amiről a vándordalnokok is énekeltek.¹ E szerint az eset úgy történt, hogy 1330-ban Kázmér lengyel hercegnek, ki akkor sógoránál Károly Róbertnél a visegrádi királyi palotában időzött, megakadt a szeme a királyné egyik gyönyörű udvarhölgyén, Zaaah Klárán és nővérének a királynénak közrejátszásával² sikerült neki a szűz gyermek-leánynak megbecstelenítése.

Klárának a templomba kellett kísérnie a királynét, aki visszaküldte a leányt honn felejtett olvasójáért³ a királyi palotába, hol már várt reá a kelepcze . . . melyben ártatlansága lehervasztatott.⁴

¹ Fejér: VIII. 3. 427.

² Hogy ilyesmi Erzsébet királynétől kitelhetett, arra nézve erős gyanút szolgáltat azon eset, mely szerint IV. Károly császár Lajos királynak követei előtt Erzsébet anyakirálynét «szemermetlen»-nek merete nevezni. Dlugoss 1135 és Fejér IX. 3. 271.»

³ Istvánffy feljegyzésében: «Sphaerulae Oratoriae»-nak nevezi.

⁴ Még két változmánya van Klára esetének. Dlugoss János lengyel történész: *Historiae Poloniae Libri XII. Lipsiae 1711.* munkája 1005. lapján beszéli, hogy Kázmér herceg egyetértve nővérével, Erzsébet királynéval, betegnek szinlelte magát és szobájában hevert. A királyné Klárával tett nála látogatást, de csakhamar elment, otthagya valamely ürügy alatt a leányt magát, hogy Kázmér kivánságát betölthesse. A megbecstelenített Klára ezután szörnyű esetét atyjának elpanaszolta. — A másik változmánya a «*Scriptores antiqui medii Aevi*» III. kötet 316. lapján olvasható, amely abban különbözik az előbbi forrástól, hogy Klárának a királyné közrejátszásával Kázmér által történt megejtése úgy jutott volna atyjának tudtára, hogy Klárának kérője lévén, ez alkalommal a szerencsétlen leány megvallotta atyjának meggyaláztatását. Ez a forrás a merénylet helyére nézve is különbözik a magyar és lengyel kútfő előadásától, Visegrád helyett tábori sátorba helyezvén a királyi ház elleni merényletet és több körülmény miatt valószínűtlen értesüléssel alapszik.

A megbecstelenítés nem maradt titok az atya előtt, ki véres bosszura gerjelt a királyi család ellen.

«1330. évben — írja egy jeles tudósunk,¹ mely ezen rémdráma által van hazai történetünk gyászlapjára írva — a húsvét április 7-kére esett, melynek szent napját a régiek épen úgy, mint a mostan élők, vallási buzgósággal és családi körben szokták megülni. De Zaa házának ünnepi nyugalma fel volt már dűlva, mert keblében már a merénylet oka és terve egymással küzdöttek. A húsvéti hetet követő napokban Visegrádon és Budán a szentgyörgyi octavák folyamatra jövén, mindkét helyen az odatartozó urak és felek gyülekeztek. Ezen időt szemelte ki Zaa lelki örütségében bosszujának végrehajtására.»

Szerda napján, ápril 17-én épen ebédnél ült a királyi család, midőn Feliczián, ki állásánál fogva szabadon megfordulhatott a palota termeiben, udvari szokás szerint kellő díszben és így kardosan is — magával hozott fiát künnhagyván — berohant az ebédlőbe. Kardjával legelőször is a királyné felé vágott, aki talán a halálos csapást kezével fogván fel, élete helyett csak négy ujját veszté. Ekkor Feliczián a két királyfiút támadja meg, de az apa és a négy éves Lajosnak Drugeth Miklós, a még ifjabb Endre hercegnek pedig Kistapolcsányi Gyulának fia Miklós² mentoraik a fiúkat testökkel védik, így a király csak karján gyenge sebet, a két királyfi azonban veszélyesebb sebeket kaptak, míg a lármára és zajra a királyné általmoka az Akos-nemzetségbeli Cselennek unokája János egy törrel,³ melyet talán udvari szokás szerint oldalán hordhatott, hirtelen nyakszirten szúrja Zaa hot, aki azonnal lero gyott. Ekkorra már előfutottak az udvari testőrök is, kik a haldokló

Gyönyörűen és a hazai forráshoz híven írja le e jelenetet nagy költőnk Arany János is eme soraiban :

Keresi a Klára *(t. i. az olvasót)*
Még sem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája :
Királyasszony a templomban
De hiába várja!

Vissza se megy többé
Deli szűzek közé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közé.

¹ Botka Tivadar: Századok 1874. évf. 229. s k. 1.

² Ezt a Kistapolcsányi Miklóst a krónikák Kenesich-nek nevezik helytelenül, de azon okból, mert Bars megyében a Kis-Tapolcsány szomszédságában fekvő Knezits-et birta és olykor erről neveztetett.

³ Thuróczi és a képes krónikában «bicellus»-nak van nevezve, ami nem csákány, mint némelyek fordíták, a bicellus Du Cange szerint szűrő fegyver és Thuróczi sem mondja, hogy János vágta vagy ütötte Felicziánt, hanem hogy szúrta (transfixit).

Felicziánt darabokra vagdalták, fejét Budára, egyéb tagjait más városokba szétküldötték, hogy nyilvánosan kifüggesztessenek mások elrettentő példájára és ami bizonyosan céljuk nem volt — az irtózatosságot kegyetlenkedésnek is tanuságára.

A szerencsétlen Klárát lemetszett orral s ajakkal, megcsontított kezekkel lóra kötötték és félholtan hurczoltatták a városban. Feliczián egyetlen hasonnevű fiát, kit egy szolgája a veszély hallatára megszöktetni igyekezett, elfogták és a szolgálával együtt egy ló farkához kötve hurczoltatták, míg kínjokban kiszenvedtek, akkor azután tetemeiket az ebeknek vetették. Ez történt az — egy írónk által «vérszenyes»-nek nevezett nápolyi Anjou-ház és hívei parancsából az első felháborodás dühében. Csakhogy a szörnyű tragédiának vége még itt nem szakadt. Hátra volt még a törvénytábla ítélet, méltó folytatása az örült kezdetnek . . .

«Vérbosszú! emberi ítélet alakjában» — kiáltott fel egy derék történészünk.

Nem is szükséges, hogy saját szavainkat használjuk az ítélethozatal körülményes lerajzolására. Elmondta azt helyettünk évek előtt szépen és egész alaposan néhány kegyelt barátunk,¹ midőn írta:

«Alig kötötték be a királyi családon ejtett sebeket, azonnal, kik még nem voltak jelen, az Ország nagyjai, Budáról a nádor, a megyékből a zászlósok, főispánok (a püspöki kar távol maradt), Visegrádra összehívták a vérbosszú folyamatba tételére. Az összeseregletekre nagy nyomást gyakorolt nemcsak a király parancs szava, hanem lánggra gerjesztésre számított a király azon tette is, hogy előttük a maga, a királyné és a királyfiúk vértől párolgó öltözékeiket, a királyné levágott négy ujját és a király hajfodrát felmutatva, elégtételt követelt.² Több napig folytak a tanácskozások, és épen azért nem adhatni hitelt az ekkor készült okmány kitételének, hogy a kimondott ítélet szörnye egyhangulag hozatott. Hiszen tudjuk a lezajlott válságok idejéből, mit jelentenek ilyen úgynevezett egyhangú manifestációk, midőn a higgadtabb gondolkozásuk a felbőszültekkel szembeszállani és mago-

¹ Botka Tivadar id. helyen.

² Találónan írja le Arany János már idézett balladájában a királyi család bosszú lihegő indulatát e három versszakban:

«Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába;
Mit kívánsz most királyi nőm
Fájdalom díjába?»

«Mutató ujjamért
Szép hajadon leányát.
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát!»

«A más kettőért
Veje, leánya végét;
Piros vérem hullásáért
Minden nemzetségét!»

kat a veszélynek kitenni nem akarván, keblökbe fojtják ellenkező nézeteiket.»

«A merénylet után egy hétre, ápril 24-én¹ mondatott ki az ártatlanok fejére az égbekiáltó halálos ítélet, vagy inkább az irtó vérbosszú. Midőn azt kérdezzük: kiket kell vádolnunk ennek terhével? a felelet nem nehéz. A király ugyan az ítéleti levél tartalma szerint mosta a kezét és a bűnbakságot a tanácskozó nagyokra háritotta; de a többi egykorú történelmi kútfők nem csinálnak belőle titkot, hogy a király és királyné nagyszerű boszút lihegő keblökben érlelték meg az igazság-gyilkolást és a szolgálalkú tanácsurak ajkán kiáltották azt ki. Egyébiránt a megosztott felelősség bűne kiváltkép három fő tanácsadó lelkére nehezedik legsúlyosabban, úgymint Drugeth János a nádor, Nagymartoni Pál az országbíró és Szécsényi² Tamás az erdélyi vajdára (a mi földinkre), kiknek kötelessége lett volna a királyi család vérbosszújának bőszt kitöréseit emberileg szelídíteni. A botrányos okmány szövegéből észlelhető, hogy az minden vármegyébe elküldetett, miszerint annak következtében Zaah-nemzetsége, a merénylőnek állítólagos társai és segédei ellen a megyék gyűlésein alkalmilag titokban nyomozások történjenek. Ezen intézkedések pedig oda irányultak, miszerint hitelre találjon azon nézet, hogy Zaah merénylete valamely összeesküvés kifolyása, mit újabb időben elferdítve a hazai szláv írók is terjesztgetni iparkodnak. A visegrádi okmány, mint az igazsággyilkolás czégeres példánya és pokoli mű, a megyékben, melyek akkor a képviselői és békebirósági intézmény üdvös menhelyei valának, ellenszenves fogadásra kell hogy talált légyen, mit némileg az is bizonyít, hogy egy megye sem őrizte meg levéltárában.»³

A vérbíróság a zászlósúraknak és országnagyoknak huszonhárom meghívott tagjából állott. Elégülten irhatjuk, hogy közöttük Szécsényi Tamáson, ekkor már erdélyi vajdán és horvát-tót-dalmátország bánján kívül más nógrádi ember nem szerepelt.

A vád, amit az ítélet⁴ tartalmaz, Felicziánt gyermeksege óta vérengző, hűtelen lázadónak, a királyi kegy és hivatalra emelés után is háládatlan, megátalkodott gonosznak igyekszik feltüntetni. Élénk szavakkal elbeszélvén a gyilkos merénylet részleteit, mélyen hallgat

¹ Tehát hevenyében, természetesen azon célzattal, hogy a merénylet borzasztóságának hatása még elevenen hasson.

² Botka világos tévedéssel Tamást Abának írja, holott későbbi sorai-ban világosan Szécsény urának tudja.

³ De megmaradt Sopron város levéltárában is, honnan kiadta Lehotzky Stenomatographia II. 83–86. Fejér pedig VIII. 3. 419. az Istvánffy Codexből adta ki.

⁴ Az Istvánffy Codexben, innen Lehotzky, Stemmat. II, 83–86.

az elítélt apának a leányával történt borzasztó esetről, úgy akarván megokolni Feliczián bosszúját, mintha az pusztán politikai indokból fakadt volna. Kimondja azután az ítéletlevél, hogy Zaah Feliczián nemzetsége három ízen át javaik elkobzása mellett kínos halállal (*dirae necis suplicio*) kiirtassék; hogy néneinek és hűgáinak gyermekei és rokonai hasonlóan kivégeztessenek; hogy vejeinek testvérei és rokonai birtokaikban megmaradhatnak ugyan, de a királyi udvartól örökre eltiltassanak; hogy mindazok, akik a bűnös merényletbe beavatva, vagy abban részesek voltak, halállal büntessenek és javaik a király akarata szerint a kir. kincstár részére elkoboztassanak; hogy Zaahnak a harmadizen túli összes nemzetsége örök szolgaságra vettessék; azonban Feliczián néneinek és hűgáinak hites házastársaik, miután ezek fenytése más előkelő családok érdekeibe ütköznek, gyermekeikkel együtt a büntetés alól feloldattak.

Ezután az istentelenül vérszomjas ítélet végrehajtása következett:

A bosszúálló udvari párt a merénylet esetéből minden áron összeesküvést akart kisütni. A vérbiróság egyik tagja, Becsei Imre¹ Barsvármegye főispánja és lévai várnagy Zaah Feliczián másik leányának Sebének férjét Palásti Kopait, ki a nevezett várban tiszt volt, feleségével együtt elfogatta, nején, az ártatlan nőn a vár előtt a halálos ítéletet végrehajtott, férjét pedig és ennek testvérét Batót vallomás kicsikarása végett kúpadra vonatta, azután pedig mint hűtlenséggel bélyegzettek kegyetlenül kivégeztette,² javaikat is elkoboztatván.

Az alávaló szimatolás, kutatás, gyilkos, irtó hajsza évek hosszú során legnagyobb mérvben megyénkben, mint a Zaahok ősi fészkeben űzte az embervadászatot és a vagyonrablást.

Az elkobzott birtokokból az oroslánrészt az Ákos-nemzetség (genus) ivadéka Cselen fiának Sándornak fia János mester, a királyné alasztalnok mestere és a merénylet alkalmával a szerencsétlen Felicziánnak leszűrője és testvérei Miklós esperes és Jakab kapták.

Magának Zaah Felicziánnak következő birtokai (Százaz)-Brezova, Tenketeleke, Polichna, Elesztyén, Mátyásteleke, (Karancs) Ság, Lapujtó Nógrádban, Jeszte és Buchk Gömörben, Somkút és Rozsosna estek kezeikbe.³

Még tetemesebb zsákmány volt az, amit ugyancsak ők a Zaah-nemzetség több tagjaitól, nevezetesen Csigától, Kázmérnak egy másik Feliczián nevű fiától, Lőrincz fia Pétertől, Folkusnak fiától, Lukács

¹ A Becse-Gregor-nemzetség ivadéka.

² Botka Tiv. id. h. 244.

³ Gróf Károlyi-család Oklevéltár I. 77. Azonban Somkút és Rozsosna miatt Bebek István perelt. Wenzel XII. 684.

fia Keménytől, Kesei Páltól, Berend fia Pétertől, Jakab fia Istvántól, István fia Domokostól elharácsoltak, úgymint Kotroczó, Etes, Dangateleke, Szanas, Pauli, Hartyán, (Ság)-Ujfalú, (Karancs)-Ság, Ludvég, Dolyán, Dalyó, Berendföldre, Törincs, Litke, Hélimbafalva, Egyházas-Gerege nevű egész és részbirtokok,¹ továbbá Irasmus fia Csudától és Mihálynak Máté, Ogh és Mihály nevű fiaitól szintén hartyáni részbirtokaikat.² Ezek a Zaah-nemzetségnek már Felicziántól távolabb, harmadizen is túl álló tagjai lévén, őket a halálbüntetés nem érte, csak földönfutókká, vagyontalanokká lettek. De az üldöztetés réme még soká kísértett a nemzetség sorsa fölött. A régi idő óta Somogyba szakadt Zaah-nemzetség Zopa ága fölött még 1341-ben is megvillant a Damokles kardja, midőn Nagymartoni Pál országbíró (szintén a vérbiróság egyik főtagja) vádat emel Zopa Pál fiai János és Miklós damaloslakai és szentgyörgyi jószágait hamis okmánykoholás és főképen a Zaah-nemzetségből származásuk czimén kir. adományúl felkéri.³ De a Zopa fiak ártatlanságuk érzetében erősen védekeztek és fel is maradt családjok még egy századon át.

A sors úgy akarta, hogy megyénkben sem ért minden tagot az elkobzás csapása, így Berendnek is csak egy fiát Pétert érte a harács áradata, többi fiai Márton, Berend és Gergely a nógrádmegyei acsai és rádi birtokokon 1347. szeptember 17-én a budai káptalan előtt háborítatlanul osztozkodtak.⁴ A Zaahok vére tehát nem apadt ki egészen.

De sőt itt megyénkben is századokon át tovább csergedezett még a Zaahok vére Zachariás ágán, a szerencsétlen Feliczián ágától, vagy mondjuk a közös törzs atyától több évszázadnál elszakadván, származékában a Verebi, majd Verebélyi családnév alatt még a XVI. században is virágzott.⁵ A Marczaliak is megmaradtak javaikban.

Mínthogy a Zaah-nemzetség a visegrádi merénylet következtében Felicziánnak és vérrokonságának sorsa után szerepét elveszté és megyénk politikai történetében róla többé alig leszen szó; érdekeszerű, sőt szükséges, hogy származási kimutatását itt közöljük. Nem tehetjük ezt az összes nemzetségre nézve összefüggőleg, mert erre elegendő adataink nincsenek. De minden esetre az egyes ágaknak

¹ Fejér. VIII. 4. 55. és 109. Károlyi Okl. I. 100. és 117.

² Fejér. VIII. 4. 151.

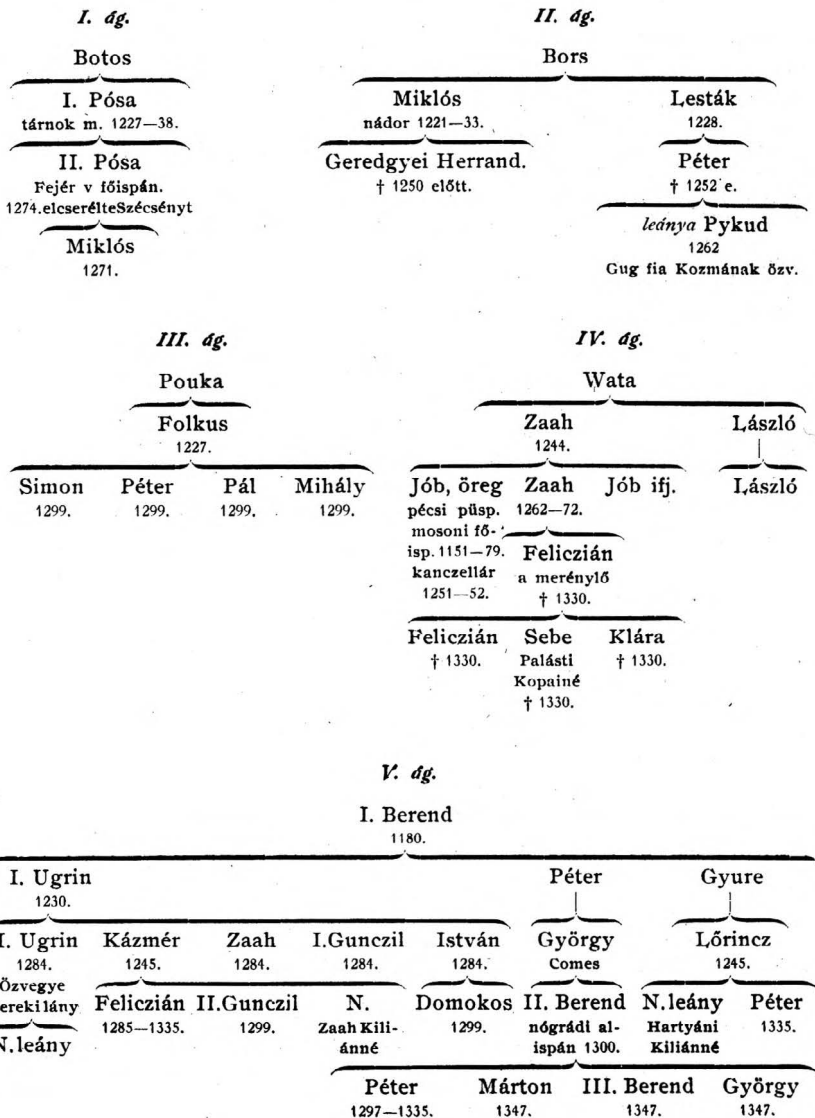
³ Fejér. VIII. 4. 489.

⁴ Anjoukori Okm. V. 125.

⁵ Dlugoss szerint a Zaah-tragédia idejében a Zaahokból Lengyelországba is többen menekültek és ott Amalcioni név alatt éltek. Czimerökben fehér sást (láb nélkül) viseltek.

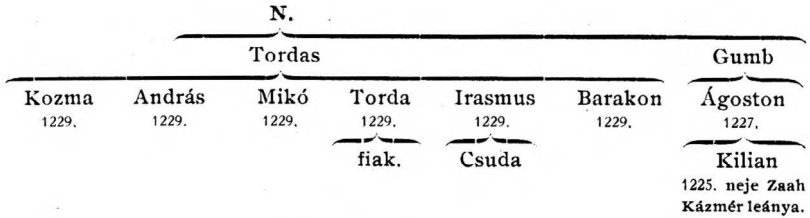
feltüntetése is tájékozásúl fog szolgálni az eddig elmondottak világosabb megértéséhez. Olyan egyes tagoknak, kiknek legfőlebb is csupán atyját ismerjük, neveit a táblázatra tenni, főlölegesnek tartottuk, mert e töredékek között semmi származási és összeköttetési utalásra nem szolgálhattak.

Ime az egyes ismertebb ágazatok:

A Zaah-nemzetség ágazatai:

VI. ág.

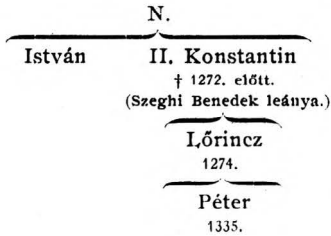

VII. ág.

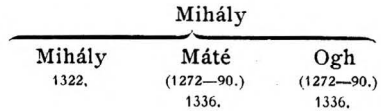
I. Konstantin 1227.

VIII. ág.

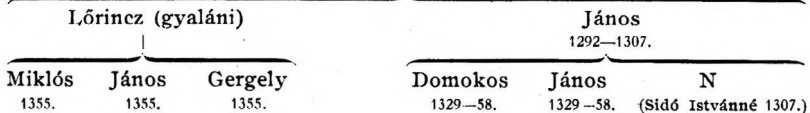
IX. ág.

X. ág.

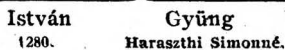
Albeus

Konrád (Corrad)

1240–69,
győri főispán, királyné fő-
pohárnoka.

XI. ág.

Marczali Tibor 1280.

A Zaaah-nemzetség ágazatai:

XII. ág.

Zopa Pál
Somogyban

János 1341.			I. Miklós 1341—46.							
II. Miklós 1391—1417. berekfalvi ág		Gergely 1391—1417.			II. Pál 1393—1417. szentgyörgyi ág					
László 1417—48.	Péter 1417—54. † 1466. e.	Orsolya	János 1417.	László 1417.	Mihály 1417.	Miklós 1417.	Orsolya 1417.	Margit 1417.	Kata 1417.	Ilona 1417.
Mátyás 1448.	Boldizsár 1447—49.	Imre 1449—56.	Benedek 1466	Anna 1466.						

Az irtó megtorlás, melyet a megsértett királyi ház a merénylő Zaaah Felicziánra és nemzetségére mért, kegyetlen szörnyűség volt. De a sors, melyet sokan Nemesisnek hisznek, a megtorló családra is kiterjeszté sujtó ítéletét. Károly Róbertnek Endre fiát hitestársa, a nápolyi Johanna orgyilkosokkal végeztette ki, másik fiának, Lajos királyunknak pedig csak leányai maradván, a hazánkbeli Anjou-ház harmadizen megsemmisült.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A megrémített megyei közéletnek fő tényezői.

A Zaaah-nemzetség tragédiája és annak szomorú utójátéka után megyénkben komor és zsibbadt tengődés fogta meg a közélet haladását. Egyrészt a bizalmatlanság réme, másrészt a bűnhődéstől mentesített udvaroncok féktelenkedése dúlta a vármegye nyugalalmát és vagyonát.

A vagyoni állás mérlegének egyensúlya már ezidétt fel volt billenve. Mert ámbár az Ákos-nembeli János Zaaah Felicziánnak és nemzetségének nagy birtoktömegét 1330-ban megkapta, mégis Csák Máté veresége után azonnal Szécsényi Tamás lett a legtöbb és legjelentékenyebb uradalmak és várak ura. Az atyja Farkas és nagyatyja Folkus után öröklött birtokokon felül birta Hollókő, Somoskő és Ztrahora várait az ezekhez tartozó helységekkel és pusztákkal együtt.

Szécsényi Tamás volt tehát a vármegyében a potior, azaz a legnagyobb birtokos, és mint főispánnak (1339—1342.) a legfőbb

hatalom is kezében volt a vármegyében. Azonban dús gazdagsága és nagyúri méltósága sem feszélyezték őt ekkor sem abban, hogy vagyonát ezután is tilos szerrel és jogtalanul ne igyekezék szaporítani. Épen főispánsága korában 1341-ben támadt pere az esztergomi érsekkel Csanáddal, kinek vadkerti birtokából egy részt elfoglalt és amit azután 1343-ban, nagyon világosan kilévén mutatva az erőszakos foglalás, az országbíró ítélete alapján elvesztett.¹ Valószínűleg ezen per miatt szűnt meg főispánsága, mert épen a per folyása alatt (1342-ben) történt lemondása. Legutóbb mint országbíró és turóczi főispán 1354. szept. 19 előtt bevégezte földi pályáját.² Helyette 1343-ban Széchy Péternek egykori főispánnak és Szandavár várnagynak fia Széchy Miklós kir. főasztalnokmester, Szepes- és Sárosmegyék főispánja vette át mint főispán a megye kormányzatát, aki egyszersmind Nőtécse és Uzsán volt birtokos.³ Széchy Miklós is hamar megvált a főispánságtól, melyben alig töltött többet két évnél, hogy helyet adjon Szécsényi Tamás fiának Miklósnak, kit általában Kónyának neveztek. Ez is nagy úr volt, a királynének főasztalnokmestere, Sáros-, Szepesmegyék főispánja, sőt később még Horvát-, Tót- és Dalmát-országok bánja is lett. De Kónya úr sem soká maradt a főispáni széken, már 1347-ben megszűnt az lenni. Úgylátszik, róla is el lehetett mondani: «virtus in prole relucet», a fiában is az apja erkölce tükröződött vissza. Jellemzi őt egy esete. Perben állott Szécsényi Kónya úr Vitéz László barsmegyei nemessel és fiával birtok-kérdésben, melyet Kónya úr kezében tartott. Lajos király a szepesi káptalant bizta meg ez ügyben a nyomozással. A káptalan 1346-ban kiküldte emberét a felek kihallgatására. Szécsényi Kónya úr személyesen egyszersmind képviselőjével Kemény fia Jánossal, ki Barsvármegye alispánja és Kónya úr barsi várának várnagya volt, jelent meg. A felperes Vitéz László előmutatott törvényes bizonyítékul egy királyi kiváltságlevelet, melyet Kónyának embere olvasás végett átvévén, dühre gerjedt, elrettentő fenyegetésbe tört ki és az okmányt szét akarta szagatni, azonban a bírósági személy közbenjárására ettől elállott, de az okmányt visszaadni vonakodott, nagy kérésre azután átadta urának Kónyának kezébe, aki szintén elolvastván az oklevelet, azt visszaadni egyáltalán nem volt hajlandó, sem választ nem adott, és midőn a felperes feleletet követelt, maga akarván magának bírása lenni, a válaszadást a következő napra kívánta halasztani. Másnap pedig nevezett várnagya által a

¹ Fejér. IX. 1. 168.

² Özvegye Anna oszveczi hercegnő mostoha gyermekeivel özvegyi követeléseire nézve ekkor egyezett meg. Anjoukori Okm. VI. 234.

³ Hercz: Batthyány cs. körmendi levéltára. I. Csánki: Hunyadiak kora L. 104.

felperest egy Gergely nevű szabó mester házába bezáratta és ott a házban benn még ágyánál is, valamint a házon kívül, mint egy zsi-ványt kilencz emberével őriztette, lovait lefoglaltatta, őt magát pedig hamis okmány felmutatójának szidva, becsületében sértegette, mint ezt a káptalan Lajos királyhoz felterjesztett jelentésében megírta.¹ Az eredményről nincs adatunk, de ismervén Kónya úr viszonyát az udvarhoz, a hatalmaskodási eset miatt valószínű, hogy Kónya úrnak egy hajszála sem görbült meg. Fiai sem voltak különbek.²

Ezeket tudva, az is kétségtelen, hogy a Szécsényiek főispán-ságáért nem rajongott a vármegye. De hatalmuk és vagyoni álla-potjuk azért még mindig delelőre tartott.

Szécsényi Tamás az erdélyi vajda, Kónya úrnak atyja, 1327-ben osztozott meg hét testvérei közül életben egyedül maradt Péter öcscsével az atyai ősi javakban, tehát a már szerzett és fennebb emli-tett birtokok nélkül. Érdekes világot vet erre a budai káptalan előtt hitelesített osztálylevél az apa Szécsényi Farkasról és ennek atyjáról Folkusról maradt birtokállományra. Az okmány szerint osztályra kerültek Szécsény a székirtok, a hozzátartozó hasonló jogu Csitár, Gécz, Nagy-Almás, Kis-Rimócz, Libercse, Parócza és Kis-Almás nógrádmegyei, Lekér és Oroszi barsmegyei és Csormuld komárom-megyei ingatlanokkal.

Tamás vajdának jutott Szécsénynek az egyház felől való része, az atyai telekkel együtt Csitár, Gécz, Parócza és barsmegyei Lekér egészen, barsmegyei Oroszi és Csormuld fele része.

Péter mesternek jutott Szécsénynek déli része, hat kurián kívül, melyeket bátyjának engedett az atyai telekkel együtt, melyek közt vezet az út Pösténybe. Továbbá a nagy árok mellett elterülő földek, valamint Nagy-Almás, Kis-Rimócz, Libercse alsó része, Kis-Almás egészen és más megyei Oroszinak és Csormuldnak fele része.

Közösbe maradtak Szécsényben az egyház, más haszonvételek-kel, szántó, kaszáló földekkel és erdővel, valamint a malommal. Úgy szintén Libercsének is egy része szántó, kaszáló földekkel, erdővel és malommal együtt.³

Jellemzően felöltő az osztálylevélnek egyik kitétele, melyben Tamás vajda úr «nehány hatalmas zászlósurat mint üldözőit»

¹ Fejér. IX. 1, 418.

² Fejér. IX. 4, 317. Kónya testvére Mihály az egri püspök, és Kónya-nak fiai András és Miklós a Kemény fia Miklós rédei birtokának elfogla-lása miatt is perben állottak, és Imre vajda által mint makacsok marasztal-tattak el. A nógrádi lapasdi birtokfoglalás miatt is per folyt ellenök. Fejér IX. 6. 166. és Tud. Gyűjt. 1834. VIII. köt. 39. lap.

³ Az eredeti osztálylevél hártására írva Galgócson a gróf Erdődyek levéltárában őrzetik. Ld. XVI. fasc. 13. nro 6.

emliti. A nyilatkozat igaz, csak hogy nem azon értelemben, mint ő érti. Nem úgy igaz ezen állitmány, mintha őt (a jámbort) méltatlanul üldöznék,¹ hanem az üldözés helyett azt kellett volna mondania, hogy őt nem szeretik, vagy nem szenvedhetik. Az üldözés — mint már fennebb kimutattuk — Tamás úr és családjának kedves természeté és megrögzött szokása volt.

De Szécsényi Tamás és fia Miklós, máskép Kónya² urak sóvárgó számításainak nem izlett egészen az 1327-ki osztály. Nem tetszett nekik, hogy a másik testvér Péter úr és ennek fiai is birtokostársak Szécsényben, melyet ők kizárólag maguk részére mint családi székhelyet kívántak birni. A vajda úr tehát régi kebelbarátja Nagymartoni Pál országbíró elébe 1333-ban új osztozkodásra hívatta fel öcsjét Péter mestert és azon ürügy alatt, hogy Szécsénynek és a már vele összeolvadt szomszédos, de hajdan külön községet képezett Váradnak területe jobbágyaik révén is az atyafiak között határvillongásokra és izetlen perlekedésre szolgáltathat alkalmat, czélszerűnek jelezte erre nézve az újabb osztozást úgy, hogy Szécsény egész területe egy kézbe jusson és hogy kedvezőbbnek látszassék Péter mester és fiai előtt az újabb felosztás, osztály alá terjeszté még a Hunt-Pázmán nembeli Draai Tamástól elkobzott és maga részére adományúl nyert Draa (most Drahi) szerzeményes birtokot is.

A megosztás sikerült. Tamás vajda úrnak és fiainak (mert Kónyán kívül volt fia Mihály pozsonyi prépost is) kizárólag kezeikbe esett Szécsény, az egykori Várad helység határával együtt³ és Kis-Rimóc; ezek helyett Péter mester és fiai kapták Csitárt, Kis-Hugyag felét és Drahit, ez utóbbit (miután érzette Tamás úr, hogy méltatlanul kapta magához) azon kikötéssel, hogyha miatta per támadna, erre vonatkozólag ő és utódai Péternek és utódainak szavatossággal és kártérítéssel tartozzanak.⁴ Az osztály megtörténvén, azt a birtokhatárok megjelölésével országbírói parancs mellett az esztergomi káptalan ünnepélyesen végrehajtotta.⁵

Amint az osztály megtörtént és Tamás vajda a hajdani Várad területével kitágult Szécsénynek egyedüli ura lett, azonnal beadta kérelmét az ő kegyes királyához Károly Róberthez, hogy Szécsény olyan városi kiváltságot kapjon, mint Buda városáé és hogy Szécsényt mint egy várat vagy váracst (castrum vel castellum) kőből épült védfalakkal, bástyákkal, tornyokkal és egyéb védeszközökkel

¹ «Quorundam potentum Baronum persecutio.»

² A Kónya nevet valószínűleg gyermek korában a Nicolaus névből ferditve kaphatta és ezen néven szerepelt azután a közéletben is.

³ Várad helység Gécczel volt határos és akkor még temploma is állott.

⁴ Anjoukori Okm. III. 44.

⁵ Anjoukori Okm. III. 44.

elláthassa. Ezt is megnyerte 1334. május 5-én kelt királyi kiváltság levélben.¹ Ennyi haszna volt legalább Szécsény lakosságának Tamás úr közéleti működéseiből.

Szécsényi Tamás, ki öregebb korában, 1345. táján másodszor is házasságra lépett, elvévén idegenből Auswitzi Annát, kitől egyetlen leánya Anna atyja előtt halt meg, bevégezte életét 1354-ben.² Első nejétől életben maradt gyermekei közül Mihály (1343—1362.) váci, 1362-től élte végeig egri püspök volt. A már ismételve említett Miklós Kónya volt a másik megmaradt fiú, ki nemcsak a család fentartója és tovább terjesztője, de javaiknak is gyarapítója lett. Felesége a mosonymegyei Harsundorfer Volfingnak leánya Erzsébet (Isl) volt. Wolfing úr, mint említők, Károly Róbert királytól Csák Máté ellenes magatartásáért még 1324-ben Csák János nótáztatásán kapta megyénkben Ecsegh várát és tartozékait. Wolfing úrnak utolsó fia II. Wolfing is mag nélkül halván el, Szécsényi Kónya úr elég gondos volt, hogy az ennek kezénél maradt Ecsegh vára és ehhez tartozó hont-, szolnok-, pest- és mosonyvármegyei birtokokra nézve hitestársának fiúsítását szorgalmazza, a mint azt 1347. oct. 16-án I. Lajos királytól meg is nyerte.³ 1353-ban pedig Kónya úrnak már mint Országbirónak felesége nevezett Harsundorfer Erzsébet Ecsegh vára és tartozékaiban magát király adománylevéllel is megerősítette,⁴ és így Szécsényi Kónyának birtokállománya általában, Nógrádban pedig Ecsegh várával ismét tetemesen szaporodott.

Szécsényi Tamás vajda és fia Miklós Kónya utódairól, amennyiben ezek szerepeltek megyénk történetében, az illető helyen a következőkben leszen még emlékezet.

Valamint a Zaah-ok örökébe befészelt Ákos-nemzetségbeliek (kik utóbb mint Karancs-Ság főbirtok urai, különösen a véres törrel szerző János Gömör- és Csongrádvármegye főispánjának fia és utódai) Ságbi-család néven lettek ismertekké), úgy a Detrefiak (utóbb Balassa nevéek) sem versenyezhettek a Szécsényi-családdal. Ezeknek vetélytársa csakis a Ratold-nemből származott Pászthói-család lehetett némi tekintetben. Ám, ezek sem a jóban.

Lássuk csak a Pászthói-család egyik őségnek, Domokosnak egy ténykedését. Csetneki Péter vármegyénk alispánja I. Lajos királynak parancslevele alapján 1348. aug. 15-én a veresi⁵ pusztán elfogatván

¹ Anjoukori Okm. III. 71.

² Anjoukori Okm. IV. 234.

³ Hazai Okmánytár VII. 402.

⁴ Fejér: IX. 2. 206.

⁵ Valószínű, hogy az oklevél másolója Vereb helyett Veres nevű pusztát olvasott, mert Vereb, most Verebély esik közelebb Pásztóhoz, míg Veres nevű község Nógrádvármegyében a gácsi járásban Pásztótól igen messze fekszik.

egy tolvajt, azt a maga lakásán elzáratta. Pászthói Domokos és fia István czimboráikkal felfegyverkezve hatalmaskodással az alispán házára törtek, a tolvajt kiszabadíták, az alispánnak két atyafiát és három cselédjét meggyilkolták, három másik szolgáját megsebesíték és kétszáz márkányi értékű szereit elvitték. Csetneki Péter alispán feljelentésére I. Lajos király rendeletére egy királyi ember kiküldése mellett a szepesi káptalan bizatott meg a vizsgálattal, ami megtörténvén, a káptalan szeptember 7-én kelt jelentésében elmondja, hogy a nevezettek felfegyverkezve rohanták meg Csetneki Péter házát és miután az elzárt tolvajt kiadni vonakodtak, az alispánt erős szidalmak közt házából kiűzték, amit látván az odagyült bámész csoport, szintén rátörtek az alispán házára és őt, a ház urát is megakarták ölni és valóban őt szolgáját megölték, megöltek többet is és a házból sok holmit elvittek, aminek értékét azonban meg nem alapíthatták.¹ Mi lett a gyilkos erőszak eredménye? arról forrásaink hallgatnak. De a megye ekkori állapotát még kirívóbban festi azon körülmény, hogy a főtettesnek, Pászthói Domokosnak másik fia Pászthói János utóbb (1391—1396.) éppen vármegyénknek főispán-ságát viselte.²

HATODIK FEJEZET.

A vármegye társadalmi élete. A nemes családok és azok birtokai 1340-től 1526-ig, vagyis a mohácsi veszedelemig.

E korszakban is, — mint századokon át — a számításba eső társadalmat a birtokos nemesség alkotta. Ez volt tényezője a történetnek.

A nemesség keretén kívül álló jobbágyok, mely név hosszú idők folyásában, — mint a Bevezetésben elöadtuk — a királyi és várnemesség jelzője volt, ámbar a várjobbágyság a XV. század közepéig itt-ott a várak birtokain létezett is, már régibb jogi érvényében és hatásában átváltozott. A nemesség birtokain élő jobbágyság pedig teljesen a földesúri hatalom alatt állott. Állásukat a szokásjog (jus consuetudinarium) által életbe lépett szabályzatok és szegődmények (néhol kiváltságokkal is tetézve) határolták. Életviszonyaik változására azonban, mely helyhez kötve nem is volt általánosan egyenlő, elegendő forrásaink nincsenek.

¹ Anjoukori Okm. V. 223.

² Perger: Diplomatika II. 241., hol Domokos helyett hibásan Demeter áll és 1396. évi oklevél a Vay-család levéltárában.

Megyénk társadalmi állapotának ismertetése tehát csupán a birtokos nemesség viszonyaira vonatkozhatik. És habár nagyobb részben száraz, alig összefűzhető adatokra támaszkodhatnak is ezen ismertetések, történelmünk érdekében kötelességszerű feladatunk azokat eléadnunk.

De különben szükséges is, hogy előbb az ingatlanok urait és családjait ismerjük a nagy országos felfordulásig, a mohácsi vészig, hogy az ezen időig történt események és viszonyok szereplőit az olvasó majdan behatóbban megismerhesse.

A XV. századnak kivált második felében a nemzetségeknek (genus) hajtásai és ezeken kívül egyes egyének felemelkedése által a családok fejlődésében szapora lendület keletkezett, melyet a történelmi források alapján kell bemutatnunk. Ezekből a családokból termettek a tényezők, kik kiváltak, szerepeltek és a társadalom jellegét képviselték.

A kijelölt korszakra nézve is nemes családaink történelmileg két osztályba sorolhatók. Az egyik osztályba írhatók azok, melyeknek gyökerei e vármegye területén sarjadztak fel, vagy a melyeknek őseik már legalább a XIII. század végén és a XIV. század folyamátában e megyében birtokoltak. Ezeket régi törzsökös családoknak nevezhetjük. A másik osztályt azon családok képezik, melyek a XV. század óta beházasodás, vagy szerzemény útján váltak itt birtokosokká és hosszabb időn vagy épen magvaszakadtig, vagy csak ideiglen, olykor néhány nemzedéken át maradtak e vármegyében birtokosok.

Ez osztályozás szerint betűrendben következik itt rövid ismertetésök.

1. Régi törzsökös családaink.

Aba-nemzetség sarjadéka a Kompolthy-család, melyről alább Kompolthi néven lesz említés.

Agárdi-család az általa birt Agárd helységtől vette nevét, de már 1454. előtt kihalt. Utolsó tagjának Agárdi Péternek és nejének Orsolyának magvaszakadtán V. László király 1454. április 17-én valami jogi igény alapján zágorhidi Thárnok Demeternek és Jánosnak adományozta, de a beiktatáskor Berzeviczy Péter ellentmondott.¹

Ákos-nemzetségből eredt a Ságghi-család, mint alább olvashatjuk.

Almási-család. Már a XV. században e néven birták a nevet adó puszta (Zsún) Almást, majd utóbb felét Almási László. Ennek fia Gáspár, aki 1502-ben még élt,² de már 1505-ben részök a Mulyadi-család kezében volt, aki azt azon évben Verbóczy Istvánnak adta.

¹ Orsz. ltár M. O. D. 14783.

² Sz.-Benedeki Conventben Acta Conventus Ságghiensis.

Birtoktárs volt még Almáson Almási Albert és almási Bunkó György.¹

Aranyi-család. Megyénk szülöttje. Nevét a megyebeli Kis- és Nagy-Aranyi pusztákról vette és birta azokat. A család már a XV. század elején állandóan Aranyi-nak neveztetett és ősei még az állandó családnév előtt a nevezett pusztákat birták. 1407-ben Aranyi Györgynek fia Mihály a kezeihez jutott és osztatlanul birt Bocsári (Mocsáry) családnak birtokait a vácsi káptalan előtt gyermekei nevében is visszaadja a Mocsáry családnak.² Nevezetes tagja a családnak Aranyi István, Nógrádvármegye főispánja és királyi tanácsos úr, aki Borbála királynénak ötven arany forintot kölcsönzött, amiért 1437-ben a Szandavárhoz tartozott tolmácsi vámjövédelmet,³ Zsigmond királytól pedig annak kölcsönzött kétszázhuszonhárom arany forintban Zagyvaídi Miklós halála okából Pöstény felét kapta adományba.⁴ A család még utóbbi tagjairól később a maga helyén leszen szó.

Bágyoni-család a Szolnok-nemzetség származéka. Még 1477-ben birta a névadó Bágyon helységet, midőn néhai bágyoni Szolnok István leánya Krisztina néhai alaghi Pethő (másutt Bekény) Tamásnak özvegye néhai Bágyoni Lőrincz ellen indított perét megnyervén, Bágyoni Pálnak fia Zsigmond a birságokat mikófalvi Bekény Dénesnek lefizette.⁵

Mínthogy a Bágyoniakban maga a Szolnok-rem (genus) is kihalt és így többé róluk szó nem leszen, legalább azon ágat, melyből a Bágyoniak eredtek, érdekszerű itt családfára illetve, bemutatnunk:

Gothárd						
1260—76.						
de Bágyon						
András	Kemény	Domokos	Miklós	László	István	Erzsébet
1276—1309.	1276—83.	1276—1309.	1276—83.	1276—83.	1276—83.	Cserneth fia
	Péter	Pál és többen				Ivánné
	1276.	1309.				
Simon	Jakab	Szolnok	Feliczián			
1309.	1309.	1309.	1309.			

Bak-család. A Kövesdi és Mohorai családokkal együtt egy közös törzstől, az 1254-ben élt András comestől származik. Előnevét Mohora helységről, de Kövesdről is irták tagjai, aszerint, amint osztályban itt vagy ott voltak birtokaik. Különben egy forrásban Kövesd, máskép Alsó-Mohorának is nevezetik. 1402-ben él Bak

¹ Orsz. ltár M. O. D. L. 21418.

² Mocsáry-családi levéltár.

³ Gróf Károlyi család okl. II. 186.

⁴ Melcer-család levéltárából 65. l.

⁵ Orsz. ltár Dl. 17997.

István, kinek atyja János, nagyatyja Miklós vagy Makó volt. Ez a Bak István mohorai összes birtokrészét cserébe adta Kóvári Pálnak és gyermekeinek.¹ De 1423-ban is István bírja felét Mohorának.² Ennek fia Balás 1486-ban is élt. A család utóbb vagyoniilag nagyon gyengült, élt még a XVII. században is.

Baksa-család. A baksaházi pusztát bírta. 1450-ben Szalmatercsen is birtokos. Utóbb igen leszállott.

Balassa-család (gyarmathi). Birtok-állaga, mintán a trencsényi Csák Máté által elfoglalt Kékkőt, Gyarmatot és tartozékaikat 1321-ben visszakapták, a vármegyében nagyobbára változatlan maradt. 1386-ban II. Miklósnak fiai Balázs és János hozomány és özvegyi jog czímen testvérük György özvegyének holtig átengedik Zahorát, Podluzsányt malmostól, Harasztit, Gyarmatot és Ilyésfalvát.³ De 1388-ban Balázsé Gyarmat. Unokája visszaváltja 1464-ben ludányi részét. 1465-ben megszerzi Szelczet, Kis-Olvárt és egy pusztát. Birta testvéreivel együtt a Kompoltiaktól öröklött Visontai birtokrész is. Lászlónak fia I. Ferencz 1497-ben elzálogítja a ludányi birtokot Piliyi Pálnak, 1507-ben pedig Liszkót adja cserébe egy más birtokért Liszkói Péternek. 1517. február 12-én a sághi Conventnak adja cserébe a hontmegyei Litvarczot a nógrádmegyei szoboki pusztáért.⁴ Kiválóbb tagjai voltak: I. György, mint kitünő katona. IV. Miklós 1435-ben honti főispán. Ennek fia II. László bán, kinek neje Somosi Fruzsina minden hozományból kielégítettet.⁵ I. Zsigmond 1475—1477-ben nógrádi alispán, utóbb alnádor.⁶ I. Ferencz 1491. szörényi bán, 1512—24. nógrádi főispán, kiről másutt lesz említés. A család szerepe főképen a XVI. században érte el delelőjét.

Baloghy- (balogi) család. Radonnak oszlári Lőkös nevű fia volt a váltörzse a családnak. Lőkös I. Lajos király udvarában katona (testőr) volt. A Madách atyfiakkal közösen birtokos Oszláron, Kürtön és Zoboron. 1375-ben Hontmegyében, egykor a nógrádi várhoz tartozott Balogh helységet, az Ipoly folyó balpartján Vecze és Patak közt elterülő erdővel és egyéb hasznaival⁷ kapta. E birtok lón azután a székbirtok, melyről utóbb a család is nevéet vette. — 1379-ben már Lőkösnek fiai Pál és Péter udvari apródok kapták a Bonch (az oklevél írásmódja Bunch) János fiának Jánosnak magvaszakadtán nógrádmegyei (alsó) Sáp falut.⁸ Ugyancsak ők 1383-ban

¹ Fejér: X. 8. 453.

² Eredeti a Vay-család levéltárban.

³ Balassa levéltár a N. Muzemben.

⁴ Mindez adatok a Balassa-család levéltárból.

⁵ Gróf Károlyi-család. Okl. II. 508.

⁶ Kovachich: Form. Solennes. 277.

⁷ Kubinyi Ferencz: M. Tört. Eml. II. 266.

⁸ Ugyanott II. 297—300. és 306.

Uzsay Györgytől és fiaitól megszerezték a Baba nevű birtok felét.¹ 1394-ben pedig szintén adomány útján beiktatást nyertek a hontvármegyei Pribely helység birtokába.² Balogh Gergelynek a nagykürtösi birtokrész elfoglalása miatt Kóvári László és Pál testvérekkel pere lévén, az 1510-ben a nádori ítélőszéken eskütelre szóló kötelezettséggel döntetett el.³ — A családból, mely máig életben van, Lőkösnek említett fia Péter 1412-ben, ennek fia Sandrin pedig 1461-ben vármegyénk alispánjai voltak.⁴

Bárkányi-családból 1416-ban László és István bírták Nagy-és Kis-Bárkányt és ugyanezek 1414-ben Szent-Erzsébet, másképp Bábí helység (most puszta) birtokába is beiktattattak a váci káptalan által.⁵

Baróch- (vizslási Barócs) család. Birtokos Gömörmegyében Melléthe helységben is, és arról írta előnevét. Mellétei Barócs Jakabnak fia János testvéreivel György, Imre, Frankkal és még más rokonaival 1415-ben Zsigmond királytól címerlevelet nyert.⁶ Vérrokonai vizslási Barócs Mihály nógrádmegyei Kozárdon birtokos, 1462-ben perel ragyóczi Lengyel Lászlóval.⁷ Barócs Mihály és fia Zsigmond birtokháborítás miatt perelnek a Lorándffyakkal és társaikkal 1472—1475-ben.⁸ 1482-ben Zsigmond ellen perel Hencz Pál.⁹ Zsigmond még 1523-ban Lorántffy Miklósnak Bárna helység birtokába beiktatásánál mint királyi tanú szerepel;¹⁰ azontúl a Barócs-családról nincs emlékünk. Bizonyos, hogy kihalt.

Bebek- (pelsőci) család, az Ákos-nemzetség ivadéka, melynek törzsatyja Máté. De a XIV. században már birtokos egyik ága — a csetneki — vármegyénkben is, a Bebek-ág pedig a XV. században. Bebek Péter (Detre nádor fia) és unokája László és ennek fia Imre pénzes urak voltak, Borbála királynénak és férjének Zsigmond királynak hétezerhét százöt aranyforintot kölcsönözvén, ennek fejében 1435-ben nemcsak Gömörmegyében Ilsa (Jolsva) várát, összes tartozékaival, de vármegyénkben is Fülel várát a hozzátartozó Fülel mezővárossal, Bábafalva, Bolgárom, Laaz, Kovácsi, Nyitra vámjával együtt, Bozitha, Sávoly, Uhorszka, Garáb, Hradissa, Brezó és Lehotka tartozékaival együtt adományul kapták.¹¹

¹ Kubinyi i. m. II. 309.

² Ugyanott 357.

³ Orsz. ltár M. O. D. I. 21989.

⁴ Nemzeti Muzeumi és Országos levéltár.

⁵ Gróf Berényi levéltár a Nemzeti Muzeumban.

⁶ Turul 1883. évfolyam 28. lap.

⁷ Orsz. ltár M. O. D. I. 15784.

⁸ Ugyanott 15393. és 17737.

⁹ Ugyanott 18585.

¹⁰ Orsz. ltár Dl. 23750.

¹¹ Gróf Csáky-család löcsei levéltár fasc. 102. n. 1.

Ez azonban, értjük Fülek várát és uradalmát, nagyon rövid ideig maradt a Bebek-család kezén, vissza-kerülvén Albert királyné Erzsébet birtokába, ki azonban már 1438-ban szintén ideiglenesen elzálogítá. Több mint egy század mult el, mig azután a Bebek-család ismét nagybirtokosaink közé került.

Becskei-család. Régóta volt már birtokos Becskén. — 1454-ben Kúnnak is nevezett **Becskei Miklós** becskei birtokos mint birtokiktatásnál királyi tanú fordul elő.¹

Berczeli-család. A XIV. század elején birtokos Kis- és Nagy-Berczelen. 1339-ben élt Berczeli Egyed. 1410-ben berczeli Ugrin Miklós perel Berczeli Istvánnak fia Miklós ellen.² 1456-ban Berczeli Landó Benedek özvegye, Tholdy Mártonnak leánya és fiai György, Pál és Miklós Tholdy Jánostól megkapják a jegybért és nászajándékot.³ Nevezett Berczeli Landó György egy társával megölvén Fige dy Gergelyt, emiatt a meggyilkolt testvére Fige dy János a vérdíj fejében Felső-Berczelen Berczeli Péternek János fiától származott unokája néhai Berczeli Balázs által birt hat jobbágy telkét foglalta el és birta. Az országbiró előtt folyt per-ítéletben kimondatott, hogy a kiegyenlítés csak úgy lehetséges, ha Landó György Fige dy János leányát feleségül veszi, különben birságot fizet és a pert is elveszti.⁴ 1493-ban Berczeli András mohorai Widffy Ambrus peres ügyében tanúskodik.⁵ Berczeli András 1512-ben szolgabíró volt. A család máig él.

Berényi-család. (Karancs-Berényi.) Eredetéről már az I-ső rész VII. fejezetében szoltunk. 1388-ban Gálnak fia István ellen a Demények perelnek.⁶ 1449-ben Gáspár, mint beiktatásnál királyi tanú emlittetik. Birtokaik Karancs-Berény szomszédságában szaporodottak. Napjainkban a család kihalt. — Származási fája a munka végén közöltetik.

Berki-család. Már kihalt. Ismert törzsének neve Csetheő. Berki Csetheő Tamás 1465-ben már birtokos P.-Berkiben, midőn Jenőn történt birtokiktatásnál tanúként szerepel.⁷

Berki Csetheő György, a gyalogosok kapitánya, birt Uzsán, — ennek leánya Dorottya — perbe keveredett az uzsai birtok iránt Uzsai Jóbbal, mely egyezséggel végződött, úgy hogy Berki György a birtokban maradt.⁸ De 1489-ben Uzsát már eladta Bekényi

¹ Orsz. Itár M. O. D. L. 14783.

² Anjou k. Okm. III. 604. A kihalt hodonyi Bodonyi-család levéltárában.

³ Orsz. Itár M. O. D. L. 15075. sz.

⁴ Ugyanott 16680.

⁵ Melczer-család levéltárából, okm. 127.

⁶ Fejér: X. 8. 257.

⁷ Orsz. Itár M. O. D. L. 16166.

⁸ Ugyanott 18903.

Dénesnek. 1494-ben Berky Lászlónak rétsági birtokába Bornemisza iktattatott be Berky László ellenmondása mellett, valamint egyéb birtokokra vonatkozóva ellentmondás történt Berki Imrének neje Hedvig és leányai Zsófia és Borbála részéről is.¹ 1525-ben Berki Tóbiás perel eztergói Madách Zsigmond ellen (Borsos) Berinben elfoglalt három jobbágytelek végett.² Berki Tóbiásnak leánya 1549-ben borsos-berini Molnár György özvegye, fia pedig Gáspár volt, kinek neje Madách Dorottya Berinkében atyjától kőházat kapott.³

Bocsári-család. Lásd alább Mocsáry néven.

Bodonyi-család. A régi Csuda-családból sarjadt ki és birta Bodonyt amazzal együtt. 1493-ban birtokosok Bodonyban Bodonyi Szalathiel és Gábor.⁴

Csákán-család. 1440-ben Csákán Ambrus birtokos Csákánházán és beiktatási királyi tanú.⁵

Csetneki-család. Egy törzstől ered a pelsőczi Bebek-családdal az Ákos-nemből. Régóta birtokos már megyénkben. 1348-ban Csetneki (Chytneki) Péter alispán volt.⁶ János 1505-ben birtokos Bárna, Mátra-Szele s egyéb helységben, amidőn veje Lóránthffy Miklós ellen, ki leányát Katalint birta feleségül, pazarlása és birtokai elidegenítési szándéka ellen tiltakozik.⁷

Chitári-család. Birtokos volt 1429-ben Csitárban. Szerepet nem vitt és híretlenül el is mult.

Csontfalvi-család. 1471-ben él Csontfalvi Gergelynek fia Ambrus, aki a Szentiványi Kothon-családbeliekkel csontfalvi és kutasói birtokukat elcserélik a Byzó-családdal annak gömörmegyei zsebdeni birtokáért.⁸ Csonfalva puszta Ecsegtől keletre Pásztó felé a megye szélén fekszik.

Csői-család. Az oklevelekben de Cheu, Cheő alakban fordul neve a mai pestmegyei, akkor még Nógrádban feküdt Csóvárnak. 1493-ban Csőy Zsigmond vármegyénk alispánja volt.⁹

Csuda-család a Kartal-nemzetség ivadéka az Uzsaikkal együtt. Előbb Pest- majd Nógrádmegyében is. — Mint osztályos 1247-ben Uzsának fia Ábrahám, Simon és Miklós, továbbá másik Simonnak fia Csuda és többen tesznek alapítványt.¹⁰ Birtak több helyen Pest-

¹ Orsz. ltár 20166.

² Veres-családi levéltár a nógrádvármegyei muzeumban.

³ Ugyanott.

⁴ Melczer-család levéltárából. Okm. 127—128.

⁵ Orsz. ltár 13574.

⁶ Anjou k. Okm. V. 233.

⁷ Orsz. ltár 21488.

⁸ Eredeti oklevél Nagy Iván családi levéltárában.

⁹ Orsz. ltár 20077.

¹⁰ Hazai oklevéltár 76.

megyében, többi közt Kartalt is, mint ősi nemzetségi birtokot, ami akkor még Nógrádhoz tartozott. 1276-ban osztoztak Ják comes, Chuda és testvére Bertalan és a többi a pestmegyei Jenőn és nógrádmegyei Bodony helységen.¹ Chudának fiai voltak 1300-ban Miklós és László, ennek neje Legéndi Ilona. Nevezett László 1395-ben az országbírótól Rády Gergely ellen perhasztást nyer.² Gyermekai Mátyás, György és János, kik már 1462-ben bodoni Csudaffyaknak nevezettek és akik 1462-ben atyjokfiával kőkeszi Gonda Lukácsal a váczi káptalan bizonyosága előtt Mátyás király parancsából nógrádmegyei Bodonyban Kartaly Pál és Ethelei Albert ellenében tanúvallatások kiadását követelték.³ 1441-ben Csuda Balázs alsó-berczeli birtokos.⁴ Már 1516. márczius 2-án II. Ulászló király engedélyével a bodoni Csuda-család magvaszakadtnak állítatik azon adományos levélben, melyben Verbőczy István egykori országbíró és Erdély részére ítélőmester Nógrádmegyében fekvő Kartali birtokát, melyet néhai bodoni Chuda Imre fiának Miklósnak magvaszakadta czímen kapta volt és melyre nézve Csuda Imre leányával Zsófiával a Miletinczi Miklós mester feleségével kiegyezett és Sülyi Ethele Miklós fiainak adományozott.⁵ A magszakadás valószínűleg megtörtént, mert utóbb a Csuda-családról adatot nem találunk.

Dályai- (dályói) család. A kis- és nagy-dályói pusztá a Zaahok veszedelme után az Ákos-nembeli Ságbiak birtokába jutván, 1458. óta zálogul Törinc egy részével együtt azon nemesek kezébe jutott, kik arról nevüket Dályai-nak irták. Hasonlóan megszerezték a guthi Ország-családtól Szakal felét, melyet azonban Ország Mihály nádor tőlök 1482-ben kiváltott.⁶ Ekkor éltek a zálogkibocsátók Dályai Mihálynak özvegyétől Annától született fia Miklós és ennek fia János; továbbá Dályói Miklósnak fiától Györgytől származott unokái Albert és Ilona. Nevezett Mihály 1447-től 1473-ig több ízben alispánja volt a vármegyének. Már 1545-ben Borsay Miklós alispán előnevül használta Dályót, tehát birtokos volt ott. A család kihalt.

Daróczi-család. Nógrádvármegye szülöttje. Itt van a losonci járásban Nagy-Daróc helység, a család ősi fészke és birtoka. Daróczi

¹ Hazai Oklevéltár 76. Bodony úgy is fordul elő, mintha Pestmegyében lett volna. De Pestvármegyében most nem találunk Bodony helységet. A későbbi oklevelek pedig a nógrádmegyei Alsó-, Felső-Bodonyra utalnak, ez pedig soha sem tartozott Pestvármegyéhez. Egyébiránt, valamint most, úgy hajdan is voltak a földrajzban járatlanok, akik a helyeket könnyű vérrrel más vármegyébe helyezték az oklevelek és irataikban.

² Perger: Diplomatika II. 242.

³ Eredeti a Muslay-család levéltárában.

⁴ Orsz. Itár 13634.

⁵ Hazai Okm. II. 403.

⁶ Orsz. Itár 18676.

Jakab már az 1447. évi országgyűlésen megyénk követe.¹ 1469-ben Ország Mihály részére beiktatásnál királyi ember.²

Dengeleghi-család. A sziráki járásban fekvő Dengeleg pusztáról vette nevét. Dengeleghi Bálint már 1343-ban szolgabíró a vármegyénél.³ 1475. körül Dengeleghi Bernát a Bér helységbeli beiktatásnál mint királyi ember szerepelt.⁴

Ebeczky-család. Az Ebeczkről mint törzsbirtokáról nevezett nemesek, a Torda-nemzetség származékai. Tordas fia Ebeczki Egyed és testvére Loránd 1351-ben kiegyeznek a Pribelyi Benedek fiával Miklóssal Ebeczk helységbeli birtok határjárására és felosztására nézve.⁵ 1464-ben Ebeczki György és János az országbíró előtt perelnek Temesvári András ellen ebeczki birtokrész miatt.⁶ 1520-ban Ebeczki Ábrahám fia Mátyás ellen a Thuróczi-család megnyerte az ebeczki egy birtokrész ellen támasztott pert.⁷ Ebeczky Feliciánnak fia Tamás szolgabíró volt 1343-ban.⁸

Etthre-család. (Kálnói). Már a I. rész VII. fejezetében a 40. lapon volt róla szó. 1426-ban Ettréhnek fia Mihály Kálnón egy pincze iránt megegyezik vingárti Geréb Jánossal.⁹ 1469-ben Diénes birtokiktatásnál királyi ember.¹⁰ 1489. és 1498. él Benedeknek Kussói Jodok (vagyis neczpáli Justh) Margit nejétől született fia Péter, aki sógorától Justh Andrástól kölcsönzött kétezer forintba Kálnói, Muleghi, (?) Ujlaki, Kisujfalusi, Lehotai és Petei birtokrészeit elzalogítá.¹¹

Fabiánfalvy-család. Birtokos Fabiánfalván Miklós, aki 1469-ben beiktatási királyi tanú.¹² Ennek unokája Fabiánfalvy Jánosnak fia szintén Miklós nógrádmegyei Luczin, Sőreg és Eperjes helység és pusztabeli birtokait Domby Tamásnak és Bay Ignácznak a sághi Convent előtt 1546-ban eladta.¹³

Farnosi-család. A mohorai *Widffy*-családnál találjuk.

Fogacsi-család kihalt. Birta a Fogacsi pusztát Becske és Kövesd közt. 1373-ban Fogacsi Györgynek fiai Lőrincz és Miklós pereltek

¹ Kovachich : Vestigia Comitiorum 268.

² Orsz. Itár 16805.

³ Anjou k. Okm. IV. 379.

⁴ Kovachich : Formulae Solennes 277.

⁵ Anjou k. Okm. V. 497.

⁶ Hazai Okm. V. 273.

⁷ Nemzeti Muzeumi levéltár.

⁸ Anjou k. Okm. IV. 379.

⁹ Fejér, XI. 489.

¹⁰ Orsz. Itár 16805.

¹¹ Justh-család levéltára Neczpálon; most már a Nemzeti Muzeumban.

¹² Orsz. Itár 16805.

¹³ Ugyanott, Liber Reg. Don. I. 350.

Béry Mihály ellen és perüket meg is nyerték.¹ 1441-ben Lukács, Miklós és Bálint beiktatási királyi emberek;² valamint György és nevezett Lukács 1454-ben is.³

Galábocsi-család. 1455-ben Galábocsi János volt birtokosa Galábocsnak, midőn Dacsó Istvántól Keszihóczon is vett zálogba puszta telkeket.⁴

Galsai kihalt régi család. Galsán birtokosok 1469-ben Galsai György és Vitalis;⁵ 1482-ben Miklós.⁶

Géczy-család Géczen birtokos. 1409-ben György egykor várnagy (hol? azt az oklevél nem mondja) iktatási tanú Mohorán.⁷ 1467. január 7-én Nógrád vármegye törvényszéke Géczi Varjú István fiának Jánosnak kérelmére, minthogy néhai Verebi Boldizsár özvegye Áfra asszony a férje elődjeinek zálogba adott verebi és várvölgyi birtokokat kiadni és a zálogösszeget felvenni vonakodott, az özvegyet elmarasztalta és a pert a kir. kuriára felterjesztette. A felperes Géczi Varjú János a birtokjogra nézve azt vitatta, hogy ő Muslai Gothárdnak az utóda.⁸ 1481-ben Géczy János deáknak (literatusnak) nevezetik és mint ügyvéd szerepel.⁹ 1482-ben Géczy János és Mátyás királyi emberek Országh Mihálynak Szécsény és Somoskő várakba történt iktatásakor.¹⁰ Ugyanez évben Géczy Gáspár is királyi ember az iktatásnál. 1492-ben Géczy János a Zobi (Szobi)-család ügyében tanúskodik. 1395—96-ban Géczy Istvánnak fia Péter alispánja volt a megyének.¹¹ A család él napjainkban is.

Gutai-család. Nevét gutai birtokáról vette. Gutai Miklós-nak a hevesmegyei Lengyéndi-családból Lengyéndi Erzsébet volt a felesége, ettől született Gutai Anna Erdőteleki Pelbártné, aki 1413-ban anyja után a Lengyéndi családon és Verebi Péter erdélyi alvajda fián Verebi Pálon örökséget keresett az országbíró törvényszéke előtt.¹²

Halápi-család. Tulajdonképen a Balog-genusból eredt később rimaszécsi és alsólindvai *Sz'chy* egykor virágzott családnak oldal-sarjadéka és csak egy pár ízen fordul elő; nevét a birtokolt Haláp-

¹ Eredeti oklevél a Fáy-család ltárában.

² Orsz. ltár 13634.

³ Ugyanott 14783.

⁴ Justh-cs. ltára II. 27.

⁵ Orsz. ltár 16805.

⁶ Ugyanott 18600.

⁷ Fejér, X. 8. 498. Nevét az oklevelekben hosszú í-vel Gícz (Gycz)-nek irták gyakran.

⁸ Orsz. ltár 16473.

⁹ Teleki: Hunyadiak kora. XII. 196.

¹⁰ Gróf Erdődy-ek galgóczi ltára lad. 96. fasc. III. nro 4.

¹¹ Bel. M. Notitia IV. 45. és a Muslay-cs. ltárában oklevél.

¹² Wenzel: Okm. X. 237.

ról, — mely Surány-nyal határos — vette. 1384-ben élt Halápi István, Ivánkának a Széchi Miklós főasztalnokmester és volt bán s nádor testvérének fia, midőn Halap és Surány határa a váczy káptalan által kiigazított.¹ Istvánnak fia volt Halápi János, aki Boszniában török fogságba esett és kiváltásáról a budai és 1416-ban a pécsi országos tanácskozmány gondoskodott.² Ebben szakadhatott meg a család, mert utóbb elő nem fordul emlékezete.

Hartyáni-család. Birtokos Sóshartyánban. Hartyáni (a régi okmányokban e név Harkyan alakban fordul elő) Péter-nek fia Demeter 1339-ben birtokügyben perel Lóczy Jánossal.³ 1343-ban nevezett Demeter, ki a néptől Vörösnek (rufus) is neveztetett, testvér atyja-fiaival halognak nevezett Miklós-nak János, Antal, Miklós és Demeter fiaival, Kiliánnak Jakab, Mihály és Péter fiaival és Lampertnek János nevű fiával megosztozik a hartyáni és gömörmegyei Almágyi birtokon⁴ 1449-ben Hartyáni Jánosnak fiai Dénes, Antal és Albert hartyányi birtokukban Sággh Balázs fia János által történt háborgatás, földjüknek felszántása miatt perelnek. 1469-ben Imre, és Antalnak fiai László és Tamás tanúvallatást tételnek a vármegye által.⁵ 1482-ben Benedek és Ábrahám adományos iktatásnál mint királyi emberek vesznek részt.⁶ A család még a következő században is virágzott. A nevezett Demeter (rufus) 1343-ban szolgabíró volt.

Hencz (asszúpataki)-család. A hajdani Asszúpatak helynév már a későbbi időkben elkopott és ma már csak Szúpatak névben él, így neveztetvén azon kis falu, mely Markháza alatt kelet felé Kis-Terenye szomszédságában fekszik. Hajdani birtokosa előbb Asszúpataki nevet viselt. Így neveztetett még 1444-ben Elek, Asszúpataki Benedek fia.⁷ 1482-ben már asszúpataki Hencz Pált és Hencz Benedeket találjuk iktatási királyi emberek közt megnevezve.⁸ Ugyanez évben Tamás csak Asszúpataki néven szerepel.⁹ Nevezett Hencz Benedek Verebi Simon ellen megveretés miatt támasztott pert.¹⁰ 1480-ban Hencz Pál Ság-Ujfaluban, Sági János és poltári Soós Péter jobbágyait, kik a verebélyi búcsúról voltak haza utazóban, meg-

¹ Hat okmány az Ivánka-cs. ltárából. Budapest, 1895. 26. Az eredeti a N. Muzeumban.

² Fejér, X. 8., 565—569.

³ Anjou k. Okm. III. 604.

⁴ Ugyanott IV. 340.

⁵ Dancs-cs. ltár a N. Muzeumban.

⁶ Gr. Erdődy-cs. ltára Galgócson I. 96. f. III. sz. 4.

⁷ Wenczel: Árpádkori Okm. IX. 542.

⁸ Orsz. ltár 18065. és gróf Erdődy-cs. galgóczi ltár i. h.

⁹ Ugyanott 18593.

¹⁰ Ugyanott 18830.

támadta és nagyobb hatalmaskodást követett el ellenök.¹ Verebi Simon, ha megverte Henczi Pált, mint az imént írva van, hát Henczi Pál is megverte 1484-ben Verebi Györgynek és Pálnak szolgáját, ami végett ezek a királyhoz tettek panaszt,² ahonnan vizsgálattétel végett a per a vármegyéhez került, a vármegye a vizsgálatra palfalvai Nagyfai János szolgabíró-t küldte ki.³ Érdekesebb eset volt az, midőn asszúpataki Hencz Zsigmond, néhai Hencz Pálnak feleségétől Derencsényi János leányától született fia, Derencsényi Péternek fia Péter ellen emelt panaszt a nádor előtt, hogy nevezett sógora őt Hencz Zsigmondot törvénytelen parasztfiúnak nevezte és hirdette.⁴ A per eredményéről alább szólunk. A család kihalt.

Herencsényi-család. A b-gyarmati járásban Suránytól keletre, Liszko és Haraszi puszták közt fekvő Herencsényben volt birtokos a család. Herencsényi László 1470-ben tanult ember volt, ami abból tűnik ki, hogy ügyvédkedett.⁵ Utódait nem ismerjük, úgylátszik a család — legalább megýenkből — a következő korszakban eltűnt.

Hugyaghy-család. 1439-ben Hugyaghy Jánosnak fia Balás deák mint ügyvéd szerepel a vingárti Geréb János fiainak nagypóstényi és libercei birtok iránti perükben, oly feltétellel, hogyha a pert megnyeri: a nagypóstényi részbirtok felét ő kapja meg.⁶ Vele eltűnt e családnév megýenkből.

Kazai Kakas-család. A Ratold-nemzetségnek egyik ágazata, mely az I. Domokos unokájától Kakastól (1295 † 1312) Tolna- és Bodrogvármegye főispánjától származik. Ennek egyik fia Lászlónak 1335-ben (sáros)pataki várnagynak fiai Gyula és Loránt 1415-ben Zsigmond királytól több megyei birtokon kívül kapta a rokona Pásztói János által birt Bárkányt, Megyernek kétharmad részét és Lapásdot egészen.⁷ Csakhogy ez egy hosszú pernek az eredménye volt, mely Megyer és Lapásd birtokáért folyt a Ratold-nembeli Pásztóiak, Tariak, Kazaiak és a Ratold-nembeli Olivérnek Margit leányát feleségül birt Rimai Mihály között;⁸ amint erről e munka helyrajzi történetet tartalmazó kötetben Lapásd és Megyer helységneél leszen bővebb ismertetés. A Kazai-ak családfája pedig majd a Ratold-nemzetség, illetőleg Pásztói-családnál kellő helyen fog közöletni.

¹ Orsz. ltár 18945.

² Ugyanott 18944.

³ Ugyanott 19030.

⁴ Ugyanott D. I., 20572.

⁵ Hazai Okm. V. 299—302.

⁶ Melezer-cs. ltárából 68. l.

⁷ Fejér, X. 5., 581.

⁸ Az egész ítéletlevél Tud. Gyűjt. 1834. VIII. 39. Fejérnél itt-ott csak részletei fordulnak elé.

Kalonday-család. Birta Kalondát, mely a losonczi járásban fekszik. Egyik ága Ördög néven ismeretes; így kalondai Ördög István 1435-ben birtok-iktatásnál királyi tanú,¹ valamint 1440-ben is.² A Kalonday-család 1472-ben a Kozárdy-család magvaszakadta címén adományba kapta Kozárdot.³ 1492-ben nemzetes Kalonday György úr az általa zálogban birt Jobbágyi helységbeli birtokot 300 forint összeg letétele mellett nagyságos Országh Lászlónak és feleségének kibocsátotta.⁴ Ez a Kalonday György 1504-ben halt meg. Atyja István volt.⁵ Egyháziakat is termelt a Kalondayak családja. István 1384-ben egri kanonok volt,⁶ egy másik prépost.⁷

Az a Kalonday György, kinek fönnebb a jegyzetben sírkövét említettük, 1499., 1500., 1502. és 1503-ban Hont-, valamint e két utóbbi évben Nógrádvármegyének is alispánja volt.⁸ Talán fia Kalonday Péter, aki 1506–1510-ben Hontvármegye alispánját viselte.⁹

Kartali-család. A Kartal-nemzetség ivadéka. A pestmegyei Kartal a XVI. századig Nógrádvármegyéhez tartozott, azért e megyei ősi törzsökös családai közé sorozandó. Egyik sarjadékáról a Csudacsaládról már fennebb szólottunk; a másiktól az Uzsaikról utóbb lesz szó. Egyik ágazata azonban megtartá a nemzetségi nevet, magát Kartalinak írván, előnevét pedig a nógrádmegyei Nempti helységről. 1462-ben Kartali Pál ellen a Csudaffyak perelnek bodonyi birtokügyben.¹⁰ Kartali István 1483-ban a zagyvalói és egyéb iktatásnál tanú.¹¹ Nempti Kartali Zsigmond 1505-ben a rákosi országgyűlésre Nógrádvármegye egyik követe.¹² Némethi (így) Kartali András 1523-ban királyi ember Bárna helységbeli birtokiktatásnál.¹³ Ez a Nempti vagy Némethi név, melyet előnévül használtak, azon

¹ Fejér, VIII. 4., 54.

² Orsz. Itár 13574.

³ Kaprinai Mss. B. I. 70. a budapesti Egyetem könyvtárában.

⁴ Orsz. Itár 19800.

⁵ Faragott czimeres márványkő sírköve felirattal ellátva, a falun-kivül álló régi templomban volt látható. Mocsáry I. 166.

⁶ Fejér, X. 8., 154.

⁷ Mocsáry: Nógrádv. Esm. I. 166. De sem keresztnevét, sem évét, melyben élt, nem közli.

⁸ A Lonthói birtokos urak levéltárából Uj M. Muzeum 1860. II. 36–46. Kövesdi: Examen Verbőczyanum 173. — Néhai Gyürky Medárd Itára, most N. Muzeumban; és az Orsz. Itár 19698.

⁹ Kövesdi: Examen Verbőczyanum 174. és Gyürky Medárd Itára id. helyen.

¹⁰ Eredeti okl. Muzslay-cs. Itárában.

¹¹ Orsz. Itár 18044.

¹² Kovachich-Supplem. ad Vestig. Comit. II. 335.

¹³ Orsz. Itár 23750.

nógrádmegyei helységekre vonatkozik, mely a megye keleti részén Kis-Terenye és Homok-Terenye közt fekszik.

Kéry-család. Több Kér nevű helység vagy pusztája van vármegyénkben, Kürt, Szécsény és Varbó között fekszik Ipoly-Kis-Kér, Ipoly-Nagy-Kér, Pusztaja-Kis-Kér; továbbá Szanda környékén Szanda, Kis- és Nagy-Kér. Ez utóbbinak birtokosa lehetett Nagykéri Lukács, kinek özvegye Skolasztika 1398-ban sógorától Nagykéri Tamás fiától Miklóstól jegybér és nászajándék fejében Dednek (Dennek?) birtokból részt kapott.¹ Ugyanezen Kéry-ekből volt Benedek 1441-ben Szandavárának Kompolti Pál részére lett iktatásnál jelenlevő tanú.² Kéri Péter 1482-ben szintén birtokbeiktatásnál mint jelenlevő tanú fordul elő.³ A Kéry nevű család XV. és főképen a XVII. században Nógrád- és Hontvármegyében szerepelt.

Kompolti-család. Az Aba-nemzetségnek egyik ágazata. Nemzetiségénél fogva törzsökös a vármegyében is, ámbar Hevesvármegyében volt honosabb. Nánai Kompolti Pál 1440-ben már nagyságos rendű, midőn Rozgonyi Simon egri püspökkel együtt, azon érdemeiért, melyeket I. Ulászló király trónralépése érdekében tanúsított, kapta Szandavárát Surány falvával és hevesmegyei Tass és Encs-csel együtt.⁴ Pál úrnak felesége olnodi Zudar Adviga volt, ki 1440-ben a budai káptalan előtt tiltakozott testvére Zudar János ellen, aki nógrádvármegyei osztatlan Lőrinczi birtokát elidegeníteni szándékozott.⁵ 1474-ben élt néhai 1466. előtt elhalt Kompolti Jánosnak özvegye kusali Jakcs Margit és ennek fiától a már meghalt Miklóstól és ennek Adviga özvegyétől maradt gyermekei János és Fruzsina. Kusali Jakcs Margitnak egyik testvére Zsófia álmosdi Chire Istvánné, a másik Kata Tari Rupert fiának Györgynek felesége volt. Nevezett Zsófia egykor zálogba adta sógorának Jobbágyi helységét, azonban Tari György mint családjának utolsója, ezt a birtokot Országh Mihály nádornak és Kompolthy Jánosnak zálogította el.⁶ Csakhogy a szerződés egyszerre nem mehetett teljesedésbe, mert Tari György összes javait adta zálogba 24 ezer aranyforintban, azonban Tar és Jobbágyi említett Kompolthi János özvegyénél Jakcs Margitnál és nővérénél Zsófia Chire Istvánnénál volt, ezek fejében négyezer forintot le nem tehetett és így, amíg ez összeget le tehetné, említett özvegyénél, nővérénél s utódainál hagyta. Mindezek daczára Jobbágyi helység a Kompolthy-család kezéből Kompolthy Fruzsina útján

¹ Eredeti nálam.

² Orsz. Itár 13634.

³ Gróf Erdődy-cs. Itára Galgócson 1. 96.

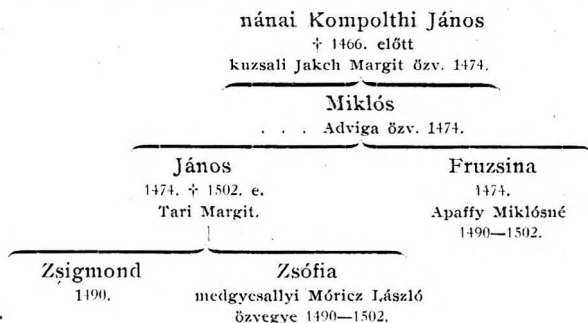
⁴ Orsz. Itár 13570.

⁵ Ugyanott 13528.

⁶ Ugyanott 17548.

férjének apanagyfalvi Apaffy Miklósnak kezébe jutott és midőn azt feleségének unokaöcscse kiadni vonakodott, hosszú perrel is megnyerte 1502-ben.¹

A Kompolthyak családfájának minket érdeklő része így áll:

Kothházi-család. Koth vagy Kotyháza-pusztá Sós- és Kis-Hartyán alatt keletre Vizslás felé fekszik. Rövid ideig egy birtokos családnak adott nevet, melyből Koytházi Koyth Miklós 1439-ben volt ott birtokos és beiktatási királyi személy.²

Kóvári-család. A Hunt-Paznán-nemzetség sarjadéka. Nevét a Hontmegye szélén fekvő Kóvártól vette és legnagyobb részben Hontvármegyében voltak birtokai. De birtokolt Nógrádban is. Kóvári Mátyásnak fia Pál 1388-ban már szerepel, előbb mint ítélmester, utóbb al-országbíró. 1402-ben a maga, úgy testvére Miklós, valamint az ő gyermekei László és Erzsébet nevében is megcseréli mohorai birtokát az ottan birtokos Kövesdi és Bak-családdal.³ 1420-ban Kóvári Pál mester László és János gyermekei nevében is Terbegeczi birtokrészét Csamától származott Mihály fiának Istvánnak feltételesen beírja.⁴ Neje Dorottya 1447-ben már özvegy.⁵ Fiai 1510-ben Nagy-Kürtösön bírtak.⁶

Kozárdy-család. Kozárd helységnek birtokosa. 1413-ban Kozárdi Bereczknek fia Tamás, nővérei Ilona Folkusnényi (Rozsosnak nevezett) Luka Jánosné és Anna Panithi Istvánné nevében Kozárd helységbeli birtokának határigazítását nádori parancs útján végrehajtja.⁷ 1476-ban azonban egyik ágazatának szomorú sorsa esett, amennyiben Kozárdi Gál gyermekeinek és unokáinak kozárdi bir-

¹ Orsz. ltár 24553.

² Ugyanott 13426.

³ Fejér, X. 8., 453., 471.

⁴ A nyitrai káptalan ltárában.

⁵ Liber Confraternitatis S. Spiritus. Vaticani kiadvány. 2.

⁶ Orsz. ltár 21989.

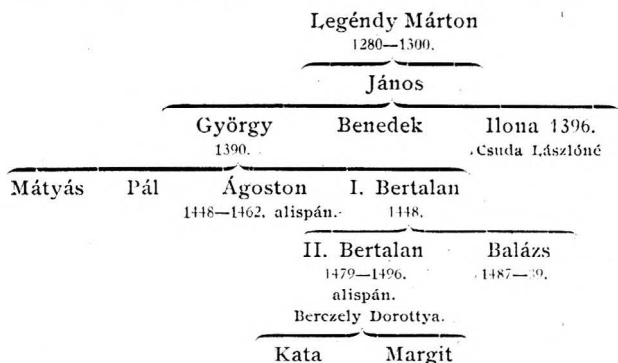
⁷ Ugyanott 10144.

tokukba Ország Mihály nádor iktattatott be.¹ A fennebb említett Bereczknek leánya Ilona után Luka György is kozárdi birtokos lévén, ezen birtokára a többi hontmegyei birtokán kívül 1476-ban Mátyás királytól adományt vitt.² Ezek után emlékezete a Kozárdy családnak eltűnt.

Kövesdi-család. A mohorai Bak-családnál ismertette van származása, minthogy közös törzsből eredtek. 1402-ben Kövesdi Móricz fiának Jánosnak fia László, valamint a mohorai Bak-család István nevű tagja osztályos cserét tettek mohorai birtokukon.³ 1423-ban ismét baj van a családban, amikor Bak Istvánnak fia Balázs nemcsak a maga és leányai, hanem említett Kövesdi László nővérének Dorottyanak nevében is a mohorai birtok jogi eredetéről vizsgálatot és tanúvallomásokat tétetett.⁴

Kürthi-család. A vármegye déli szélén Nagy-Hatvan felé fekszik Kürt helység, birtokosa 1482-ben Kürthi Lászlónak fia Miklós.⁵ A család különben nem szerepelt.

Legédy-család. Ősi törzsökös birtoka a nógrádi járásban fekvő Legénd helység, melyről nevét is vette. A XIII. század végén és a XIV. elején élt Márton, Legéndnek birtokosa, kitől mivel családja a XVI. elején már kihaltnak látszik, a családfát itt közöljük:

A Legédy-család két alispánt adott a vármegyének, úgymint Ágostont (1448—62.) és II. Bertalant, ki 1479—1796. években több ízben viselte az alispánságot.⁶ A család magvaszakadta után Legéndet a leányági örökösök kapták.

¹ Orsz. Itár 17841.

² Néhai Luka Gusztáv családi Itarában.

³ Fejér, X. 8., 471.

⁴ Eredetije a Vay-cs. Itarában.

⁵ Orsz. Itár 18600.

⁶ Ezt a Legédy Bertalant vagy sajtóhiba, vagy téves olvasás útján *Legrády*-nak nevezi Csánki D. Hunyadiak kora I. kötet 115. lapján. Lásd ez ellenében is Orsz. Itár M. D. O. I. 20211. és 20481.

Libercsei-család. Libercse helység kettő van a vármegyében: Kis- és Nagy-Libercse. Ügylátszik család is kettő volt ilyen nevű, de külö származású. Az egyikről írva van, hogy a Kátics-nemből I. Tamásnak Folkus fiától eredt. 1445. évben, midőn vingárti Geréb János Pöstény felerészének kikeresésére Hugyaghi Balázs deákot megbízáván, ez utóbbi a birtokba beiktattatott, az oklevélben világosan meg van mondva, hogy azt néhai Libercsei Simon birta örökségül atyjától Mihálytól, aki fia Miklósnak és aki fia volt Libercsei Radónak, aki Nagy-Libercséről nevezetett.¹ Ha ez a Libercsei Radó a Kátics-nemből származott, akkor az Tamás fiának Folkusnak fia kellett, hogy legyen.

Azonban ismerünk 1355-ből egy libercei Tompost máskép Tamást, akiről nem tudjuk, hogy nevezett Tamásnak vagy fiának Folkusnak volt vérrokona, vagy épen amannak fia és Folkusnak testvére és mindaddig míg, a Liberceiek okiratai elő nem kerülnek, régiebb kori származásuk tisztázva nem is leszen.

Bizonyos az, hogy az imént említett Libercei Tomposnak egy leánya Anics (= Anna), előbb Somossy Györgyné, utóbb Pani Ugrin fiának Domokosnak felesége volt 1355-ben.² Tomposnak fia Péter 1366-ban.³

Libercsey László 1473-ban volt alispánja a vármegyének. Miután azonban a család főképen a XVII. század folyamataiban szerepelt a közéletben és csakis a XVIII. század elején halt ki, végképen, családfája e munka végén leszen közölve.

Lipthay-család. A kisaludi Lipthay-család liptvármegyei származék. I. Péter és II. Miklós testvérek kaptak 1435-ben borsodmegyei Szemere és Andornokra, valamint a nógrádmegyei Gerege helysége is királyi adományt.⁴ Ezekhez járult utóbb a nógrádmegyei Kisalud is, mely azután a család előnevévé lett. Megosztozáskor I. Péternek jutott Gerege és így ezen ág Gregéről nevezte magát és kifogytaig Nógrádban élt és birtokolt. Közülök legismertebb volt János, ki 1483–85-ben alispánságot viselt.⁵ Unokaöcscse László Gregén 1503-ban kápolnát építtetett. Mihály 1520-ban is él és birtokos Kisaludon.⁶

A Lipthayak ezen ága egészen nógrádvármegyei maradt és itt halt is ki a XVI. században. Ez ágnek a családfája ez:

¹ Melczar-cs. Itárából okm. 73.

² Fejér, IX. 2., 420.

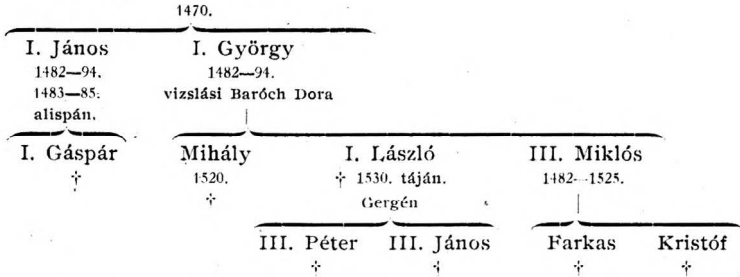
³ Fejér, IX. 7., 254.

⁴ Nagy Iván: A Lubellei és kisaludi Lipthay-család. Pest 1858.

⁵ Orsz. Itár 18830.

⁶ Eredeti okl. a Balassa-cs. Itárában.

Geregei Liphay Péter

A másik ág, habár nem lakott e vármegyében, de birtokolt még a XVIII. század végén is. István 1489-ben királyi emberként szerepelt.

Losonczy-család. Mint az előbbiekből tudjuk, a Tomaj-nem sarjadéka. A családnak Nógrádon kívül legtöbb vagyona az erdélyi részekben volt. 1390-ben I. Istvánnak a horvát-tót orsz. bánnak két fia László szintén atya utódja a hátságban és II. István macsói bán¹ csereosztályt tesznek magok között Zsigmond király által megerősítve. László a losonczyi és összes nógrádi birtokokat átadta testvéreinek II. Istvánnak, aki viszont a szentmártoni és összes ötlet erdélyi javakat adta I. Lászlónak.² Tudni való, hogy ekkor már többi testvéreik, ezek közt Albert, az auránai perjel is meghalt volt. 1397-ben I. István már nem élt, midőn özvegye Veseni Orsolya, a férjétől reá maradt pataki, dejtári és horpácsi birtokait nagybátyjának Veseni Miklós fiának Lászlónak hagyja és vallja be a sághi Convent előtt hálából annak élettartamára.³

A Losonczyi-ak erdélyi ágával nem foglalkozunk, mert azok megyénkre nézve közönyösek, azért csakis miután I. Istvánnak Veseni Orsolyától gyermeke nem maradt és a nógrádmegyei birtokok innét visszazálltak I. László ágára, aki 1424. előtt elköltözött az élők közül, csak a tőle származottak igénylik figyelmünket.

Veseni László nem sokáig bírta a nővére Orsolya Losonczy I. István özvegye adományzásából birt Horpácsot, mert 1400. július 1-én a sághi convent előtt már Thoroczka István fiának Jánosnak és Miklósnak és péterházi Lywd Miklósnak, azon szolgálatokért, melyeket úgy néhai Losonczy Istvánnak, valamint özvegyének Veseni Orsolyának tettek, oda adományozta.⁴ De 1424-ben néhai Losonczy Lászlónak fia IV. Dénes, valamint testvére I. Zsigmond gyermekeik nevében is horpácsi birtokukat meghatároztatják, Toroczka István

¹ Hazai Okm. VII. 426.

² Eredetije a gróf Erdődyek galgóczi Itarában lad. 50. f. XIII. n. 5.

³ Báró Vécsey-cs. Itarában Sárköz-Ujlakon.

⁴ Eredetie Majláth Béla gyűjteményében, már a N. Muzeumban.

fia Péter és Lywd János ellen.¹ 1455-ben Losonczy Albert veje Szécsényi III. Lászlónak, sógorával Ország Mihályval zálogba veszi ipjának egész szécsényi, farkasfalvi, újvárosi, endrefalvi, félfalvi, dolyáni, rimóczi, varsányi, két csitári, keresztúri, sipeki, draai, varbói, trázi birtokait és a Hollókő-várát a hozzá tartozókkal; továbbá Somoskő-várát a hozzá tartozó Dormánháza, Baratony, Czered, Hidegkút és Ó-Bást gömörmezei és Várallya, Ujfalu, Lapújtó és Baglyasallyával Nógrádvármegyében, végre Hevesmegyében Gyöngyösnek felét és Szárazberek, Sabócz, Szent-Iván, Fokoró és Ales egész helyeket. Ezekből láthatjuk, hogy mit birtak a Szécsényieknek, a híres Tamás vajdának és Konyának utódai és a család utolsó férfi tagja, és mennyivel bővült a Losonczy-ak birtok területe, valamint hogy mennyi birtokkal lépett vármegyénkbe az új nagy úr, Ország Mihály, a leendett nádor.² Azonban ez az új sógor nemsokára nem kedvező színben tűnhetett fel a Losonczyaknak, midőn 1469-ben a Szent-Györgyi gróf János vajdával üzött pártoskodás és hűtlenség címén a két Losonczy Lászlónak és Zsigmondnak Nógrádban fekvő javait, ugymint: Bukován, Gergelyfalva, Kothman-Lehota, Koczik(?) - Lehota egész falukat és Divényvára tartozékait, névszerint a losonczi, bussai, terbelédi, bolyki, tosonczai, tamási, petrocháni (= podrecsányi), udornyai, vámosfalvi, (divén)várallyai, budalehotai és polichnai részbirtokokat Ország Mihály nádor 1469-ben adományban kapta és azokba beiktattatott. Az iktatásnak ugyan a Losonczyak részéről János, továbbá Balassa László ellentmondtak.³ De azért 1482-ben Losonczy Albertnak fia László és Ország Mihály nádor a kihalt Szécsényi-család javaiban, ugymint Szécsény-vár és már elősorolt, tartozékai, Somoskő-vár és hozzá tartozó Várallya, Somosujfalu Lapújtó, Vendéghe, Baglyasallya, Ó-Bást, Hidegkút, Czered, Bolyk, Domaháza, Baratony, Libercse, továbbá Tiszolcz, Rimabánya, Alsó-Szkálnok, Felső-Szkálnok, Kraskó, Kokava Nógrádban (így). Továbbá Hollókő és részei Várallya, Báthka, Almás, Zsún és Ecseg Nógrádban és ezenkívül Heves-, Bars- és Nyitrávármegyében, amint ezeket a Szécsényi-családnál előfogjuk sorolni, beiktattattak.⁴ L. László 1487-ben sztrégovai részbirtokát kétszáz aranyforintban elzálogította Madách László és András testvéreknek.⁵ 1491-ben tiltakozik a nógrádmegyei Divény, továbbá az erdélyi, bihari és külső szolnokmegyei birtok elidegenítése ellen.⁶ A Losonczyak végső nemzedékei a törvényesség

¹ Sz.-Benedeki Convent Itára.

² Orsz. Itár 14943.

³ Ugyanott 16805. és 16885.

⁴ Gróf Erdődy-cs. Itára Galgócson. I. 96.

⁵ Hazai Okm. IV. 436.

⁶ Orsz. Itár 30921.

hívei maradván, I. Ferdinand részén állottak; ezért Losonczy Antalnak gyöngyösi, rimaszombati, litvai és viski, valamint Nógrádban ecseghi birtokát János király Verbőczy Istvánnak adományozta 1528-ban.¹

A Losonczyak közül számosan érdemeik által is kitűntek, amint azt zászlós hivatalok viselése is mutatja. Már a XIV. század végén mágnási rendben álltak. Mindezeket a később közlendő családfán is látni foghatjuk és így itt csak röviden említjük meg, hogy I. Zsigmond Boszniában saját zászlóaljával vitézkedvén a bosnyákok és törökök ellen, hadi érdemeit Zsigmond király oklevelében megörökítette.² Unokaöccse I. János az országtanács által 1439-ben a megindítandó nagyobb hadjáratra rendelt adózásban vagyoni állásához illő mérvben vett részt.³

A család kihalása csak 1552-ben történvén, a családfa a munka III. részének végén látható.

Madách-család törzse a Radontól származott II. Pál. Birt a család Oszlárón kívül a XIV. században Kürt, Kér, Zobor és Podluzsány pusztákban. Szaporodott a vagyon házasság által 1362-ben a géczy hozománynyal.⁴ Ugyanazon században birtak már Kelecsényben és Sztregován is részt. Ez utóbbi birtokra 1429-ben Zsigmond királytól adományt vittek. 1470-ben Madách László nevezetisége hősiességét újra emlékezetbe hozta, midőn I. Mátyás király alatt a csehok ellen harczolva, hadi társával Jánosy Gáspárral Morvaországban Podiebrad Györgynek fiát Viktorin herceget elfogta és a királynak átadta. Ezen tetteért kapta a királytól Nógrádban (Borsos)-Berény és Szomolya falvakat, Hevesben Bánhalmát, továbbá Szabolcsban Piricse és Kapoles-Apáthi birtokrészeket.⁵ László, testvére! Andrással a sztregovai birtokát is szaporította, megvénvén Losonczy Lászlótól 1487. május 23-án annak sztregovai ősi birtokrészét minden tartozékaival kétszáz aranyforintért.⁶ 1519. május 25-én II. Lajos király kelecséni Madách Lászlónak és Mátyásnak, valamint néhai Madách István fiainak János-, György-, Ferencz-, Péter- és Pálnak az egész Kelecsényre és Podluzsányra, valamint Zselenik és Sztregova birtokrészekre királyi adományt ad.⁷ Nevezetes II. Lajos királynak Nógrádvármegyéhez intézett parancsa, melyben rendelí, hogy az esztergói (az oklevélben így áll Sztregova, mint

¹ Orsz. ltár N. R. A. fasc. 870. n. 27.

² Fejér, X. 6., 854.

³ Teleki: Hunyadiak kora. X. 72.

⁴ Madách-cs. ltarában IV—XX. csomagban.

⁵ Teleki: Hunyadiak kora XI. 427.

⁶ Hazai Okm. IV. 436.

⁷ Orsz. ltár 24435.

előneve a Madách-családnak) Madách Zsigmond által (Borsos)-Berényben elfoglalt három házhely iránt Berky Tóbiás által emelt perben ítéletet hozzon.¹ Már 1548-ban a család két ágra volt szakadva, Madách Márton sztrégovainak, János pedig kelecsényinek írta magát. A család máig virágzik. Teljes családfája kellő helyén lesz adva.

Marczaly-család. Először szólván itt a családról, meg kell említenünk, hogy 1280-ban a Zaah-nembeli Marczali Tiborc és fia István Záhtelek nevű birtokukat átengedik Haraszthi Simonnak.² 1440-ben Marczali Ath (vagy Oth) fia Albert birtokos Marczalban és alispán volt 1444-ben.³ 1493. Marczali András és János birtokosok ugyanott.⁴ A család a XVII. században kihalt mag nélkül.

Megyeri-család. Hajdan a XIII. században Megyernek birtokosa. Megyeri Mihálynak fiai voltak János, Petenye és Erdő, kik közül 1290-ben János fiával fogadta Verebi Domokos fiát Jánost. Ezekben — úgylátszik — az eredeti Megyeriek kihaltak. — Megyer pedig Lapásddal együtt a Pásztóiak birtokába került. 1414-ben Rimay Mihálynak fia Mihály anyja Pásztói Margit után hosszú pert indított a Ratold-nembeli Pásztóiak ellen.⁵

1427-ben Megyeri Jánosnak fia Antal, Gergelynek fia János és Megyeri Péter, László és Miklós Zsigmond király parancsa mellett a váci káptalannál kerestetik jogi irataikat.⁶

Mocsáry-család. Előbb «Bocsári» volt a neve azon pusztától, mely Lapujtőnek tőszomszédja. Már egy régi történetírónk ezt a pusztát nevezi a család ősfészkének.⁷ Okiratok tanúsága szerint 1330-ban már birtokosa volt Bocsárnak. Az ekkor élt Bocsári Jánosnak fiai Péter, Miklós és György 1367-ben Bocsár birtokukból kiadtak nővérüknek Bocsári Erzsébetnek Kotroczóy Domokosnének egy kuriát épületekkel s egyebekkel együtt. 1405-ben néhai Bocsári Mártonnak fiai János és László, továbbá a már említett Péternek Anna nevű és Györgynek Ilona nevű leánya, végre Andrásnak, Miklós és László nevű fiai és leánya Lengyeldy Miklósné, Szécsényi Frank országbíró parancsa alapján a váci káptalan által beiktattatnak Bocsár helység (possessio) birtokába. 1483-ban — midőn ezen birtokjogokról szóló oklevelet néhai Bocsári Márton fiának Lászlónak fia Benedek az egri káptalan által átíratja, osztályos bir-

¹ Eredetije a berki Berky-család ltárában a Nógrádvárm. Muzcumban.

² Wenzel: Árpádkori Okm. XII. 317.

³ Orsz. ltár 13574. és 13812.

⁴ Melezer-es. ltárából 127.

⁵ Egészen kiadva Tudom. Gyűjtem. 1834. évf. VIII. 39. és k.

⁶ Fejér, X. 6., 896.

⁷ Bel M.: Notitia Nova Hung. IV. 98.

tokos volt említett Benedekkel Kocsordi János is, unokája azon Kocsordi Jánosnak, aki már az 1405-ki évi adománynak és iktatásnak is részese volt. Birtokaik egy része Arany István kezénél lévén, 1407-ben azokat is visszakapták. 1471-ben pedig Bocsáry Benedek, Balás és György Ságghi Lászlótól negyvenkilenc forintért zálogul szereznek Litzkén birtokrészt.¹ Említett Bocsáry Balás, fia Benedeknek, unokája Lászlónak 1491-ben Berényi Andrással kölcsönös örökösödési szerződést kötött.² A családja az illető helyen, e munka végén közöltetik.

Mucsínyi-család. Birtokos volt Mucsinyban. János,³ aki 1505., 1506. sőt 1512-ben a vármegye egyik szolgabírája volt.⁴

Múlyadi-család. Birta Múlyadot. 1460-ban Múlyadi Szalathiel a Szécsényi László után Ország Mihályra és Losonczy Albertra szállott birtokokból a rárosi, felfalusi és borosznoki részt óhajtotta megvenni, de egyik örökös lindvai Bánffy Pálné által eltiltatott.⁵ 1467-ben azonban éppen Szalathiel úr a felesége Zeleméri Erzsébet részéről tiltakozik Zeleméri László ipjának a csongrád- és baranya-vármegyei javakra tervelt tékozlásai ellen.⁶ 1484-ben Múlyadi Péter Ország Mihálytól Ecsegen részbirtokot szerez és 1488-ban abba János és Péter beiktattatnak.⁷ 1503-ban M. Szalathielnek fiai Demeter és Bertalan Almás, Bágyon és hevesmegyei Fíged birtokrészekbe beiktattatnak.⁸ 1505-ben április 3-án Szalathiel fiai Bertalan és Demeter testvéröknek Balázsnak nevében is Almás puszta felét, mely hajdan Almási Lászlónak fiáé Gáspáré volt, átadták bizonyos jótettekért hálából Verbőczy István országbírói ítélőmesternek és fiának Imrének.⁹ Fennebbi Múlyadi Bertalan 1514-ben kerekgedei, kutassói, bágyoni birtokrészeit és a kerekgedei kúriáját saját tetszéseig átengedte használatra nővérenek Múlyadi Kátának kerekgedei Themmel Barnabás feleségének.¹⁰

Dienes 1461-ben, Szalathiel 1466–67-ben a vármegye alispánjai voltak. A család Ferenczben 1541. előtt már kihalt. Egyéneit egy részben a következő családja tünteti fel:

¹ Eredeti oklevelek a Mocsáry-cs. Itárában.

² Mocsáry Antal: Nógrádvárm. Esm. I. 151.

³ Orsz. Itár Acta p. Adv.

⁴ Oklevél a budapesti egyetemi könyvtárban.

⁵ Orsz. Itár 15440.

⁶ Eredetije Nagy-cs. Itárában.

⁷ Orsz. Itár 19004., 19124. és 19416.

⁸ Acta quaedam Conventus Ságghiensis.

⁹ Orsz. Itár 21418.

¹⁰ Garan-sz.-benedeki Convent Itára.

Múlyadi N.

Dénes
alispán 1461.

Szalathiel
1466—67. alispán
Zeleméry Erzsébet.

Bertalan
1501—1514.

Demeter
1501—1505.

Balázs
1501—5.

Katalin
1. Kalondai Péterné 1501.
2. Fodor Lászlóné
3. Themel Barnabás
1514.

Márta
Parlagi Antalné
1501.

Elhelyezni nem tudjuk Jánost és Pétert, valamint az 1501-ben élt Gáspárt sem.

Nagyfai-család. Pálfalváról nevezte elő-nevét. Nagyfai Mihály 1469-ben királyi ember, 1482-ben pálfalvai Nagyfai János hitestársának Kata asszonynak Verebélyi György ellen birtokháborítási pere van. Az ítélet Verebélyit eskütételre kötelezi.¹ Nagyfai János 1485-ben a vármegye egyik szolgabírája.² Ezentúl a család emlékezete eltűnt.

Nagy-Pöstényi-család. Szintén olyan sorsú családnév, mely amint feltűnt, úgy el is múlt. Talán három nemzedéket sem mutatott. Az is lehetséges, hogy más nevet vett fel. Nagy-Pöstényi Balázs deáknak (literatus) leánya, Borbála Baloghy Mártonhoz menvén férjhez, ettől lett Baloghi Miklós, ki 1499-ben unokaöccsével N. Sebestyénnel, ki Nagy-Pöstényi Balázs deáknak Zsófia leányától született, Nagy-Pösténynek egy felerészét minden tartozékával szent-iványi Thárnok Oszvaldnak és nejének Romhányi Katalinnak egyezeröttszáz aranyforintért örök áron eladta.³

Naszályi-család. A Naszály-hegy éjszaki oldala alatt van egy kis puszta hely, mely Naszályi pusztának neveztetik. Hajdan birtokosa szintén e nevet viselte. 1557. márczius 21-én I. Ferdinand király nógrádmegyei Naszály falut (possessio) Naszály Pálnak hűtlensége bélyegén Muraközy Mátyásnak adományozta.⁴ A Naszály-család ezzel eltűnt vármegyénkből.

Nempti-család. Ez a Nempti, Nemti, hajdan Németinek is nevezett helység a vármegye szélén Kis-Terenye szomszédságában attól keletre fekszik és két részre oszlott, azaz két Nemti volt egymás mellett. Hajdan az egyik részt Tiborcz fia Bencze birta. 1331-ben Rimai Miklós a létai várnagy kérte fel magának adományul. De per lett belőle. Ekkor Rimai Miklós, az Almágyi-család részéről, és a Némethi-család egyezkedésre lépett, mely szerint az egész Nemti

¹ Orsz. ltár 18593.

² Ugyanott 19030.

³ Melczer-cs. ltárából. 132.

⁴ Orsz. ltár. Lib. Reg. Don. II. 255. hacsak magában a kir. adománylevélben Nógrádvármegye nem tévesen iratott Komáromvármegye helyett.

helység Némethi Péter Comes fiainak és Némethi Balázs fiainak maradt; Kalapáth pedig — mely szintén e vidéken Kazár szomszédságában feküdt, — Nemti azon részével, mely néhai Crispin tulajdona volt, Rimai Miklósnak engedtetett át.¹ Az ezen ügyben szereplő Némethieket e táblázat tünteti fel:

Némethi András					
Péter Comes					
1331.					
Jakab	Domokos	Miklós	László	Némethi Balázs	Balog
1331.	1331.	1331.	1331.	1331.	1331.
Pál 1390.					

1331-ben az Egri káptalan előtti bevallásból az tűnik ki, hogy Némethi Benedeknek Simon fiától származott Klára nevű leánya Baranyai Balázs fiának Miklósnak lévén felesége, ennek jogán férje Baranyai Miklós Hevesvármegyében a Zagyva mellett fekvő Födemes helységnek egy negyed részét leány-negyedben kapta és azt nyolcz márkáért Pászthói Olivérnek felesége beleegyezésével eladta vala.² Így azután Födemesen Némethi László is Simonnak fia, Klára testvére a maga részét is a nevezett Olivérnak tizen márkáért birtokába juttatta.³

Ezt az ágazatot a következő tábla mutatja:

Némethi Benedek	
Simon	
László	Klára 1331.
1373.	Baranyai Miklósné

Ugyancsak a Némethi-családból volt György is, kinek 1405-ben egyik leánya Anna Pászthói Lorándnak, másik leánya Tamási Henrik fiának Jánosnak volt felesége.⁴ Ez az összeköttetés a Némethi-családnak történeti jelentőségét mutatja.⁵

1429. éven túl a Némethi- (Nemti) családról vármegyénk történeti emlékei hallgatnak.

Nézsai-család. Nézsai János elfoglalván Turóczy Benedekkel és Lászlóval nógrádmegyei Ujfaluban Kenderesi Balástól és nejétől

¹ Fejér, VIII. 7., 229. és VIII. 6., 121.

² Anjou k. Okm. II. 331.

³ Orsz. ltár Dl. 2658.

⁴ Ugyanott Dl. 9023.

⁵ Békefi Remig: A Csisztercei Apátságok III. 193. Az idézett oklevél Némethy Györgyöt erdélyi vajdának írja; de Fejérnél Czinár szerint a XIV. században Györgyöt az erdélyi vajdák közt nem találunk, ámbár lehetett al-vajda is.

bizonyos birtokrészt, e miatt Mátyás király vizsgálatot rendel.¹ 1469. túl nem szerepel e családnév vármegyénk történeti emlékeiben.

Nováki-család. Mátra-Novák helység a füleki járásban van. Hajdan a Nováki-család birtoka. Egyik tagja 1431-ben birtokos Galábocson is.² A család utolsó sarja török fogságba esvén, rab-sarczának kifizetésére vagyis váltságúll régi curiáját birtokával együtt ötszáz magyar forintért eladta.³

Pászthóy-család. A Ratold-nem ivadéka. A XIII. század első felében élt egyik törzstől Porchnak is nevezett Domokostól származott, ki 1238-ban királyi tárnokmester volt és még 1265. előtt meghalt. Ennek egyik ismert fia volt István, 1265—1301. királynéi főlovászmester, kinek Aglent nevű feleségétől öt fia maradt:

1. fia II. Domokos, ki Hasznosról neveztetett és nádor is volt 1293-ban; élt még 1347-ben is. Tőle származott a Pászthóy-család.

2. fia László, (Lack) de Hasznos, 1294-ben királyi főasztalnokmester és 1283—1325. bán. Ettől származott a Tari-család.

3. fia Lőrincz, meghalt 1283. előtt.

4. fia Weche Miklós 1290—1302. időközben élt.

5. fia Kakas (valószínűleg a latin Gallus = Gál név fordít-mánya) négy nemzedéken át a Kazai Kakas-család törzse.

6. fia Lesták mester, kit nagy Leustach néven említenek az okiratok.

Valamint az egész nemzetségnek, úgy különleg a Pászthóy-családnak törzsbirtoka és fészke volt a vármegyénk délkeleti széléhez közel fekvő Pásztó. A Pászthóy-család vármegyénkben is birtokossá lévén, tagjai pedig a vármegyebeliekkel családi összeköttetésbe jutván, századokon át bejátszottak vármegyénk közéletébe, ez okból család-fájukat egész terjedelmében adnunk kell, ami a III. rész végén lesz található.

Vármegyénkben tudhatólag birtokos volt legelőször Hartyánban, Lapásdon, azután Hidegkúton, a Zaáh Feliczián bukása után — mint említők — kaptak Csengerházán, Selypen és Nemtiben.

1454-ben kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek a Pászthóy- és Tari-család tagjai, névszerint Pászthóy nagyobb (vagy idősebb) Jakabnak fiai: István egeri kanonok, László és János és Tari Rupertnek fia György a Heves-, Nógrád-, Borsod-, Pest-, Csongrád- és Temesvármegyékben elterülő ingatlan javakra nézve. Nógrád-megyében ezen örökösödési oklevél szerint mint a Hasznosi várhoz tartozók, Tepke és Bárkány, a Siroki várhoz tartozók: Jobbágyi,

¹ Tudománytár új foly. XI. 291. és gróf Károlyi-család Okl. II. 339.

² Eredeti Oklevél a N. Muzeumban.

³ Mocsáry Antal I. 182.

Luczin és Sámsonháza.¹ Ezt a szerződést 1464-ben Mátyás király is megerősíté.²

A birtokok egy része a következő úton jutott a család kezére. 1382-ben Erzsébet királyné Szécsényi László magvaszakadta címén Luczint Tari Lászlónak adományozta.³ Siklós várát Siklói Gyula fia Miklós hűtlenségi bélyegén Zsigmond királytól Kakas fiai László és János, Domokos fia János és István fia László kapták 1387-ben.⁴ Jobbágyit és a hevesmegyei (Szurdok)-Püspökit Zsigmond király cserébe adta Tari Lőrincznek és fiának Rupertnek Drégely váráért 1424-ben.⁵

Azonban Tary György, nem lévén gyermeke, 1464-ban Jobbágyit, Luczint és Sámsonházát minden tiltakozás daczára eladta Országh Mihály nádornak,⁶ feleségének Derecsényi Katának pedig a családnevet adó Tart zálogúl beírta.⁷

A családnak egyéb szerepléséről az illető helyeken leszen említés. Azt megjegyezhetjük, hogy Pászthóy III. Domokosnak fia János 1391—1396. Nógrád főispánja és 1395-től 1597-ig országbíró volt.

Pataki-család. Pataki Mihály nógrádmegyei pataki származású, Benedek székesfejérvári prépost 1415. február 2-án Zsigmond királynak tett hasznos szolgálataiért címeres nemességet kapott testvérelvel Pataki nagy Jánossal és nagybátyjaival¹ néhai Vadkerti Miklósnak Pál és Demeter fiaival együtt, sőt ugyanezen czímnert kapták ugyanazon oklevélben már nemes (iszka) szentgyörgyi Vincze fiai László és János is.⁸ Úgy látszik, hogy a szerző Benedeknek anyja a már elhalt Vadkerti Miklósnak leánya volt; azért nevezi Vadkerti Pált és Demetert nagybátyjainak.

Ezen Pataki és Vadkerti nemes család azonban ezen időn túl nem szerepel meggyénkben.

Pelényi-család. Lásd Pilinyi-család név alatt.

Penczy-család. Nógrádvármegyei Pencz nevű birtokáról kapta nevét. Birtokos Penczen Péter már 1390-ben, kinek leánya Agatha 1407-ben hontvármegyei Kelenye helyeségből kapta ki a leánynegyedet.⁹ Penczy Gyárfás kir. udvarnoknak fiai Mihály és Tamás 1461-ben panaszt emeltek Csöy Miklós ellen azért, hogy birtokaikban háborgatta, miért a király márczius 16-án Thewres Mihály mestert, a kir.

¹ Orsz. Itár Dl. 14856.

² Ugyanott 15684.

³ Fejér, X. 4. 380—385. helyesebben Orsz. Itár Dl. 7507.

⁴ Orsz. Itár Dl. 7243. és 7596.

⁵ Ugyanott 11603.

⁶ Ugyanott Dl. 15894. és 16161.

⁷ Ugyanott Dl. 17410.

⁸ Hazai Okm. II. 201. V. ö. Turul 1883. évf. 82. és 1884. évf. 106.

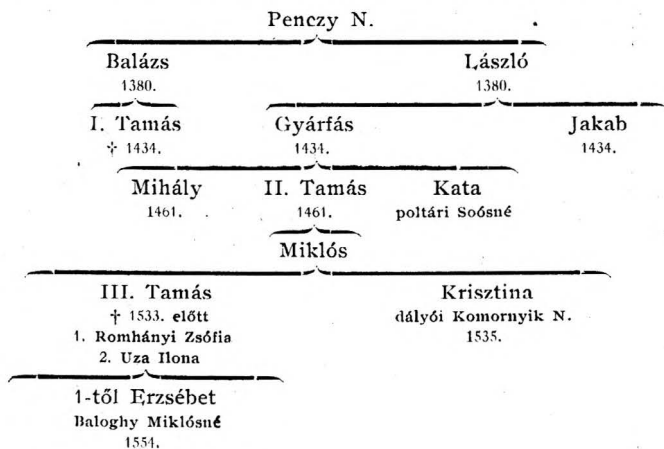
⁹ A Ságghi Convent oklevele.

alkanczellária jegyzőjét és Földeáki Gál deákot nádori és Kesztlöczy Mihály országbírói hivatalnokait küldte ki Nógrádmegyébe Penczre a panaszolt ügyben vizsgálatra és tanúk kihallgatására,¹ kik arról győződtek meg, hogy Csóy Miklós uram a panaszosok jobbágyait elfogatta és Csóvárába záratta és csak midőn velük maga akarata szerint kiegyezett, bocsátotta szabadon.

Palóczy Máté (1425—1434.) országbíró előtt Penczy Lászlónak fiai Gyárfás és Jakab osztották kétfelé Penczet Penczy Balás fiával I. Tamással.

A családnak utolsó tagja Penczy III. Tamás volt, kinek fiágon magvaszakadtán Pencz és egyéb minden birtokait I. János király 1533. november 21-én tanácsosának Martinuzzi György barátnak és rokonainak Amade István budai alvárnagynak és jadraí Nalesyth Miklósnak adományozta.² De I. Ferdinand király 1535. június 30-án Penczet a mag nélkül elhalt nővérétől származott dályói Komornyik Ferencznek is odaadományozta.³ Mindennek daczára ugyancsak I. Ferdinand király 1540. október 18-án Pencz helységet gróf Thurzó Elek titkárának Sebestyénnek adományozta.⁴ Valószínű, hogy ama zivataros korszakban mindezen adományozások eredménytelenek maradtak, ami annál valószínűbb, mert I. Ferdinand 1559. szept. 27-én Penczet és Felső-Penczet ismét Penczy Tamás magvaszakadása címén, Rácz máskép Wratkovich Pálnak adományozta.⁵

Ezekből világosan kitűnik, hogy a Penczy-család kihalt. Családfáját, amennyire forrásaink engedik — a következő tábla tünteti fel:

¹ Orsz. Itár Dl. 31762.

² Hazai Okm. II. 443.

³ Orsz. Itár Liber Reg. Donat. I. 229.

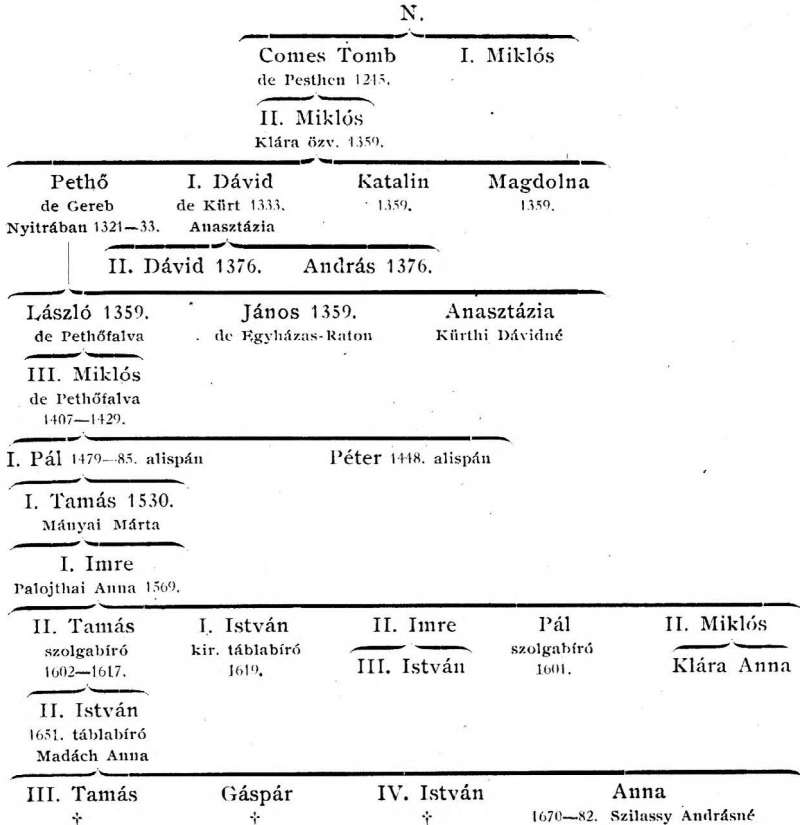
⁴ Ugyanott Lib. R. Donat. I. 294.

⁵ Ugyanott Lib. Donat. I. 417.

Petényi-család. Birta Alsó-Petényt még a XV. században is, de Petényi Istvánnak Dávid fiától származott unokájában Jeromosban 1440. előtt kihalván, magvaszakadtán Alsó-Petényt I. Ulászló király Zobi (= Szoby) Jánosnak és István s Péter nevű fiainak adományozta.¹

Pethő-család. Törzse Comes Tomb de Pesthen, ki I. Miklós testvérével Miklóssal 1245-ben Nyitramegyében a Vág folyó jobb- és balpartján fekvő Raton és Tolmács birtokok ura volt. Tombnak II. Miklós fiától való unokája Dávid, ki nógrádvármegyei nemes volt, a ratoni és tolmácsi nyitramegyei birtokokat 1333-ban átengedte testvérének Pethőnek. 1376-ban Pethő de Gereb (Girib), Dávid pedig de Kyrth (Kürt) irta nevét. Dávid ága — úgylátszik — kihalt. Pethőnek unokája már a nógrádmegyei Pethőfalváról irta magát, és ivadéka magvaszakadtig meggyénk birtokos családja maradt.

A családja következő:

¹ Orsz. ltár Dl. 13569.

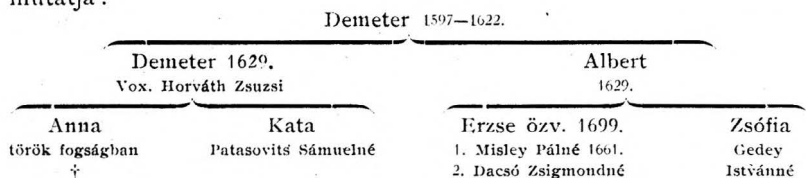
Említetik egy Gergely nevű is, kinek özvegye Dubraviczky Sára 1598-ban élt.

A család, mely vármegyénknek szolgabírákat, alispánokat adott, a XVII. században kihalt.

Pilinyi-család. Az oklevelekben előfordúl neve «de Pelen, de Pilén és de Pilin» változatban is. Ismertebb tagjai a családnak Péter, 1448-ban birtokos Pilinyben és alispán. Pál 1493—96. szintén alispán.¹ Kiváló férfiú volt Pilinyi Bálint, 1548-ban alispán, egyszerűsmind katona és mint ilyen vitézkedett Eger várában 1502-ben.² Ugyan ő Zerdahelyi István, Berényi András és Muraközy Mátyás társaival I. Ferdinand királytól 1558-ban Karancskeszi, Mihály-Gerge és Tarnócz helységbeli birtokokra adományt kapott.³ Sőt ugyanez évben Pilinyi Gáborral ideiglen Buják várát és tartozékait is kapta. Birtokos volt Kecskeméten is 1565-ben.⁴

Pilinyi István 1551. február 20-án Mezey Ferencz, Bágyoni János és Péter, Herédy Péter és Móré vagyis felfalvi Zalay Máté magvaszakadtán a bágyoni, kerekgedei és felfalvi birtokrészekre kapott I. Ferdinandtól adományt.⁵

1597-ben élt Pilinyi Benedek, aki 1601-ben birt Homok-Terrenyén is.⁶ Ugyanez időben élt egy másik Benedek, ki megkülönböztetésül Pilinyi «Nagy»-nak neveztetett. Össze is veszték egymással az atyfiak és becstelenségi pert folytattak 1597—98-ban.⁷ Ez utóbbi Pilinyben lakott és pere volt Bellényi Zsigmonddal is. Az előbbi Benedek az általa Dubraviczky Istvántól zálogban birt pestnegyei szelei, györgyei és félegyházi birtokrészeket 1622-ben hatszáz forintban Litassy Istvánnak adta át.⁸ Az ő utódait e családfa mutatja:

Albert leánya Erzsébet török fogságba esett, férjének Misley Pálnak kiváltására pilinyi birtokrészét 1661-ben zálogba adta Wattay Pálnak.

¹ Orsz. Itár 20077. és 20481.

² Verancsics A. munkái. V. 310.

³ Liber Reg. és Lib. Reg. Donat II. 304.

⁴ Hornyik: Kecskemét v. tört. I. 230.

⁵ Orsz. Itár Liber Reg. Donat. II. 253.

⁶ Nógr. várm. jkönyv.

⁷ Ugyanott.

⁸ Sz.-benedeki Convent fasc. III. 24.

Még két leány tagja ismeretes a családnak: Anna 1601-ben Kun Gáspár özvegye; és Margit 1629-ben Tháby Máté özvegye.

Már 1731-ben a Pilinyi-családnak, mint magvaszakadtnak, Piliny birtokára Jeszenszky Mihály adományt szerzett.¹

Radnold-család. A terjenyi vagyis terényi Radnóth (Radnold) családból Miklósnak fia Balázs mint birtokiktatásnál királyi ember szerepelt 1441-ben.² Egyik utóda György 1505-ben a híres rákosi országgyűlésre Nógrádvármegye követe volt.³

Ragyóczy-család. Iratott Ragyolczi-nak is. Törzsökös birtokosa volt a nevet adó helységnek már a XIV. században. Elegendő források hiányában családfáját összeállítani nem lehet. Ismert tagjai a következők: Ragyóczy János ellen az volt a panasz 1440-ben, hogy osztályos atyafiát Ragyóczy Ilonát özvegy Lengyeldi Péternét birtokaiból kifogatni törekedett.⁴ 1469. és 1482-ben Ragyóczy László beiktatásnál mint királyi ember szerepelt.⁵

1519-ben Ragyóczy Mihály a Lorántffyaktól zálogul birt mátrazselei birtokrészt a 75 arany forint váltságú összeget felvévén, kibocsátá.⁶

1556. szeptember 17-én Ragyóczy Józsa birtokait I. Ferdinand király hűtlenség bélyegén Horváth Andrásnak és társának adományozta.⁷

Ragyóczy Györgynek Theszéry Margittól fia Miklós 1560—61-ben élt.⁸

1598. május 18-án R. Péter kazári, halászi és becskei birtokainak háborgatói ellen tiltakozik Nógrádvármegye gyűlésén.⁹

1601-ben Ragyóczy Péter özvegye Ludnay Anna fiának Ragyóczy Andrásnak nevében is perbe idézteti Tenki Annát Arkowáth Ferencznét és Ragyóczy Katát Róthy Orbán özvegyét.¹⁰

A XVI. század végén élt Ragyóczy Vincze, kinek feleségétől özvegy Tarnóczy János özvegyétől szűgyi Orbonás Erzsébettől csak leánya R. Anna maradt, 1602-ben már Kovách Bálintné. Nevezett Orbonás Erzsébet mint már másodszer is özvegy 1571—1878-ban Tarnóczon lakozott.¹¹

A Ragyóczy-család a XVII. században kihalt.

¹ Sz.-benedeki Convent H. fasc. IV. 6.

² Orsz. ltár Dl. 13631.

³ Kovachich: Suppl. ad. Vestig. Comit. II. 335.

⁴ Orsz. ltár Dl. 13574.

⁵ Ugyanott Dl. 16805. és gróf Erdődy-cs. galgóczi ltár 96. III. 4.

⁶ Ugyanott Dl. 23251.

⁷ Ugyanott Lib. Reg. Donat. II. 215.

⁸ Sz.-benedeki Conv. f. 115. n. 15.

⁹ Nógrádv. jkönyv.

¹⁰ Ugyanott.

¹¹ Ugyanott.

A vele vérrokon ragyóczy Lengyel-család, melyből Mihálynak fia László 1462-ben vizslási Barócz Mihályal perelt,¹ szintén osztozott a kimúlásban.

Rátkai-család. Pilis és Fülek-Püspöki között fekvő puszta: Kőházas Rátkának is nevezetett. Ez a kis puszta is nevet adott hajdán tulajdonosának, a kihalt Rátkai családnak. A név a régebbi oklevelekben Raltká-nak is iratott.

A Rátkay (vagy mint a horvát ág irta Rattkay) család tehát nógrádvármegyei eredetű, daczára, hogy utóbb a XVI. század elején Horvátországba szakadt és ott Rattkay Pál csakis 1503-ban Corvin Jánostól kapta Tábor várát, melyre 1504-ben II. Ulászló király is beleegyezett.² Ő származott ki Nógrádvármegyéből; de már atyja László is bírta ott a varasdmegyei Gyürketinczet, melyet 1521-ben nővérétől Rátkay Katától Madách László feleségétől származott unokaöccseinek Madách Jánosnak és Péternek vallott be.³ Rátkay László Mohácsnál esett el, miután pedig fia Pál Nógrádból elköltözött és a Rátkay birtokban a Madách-család örökösödött, további nemzedéke a Rátkay családnak vármegyénket nem érdekli.

Rimai-család. Daczára annak, hogy nevét a gömörvármegyei Rima (bánya) helységről⁴ vette, mégis, mivel már a XIV. században birtokosaink közé tartozott, törzsökös családaink közé sorolhatjuk. Vérrokonságban volt az Almágyiakkal és Németli-(Nempti)ekkel, akikkel Rimai Miklósnak fia Miklós mester léthai várnagy (és Biharvármegye?) főispánja osztozott a nógrádvármegyei két németi és kalapáthi birtokon.⁵ Talán ezen Miklósnak fia.

Rimai I. Mihály, aki 1363-ban Zemplénvármegye alispánja,⁶ és aki a Ratold-nembeli Olivérnak leányát Margitot bírta feleségül, de aki már 1374-ben özvegy volt. Ettől fiai Mátyás és II. Mihály, akik ellen 1389. és 1390-ben kazai Kakas János rokonuk mint hatalmaskodók ellen perelt.⁷ Már előbb 1373-ban I. Mihály özvegye megegyezést kötött kazai Kakas Lászlóval és Jánossal.⁸ II. Mihály a megyeri és lapásdi birtok iránt való hosszas perben 1414-ben a nádori ítélőszéken meg is nyerte a nevezett birtokok egyharmadát.⁹ Rimai Pál 1448-ban csakugyan Megyerben saját curiáján lakott.¹⁰

¹ Orsz. Itár Dl. 15784.

² Nagy Iván: M. Orsz. Családai IX. 656.

³ Madách-cs. Itára XXVII. csomó.

⁴ L. erről Fejér, V. 3. 52.

⁵ Fejér, VIII. 7., 229.

⁶ Gróf Károlyi-cs. Okl. I. 256.

⁷ Fejér, X. 3., 94. X. 3., 110.

⁸ Fejér, IX. 6., 175. és I. VII. 3., 134.

⁹ Tudom. Gyűjtem. 1834. évf. VIII. 39.

¹⁰ Békefi R.: A Csiszterci Apátságok III. 320.

Itt megszakad adatok hiányában egy vagy két ízen át az összekötetés, mert csak 1586-ban fordul elő forrásainkban Rimai György deák, amidőn már csak felesége, illetőleg már neki s utána Soós Péternek is özvegye Madách Krisztina él és ettől gyermekei Zsuzsanna Kandó Jakabné 1638-ban és fia János a költő és államférfiú, ki az erdélyi fejedelmek Báthori István (később lengyel király) B. Zsigmond, Bocskai István udvarában nevelkedett és hivataloskodott. Többször mint követ járt a portán és 1622-ben az országgyűlésen Bethlen Gábort képviselte. Birtokos volt Alsó-Sztrégován is, hol az evang. egyházban általa építtetett oltár tartja fenn emlékét. Meghalt 1631-ben és Sztrégován temettetett. Feleségétől Ághy Orsolyától egy fia maradt, aki korán elhalt, leánya Mária Duló Gáborné volt, aki sztrégovai részét 1673-ban Rosnay Jánosnak zálogba adta, de azt utóbb Madách János 1688-ban Rosnaytól visszaváltotta.

Rimai Jánosnak anyja Madách Krisztina Madách Mártonnak Bay Katától született leánya volt. Rimai János a költő 1604. és 1617-ben osztozott meg sógorával Madách Péterrel. Utóbb azután, mert M. Péter török fogságba esett, a Madáchok, névszerint Gáspár és György 1628-ban pereltek Rimay János ellen, állítván, hogy az osztálykor családi leveleik Rimay Jánosnál maradtak.¹

A család János leányában Máriában végképen kihalt. A család czímere a paizs kék udvarában kettős keresztfejű horgony, a sisak koronáján három strucz toll.

Romhányi-család. Romhány helységről, mint birtokáról vette nevét. 1409-ben Romhányi István királyi ember Kóvári Pálnak a mohorai birtokba beiktatásánál.² Hasonló alkalmazásban szerepel 1440-ben R. Péter Felső-Ragyócson.³

R. György 1492-ben, május hónapban betegágyában Bajoni György váci kanonok, Imre romhányi plebános, Bodonyi Szalathiel bodonyi Csuda Imre, Szécsényi (jobban mondva Szécsénkei) György és néhai Romhányi György özvegye Dorottya, a végrendelező anyja előtt végrendeletet tett, melynek valósága iránt mohorai Widffy Ambrus kérelmére II. Ulászló király parancsából a váci káptalan vizsgálatot rendelt; amely vizsgálat a végrendelet törvényes valóságát igazolta.⁴ Ezen végintézkedés szerint a családfa három nemzedéken át így áll:

Romhányi I. György Dorottya özv. 1493.

II. György 1492. végrendelező

Zsigmond 1493.

és több leány közt

Zsófia Peuczy Tamásné

¹ Madách-cs. Itár A.-Sztrégován.

² Fejér, X. 8. 498.

³ Orsz. Itár Dl. 13574.

⁴ Melczér-cs. Itára 127.

A XVI. század közepén élt Romhányi Ferencz, ki mint János király híve, I. Ferdinand által hűtlenséggel bélyegeztetett és javai eladományoztattak. Azonban az adományosok aligha jutottak birtokba, mert egymás után három adományos lett a még nótázott Romhányi Ferencz birtokára. I. Ferdinánd király először 1550. február 6-án a romhányi és ilinyi birtokot gróf Salm Miklós tábornoknak adta,¹ már 1556. szeptember 30-án Debercsény, Ecset, P.-Szátok és Romhányban fekvő birtokait Sárkány Ferencznek, Nagy István kékkői várnagynak, Vizkeleti Ferencz Jakabnak és Váradí Andrásnak adományozta;² majd 1558. július 26-án a romhányi tizenegy házhelyre terjedő birtokra Ujszászi Lőrincz, Horváth János és Bajchi Sebestyén lettek a megadományozottak.³ Milyen sikerrel? arra nincs adatunk; de valószínűen ezek sem jutottak a birtokba.

De R. Ferenczben még nem halt ki a család, fiai vagy unokái még éltek. 1597. május 19-én Romhányi Gergely ügyvédet vall.⁴

Romhányi Balázs ellen 1597-ben Mocsáry Gergely emel panaszt vagyontháborítás miatt, és ekkor Balázsnak testvére György is említettik. Ennek felesége Pálffy Erzsébet, előbb Etthre Balászné, 1601-ben már mindkettő özvegye.⁵ 1601-ben tehát már Balázs is néhai-vá lett. Gyermekai közül Erzsébet Szelényi András felesége volt és Nagy- és Kis-Romhány birtokai háborgatása miatt tiltakozott.⁶

A család a XVII. században halt ki.

Sághy-család (Karancs-Sági). Eredetét és Nógrádvármegyében első birtokszerzéseit már a 64. lapon ismertettük. Ez a birtokállapot meg is maradt hosszú ideig, kivévn, hogy I. János és Jakab 1343-ban a törincsi birtokrészt cserébe adták Bejei Simon fiainak a gömörmegeyi tapolczai birtokért, mivel I. János a volt királynéi alasztalnokmester, Gömörvármegyében több birtok ura; ezenfölül 1340-ben Csongrád-, majd 1348—54-ben egyszersmind Gömörvármegyének is főispánja volt. Felesége német eredetű családból Tellespruni Ottónak leánya Anglis asszony, már 1361. előtt özvegyen maradt.

De már I. Jánosnak Miklós fiától származott kis-unokái közül László kezdte a birtokok vesztegetését, a gömörmegeyi méhi és Nógrádmegye (Karancs) sági, ethesi és ujfalusi részirtokaira alku-dozván kartali Bornemissza György salgói várnagygyal, ami ellen testvére II. János a sághi convent és budai káptalan előtt tiltako-

¹ Orsz. Itár Lib. Reg. Donat. I. 494.

² Ugyanott Lib. R. Donat. II. 339.

³ Ugyanott II. 243.

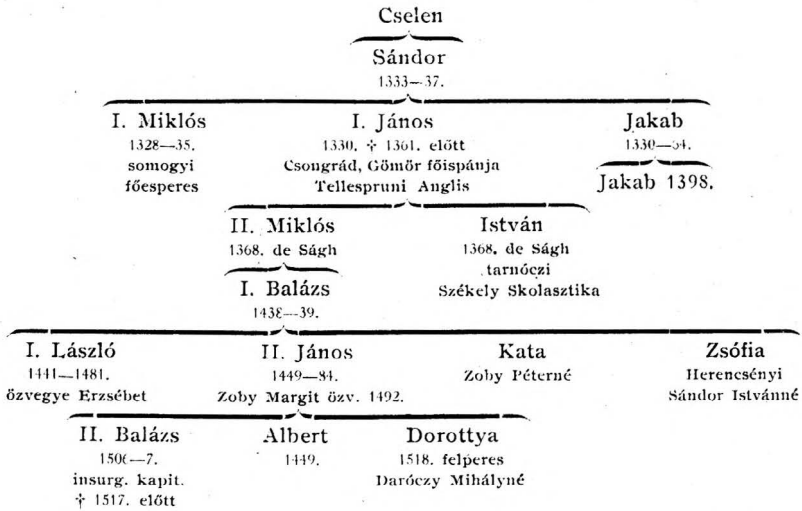
⁴ Nógrádvárm. jzkv.

⁵ Ugyanott.

⁶ Ugyanott.

zott,¹ mily eredménnyel, arra adatunk nincs. Ezen II. Jánosnak fiában II. Balázsban a család 1517. előtt kihalt.

Cselentől kezdve a leszármazást a családfa mutatja:

II. Balásznak magvaszakadtán birtokait 1517-ben II. Lajos királytól Zoby Mihály és Verbőczy István kapták adományban.²

Salgai-család. A Kátics-nemzetség ivadéka. A törzs Folkusnak fiától I. Mihálytól ered, aki a salgói várat és uradalmat bírta már a XIII. században. Az utódok 1348. október 21-én a váci káptalan közvetítésével választott bíróság által kívánták uradalmukat felosztani maguk között, névszerint I. Simonnak I. Miklós fiaitól származott fia II. Miklós, két fiával János és Istvánnal; más részről II. Miklós testvérenek Illésnek fiai Dénes, Benedek és Miklós egyik birtokukon, Szöllösön összejövén, Tarján helységen kívül az egész uradalmat felosztották.³ Azonban maradékaikban kihalván, a salgói uradalom a törzs-rokon Szécsényi-családból Kónya Miklós fiára Simonra háramlott, aki 1395-ben országbíró és 1406—7-ben kir. főajtónállómester volt; de akinek fia Miklós, aki Garai Jánosnak feleségével Mazovai Hedviggel bűnös viszonyt folytatván, házasságtörésért az ország nagyjainak ítélete alapján számkivettetett, 1437. körül a már másodszer keletkezett Salgai családnevet sírba vitte.⁴

Ez utóbbi Salgói Miklós az udvarnál már előbb is kegyvesztett volt, ez okból Zsigmond király 1433-ban meghagyta Szécsé-

¹ Teleki: Hunyadi kora XII. 195., 196.

² Gróf Károlyi-család okm. III. 98.

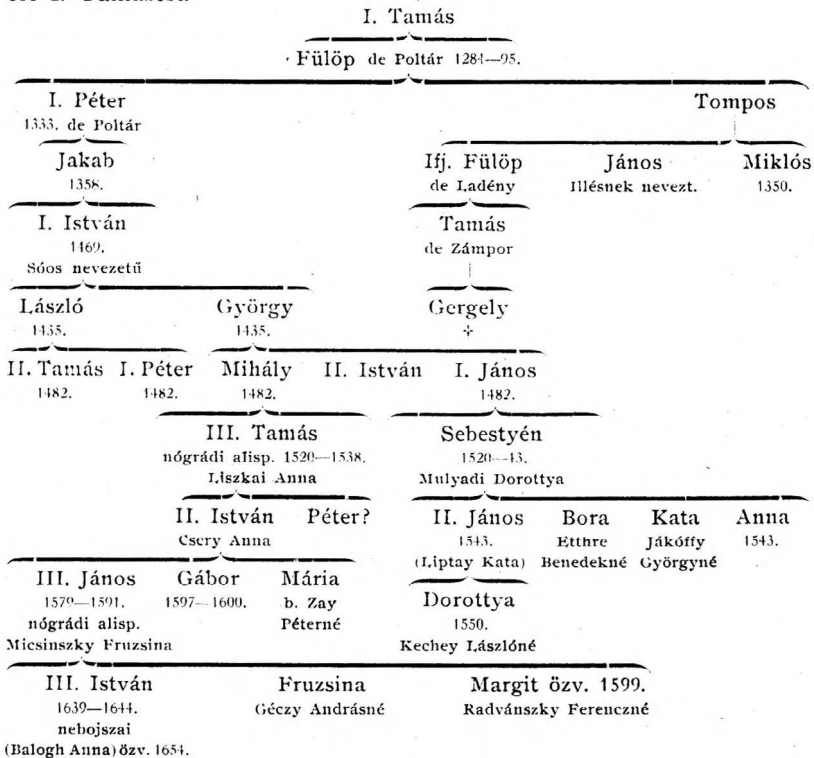
³ Anjou k. okm. V. 244.

⁴ Hazai Okm. VII. 455.

nyi László nógrádi főispánnak, hogyha Hegyesd várát Rozgonyi Simon veszprémi püspöktől kiváltaná is, azt Salgói Miklós rokonának eladni ne merészkedjék.¹ Különbön Salgói Miklós úrnak rovásán a fennebb említett aljas tettén kívül egyéb bűn is sötétlett. Még 1439. előtt Gara Miklós nádor elnöklete Nógrád- és Hontvármegyéknek gyűlésén a két vármegye alispánjai és szolgabírái hamis pénzeréssel vádolták Miklós urat, és épen ezen tetteért történt megbélyegeztetés czímén, (a halálbüntetést kikerülvén) vesztette el Szécsény, Almás és Sztráczin felét és az egész Farkasfalvát.²

A családja itt a 111. lapon a kihalt Szécsényi család tárgyalásánál az összes Kátics-nemzetségről látható.

Soós-család (a poltári). Radontól származott, mint már a 38. lapon említettük. Az ősi poltári birtokon kívül, melyet már I. Mátyás király korában előnevül használtak, birtak a hont- és zólyommegyei birtokokon felül Nógrádban Sós-Lehotán, Kis-Patakon, Rároson és Nagy-Kürtösön. A családja mutatja, mint származtak le Radon fiától I. Tamástól.

¹ Fejér. X. 7., 465.

² Orsz. ltár Dl. 18600.

1482-ben I. János és unokatestvére I. Péter asszúpataki Hencz Pál ellen a nádor előtt tettek panaszt többrendbeli kihágás miatt. A panaszok ezek. Ságghi Jánosnak törincsi jobbágya Emercs Márton, feleségével és fiával a verebélyi búcsúról hazafelé utazván, épen Ságghi Jánosnak birtoka Ságujfalu mellett Hencz Pál testvérenek Benedeknek ösztönzésére társaival Emercs Mártont megtámadta, fiát a lóról lerángatta, és miután Emercs Márton futásnak eredt, őket gyalázatosan összeszidta. Az előbbi esztendőben pedig, midőn nevezett Soós János Mikó Balázs nevű jobbágját az apczi vásárra küldötte, épen Sámsonháza határa mellett ezt is Hencz Pálék megtámadták és ha el nem fut vala, agyonverik. Ezután Szent-Mihály napja táján, midőn Soós Péter kürtösi jobbágját Bebek Pált többrendbeli kihágásai miatt a falu bírása által elzáratta, hogy törvény elé állíthassa, Ragyóczi Mihály és Palásthy Gergely deák czimboráikkal együtt Kürtösre, és ott a bíró házára menvén, az elzárt Bebek Pált kiszabadították és összes ingóságaival együtt Zellőre vitték. A nádor az ügy vizsgálatával a ságghi Conventet bízván meg, az a vizsgálat nyomán a panaszt valónak találta.¹

A Soós-ok közül többen viseltek vármegyénknél hivatalt. III. Tamás 1520—1538. alispán volt.² II. Istvánról is az állítatik.³ Sőt úgylátszik II. János is az volt. III. Jánosról bizonyos, hogy 1579—1591-ben Nógrádvármegye alispánja, 1583—91-ben Hont-, valamint 1578—1583. Zólyom- és így egy időben három vármegye alispánját viselte.

III. István 1639-ben pozsonymegyei Zsidó helység fele részére, 1644-ben pedig Poltár helységre vitt új adományt. Azonban benne kihalt a család. Egyik nővérét Géczy András vévén nőül, ezzel kapta Géczy a zólyommegyei Garamszegh falut, és utódai erről nevezettek garamszeghi Géczy-eknek.

A poltári Soós-családnak ősi czimere kék mezőben kürt, és azon álló 3 dárda.

Sői-család vagy Sői. Ső nevű úgynevezett curialis puszta Patvarcz és Marczal közt. 1381-ben valamint 1395-ben Zsigmond király adománylevele alapján Sőy Jánosnak fiát Miklóst iktatta be a váczai káptalan.⁴

Még 1597-ben élt a családból Sőy Orbán, valamint Sőy Zsófia Szerémy Mihály özvegye, kikben a családnak magvaszakadt.⁵

¹ Orsz. ltár Dl. 18945.

² Balassa-cs. ltára a N. Muzeumban; és Bel. M. IV. 45.

³ Bel. M. id. h.

⁴ Fejér, X. 2., 325.

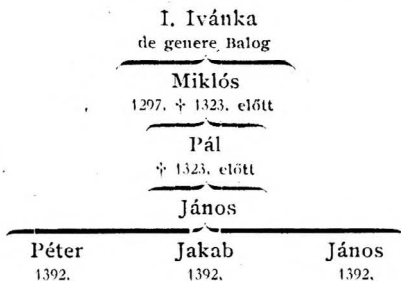
⁵ Protocol. C. Nógrád, 1597.

Surányi-család. A Balog-nemzetségből eredt Ivánkának Pál nevű unokájától a már tárgyalt Halápi-családdal együtt. 1396-ban osztottak a Surányi és többi birtokon Surányi Ivánka fia Miklós egy részről, más részről Jánosnak fia Miklós mester váczai kanonok, Istvánnak fia Mátyás, I. Péternek János fiától fia Miklós, és I. Péternek fia II. Péter és Mihálynak fia János Nógrádvármegye előtt.¹

Érdekesebb az, hogy 1392-ben Surányi Pálnak János fiától unokái Péter, Jakab és János a csongrádvármegyei szentlőrinczi birtokukra nézve a tolvajok ellen Mária királynétól akasztásig terjedő büntetési hatalmat kapnak.²

1441-ben Mihály, András, László és János,³ 1482-ben János, András és Benedek,⁴ 1493-ban Péter mint iktatási királyi emberek szerepeltek.⁵

Néhány ízen családfájuk következő:

A család még élt a XVI. században. 1553—1554-ben Surányi István Nógrádvármegyének szolgabírája volt. Surányi Menyhért még 1597-ben birtokos Surányban, midőn Bay Ferencz szolgabíró ellen birtokháborítás miatt tiltakozik.⁶ Ez időben (1580.) Surányi Margit Tholdy Ferencznek felesége volt.

A család kihalt.

Szalatnyay-család. Kékkőtől keletfelé fekszik a Kis-Szalatnyai puszta, melynek birtokába Zsigmond király adománya czímén kisebb Szalatnyai Dánielnak fia István, és Péternek fiai Mátyás és Mihály 1389-ben a Ságghi Convent által beiktattattak.⁷

¹ Eredeti okl. a Vay-cs. ltárában.

² Fejér, X. 2., 66.

³ Orsz. ltár Dl. 13634.

⁴ Ugyanott Dl. 18600.

⁵ Melczér-cs. ltárából 127.

⁶ Protocol C. Nógrád anni 1597.

⁷ A Körmöcz sz. kir. város ltárában az eredeti.

A család leszármazását nem ismerjük. A családból azonban még a XVII. században is éltek utódok.

Szánthay-család. Az oklevelekben de Zanthó néven fordul elő. Nevét birtokáról, azon Szántó helységről vette, mely a vármegye szélén a hevesvármegyei Apcz szomszédságában a Zagyva folyó jobb partján fekszik.

A XV. században már birtokos Szántón, midőn Szánthay Fülöp 1463-ban kuzsalyi Jakš András özvegyének Jobbágyiba történt beiktatásánál királyi emberként szerepelt.¹

Nevezetes embere volt Osvát 1505-ben Nógrádvármegye követe a rákosi országgyűlésre.² 1508—1212-ben alispán. 1539-ben Péter említetik. 1575-ben másik Osvát él, kinek leánya Klára 1601-ben Banghó Pálnak özvegye, 1602-ben már Zekel másképp Balogh Gáspár neje.³ Ezentúl a család neve nem fordul elő e megyében.

1502-ben Albert almási előnevet használt, midőn mint királyi ember Apaffy Miklósnak Jobbágyi helység birtokába történt iktatásánál királyi ember gyanánt szerepelt.⁴

Szátoki-család. Szátoki Bekének fia Mihály ellen az esztergomi érsek tett panaszt 1423-ban Nógrád- és Hontvármegyének Gyarmaton tartott gyűlésében amiatt, hogy az érseknek egy vadkerti jobbágyát megverte.⁵

Szécsényi-család, mint a 34. lapon említve van, a Kátics-nemzetségből eredt. Neve az oklevelekben de Zechen-nek írva fordul elő. Mily hatalmas és nagy dinasztia család volt, azt már az illető helyeken jószágainak elősorolásával együtt jeleztük. Miután utolsó férfi tagjában III. László-ban 1459. táján magvaszakadt, itt egész családfáját előadjuk, amint következik:

¹ Orsz. Itár Dl. 15,885.

² Kovachich Supplem, ad Vestig. Comit. II. 335. és Jászay a M. Nemzet napjai a Mohácsi vész után.

³ Nógrádvármegye 1601—1602. évi jkönyve.

⁴ Orsz. Itár Dl. 19698.

⁵ Fejér, X. 6. 581.

Folkus

1255.

I. Mihály

1271—1316.

I. Simon
királyné
kancellár
1291—1313.
de Salgó

I. Tamás
1291—1301.

Péter
1291—1312.

W.
Kökényesi
Rénoldné

II. Folkus
Liberesei cs. őse

I. Miklós
† 1325. e.

Anna
Nigol N. b.
Batizné

Ilona

II. Miklós
1325—45.

Illés (Elias)
1325—27.

János
1348.

István
1348.

Dénes
1345—48.

Benedek
1345—48.

Miklós
1348.

I. Farkas

1271—1323.

de Zochen
nógrádi főisp.

János
1299.

Tamás
1299—1356.

Mihály
1299.

erdélyi vajda
nógrádi főispán
I. N. N.
2. Auschwitzi Anna

1-től Kónya (Miklós)

királyné főtálnok m.
Nógrádi főisp.
1327—1354.

Harsendorfer Erzsébet

Szalók (Zoloch)

1271.

Miklós
1299.

János
1299.

Miklós
1299.

Péter
1299.

István
1299.

Leusták
1299.

Balázs
1299.

István
1329—46.

II. Farkas
1351.

Domokos
1333.

Tamás
1333.

Tamás 1404.

Mihály

1318. † 1377.
váczi, egri püspök.

Gáspár

1338.

I. László

1339.

András
1370.

Frank (Ferencz)

1369. † 1423. e.
országbíró stb.
(Piliskeri N.)

Miklós
1369.

Simon
1387—1418.

országbíró stb.

II. László
† 1424. előtt

Kata
Stiborné

Széchy Herceg Anna

Salgói Miklós
számkivetett 1435.

III. László

1422—1459. nógrádi főisp.
(. . . Borbála)

György

1454.
†

János
1437.
†

Hedvig 1437.
Losonczy
Bánffy Albertné

Kata
†

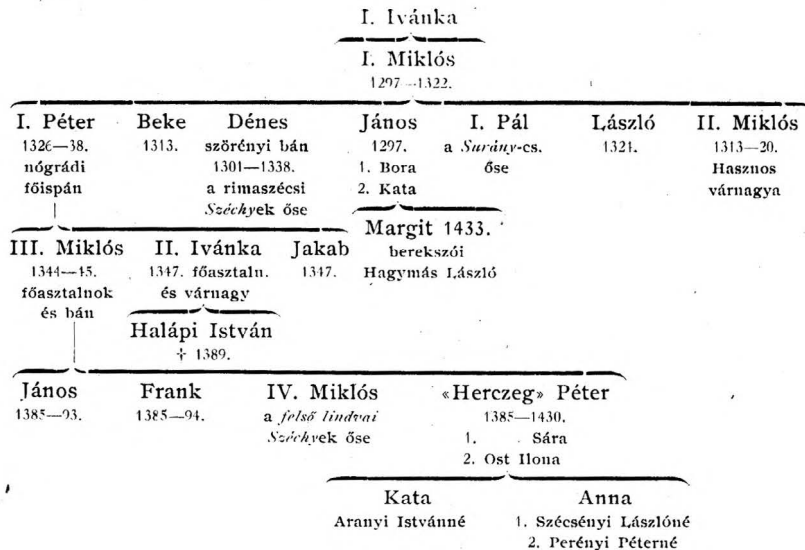
Anna 1437.
1. gúthi Országh Jánosné
2. gersei Pethó Jánosné

A «de Zeehen», vagyis Szécsényi családnak czímere Tamásnak országbírói pecsége szerint sisakból kiemelkedő kettős farkú, koronás oroszlán.¹ Frank országbírónak 1401. évi pecsége szerint ugyanolyan oroszlán két szelemen fölött.²

Széchy-család. A régibb oklevelekben «de Zech», «de Zeeh» és még «de Zelch» alakban is előfordúl. A Balog-nemzetség származéka, mint a 109. lapon említve volt. Nevét a gömörmezei (Rima)-Szécs várostól vette, mely első törzsbirtoka volt. Törzsatyja azon Ivánka volt, kiről az inént a Surányi-családnál szólottunk, mely szinte e törzstől eredt. Az illető helyen elmondottuk, hogy már a XIV. században, 1317-ben birták megyénkben Nöténcset és Uzsát.

A család ismertetése csak annyiban tartozik ide, amennyiben birtokos tagjai itt szerepeltek. I. Péter 1326—1338-ban vármegyénk főispánja és a szandai várnak várnagya volt. Ennek unokája úgynevezett Herczeg Péter pedig ipja volt Arany István nógrádi főispánnak.

A tájékoztató családfa ez:

A család czímere kétfejű sas. Az összes család a XVII. században kihalt.

Székely-család (Tarnóczy) alább Zekel név alatt.

¹ Archeologiai Értesítő XI. 111. lap.

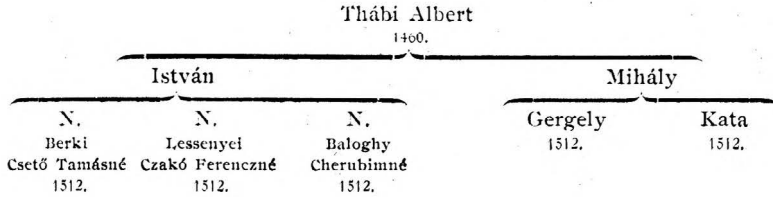
² A M. kir. orsz. ltár dipl. osztályában őrzött Pecsétek Mutatója. Budapest 1889. VII. tábla.

Szoby-család következik alább Zoby név alatt.

Szolnoki-család. Már említve a Bágyony-család név alatt.

Thábi-család. Az ősi és nevet adó birtok Táb pusztá, Iliny, Varsány, Rimócz és Sipek helységek között fekszik. Már 1427-ben mint ősi birtokát birta a család Tábót.

Adataink szerint családfája ez:

A családfán álló Gergely rokonai részéről Pilisen fekvő birtokrészét jutalom gyanánt Verbőczy Istvánnak vallja be.¹ De birt a család Herencsényben is. Tháby Mihály, aki 1601—1603-ban a vármegye szolgabírája volt, 1598-ban tiltakozott ősi herencsényi birtoka háborgatása miatt Zabó András ellen.² Sőt birt házasság útján Pilinyben is, 1629-ben Tháby Máté özvegye pilinyi Nagy Margit, pilinyi birtokrészét Szilassy Andrásnak adta el.³

A család a XVII. században kihalt.

Tari-család. A Ratold-nem sarjadéka. Családfája a III. rész végén lesz található.

Tarnóczy-család. Alább Zekel név alatt.

Thárnok-család. Gazdag család volt. Ezt mutatja az, hogy zondai Thárnok Demeter 1452-ben pestmegyei Zsámbok, Mácsa, Zsidó, Zenthfalva, esztergommegyei Egyházás-Kalás és hevesmegyei Tass birtokait az esztergomi érsekségnek elzalogosította.⁴ Demeter úr előnevét változtatá, már 1454-ben zágorhidi Thárnok-nak nevezé magát, midőn valamely rokonság czímén néhai Agárdi Péter jogán, testvérével Jánossal együtt a nógrádmegyei Agárd helységre V. László királytól adományt vitt és abba magát a váci káptalan által Berzeviczy János ellentmondása mellett beiktattatá.⁵

Nevezett János, feleségének Annának és Gáspár, Dorkó és Erzsébet nevű gyermekeinek nevében is 1470-ben nógrádmegyei Szokolya és Jenő és egyéb Zalamegyei jószágok zálogítása miatt

¹ Orsz. ltár Dl. 22323.

² Nógrádvármegye jkönyve.

³ Eredeti okl.

⁴ Orsz. ltár. N. R. f. 196. nro 3.

⁵ Ugyanott Dl. 14783.

lévai Cseh Jánossal perelvén, ennek részéről güthi Országli Mihály nádorral kiegyezett.¹

1499-ben Thárnok Osvát úr már «de Szent-Ivány» előnévvel jelenik meg, midőn a Nagypöstyényi Borbála ivadékától Baloghly Mártontól Nagy-Pöstyény felét a maga és felesége Romhányi Katalin (Romhányi György leánya) részére ezerötszáz aranyforintért megveszi.²

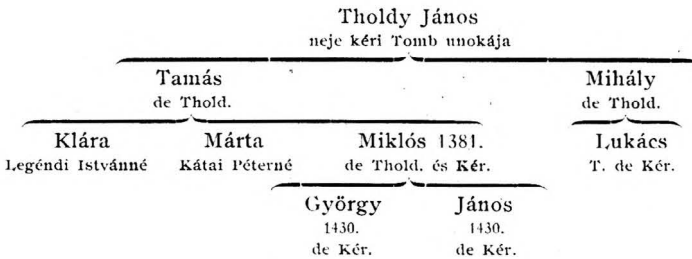
1520-ban Thárnok Osvát Nógrádvármegyének első alispánja volt. Még a XVI. században két férfiú Kristóf és Gáspár képviseli a családot. Amaz hűtlenség bélyegén vesztí el pöstyényi birtokát 1556-ban.³ Míg a másik, Gáspár még 1559-ben is birtokos ugyanott.⁴

A család kihalt.

Tholdy-család. Egyike vármegyénk ősi családainak, melynek nevet birtoka alsó- és felső Told adott. Eredete a XIII. századig felvihető. Minthogy Tholdy Jánosnak neje kéri Tombnak unokája volt, Kérben is birtokos volt. A hagyomány a híres erejű Toldi Miklóst is ennek a családnak tagjául követeli,⁵ aminthogy I. Lajos király alatt élt a családnak Miklós nevű fia.

A család két főágra szakadt, az egyik ág a toldi, másik a kéri előnévvel nevezte magát. Ez utóbbi tovább élt és a XVIII. században múlt ki; akadt is hasonló nevű család, mely a valódinak kihalása után magát tőle származtatni törekedett, de sikertelen.

A Tholdy-családnak teljes családfáját elegendő adatok miatt nem adhatjuk. Néhány nemzedéken át így származtak:

Tholdy Márton 1441-ben mint királyi ember szerepel Szandavár beiktatásánál.⁶

¹ Orsz. Itár Dl. 1702b.

² Melezer-cs. levéltárából 132. l.

³ Orsz. Itár Lib. R. Donat. II. 203.

⁴ Ugyanott N. R. f. 178. n. 34.

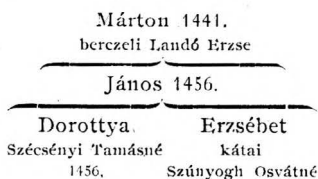
⁵ Bel M. Notitia nova Hung. IV. 26.

⁶ Orsz. Itár Dl. 13634.

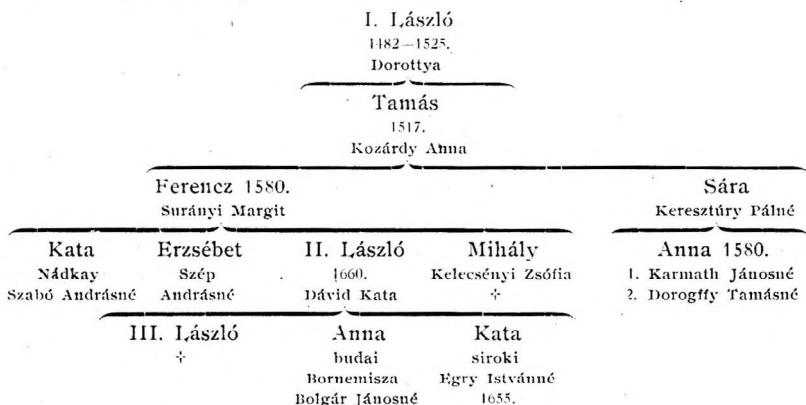
Tholdy Péter birtokát Kérben 1482-ben már asszúvölgyi Hencz Pál bírta.¹

1456-ban Tholdy János leányainak nevében nagyanyjoknak néhai Tholdy Márton özvegyének berczeli Landó György nővérének Erzsébetnek jogán a jegybér és nászajándékról Berczeli Györgyöt, Pált és Miklóst a váci káptalan előtt² megnyugtatta.

Tholdy Mártonnak ágazata így származott le:

1482-ben Tholdy László résztvesz mint királyi ember Országih Mihály nádornak Szécsény-, Somoskővára és tartozékai beiktatásánál.³ 1525. április 23-án pedig nejével Dorotttyával egyetemben megszerzi Verbőczy István nádortól adománylevél mellett annak kutassói és kerekedei birtokát.⁴ Fiát Tamást hatalmaskodás miatt a Ságli convent idézteti a váci káptalan által.⁵ Lászlónak ivadékát a következő családfa mutatja:

III. Lászlóban kihalt a család. Két nővérének férjei 1651-ben osztoztak meg.

¹ Orsz. ltár Dl. 18585.

² Ugyanott Dl. 28990.

³ Gr. Erdődy-cs. galgóczyi ltárában.

⁴ Orsz. ltár Dl. 24281.

⁵ Ugyanott Dl. 22867.

Előfordúl ugyan még 1671-ben is a vármegyében egy Tholdy Kristóf nemes úr, de ez már más család ivadéka.

Thuróczi-család. Két ily nevű család birtokolt vármegyénkben. Az egyik a ludbregi, melyből Thuróczi Benedek és László 1461-ben társukkal Nézsai Jánossal nógrádvármegyei Ujfaluban Kenderesi Baláznak birtokrészét elfoglalván, emiatt I. Mátyás király vizsgálatot rendelt.¹ Ez a Thuróczi Benedek 1464-ben már kir. főajtónállómester volt.² De vele családja eltűnt vármegyénkbel.

Sokkal inkább érdekli vármegyénket a turócszentmihályi Thuróczi-család, melyből Thuróczi János mester, aki 1470-ben a turóczi Convent jegyzője, 1488-ban pedig a kir. táblánál ítélmester (Protónotarius) volt, — vármegyénkben birtokos volt anyja vagy felesége jogán, aki az Ebeczky-családból származott. — Ugyanis 1487-ben úgy a maga, mint néhai Ebeczky Andrásnak leányai Lúczia és Borbála és ennek fia Antal nevében is Ebeczky Dorottya után leánynegyed czímen Ebeczk határában hat ekényi földnek birtokába a Sághei Convent által beiktattott.³

Azért érdekes és nevezetes pedig Thuróczi János mesternek nógrádi volta, mert ő volt az, aki a neve alatt ismeretes és 1488-ban Augsburgban és Brünmben kinyomatott «Chronica Hungarorum»-ot ha nem is írta, de összeszerkesztette. Fiai maradtak Miklós a királyi táblának bírása és a király tanácsosa és Peregrin. 1520-ban Getyei János alnádor elismeri, hogy a nevezett Thuróczi Miklós és Peregrin és nénjük Piry Kata, néhai ebeczki Piry András leánya az Ebeczky Ábrahám Mátyás ellen folyt perben huszonnégy nehéz súlyú márkát lefizették és az ennek fejében Ebeczken letartott két nemesi curiát és telket Thuróczi Peregrinnek és Piry Katának átadatta;⁴ 1525-ben azonban ezen birtokot Thuróczi Miklós magához váltotta és abba országbíró ítélet alapján be is állíttatott.⁵

Thuróczi Miklós úr, aki I. Ferdinand alatt már kir. komornokmester, tehát zászlós úr volt, 1527. november 7-én Zoby Mihálynak hűtlensége czímen annak nógrádmegyei Sághe, Ujfalú, Éthes, Kotroczó, Litke, Tőrincs és kis-dályói birtokrészzeit, továbbá mikófalvi, másképp lapujtói birtokát és (Karancs)-sági kastélyát adományban kapta.⁶

Mind Miklósnak, mind pedig Peregrinnek, mint a családfa mutatja, csak leányai maradván, a család kihalt.

¹ Gróf Károlyi-cs. Okl. II. 339.

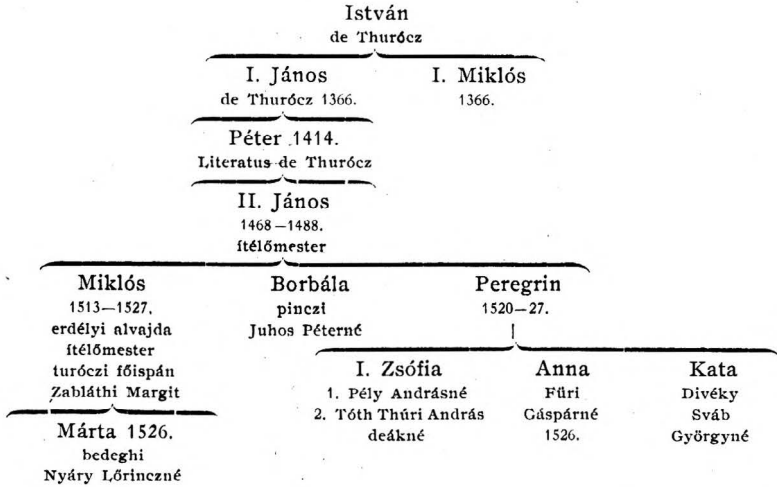
² Ugyanott II. 364.

³ Orsz. Itár Dl. 19260.

⁴ A Dobóczky-cs. eredetiéből.

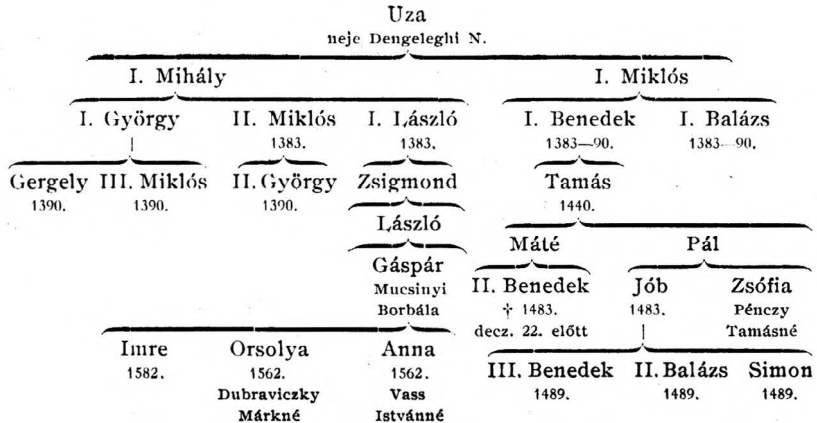
⁵ Ugyanott.

⁶ Orsz. Itár Lib. Reg. Don. I. 9.

Uzsai-család. Említve van a 35. lapon, hogy a Kartal-nemből származott. Az oklevelekben neve «Uza» alakban fordul elő. A hely, melyet birtak és mely a családnevét viseli, vármegyénk déli részén Vanyarcz alatt fekszik és P.-Uzsá-nak neveztetik. Semmi ortographiai fejtegetés sem szükséges tehát annak igazolására, hogy a régi okmányokban Uzá-nak irt név akkor is Uzsá-nak hangoztatott.

A XIV. század közepétől leszármazását — amennyire ismeretes — e családfa tünteti fel:

I. Mihálynak II. Miklós és I. László fiai, továbbá I. Miklósnak I. Benedek és Balázs fiai 1383-ban osztottak meg uzsai birtoku-

kon.¹ Ugyan ez évben I. Mihály fiának I. Györgynek fiai osztottak meg a bábi pusztai birtokon Oszlári Lökös fiaival Péterrel és Pállal.²

1390-ben I. Miklósnak fiai I. Benedek és Balázs és a másik ágról II. Miklósnak fia II. György leánynegyedek kapnak a Dengeleghi családtól.³

1483. jun. 27-én I. Miklós ágán Máténak fia II. Benedek királyi beegyezés mellett eladja összes uzsai birtokát berki Csetheő Györgynek a király gyalogosai kapitányának.⁴ Ez ellen azonban eleintén tiltakozott Máténak testvérétől Páltól származott öcsse Jób, míg végre beleegyezett.⁵ Nevezett Máté uzsai részének eladása után sem lett birtoktalan, megmaradván (1488-ban) még fekvőségei P.-Darócson és Bágyonban.⁶

Ujra per támadt azonban a miatt, hogy berki Csetheő György az Uzsán szerzett birtokot alagi Bekény Dénesnek elidegenítette, midőn azután 1489. okt. 20-án Bekény úr az uzsai szerzett birtokba beiktattatott, az ellen a már említett Jóbnak fiai III. Benedek, II. Balázs és Simon tiltakoztak.⁷ A tiltakozásból hosszas per keletkezett, mely még 1497-ben is folyt, midőn alagi Bekény részéről a három ellentmondó Uzsai testvér a kir. tábla elé idéztetett.⁸

Élt még a család a XVI. század végén is Gáspárnak Mucsinyi Borbálától született gyermekeiben.

Válthy-család. A kisszalatnyai puszta és Zselenyik közt fekvő Vált pusztának hajdan birtokosa, arról vette nevét is. Elődei — úgy látszik — a verekedésnek vitézei voltak. Válthy Pálnak fia Lesták kisszalatnyai Mikó fiának Péternek jobbágyát verte meg és midőn emiatt a törvényszék elé került, tettét hamis esküvel tagadta el. Ezért 1343-ban Nógrádvármegye törvényszéke huszonnégyszáz márkáért fizetésében marasztalta.⁹ Lestáknak fiában János-ban atyja szenvedélye dúlongott, aminek eredménye, hogy egy nemes embernek Pálnak fiát Mártont megölte. A meggyilkoltnak rokonaival kiegyezett, 1372-ben vérdíj fejében azoknak tiz márkát fizetett.¹⁰

1550-ben Válthy Albert Váltot harmadmagával, úgy mint Kalanday Gáspárral és Szalatnyai Jakabbal együtt birta. Talán fia

¹ Eredetije Majláth Istvánnál Hontmegyében.

² Kubinyi Fer.: M. Történelmi Emlékek II. 309.

³ Kubinyi i. m. II. 326.

⁴ Orsz. ltár Dl. 18829.

⁵ Ugyanott Dl. 18903.

⁶ Ugyanott Dl. 19407.

⁷ Ugyanott Dl. 19584.

⁸ Ugyanott Dl. 20311.

⁹ Az eredeti Majláth István úr ltárában Hontmegyében.

¹⁰ Kubinyi J. M. Tört. Emlékek II. 254.

Benedek, kinek fia Gáspár, (ki 1598-ban ügyvédet vallott¹) feleségül bírta Ebeczky Lászlónak leányát Petronellát, akitől született Váithy Zsuzsanna 1621-ben Bessenyei Boldizsár felesége. Bessenyei Boldizsár 1621-ben elzálogítá kétszáz forintban Ebeczken birt curiáját Szelényi Andrásnak és nejének Romhányi Erzsébetnek. Ezek az ebeczki birtokot ugyanoly összegért zálogba adták Voxith Horváth Györgynek, akinek halála után özvegye Kovách Sára és fiai Horváth János és György megintés (admonitió) nélkül átadták Ebeczky Mihálynak. Miután azonban a birtok Ebeczky Lászlótól származott, annak Ilona nevű leányától Sárközy máskép Káli Tamásnéól született Sárközy Gáspár közelebb vérség és egyenes utód volt néhai Ebeczky Lászlóhoz, az egykori birtokoshoz, ennél fogva 1652-ben Sárközy Gáspár a voxith Horváthok illetőleg Ebeczky Mihály ellen pert indított.² De nem nyerte meg.³

Az említett Váithy Zsuzsannában a család kihalt.

Vanyarczi-család. Kihalt család, amely birtokos hajdán Vanyarczon. 1358-ban közülök Tamás szolgabíró volt.⁴ Vanyarczi Péter 1406-ban királyi ember peres ügyben.⁵

Verebi-család. (Utóbb **Verebélyi**). A 31. lapon volt már szó róla, mint amely már a XII. század folyamatában kiágazott a Zaahtemzettségéből. Ősi és nevetadó birtoka a mai Mátra-Verebély helység hajdán Tót-Vereb és a mellette feküdt másik Egyházas-Vereb nevet viselt. A család is a XV. század utolsó negyedében már hol «de Vereb», hol «de Verebély»-nek neveztetett. Kihalt a XVII. század végén, ez okból itt egész családfája közöltetik.

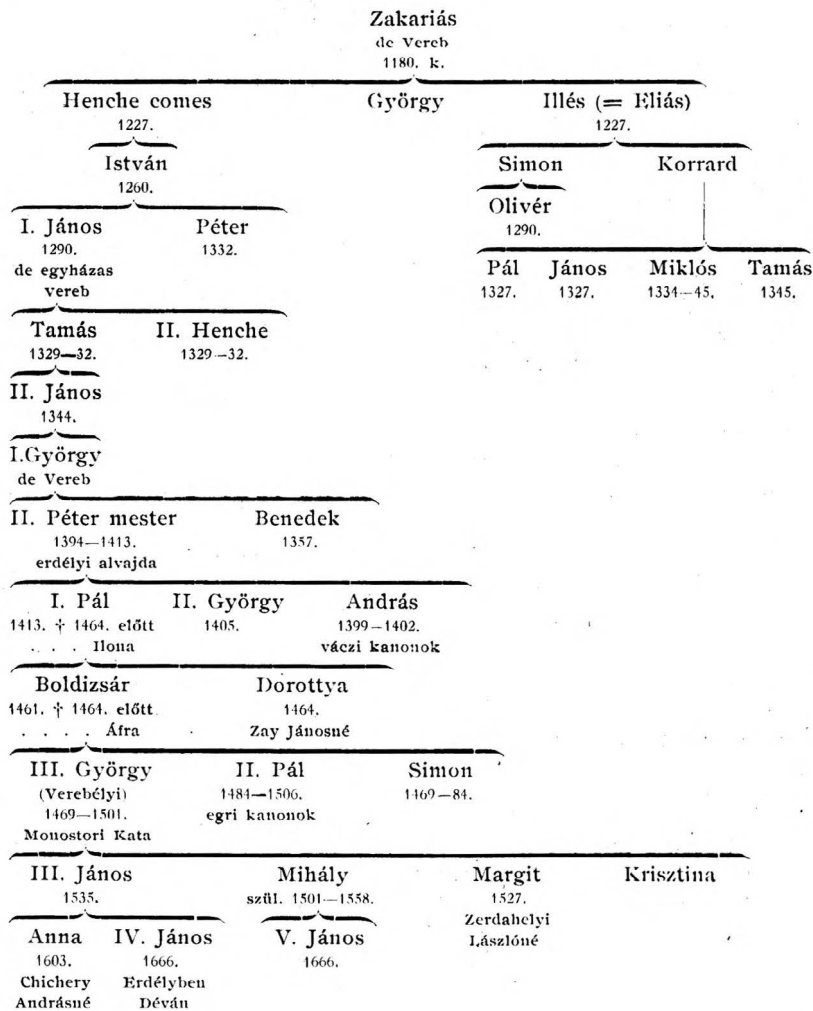
¹ Nógrádvárm. évi jkönyv. 1598.

² Ugyanaz 1652. évről.

³ Ugyanaz 1653. évi 34. l.

⁴ Kubinyi M. Tört. Emlékek II. 207.

⁵ Perger: Diplomatika II. 245.

1344-ben II. Jánosnak fia I. György hartványi összes birtokát hartványi Balog Miklós fiának Jánosnak elzalogítá.¹

1345-ben Lajos király beleegyezésével Korrardnak fiai Tamás és Miklós szintén hartványi birtokukat Lenárd fia Domokos fiának Domokosnak adja zalogba.²

¹ Anjou K. Okm. IV. 478.

² Anjou K. Okm. IV. 500., hol azonban olvasási vagy sajtóhibából «de Vereb» helyett de Verusnak van nyomtatva.

1350-ben Tamásnak fia Lőrinczet, aki «de Visla-Vereb»-nek iratik, mint szomszédos birtokost, felkéri és megbízza Miklós szörényi bán, hogy néptelen Krakó nevű pusztáját népesítse be.¹

1357. április 27-én Széchi Miklós országbíró ítélete alapján Verebi János fiának Györgynek fia Benedek Hartyánban fekvő birtoka határoltatván, az János gimesi várnagynak adatott.²

I. Györgynek fia II. Péter mester 1394-ben mint erdélyi alvajda szerepel.³ Ugyan ő 1400-ban a hartyáni birtokra nézve a Széchi Balogh Miklós fiával és Hartyáni Demeter fiaival támadt kérdéseket törvényesen elintézi.⁴

1413-ban Guthai Anna Erdőtheleki Pelbártné ősi örökség miatt pert támaszt a Lengyéndiek és Verebi Péter mester erdélyi alvajdának fia I. Pál ellen.⁵

1464-ben per folyt az országbíró előtt Verebélyi Pálnak fia Boldizsár és Verebélyi Dorottya csemeri Zay Jánosné között, melyben a feleknek halasztás engedtetett.⁶

1467-ben jan. 26. Nógrádvármegye törvényszéke géczí Varjú István fiának Jánosnak kérelmére, minthogy néhai Verebély Boldizsárnak özvegye Affra asszony a férje elődjének zálogba adott verebi és várvölgyi birtokokat kiadni és a zálogösszeget felvenni vonakodott, és a felperes az alperesi ellenvetésre kimutatta, hogy ő Muslai Gotthárdnak valóságos utódja legyen, a törvényszék az özvegyet, Verebélyi Boldizsárné Affra asszonyt elmarasztalta és a pert föllebezés végett a kir. kuriára felküldötte.⁷

1469-től kezdve sok kellemetlensége támadt a Verebieknek a Tari-családdal való viszonyai miatt. Tari György azzal vádolta Verebi (már Verebélyi de Boldogasszonyházának nevezve) Boldizsár fiait Györgyöt és Simont, hogy ezek tizennégy év előtt (tehát még 1457. táján) felfegyverzett embereikkel Tar helységnek Tar-Szurdok nevű részecskéjét Henchevölgye erdejükkal együtt, mely Tar helység és Boldogasszonyháza között fekszik, elfoglalták. E miatt a nádor parancsából a váci káptalan küldetett ki az ügy megvizsgálására.⁸ Mi lett a vége a pernek, arról oklevelünk nincs. Bizonyos az, hogy Tari György úr nem volt kifogástalan férfiú és mint hűtlennek bélyegén, (meghalt 1472-ben) maga a nádor Ország Mihály

¹ Fejér, IX. 6282.

² Anjou K. Okm. IV. 564.

³ Fejér, X. 8., 388.

⁴ Orsz. Itár.

⁵ Wenczel, XI. 237.

⁶ Kaprinai Mss. B. L. 50.

⁷ Orsz. Itár Dl. 16473.

⁸ Ugyanott Dl. 16927.

több jószágára adományt vitt. A Tariak után azok vérsége a Pászthóyak sem voltak különbek. Pászthóy Miklós Pászthón három jobbágytelket adott el felszabadítással együtt Tolintha Máténak és nejének Margitnak, kik a vételárat le is tették, de száz forinttal elmaradtak, azt nem bírván megfizetni; Pászthóy Miklós tehát a három telket újra eladta Verebi György, Simon és Pál testvéreknek. Tolintha Máté előbb a Verebiek jobbágya kereste jogát, mire Pászthóy Miklós és István a jobbágy-embert elzáratták Hasznosi várukba. A per a királyig jutott fel. I. Mátyás király 1489. nov. 8-án vizsgálatot rendelt az egri káptalan által, mely a tanúvallomások alapján Tolinthanak adott igazat. Kisült Tolinthanak erőszakosan történt elzáratása, sőt az is, hogy a szegény ember kínoztatott és előbb ki sem bocsáttatott, míg felesége egy hordó bort, tíz aranyforintot és egy hús forintot érő lovat át nem adott. Az ítélet Tolintha Máténak a birtokba visszahelyezését elrendelte,¹ amit az egri káptalan 1490. márczius 15-én végre is hajtott.²

1482. január 7-én Nógrádvármegye törvényszéke pálfalvai Nagyfai János feleségének Kata asszonynak panaszára Verebély határában lévő birtokának háborgatása miatt indított perében Verebélyi III. Györgyöt eskütételre ítélte.³ György úrnak másik pere volt gúthi Ország Mihály és fia László ellen amiatt, hogy ezek őt 1479. táján Sámsonházi jobbágyaik által Tóth-verebi birtokában háborgatták; mire nézve az országbíró parancsából a panasz megvizsgálására a Ságli Convent küldetvén ki, a beigazolt tényekről megtette jelentését.⁴

1483. június 23-án Nógrádvármegye törvényszéke asszúpataki Hencz Benedek panaszára Verebélyi Simont, ki Hencz Benedeket Vereben jobbágyaival megrohantatta, megverte és ujjait megcsonkította, tagadás következtében eskütételre ítélte.⁵ Csakhogy a Henczek sem voltak különbek, különösen Pál, ki ellen Soós János és Pál emelt hasonló panaszt,⁶ Verebi György és Pál pedig a királyi kuriához folyamodtak Hencz Benedek ellen, aki Hencz Pálnak ösztönzésére a panaszlók emberét Pathaky Imrét Vereben verte meg, amint azt a király parancsára a vizsgálatra kiküldött váci káptalan is bizonyította.⁷ Azonban a Henczek erősen védekeztek, úgy, hogy Mátyás királynak 1485. márczius 14-én újabb parancsa kelt Nógrád-

¹ Orsz. ltár Dl. 19441.

² Ugyanott Dl. 19633.

³ Ugyanott Dl. 18593.

⁴ Ugyanott Dl. 18658.

⁵ Ugyanott Dl. 18830.

⁶ Ugyanott Dl. 18945.

⁷ Ugyanott Dl. 18944.

vármegyéhez vizsgálat végett, amelyre tizenkét nap múlva, márczius 26-án már jelenté a vármegye, hogy a panasz a valóságnak megfelel.¹

1484-ben Verebélyi György, Simon és Pál Múlyadi Péterrel együtt zálogjogon megszerzik Ecseg-et Ország Mihálytól és fiától Lászlótól háromszáz tiszta arany magyarforintért,² a milhez szaporítású 1486-ban még száz aranyforint felfizetés (auctio) járult.³ Ugyancsak ők, a Verebick hárman 1491. jun. 28-án az egri káptalan bizonyítványa szerint megszerezték Pászthóy Lászlónak fiától Istvántól annak pásztói és hasznosi továbbá Nógrádban tepkei és barakonyi birtokait, kivéven a pásztói curiát, mely még megmaradt Pászthóy István részére.⁴ Ez a Pászthóy István hanyatló családjának egyik szegény tagja a Verebi urak tisztartóját Porkoláb Jánost Pászto városában halálra veretvén, e miatt ellene Verebi György és Pál panaszt emelvén, 1493. szept. 25. II. Ulászló király parancsára a váci káptalan vizsgálatra kiküldetett.⁵ Verebi György és testvére Pál az egri kanonok nagy jószágszerzők voltak. 1496. decz. 6-án adományt II. Ulászló királytól szereztek a nógrádvármegyei egész Verebély, Korlathfalva, Tót-Vereb helységekre és a Sóshartyáni rész-birtokra, továbbá a hevesmegyei Lengyénd, Felső-Bátöny és Fancsal helységbeli rész-birtokokra; ezeken kívül a barsvármegyei Russó várára és ehhez tartozó egész Keresztúrra és annak vámjára, úgyszintén Lóc, Maholya, Alsó-Lehota, Felső-Lehota Kosztolány birtokra és ezek vámjaira, végre a Kenezics helységbeli, Lamatincz, Barócz, Leves és Szkiczó pusztabeli részére, valamint a nyitra megyei Szelcsén helységbeli részre.⁶

Verebélyi III. György 1506. előtt meghalván és özvegye Monostori Kata Apaffy Miklóshoz férjhez menvén, az árván maradt gyermekeknek Verebélyi III. Jánosnak, Mihálynak, Margitnak és Krisztinának neveltetéséről gyámja nagybátyjok Verebélyi Pál egri kanonok gondoskodott és az özvegy anyával Apaffy Miklósnéval az országbíró előtt egyezséget kötött, úgy, hogy a megnevezett két Verebélyi fiú anyjoknál maradjon, de III. János egy esztendő múlva, Mihály pedig, ki most 5 éves, két év múlva, midőn hetedik évét betölti, nagybátyjoknak Pál kanonoknak adasanak át és hogy ugyancsak a két fiunak részére úgy az atyai, valamint ősi öröklött birtokok, úgymint: Verebély és Korlathfalva, Tóth-Vereb, Fel-Hartyán, vagyis Sós-Hartyán, továbbá Bárkány és

¹ Orsz. Itár Dl. 19030.

² Ugyanott Dl. 19004.

³ Ugyanott Dl. 19124.

⁴ Ugyanott Dl. 19736.

⁵ Ugyanott Dl. 20073.

⁶ Ugyanott Dl. 20508.

Tepke Nógrádban, Báthon, Lengyénd, Fancsal, Bodon, Parád, Lak, Derechke, Barla, Pásztó és Hasznos Hevesmegyében, a Verebélyben lévő házzal és curiával együtt Verebélyi Pálnál mint gyámnál a gyermekek felnőtt koráig maradjanak, az özvegy pedig kapjon jegybér és nászajándék fejében négyszáz forintot, minthogy azonban Verebélyi Pál ez időtt nem rendelkezik azon összeggel, tehát addig a pásztói és hasznosi valamint a thepkei és bárkányi zálogbirtok, melyeket néhai V. György húsz hián nyolczszáz forintban bir, maradjanak az özvegynek és Margit és Krisztina leányoknak oly kötéssel, hogy a mikor Pál vagy unokaöcscsei a négyszáz forintot leteendik, visszaadassanak, különben soha és senki másnak, mint neki Pálnak és öcscseinek III. Jánosnak és Mihálynak, vagy ezek örököseinek lehessenek elidegeníthetők, kiköttetvén azonban a szavatosság is, melynél fogva V. Pál és öcscsei anyjokat és nővéreiket jogaikban védeni és megoltalmazni köteleztetnek.¹

A Verebélyiek a kihalt Sághei családdal is vérséges összeköttetésben állottak, ez okból, mivel úgylátszik, Verebélyi Pál kanonok nagybátyjok már meghalt, a Verebélyiek egyik tisztje Bibók István nevezett néhai Verebélyi Györgynek gyermekei III. János, Mihály, Margit és Krisztina, úgy Margit asszonynek néhai Sághei János özvegyének nevében is tiltakozik az egri káptalan előtt azon szándék ellen, hogy Zoby Mihály Petényt a nejének átadhassa és átíráthassa.²

1523-ban gúthi Országgh Ferencz mint felperes lépett fel Verebélyi János ellen a Tari György által Pásztói Jánosnak elzálogított tiribesi birtokrész és hasznosi malom miatt.³

1527-ben Zerdahelyi László János királynak udvarnoka feleségének Verebélyi Margitnak részére bizonyos birtokról a feleszi Convent előtt bevallást tévén, azt János király megerősíté.⁴

Verebélyi III. János szintén János király párthíve volt és mivel Derencsényi Farkas ellen valami birtok-pere volt, arra nézve 1535-ben János királytól halasztást nyert.⁵

Azonban a XVII. század hajnalán már borús felhők vonultak a Verebélyi-család életére. A magvaszakadás félelme már előre vetette árnyékát azon óvakodó intézkedésben, melyet Verebélyi Mihálynak fia V. János és nagybátyjának III. Jánosnak leányától Annától Chichery Andrásnétól született Chichery Ambrus tettek 1603-ban, midőn a jászói Convent előtt tiltakoznak az ellen, hogy a király vagy helytartója a Verebélyi-család ősi vagyonát verebélyi, bárkányi,

¹ Orsz. ltár Dl. 21563.

² Ugyanott Dl. 21730.

³ Ugyanott Dl. 15019.

⁴ Kaprinai Coll. Mss. B. XXIX. 271—275.

⁵ Orsz. ltár N. R. fasc. 36. nro. 3.

sós-hartyáni, továbbá tóth-verebi és tepkei birtokrészeit, úgy Hevesvármegyében a pásztói, bátonyi és hasznosi, valamint azon megyei tiribesi és lengyéndi pusztabeli birtokaikat eladományozhassa.¹ Huszonöt év múlva 1628-ban a Chichery-ek ismétlik ezen tiltakozást a leleszi Convent előtt.

Idő jártával férfiúvá nevededett III. Jánosnak fia IV. János is, aki ekkor már Erdélyben Déván lakott, 1666-ban tehát feleségétől Gombay Erzsébettől született Anna leánykája terhet, sőt az unokatestvére Verebélyi V. János nevében is magára vállalván, nővérétől Chichery Andrásnétól származott öcsésének Chichery Ambrusnak bevallotta a leleszi Convent előtt verebélyi, bárkányi, sós-hartyáni; tótverebi, pásztói, hasznosi, bátonyi birtokrészeit a pásztói malommal együtt, úgy a tiribesi és lengyéndi részeket is kétszáz magyar forintban oly feltételek mellett, hogy ha idővel ő vagy felesége, leánykája és utódai Erdélyből visszakerülnének, a zálogösszegnek letételével azon birtokokat visszakaphassák; hasonlóképen unokatestvére V. János vagy ennek utódai is visszaválthassák.²

Adataink szerint ez volt utolsó törvényes ténykedése megyénkben a Verebélyi-családnak. Hová lőn V. János, arról hallgatnak emlékeink. Unoka testvére IV. János, aki — mint említők, — Hunyadvármegyében Déván lakott 1666-ban, egyik becses emlékirónk szerint Apaffy Mihály erdélyi fejedelemnek lovas századosa volt.³ Leányán Annán kívül több gyermekéről nem lévén szó, bizonyosra vehetjük, hogy hat százados családjának benne vége szakadt.

Wesselényi-család. Már másutt⁴ kimutattam, hogy a Wesselényiek származásának bölcsője nem idegen földön, hanem vármegyénkben ringott legelőszőr. Itt fekszik a losonczy járásban a nagy keresztúri puszta fölött a megye szélén, a gömörvármegyei Farkas-Zsaluzsáynak szomszédságában Puszta Vesselény puszta, az ősi birtok, melyről a család nevét vette. A törzstől kezdve nemzedékrendét nem ismerjük, de 1469-ből már Wesselényi Lászlót, mint a Vesselényi puszta birtokosát megnevezhetjük, ki a jelölt évben a gúthi Országli Mihály nádor részére nógrádvármegyei Bukován, Gergelyfalva és a többi birtokokról kelt adomány erejével történt beiktatásnál mint királyi ember szerepelt.⁵ Birta a család Vesselényt a következő századon át egészen — mint utóbb látni fogjuk — sőt még 1603-ban is Vesselényi Katalin Bessenyei Mihály hitvese volt

¹ A jászói Conventben eredetije.

² Leleszi Convent jkönyve szerint.

³ B. Apor Péter munkái. Pest 1868. Synopsis Mutationum 294. 1.

⁴ M. Ország Családai XII. 158.

⁵ Orsz. Itár Dl. 16585.

birtokosa a puszta Vesselényi jószágnak.»¹ Innen származott a család Erdélybe.

Widffy-család. (de Mohora). A Widffy-család a Hunt-Pázmán nemzetségből származtatik. Előnevüket előbb Farnosról, majd Mohoráról írták. Sőt egyik ága Farnosi névvel élt végig. Magát az első ismert törzs-anya Mihály, Mohorainak neveztet 1418-ban azon okmányban is, melylyel fia Vid Zsigmond királytól címert kapott.² Azonban 1423-ban Farnosi-nak van írva Gara Miklós nádor levelében, midőn Vid az anyai rokonokkal a mohorai és kövesdi családbeliekkel a nógrádvármegyei Mohora birtokról tanúvallatást tétetnek a vármegye által.³ Ezen oklevélben Vid az atyafiak által családi iratok elrejtése miatt ravaszúsággal vádoltatik. A tanúvallatási oklevélből tudjuk meg azt is, hogy Vid úrnak a felesége Zsuzsanna asszony alsó-mohorai, máskép kövesdi Makó vagyis Miklósnak leánya volt.

1446-ban mohorai Vid fia János, (Miklós és Péter fiai már elhaltak) továbbá Vid fiának Miklósnak fiai László, Sebestyén és Imre, kik csalomjai máskép Farnosi Vid fiainak neveztetnek, a Jánokyakkal együtt az ország tanácsához folyamodtak a végett, hogy kékkői (Balassa) Baláznak Miklós fiától származott unokája László az ő csalomjai, szentlőrinczi, ribai, nagylibercesei, závadaí, hartyáni, borosznoki, kotman-lehotai, várallyai, kis-libercesei, szalatiyai és garábi birtokaikat hatalmasúl (erőszakkal) elfoglalta. Az ország tanácsa a váci káptalant utasította, hogy a panaszlókat birtokaikba beiktassa.⁴

Vidnek említett fia János mester állítólag Garai Lászlónak fiát Jóbot illető Szűgy és Csesztve helységet elfoglalta és birta, amiért Garai Jób ellene a királyi táblán pert támasztott, de még a per folyta alatt a visszanyerni remélt nevezett két helységet Országih Mihálynak adta, amire 1476. december 27-én Mátyás király adomány-levelet adott.⁵

Vidnek fia János mester a johanniták esztergomi házának ügyvéde, összes birtokaiknak tisztartója volt és ezen érdemeiért Szentgyörgyi Tamás a jeruzsálemi János-lovagrendnek magyarországi és tótországi Priorja az esztergomi társháznak Szirákon fekvő birtokát mohorai Vid fiának János mesternek mint egyházi predialis birtokot adományozta oly kötelezettséggel, hogy az esztergomi rendháznak attól János mester és utódai évenként egy hordó bort, budai mérték szerint hatvan köből búzát és egy mércze (garletta) terményt adni

¹ Nógrádvárm. jkönyv 1603. évi 186. lap.

² Turul 1885. évfoly.

³ Eredeti a Vay-cs. ltárában.

⁴ Orsz. ltár Dl. 13922.

⁵ Ugyanott Dl. 17895.

tartozzanak.¹ De János mester és utánna fia Miklós váczy kanonok is már hat éven át a kötelezettségnek eleget tenni elmulasztották, miért 1478. táján a rend panaszt tett.²

Kitűnő embere volt a családnak Jánosnak fia Widffy Ambrus 1486-ban vármegyénk alispánja. Ez nyomatta ki Mátyás királynak 1486. évi országgyűlési végezményét, mely neki van ajánlva.³ Ezen ajánlat (dedicatio) tanúsítja magasabb műveltségét és ez iránti érzékét. Ambrus úr utóbb, 1504-ben, már — úgylátszik — magasabb hivatalt viselt, mert az említett nyomtatvány ajánló soraiban nagyságosnak czímeztetik. Részt vett az 1504-iki rákosi országgyűlésen, de szerencsétlenségére, mert midőn Kalondai György és rokona vojkczi Vidffy Miklós tótországi ítélőmesterrel és több társával Budáról Pestre egy csónakban átmenni igyekezett, a csónak felfordult, és a benne ülők a Dunába fulladtak.⁴ Ambrus úr életében 1493-ban valami vérségi érdeklődés alapon Romhányi Györgynek végrendelete iránt II. Ulászló király parancsa mellett a váczy káptalan által vizsgálatot, tanúvallatásokat tétetett.⁵ Gyermeké kettő maradt: Ilona, Leperdy Mihályné és fia Lőrincz és talán még egy leánya: Zsófia.

Lőrincz 1526-ban részt vesz a tokai gyűlésben. 1529-ben tiltakozott Sárkány Jánosnak és Ferencznek Rétság birtokába történt iktatása ellen.⁶ 1549-ben már nem élt. Ennek gyermekei Pál és Erzsébet Orbonás Andrásné, ki Szügyben volt birtokos. Pál Pozsonyban lakott, midőn nagynénjétől Leperdy Mihálynétól származott unokahúga Várdai Ilona mollétejedí Illyés Ferencznek hitestársa 1549-ben I. Ferdinand király parancsára a pozsonyi káptalan által őt, úgymint felsőmohorai Vidffy Pált törvény elé idéztette azon okból, hogy nekie nagyanyja Vidffy Ilona, Leperdy Mihályné után a nógrádmegyei Felső-Mohora, Csesztve, Guta, Szirák, Kövesd,

¹ Pray Dissert: de Prioratu Auranae és Fejér: Genus et Incunab. Joann. de Hunyad. 54.

² Kovachich: Formulae Solennes 240. 1.

³ Horvát István: Tud. Gyűjtemény 1833. évi II. 25—36. Widffy Ambrusnak ezen törvénycikkek kiadását említi már Kovachich Vestigia Comitiorum II. 310. 1.

⁴ Kovachich Vestigia Comitiorum II. 310. Podhraczký József a Tud. Gyűjtemény 1833. VIII. 93. lapján Verancsics krónikája szerint a vízbeulás évét 1514-re akarta igazítani. De forrásával együtt tévedt. Mert ámbár Verancsics Memoriájában (Verancsics A. munkái. Kiadta Szalay László Pest 1857. II. k. 12—13. lapján) az eseményt 1515. évre (tévedésből 1514. helyett) teszi. Még az 1514-re tétel is téves valótlanság, aminek legnagyobb bizonyítéka az, hogy a Widffy Ambrussal együtt a vízbe fullt Kalonday György halála csakugyan 1504-ben történt, azt sírköfelirata a kalondai templomban bizonyítja. L. Mocsáry Antal Nógrádvárm. I. 166.

⁵ Melczer-cs. Itára 127. 1.

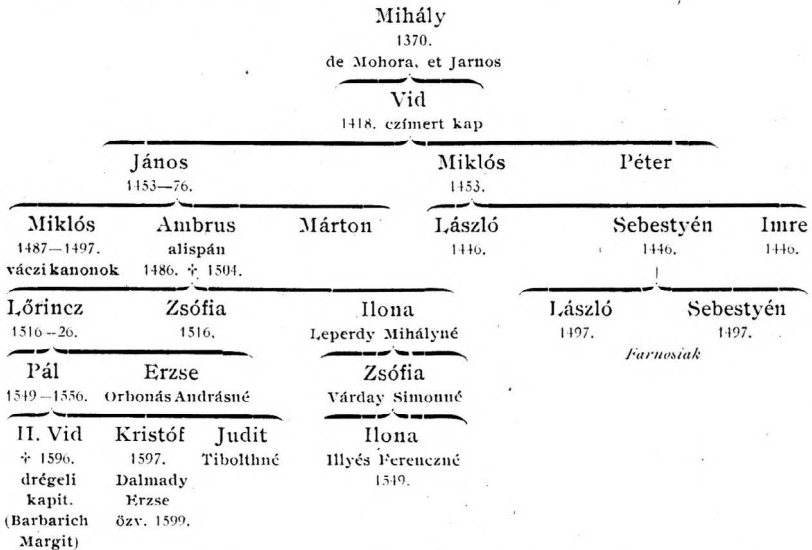
⁶ Eredeti a váczy káptalanban.

Brozok és Riba-pusztá, hontmegyei Csalomja, hevesmegyei Gejő és szabolcsmegyei Deés nevű fi- és női ágat illető birtokokból és pedig a női ágat is illetőkből a kellő osztályrészt, a fi-ágbeliekből pedig a leánynegyedtet kiadja.¹ A per kimeneteléről nincs adatunk.

Pálnak három gyermeke maradt. II. Vid, ki, mint Drégely-vár kapitánya esett el 1596-ban.² Barbarich Margit feleségétől nem maradt utóda.³

A második fiú Kristóf volt, ennek felesége Dalmady Erzsébet 1549-ben már özvegy.

Harmadik gyermeke Pálnak Judith Tibolth nevű nemes emberhez ment férjhez. Ezekben kihalt a mohorai Vidffy-család, melynek családfája ez:

Zágyvafői-család. Zágyva helység a füleki járásban Salgó-Tarján fölött és a Zágyva folyó forrása alatt fekszik. Hajdan Zágyvafőnek is nevezték. Innen eredt a Zágyvafői-család, melyből Zágyvafői Miklós a XIV. század elején élt. Fiai Pető fiával Jánossal és Tamás szintén fiaival 1342-ben Szivina birtokukat elcserélik Szécsényi Tamással ennek bábí és korlátteki birtokáért.⁴

Egy másik Miklósnak fia László 1405-ben alispán Borsodvármegyében, hol birtokos is volt.⁵

¹ Gróf Zichy-cs. zsélyi ltár fasc. XXXI. E. nro 5.

² Istvánffy: Historia 1622-iki kiadás, 702. l.

³ Protocol. C. Neograd anni 1598.

⁴ Anjou K. Okm. IV. 217.

⁵ Gróf Sztáray okl. II. 46.

Zagyvafői Miklós (az előbbi-e? arról nincs adatunk), birt Pöstyénben, de úgylátszik Aranyi István főispán házában élt, mert halála után pöstyényi birtokát nevezett Aranyi István, ki az oklevél szerint Zagyvafői Miklóst haláláig tartotta, 1437. márcz. 24-én Zsigmond királytól adományban kapta.¹

A család egyszer-másszor Zagyvai-nak is iratott.

Zekel de Tarnócz-család. Lehet, hogy nevét mint a székelységből származott kapta és hozta vármegyénkbe. Az bizonyos, hogy már a XIV. században birtokos volt Tarnócz helységben. Az is lehetséges, hogy a Tarnóczy-családba házasodván, miután annak ága kihalt, vette föl a Tarnóczy nevet, mely régebben olykor Tarnolczy-nak is iratott. 1377-ben Tarnóczy Jakabnak fia Márton tiltakozott valamely sérelme miatt.²

Két év múlva már Tarnóczy Gergely (Székelynek is nevezve, dictus Zekel) 1379-ben I. Lajos királyhoz folyamodott, hogy miután egyetlen fia Miklós magnéknél elhalt, leányait: Erzsébetet Libercesi Tompos fiának Jánosnak és Skolasztikát Ságghy János fiának feleségeiket fiúsítsa és engedje atyjoknak tarnóczyi, geregei, keszi, aranyi, forrói, újfalusi, folkustelegi és zaaltelegi birtokaiba beiktatni; ami a Ságghy Convent által teljesített is,³ sőt I. Lajos királynak ezen fiúsítási engedélyét és a beiktatást Mária királyné is 1383. márcz. 27-én megerősítette.⁴

Alig egy század múlva fordul elő Tarnóczy László K.-Keszi-ben, mint ottani és tarnóczyi, geregei, tóricsei és aranyi birtokos, aki ellen egy Tarnóczy Zekel Gergelynek unokája, Tombolth Borbála Monoky Mihályné, úgymint aki T. Zekel Gergelynek Zsófia leányától vezekenyi Tombolth Bálintnéétől született vala, 1499-ben osztályos pert indított.⁵ Vajjon az 1388-ban élt Gergelytől származtatta-e magát ezen Monoky Mihályné, (miután ez esetben állítmánya az I. Lajos király és Mária királyné 1379. és 1388-ki fiúsító oklevelével ellenkeznek és így alorczásság lett volna), vagy más Tarnóczy Zekel Gergelytől származott legyen? igazoló bizonyítékok hiányában eldöntenünk nem lehet.

Még a XVI. század végén 1598-ban élnek Zekel nevű nemes urak Gergely és Gáspár vármegyénkben,⁶ de a Tarnóczyi előnév nélkül, azért vérségi összetartozásukat a tarnóczyi Zekel-családdal nem is vitathatjuk.

¹ Melezer-cs. levéltárából 65. l.

² Fejér, IX. 5., 173.

³ Gróf Károlyi-cs. Oklevéltára I. 367., 369.

⁴ Ugyanott I. 399.

⁵ Orsz. ltár Dl. 20843.

⁶ Nógrádvárm. jkönyv 1598. évi.

Zelei-család. Zellőről, mint birtokáról vette nevét. 1422-ben Zelei János országbírói ítélőmester volt és Gyarmaton lakott.¹ Nagyzellői Pálnak fia Mihályt 1457-ben országbírói parancs alapján iktatta be a váczy káptalan alsó-géczi birtokába.² 1517-ben kis-zellői Imrét birtokháborítás miatt Szénás Imre törvény elé idézteti.³ 1523-ban ugyancsak Szénás Imre kis-zellői Mátyást és Mihályt hasonló hatalmaskodás miatt idéztette.⁴

A család nem szerepelt és a XVII. században már nem is élt.

Zenthei-család. Mai írásmód és kimondás szerint Szenthe, vármegyénkbeli helységről vette nevét és birta már a XIV. században is. Azonban a XV. század végén már Zoby Mihály kezében volt, aki 1498-ban Verbőczy Istvánnak adta.⁵ 1499-ben pedig II. Ulászló király adománylevelében kijelentvén, hogy Szenthe helységet, akár birta azt néhai Zenthei Lászlónak Gergely fiától származott unokája nemes Szenthei Sebestyén, akár birja jelenleg is, azt Verbőczy Istvánnak adományozta, a beiktatást pedig a váczy káptalan teljesítette.⁶

2. *Beszármazott családaink.*

Alaghy-család. (de Bekény). A XVI. században ismert név. Családnevét a pestvármegyei Alagh pusztáról, előnevét pedig talán a borsodvármegyei Bekényről vette. Vármegyénk birtokosai között a XV. század derekán Alaghy Miklóst találjuk, aki 1472. január 6-án a budai káptalan előtt alaghi pusztáját, (kivéven abban néhai Alaghy Menyhértet és Alberty Miklóst illető nyolcz jobbágytelket) és ugyancsak pestmegyei Sikátor, máskép Hartyánban és a nógrádvármegyei Bágyonban fekvő birtokrészeit mikófalvi Bekény Dénesnek a budai hévízi sz.-háromságról címzett prépostság tisztartójának zálogba adja.⁷ De 1493. január 23-án az országbíró előtt Alagi Bekény Dénes és felesége Katalin Alberty Miklóssal és Alaghy Mihályval száz márka birság terhe alatt úgy egyeztek ki, hogy a pestvármegyei Alagon nyolcz jobbágytelket és a pestvármegyei Sikátor és nógrádvármegyei Bágyon helységekbeli részjóságai felét Alberty Miklósnak és Alaghy Mihálynak visszabocsátották, ezek viszont a nógrádvármegyei Heréden fekvő részjóságuk felét átengedték azon feltétellel, hogy az akkor idegen kezekben lévő herédi részbirtokot

¹ Fejér, X. 6., 507.

² Orsz. ltár Dl. 15177.

³ Ugyanott Dl. 22923.

⁴ Ugyanott Dl. 23813.

⁵ Horvát István: Verbőczy István Emlékezete II. 124.

⁶ Ugyanott II. 128.

⁷ Orsz. ltár Dl. 17278.

közös költségen visszaszerezzék és halálok esetére kölcsönösen örökösödjenek.¹ Ezen szerződés alapján Alberty Miklós (Bálintnak fia) és Alaghy Miklós (Menyhértnek fia) nádori parancs mellett Bekény Dénessel, kinek időközben felesége meghalt, Heréden fekvő jószágukat a váci káptalan előtt megosztani kérték.²

Alaghy András és Benedek is birtak Nógrád vármegyében Kürtön, Bágyonban és Mikófalván, mely birtokait a szelestyeni részszel együtt 1516-ban szűgyi Orbonás Andrással cserélték meg ennek abaujvármegyei birtokaiért.³

Ezen Alaghy Benedek, mint a Bekény-családnál látni fogjuk, másutt és többször Bekénynek írja magát. Általában az eddig ismert okleveles adatok alapján, meg nem határozható az, hogy az alagi Alaghy és alagi Bekény-család, mely utóbbi olykor Mikófalváról írta előnevét, mily rokonságban állott egymáshoz és nem-e egy törzsnek származéka. Csak az bizonyos, hogy a XVI. században az Alaghy-család megszűnt vármegyénk nemesei között szerepelni.

Almágyi-család. A gömörvármegyei Almágyról vette nevét és valószínűen gömörvármegyei származás is. Vérséges viszonyban állott a család a Rimai-akkal, ami onnan is kitetszik, hogy 1331-ben az egri káptalan előtt Almágyi Simonnak fiai Barnabás és Mihály Rimai Miklóssal együtt egyrésről a Némethy vagy Nempty Balázs fiaival Mihálylyal és Baloggal a Németi és Kalapáth birtok iránt folyt perben az egri káptalan előtt megegyeztek.⁴ De rokonságban álltak a Hartyáni-akkal is, kik 1343-ban Almágyi birtokrészükön osztóztak.⁵

1381-ben Almágyi Mihály fia Péter és anyúl testvére Mátyás és apúl testvére Mihály megerősítik azon szerződést, mely szerint anyjok a nógrád vármegyei Megyer helységben bizonyos részt kazai Kakas János fiának Lászlónak átengedett.⁶

Az Almágyiak birtokosok voltak tehát vármegyénkben, de ennek közéletében nem szerepeltek.

Apczy-család. Apcz helység ez időközben a mohácsi vészig vármegyénkhez tartozott. Birtokosai közül ismeretes Apczy Mátyás, ki 1463-ban mint tanú vett részt kusalyi Jaks András özvegyének jobbágyi helységbeli birtokába történt beiktatásánál.⁷

¹ Eredetije az erdélyi Múzeumban.

² Orsz. ltár Dl. 20464.

³ Eredeti oklevél után.

⁴ Fejér, VIII. 7., 229. v. ö. VIII. 6., 121.

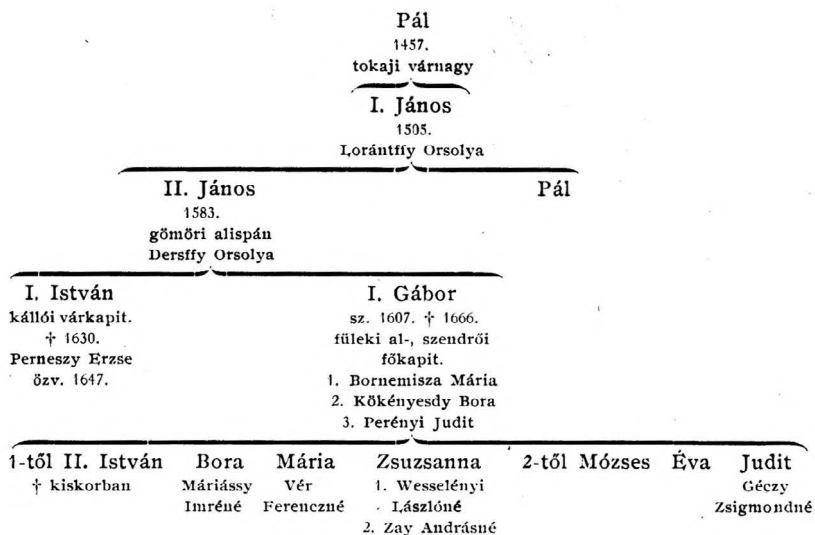
⁵ Anjou k. Okm. IV. 340.

⁶ Fejér, IX. 6., 270.

⁷ Orsz. ltár Dl. 15885.

Bakos-család. (Osgyáni). A Hunt-Pázmán nemzetség ivadéka. Gömörvármegyében emelkedett fel. Már a XIV. században birtokos lón vármegyénkben, 1383-ban Litke, Törincs és több helységben kapott részt adományban.¹ 1482-ben osgyáni Bakos István és Lajos birtokiktatási tanúk.² 1500. táján élnek a családból Osvát, Lajos és János.

Minthogy a család tagjai utóbb is bejátszta vármegyénknek viszonyaiba és a család kihalt, okszerű, hogy a XV. századtól kezdve itt álljon kalauzúl a leszármazás kimutatása:

Az egész család fi-ágon kihalt. Gáborban 1666. június 5-én és temettetett a csetneki evang. egyházban, hol sírköve látható.

Bánffy-család. (Lindvai). A Buzad-nemzetség származéka, mely Hohold-tól származik. Valósággal — úgylátszik — birtokosok nem voltak vármegyénkben, hanem csak örökség igénylők. Így 1457. július 1-én alsó-lindvai Bánffy Pál neje Stibor Katalin asszony leányai Borbála, Dorottya, Julianna és Margit nevében a váci káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy Szechenyi László a többi közt Nógrádban Szakalt, Ravaszt és Ethest Ország Mihálynak és Losonczy Albertnak szándékozik eladni.³

¹ Orsz. ltár Dl. 7027.

² Gróf Erdődy-cs. galgóczi ltár l. 96. fasc. 3. nro 4.

³ Orsz. ltár Dl. 15111.

Hasonlóképen tiltakozik ugyan ő ugyanazok ellen 1460. ápril 11-én a budai káptalan előtt Rárós, Felfalu és Borosznok helységbeli birtokok eladása ellen.¹

Az örökségelési jog pedig azon alapúlt, hogy a tiltakozó Stibor Katalin Bánffy Pálné unokatestvér volt a jószágelidegenítő Sze-csényi Lászlóval. A származási táblázat azért érdekes, mert beháza-sodásnál fogva egyéb megyei családok összekötését is feltünteti a következő időkből:

lindvai Bánffy István						
III. László		V. István † 1418.			I. Pál 1457—50. 1. Stibor Kata 2. Báthori Margit özv. 1498.	
Bora Széchy Miklósné	Dorottya Rozgonyi Jánosné	Julia	Kata	Erzse Kanisay Györgyné	Kata Báthori Miklósné	IV. János (sisak főpohárnok 1514. 1. Szomszédvári H. Margit 2. Kata
Zsigmond clesik 1526.	Lőrincz	Antal 1527. Dersffy Potentia	I. Ferencz Ráskay Ilona	Dora 1. Tarczay Miklósné 2. Lobóczkiné	Kata Teuffen- bachné	Bora Zay Ferenczné
IV. László főlovász m. † 1583. 1. Keglevich Anna 2. Somy Bora 3. Mindszenti Kata						
Anna Majláth Gáborné		Erzsébet Rátkay Györgyné		II. Pál † 1576.		V. János † 1594. Forgách Miklósné

Az alsó-lindvai Bánffy-ak ez ága hamarább kihalt, mint a másik, mely vármegyénkhez épen semmi viszonyban nem állott.

Báthori-család. (Somlyói és ecsedi). Szintén csak birtokainál fogva foglal helyet vármegyénk nemességének sorában. Mint nagy méltóságokat viselők nem is igen laktak itteni birtokaikban, sőt talán nem is időztek.

Első volt I. András, az ecsedi Báthoriakból, ki vármegyénkben uradalmat szerzett. 1495. május 25-én II. Ulászló királytól a maga és fia György részére a somogy- és szathmárvármegyei számos jószágon felül megszerezvén Buják várát, erre és az ehhez tartozó

¹ Orsz. ltár Dl. 15440.

Bokor, Hényel, Palotás-Hatvan, Csór, Nándor, Hihalom és Bér helységekre, pusztákra adományt kapott.¹

B. András úr, ki különben Szabolcs- és Szathmárvármegye főispánja és koronaőr is volt, 1495. körül elhalván, nővére B. Margit lindvai Bánffy Pál özvegye jegybérét és nászajándékát, valamint a leánynegyedet is követelvén, azt neki testvére György, István és András testvérei nevében is megadta, kielégítvén őt a Bujákvárához tartozó Bér és Pestmegyében Szecső átadásával.²

1499. április 8-án Drágffy Bertalan, kinek anyja Báthori Kata néhai B. Andrásnak nagynénje, vagyis atyjának nővére volt, idézte perbe B. Györgyöt, hogy anyja után a jegybért és leánynegyedet a Báthori-család jószágaiból, ezek közt a bujáki uradalomból is megkapja.³

Alig szabadultak ki B. András fiai a leányági két igényt emelőnek kielégítéséből, már 1518. július 10-én ismét elő állt nővérüknek Orsolyának Perényi Gábornénak leánya Margit, Somi Gáspárné, nagyatyja Báthori András utáni birtokokból nevezetesen a bujáki uradalomból osztályrészt és leánynegyedet követelvén.⁴

Az előbbieknél sokkal előnyösebb szerződésre léptek Báthori II. Andrásnak I. György, III. István és II. András fiai másik sógorukkal Kata nővérük férjével Rozgonyi Istvánnal, kiről úgy látszik nagy valószínűséggel hihették, hogy magnélkül fog meghalni, 1519. november 30-án Budán II. Lajos király előtt testvérül fogadó és valamely fél kihalása esetére kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek.⁵ A Báthori három testvérnek szerződésileg leköött birtokai voltak a következők:

Vár három: Világos Zarándban, Buják Nógrádban és Ecsed Szatmárvármegyében; négy város: (Nyír)-Bátor Szabolcsban, Majtény, (Fejér)-Gyarmat és (Aranyos)-Megyes. Világos várhoz tartozott egy-száztizenöt helység, három pusztta és öt birtokrészt. Bujákhoz tartozott Hényel, Palotás, (Kis)-Hatvan, Hihalom, Bér, Alsó-Bokor, Nándorban részirtok, Nógrádban és Boldogfalva, valamint Szecső Pestvármegyében, tehát nyolcz falu és egy részirtok. Ecsed várához tartozott egy város, tíz falu és még ötvenegy helység.

Másrészről a Rozgonyi István leköött jószágai ezek voltak: Zemplénavármegyében Csicsva és Monyorós vára, Borsodban Cserép vára. Ezekon kívül négy város Rozgon és Jam (?) Abaujban, Varanó Zemplénben és Tura Pestvármegyében. Ez utóbbi városhoz

¹ Orsz. Itár Dl. 20306.

² Ugyanott Dl. 20644.

³ Ugyanott Dl. 20817.

⁴ Ugyanott Dl. 23039.

⁵ Ugyanott Dl. 23286.

tartozott tizenkilencz falu. Csicsva-vár tartozékát tizenkét falu, Monyorós várát tizenkilencz falu, Cserép várát huszonhét falu és két birtokrész képezte. Mindkét részről tehát nagy területű vagyon volt tárgya a szerződésnek, mely szerint megszakadás esetére az életben maradó fél örökli a várakat és jószágokat. Azon esetre pedig, ha Rozgonyi István gyermektelenül felesége előtt halna meg, özvegye Báthori Kata tartásul kapja holtáig Csicsva várát és Varanó mezővárost és ezek tartozékait; ha pedig férjhez menne, azon esetben beleszámítva az özvegyi bért is, kétezer forinttal elégitessék ki. Ezen szerződést a felek II. Lajos király által 1520. december 11-én is megerősítették.¹

Mielőtt ezen kölcsönös örökösödési és testvérül fogadásról (fraternalis adoptio) szóló szerződés újra megerősítettetett volna, közbe jött a már többször említett B. III. Istvánnak házassága. III. István úr, kit lába bénasága miatt «Sánta»-nak is neveztek, Szapolyai Jánosnak egykor gyűlölő ellensége, II. Lajos királynak nagy híve és 1519-től nádora volt. Nagyravágyó ember lévén, e magas méltóságában kívánt házasodni. Nem kisebb mint hercegleányt szemelt ki arájának; állítólag magának a lengyel királynak ajánlatára vetette szemét Konrád mazovi herceg leányára Zsófiára. Mielőtt az eljegyzési szerződést tárgyalnók, felöltik előttünk az imént Rozgonyi Istvánnal kötött szerződés, mely a nászszerződés után teljes egy évnegyeddal később jött létre, amidőn a három Báthori testvér és köztük III. István nádor is többi jószágaik között Buják várát is tartozékaival együtt kölcsönös örökösödés tárgyául lekötötték. Miként történhetett tehát, hogy ez így lekötetett, holott már három hónappal előbb menyasszonyának ugyanezen várat és tartozékait hitbérül és nászajándékul lekötötte. Ezen kérdés megfejtésére adatunk nincs. Tény az, hogy 1520. augusztus 29-én Báthori István nádor arája Mazovi Zsófia hercegleány mint leendő hitestársa részére a meghatalmazottakkal, a menyasszony rokonaival Szaniszló és János mazovi hercegekkel ünnepélyes házassági szerződésre lépett.² Ezen szerződés szerint a menyasszony hozományul ad a leendő férjnek tízezer teljes értékű magyar aranyforintot, B. István a leendő férj pedig arája részére leköti Buják várát és boldogfalvi, vámosgyörki, szecsei, hihalmi, keszei, kereshegyi és labrandi jószágait tartozékaival együtt hitbérül és nászajándékul oly kikötéssel, hogy a menyasszony, majdan feleség férjének halála esetére is, akár marad, akár nem a házasságból örökös, birhassa, mint özvegy egész haláláig, még azon esetben is, ha utólag férjhez menendene, vagy az országon kívül választaná laká-

¹ Orsz. Itár Dl. 23286.

² Ugyanott Dl. 23438.

sát mindaddig, míg vagy hozománya megtérítetik, vagy kellőképen megváltatik. Sőt a netalán özvegygyé leendett herczegasszony mindazon ingóságokat, házi szereket is megtarthassa, amiket férje részére adott, úgy ruha és ékszertárgyait is. Ha pedig az asszony gyermekek hagyása nélkül férje előtt múlték ki a világból: akkor rokonai a hozományt visszakapják. A házasság létre is jött és a szerződést a király is megerősíté 1520-ban.¹

Hogy a sánta Báthori István nádor még testvérei irányában sem követte az egyenességet, annak tanúságát látjuk a következőkben. 1522. szeptember 4-ről Budáról testvéröccsre Báthori András írja testvérbátyjának B. I. Györgynek Somogyvármegye főispánjának és ő kir. fölsége főlovászmesterének:

Nagyságos Uram! mélyen tisztelt testvér! Jelenthetem Nagyságodnak a nádor úrral, mindkettőnk testvérel történt bajomat, de mondhatom nemcsak engem, de még inkább Ngodat is érdekli. Hívott engem Budára az országgyűlésre, de jobban mondva Buják vára tárgyában. Én kész voltam neki minden illő és szabad (vagyis jogos) dologban engedni, de nem fogadta el. Úgy látom nem egyéb a szándéka, minthogy engem és kiseded árváimat igyekszik megkárosítani. Azért e levéllel küldöm Ngodhoz szolgámat Tusics Mátyást, kit kérem az Isten szerelmére és az enyimre és egész családoméra, hallgasson ki szívesen és küldjön vissza jó utasítással. Mert ha eddig talán nem szolgálhattam is Ngodnak, ezentúl azon leszek, hogy apró gyermekeimmel együtt szolgálhassak Ngodnak, magam is árva (*értsük, hogy özvegy*) és testvéred (*így*) vagyok. Mert ha velem így bánik a nádor úr, jövőre Ngodat is megkísérli. Isten éltesse Nagyságodat velem együtt, szolgálatomat ajánlván fiaimmal András-Bonaventurával és Györggyel és Klára leánnyommal, kik úgy a tied mint az enyimek. Budán házamban sept. 4-én 1522. Báthori András ifjabb testvér.²

Hanem, amint a következőkből látszik, István nádor házassági szerződésében is történt utólag változás, Mazovi Zsófia herczegleány nem tízezer, de húszezer forint hozományra kötelezte magát. Épen ez a körülmény bántotta a nádor öccsét B. András urat Szathmár- és Szabolcsvármegye főispánját, ki mielőtt fennebbi panaszlevelét megírta bátyjának Györgynek, három nappal előbb (1522. szept. 1-én) a budai káptalan előtt megjelenvén, eléadta, hogy őt részint hízélgéssel, részint fenyegetéssel vette reá bátyja István

¹ Orsz. ltár Dl. 24656.

² Ugyanott Dl. 23679. Az eredeti levél latin; külczíme ez: «Magnifico domino Georgio de Bátor, Comiti Simigiensi et Magistro Agazonum Regie Majestatis domino meo honorando detur.» — A levélben az öccs megnagyságolja bátyját azon kor erkölcsé szerint, két helyen azonban tegezi is.

nádor arra, hogy annak házassági szerződését aláírja, amely szerint a hercegleány húszezer forintnyi hozománya ellenében, ha bátyja magtalanul halna meg, miután ennek biztosítékául az őket három testvért egyenlően illető Buják vára és tartozékai köttettek le, az özvegyül maradandó Mazovi Zsófiának ők tartozzanak a húszezer forint hozományt visszafizetni. Miután tehát ő ezt igazságtalannak és jogtalanak tartja, tiltakozik az ellen, és azon szerződéshez hozzájárulását visszavonja és azt érvénytelennek és semmisnek nyilatkoztatja. Ugyancsak az napon azon káptalan előtt gyermekei nevében is tiltakozólag előadja, hogy ámbár ő megnevezett István nádor és György főlovászmesterrel somogyvármegyei Bolhó nevű helységet, illetve valamely bevallást (egyezményt) tett, mindazáltal a két bátyja az ő tudta nélkül nevezett Bolhó birtokot osztópáni Perneszy Imrénének és fiainak elakarja adni, miért is úgy a vevő, valamint a király által adandó adományozás ellen tiltakozik. Végre még ugyanaz napon és helyen úgy a maga és gyermekei, valamint felesége Rozgonyi Kata idősb Rozgonyi István leánya nevében is tiltakozik sógorának Rozgonyi Istvánnak az ő bátyjával kötött örökösödési szerződése ellen, mely szerint sógorának halála után annak várai és javai az ő bátyjára István nádorra szálljanak, holott azok Rozgonyi István sógorának halálával az ő feleségére Rozgonyi Katára kell, hogy háromoljanak.¹

Hogy Báthori II. Andrásnak az ősi birtokok megtartására célzó törekvései kedvező eredményt szültek, abból következtethetjük, hogy a nógrádvármegyei birtokok: Buják vára és tartozékai az ő kezébe jutottak. 1527. május 12-én a leleszi Convent előtt megjelenén, mint betegségetől megtört és így a gazdálkodásra alkalmatlan ember javait, nevezetesen Báthor mezővárost kuriájával és négy helységgel, Ecsed várát szatmármegyei negyvennégy, biharmegyei négy, szabolcsmegyei tizenkétféle és Buják várát hét faluval együtt András, Bonaventura, György és János és még netalán leendő fiainak átadta és kezébe bocsátotta.²

Mi történt utóbb, már a mohácsi vész után, a Báthoriak Nógrádvármegyei birtokaival, azt a később következőkből fogjuk megtudni.

Mint hogy azonban a család ezen minket érdeklő ága a XVII. században kihalt, családfáját itt adjuk:

¹ Orsz. Itár Dl. 23673.

² Ugyanott Dl. 24555.

Báthori Lőkös
1354. kir. főasztalnok

I. János 1377. szántói Pethő Kata		Berecz 1326. †					
Bertalan †	I. István országbíró elesett 1444. 1. kistapolcsányi Orsolya 2. Borbála	II. Benedek	I. Mihály Kata	II. János	I. Tamás Krisztina özv. 1446.	Orsolya Gyulaffy Istvánné	Kata Drágffy Miklósné
		Potentia Szokolyné	Verona Dobó Domokosné	Margit Kállai Jánosné 1462.			Drágffy Bertalan 1499.
I. László Berzevicy Erzsébet †	I. András koronaőr főispán † 1495. előtt	II. István erdélyi vajda országbíró † 1496.	II. Péter Tamás	I. Pál néma	I. Miklós váczi püsp. † 1506.	Margit 1. Szilágyi Mih. 2. I. Bánffy Pálné	Drágffy János † 1526. Drugeth Kata
		Drágffy Julia					
I. György 1491—1531. főlovász m. Buzlay Kata	III. István 1519—1435. nádor mazovi Zsófia hercz.	II. András belgrádi bán főtárnok m. 1491—1527. Kata	Orsolya Perényi Gáborné	Kata Rozgonyi Istvánné	Zsófia Perényi Jánosné	Gáspár 1545. Báthori Anna	
		Klára a münsterberg hczg. jegyese	Perényi Margit Somy Gáspárné 1518.		János †	György † 1556.	
III. András	Bonaventura főtárnok m. † 1566. 1. Thurzó Anna 2. Mindszenti Kata	II. György János kir. híve † 1346. somlyói Báthori Anna előbb Drágffy Gáspárné	III János	II. Miklós † 1585. Losonczy Anna	Klára 1. Drugeth Jánosné 2. Losonczy Antalné 3. Betkó Jánosné 4. Benkó Bálintné		
V. István országbíró † 1605.	Erzsébet a csejtei bünös Nádasy Ferenczné	Zsófia Figedy Andrásné	Klára Várday Mihályné				

Bekény-család. Nem ismerjük törzsi származását. Előnevét Mikófalváról írta 1472-ben és a mi időkben is. Mikófalva nevű helység van Hevesvármegyében, de van ily nevű pusztá vármegyénkben Lapujtó helység tőszomszédságában is. A két hely közül melyikről írta a Bekény-család nevét: arról adataink nincsenek. Az Alaghy-családdal bizonyos vérrokonságban állott, mint az az Alaghy-család ismertetésénél észrevehető. Az Alaghy-ak Bekénytől irták előnevüket sőt bizonyos, mint látni fogjuk, hogy Alaghoz osztályos atyafiak voltak. Mikófalvi Bekény Dénes mester a budahévi sz. háromságról címezett prépostság tisztartója 1472-ben Alaghy Menyhérttől és Alberty Miklóstól Nógrádban Bágyonban egy birtokrészt vesz zálogba.¹

¹ Orsz. Itár Dl. 17278.

Ügylátszik, a Bágyoni-családdal is vérségben állott, sőt talán Bágyoni Zsigmond fiának Pálnak gyámja volt, mert 1477-ben az Alaghy Pető Tamás özvegye ellen folyt perbeli birságokat is ő szedte fel¹ 1488. július 2-án (amidőn nem «de Mikófalva», hanem «de Alagh» előnévvel fordul elő) megszerezte a berki Csethő Tamás leánya után a daróczi és bágyoni birtokból leánynegyed, jegybér és nászajándék címen kiadott részeket² és azokba feleségével Katalinnal együtt beiktattatván, az ellentmondókat perrel meg is nyerte.³ 1496. aug. 20-án Alberty Miklóssal, Alaghy Menyhért fiával Mihálylyal pest-megyei Alagh és Sikátor vagyis (Vác-) Hartyán és nógrádmegyei Bágyonban megosztozik.⁴ 1516-ban azonban, midőn már a kir. kisebb kanczellária jegyzője volt, Alaghy Andrással együtt a nógrádmegyei szelestyéni, kürti, bágyoni és mikófalvi birtokot cserébe adja szűgyi Orbonás Andrásnak, annak abaujmegeyi birtokaiért és e ténynyel befejezte nógrádvármegyei birtokos voltát.

Béri-család. A Buják és Szirákkal határos Bér helységet birta 1373-ban Béry Mihály, aki máskép Cántornak is neveztetett, amidőn a Fogacsi-családnak volt ellene pere. Eszerint Béri-t az előbbi lajstromba sorozhattuk volna. Egyébiránt rajta kívül több Béri-t nem ismernek emlékeink és így családjáról sem mondhatunk többet.

Berzeviczy-család. Ezen szepesvármegyei ősrégi nemes család csak annyiban érdekl. vármegyénket, amennyiben néhány tagja birtokos volt vármegyénkben. Így Berzeviczy Henriknek Derencsenyi Ilonától származott Péter fiától unokája Berzeviczy János, akit népileg Schwarcznak neveztek, 1454-ben, midőn Agárd helységbe a Thárnok testvéreket V. László király adománya alapján a vácsi káptalan beiktatta, ezen János ellent mondott.⁵ Utóbb is volt még a Berzeviczyekből vármegyénkben birtokos, amint annak helyén említve lesz.

Bessenyei-család. Bessenyő (Bissenus) tehát nyelvünkön Bessenyei volt azon Pál, ki előnevét Ezdegheről irta és kinek fia Miklós egykor Tótország (Slavonia) bánja volt, aki utóbb 1435-ben több gömör-, hont-, heves- és borsodmegyei birtokain kívül Nógrádvármegyében Zagyvafőt, Inaszót, Szenth-Erzsébet birta és ezeket elzálogítván, a zálogösszeget hatezeröttszáz forintot Zsigmond királynak adta.⁶ Ezzel a ténynyel vármegyénknek az ezdeghei Bessenyeikkel minden viszonya megszűnt.

¹ Orsz. ltár Dl. 17997.

² Ugyanott Dl. 19407.

³ Ugyanott Dl. 19584. és 20311.

⁴ Ugyanott Dl. 20474.

⁵ Ugyanott Dl. 14783.

⁶ Fejér, X. 7., 653.

Ettől különböző más Bessenyei-család volt az, melylyel vármegyénkben később a XVII. században találkozunk.

Bethlen-család. A XV. század végén csakis egyszer fordul elő vármegyénk történetében Bethlen Márk, amennyiben felesége Bánffy Györgynek a leánya Anna volt, akitől született fia Bethlen Miklós. Ez az anyja után leánynegyedet követelt Losonczy Mihály fiaitól, Losonczy Jánostól és Inrétől. Ezek azonban azt tartották érdekükben leghasznosabbnak, ha a leánynegyedet oly zálogbirtokból adják ki, ami valósággal kezüknél nincs, tehát úgy egyeztek meg Bethlen Miklóssal, hogy váltsa ki az őket ősatyjok és bátyjok után illető belső-szolnokvármegyei Csicsó várát és Szent-Margitot és Nógrád-vármegyében Divény (az oklevélben Gyewen) várát és tartozékait, hogy azokból költségeit leszámítván, anyja után a leánynegyedet természetben megtarthassa.¹

Ennyiből állott a Bethlen-család viszonya vármegyénkhez.

Bodó-család. «Györgyi»-ről irta nevét.² Már a XV. század első felében az ismertebb családok sorában állott. Bodó Gergely előbb 1446-ban erdélyi alvajda, majd 1452-ben budai várnagy, 1458-ban kinevezett tárnok-mester. Testvére Miklós bácsi prépost és a veszprémi püspök segéde, 1453-ban erdélyi püspök, majd fehérvári prépost és Mátyás király titkos kanczellárja. Gergelynek fia Gáspár volt, aki 1464-ben pert indított lévai Cheh Péter erdélyi vajdának fia László ellen azért, mert ettől Bodó Gergely még 1443-ban megvette az akkor Nógrád-vármegyéhez tartozott Szokolya falut ezerkétszáz forintért; azonban a pénz felvétele után sem adta át a helységet, a per következtében tehát a budai káptalan Cheh Lászlót a törvény elé idézte. A lévai Chehek azonban hatalmas urak és ami azzal járt, hatalmaskodók is voltak, a per tehát sokáig folyt. Már Bodó Gáspár is meghalt, a per még folyt az unokák között egyrésztől Gáspárnak fia Ferencz fölperes, másrésztől néhai Cheh Péternek fiától Lászlótól származott néhai fia János utóda, Cheh Zsigmond között.³

Említett Gáspár a Hunyadiház híve, már a zászlós urak közé emelkedett, 1486-ban a királyné főajtónálló mestere és Tolnavármegye főispánja volt. Fia I. Ferencz pedig 1518-ban II. Lajos király tanácsosa, ennek elveszte után Szapolyay János király híve és hadvezére, aki azonban Tokajnál csatát vesztvén és elfogatván, Bécsbe vitetett és ott halt meg János királyhoz tántoríthatlan hűségében 1528-ban.⁴

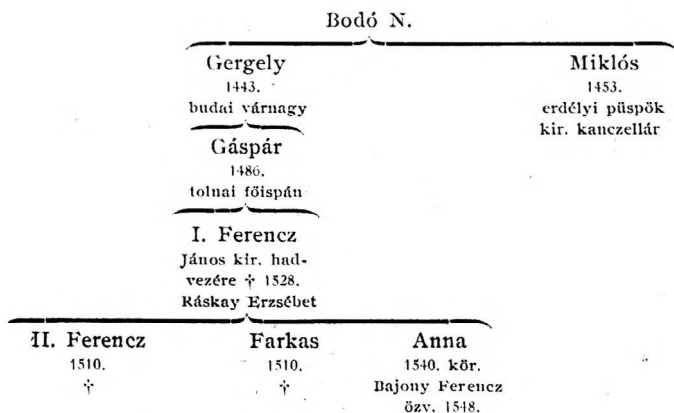
¹ Orsz. Itár Dl. 30306.

² Ugyanott Dl. 15960.

³ Ugyanott Dl. 23114.

⁴ Zermegh Schwandtnernál Scriptores II. 388389.

A rövid családja mutatja a hamar kihalt családot.

I. Ferencznek felesége Ráskay Erzsébet Ráskay Balás főispánunknak leánya még atyja után birtokos volt Nógrádban, de fiaiban II. Ferenczben és Farkasban már kihalt a györgyi Bodó-család.

Bornemisza-család. (Kartali). Kartali Bornemisza György Salgói várnagy Sági Lászlótól megakarta venni Ság, Éthes és Ujfalusi birtokrészeit, ami ellen az eladónak testvére János a sághi Convent előtt tiltakozott.¹ Mi lett a tiltakozás eredménye? és megtörtént-e a vétel, arról adataink nincsenek.

Bornemissza-család. (Tolnai) János, aki Dóczy Orbán győri püspöknek és kincstárnoknak titkára volt, 1485. június 28-án a budai káptalan előtt kétezer tiszta arany magyarforintért zálogba vette Berky Lászlótól annak nógrádvármegyei rétsági birtokát, a pestmegyei Érd és hontvármegyei kőkeszi, kis-keszi, varbóki és alsó-zemberi birtokaival úgy, hogy azokat a sághi Conventtől, kinek néhai bátyja Berky Miklós halála emlékének egyházilag megörökösítésére adta, váltsa ki.² Azonban ebből a szerződésből gyűlöletes per támadt, mely a nádori törvényszéken tárgyalatott, a tárgyalás után 1493. febr. 8-án Berky László felesége nevében is azzal vádolta be a király előtt Bornemissza Jánost, hogy ez házára tört, ajtaját összevágatta és javait elfoglalta, jobbágyait kiostromolta és elzáratta. A király az ügyet bíróság elé utasította, ahol mind a két fél megjelenvén a panasz felolvastatott. Bornemissza János tagadta a neki tulajdonított tényeket és előadta, hogy igenis ő régebben Berky Lászlótól annak testvére Imre beleegyezésével zálogjogon a birto-

¹ Gróf Teleki, Hunyadiak kora XII. 195.

² Orsz. ltár Dl. 19052.

kukba jutott és van mostan is, hanem Berkiben¹ a felperes László atyai házánál kő és más épületeket emeltetett és ott egyéb hasznos gazdasági szerezket, halastavat, Érden szőlőt és a Dunán malmot építtetett, Berky Lászlót pedig atyai házában nem háborgatta. Sőt inkább látva szegénységét és testi erőtlenségét, nehogy háladatlanak látszassék, még jövedelmeiben is részesíté, sőt még összes javait is, a melyeket ő kiváltott, kivévén Budán kőházukat, melyet szintén idegenektől váltott meg, Berky Lászlónak és Imrének visszabocsátotta. És most mégis ennyi jótett helyébe, nem tudni mi okból őt akarják javaiból kizárni. És védelmére előmutatta a budai káptalan előtt kötött két szerződést is.² A felperes fél felmutatta Báthori István országbíró előtt 1493. május 3-án kötött szerződést, amely szerint a Bornemissza által kiváltott birtokok fele része nekik volt osztandó. A törvényszék mérlegelvén az okmányokat, úgy a fölprester, mint az alperescket helyes ítélettel kielégítette, megkapván mind a két fél a magáét.³ Bornemissza Jánost pedig 1394. márczius 25-én a budai káptalan a pestmegyei Berki, nógrádvármegyei Rétság és a hontmegyei jelzett birtokokba beiktatta.⁴ Ennyiből áll a tolnai Bornemissza-család viszonya vármegyénkhez.

Byzó-család. A kőkei (az oklevélben kewkei) nemzetségből származott épen úgy, mint a szentiváni Kothon és a Csontfalvi-család (melyről már a 79. lapon volt említés). Birtokos volt mind a három család nemcsak Nógrádban Szent-Ivánban, Csontfalván és Kutassón, hanem Gömörvármegyében Sebden helységben (melynek nevét ma sem a Névtárban sem a térképen nem találjuk.) 1471-ben azután úgy osztoztak meg, hogy a Kothon és Csontfalvi-család minden jogukat és birtokrészüket odaadták a Byzó-családnak, nevezetesen néhai Byzó Tamás fiának Miklósnak és fiainak Bálintnak és Mátyásnak, továbbá néhai Péter fiának Gergelynek, Gellért fiának Péternek és ennek fiának Simonnak, továbbá néhai György fiainak Lászlónak és Antalnak, nevezett György testvérének Lőrincznek és néhai János fiainak Tamásnak, Györgynek és Jánosnak. Ezen szerződés alapján a Byzó-család megszűnt Nógrádvármegye birtokosai közé tartozni.⁵

Csábi-család. Csáb, hontvármegyei falu, amelyről a család nevét vette. Nógrádban Csábi Tamás 1425-ben és Csábi (= Chabi) György 1431-ben alispánok voltak.⁶

¹ Ez a Berki Pestmegyében volt, ma azonban ily helynevet nem azon megyében találunk.

² Az egyiket fennebb érintettük.

³ Orsz. Itár Dl. 19053.

⁴ Ugyanott Dl. 20166.

⁵ Eredeti Nagy Iván Itárában.

⁶ Bej M: Notitia Nova Hung. IV. 45.

Cseh-család. (Lévai). Régi család, melynek őse a XII-ik század végén élő Rugás (az oklevélben Rugacs) volt. Ennek Egyed fiától lett Bede hrussói várnagy 1302—1343-ban élt és Vörösnek (rufus) is nevezetett, nevét még «de Ság» írta, sőt a bars megyei «Saró»-ról is nevezetett, mert ott is birt. Fia sárói I. László kapta Lévát és azután ez lett a család előneve. Ennek fiáról I. Péter-ről, ki már erdélyi vajdaságra emelkedett, már az utódok egyszer s másszor Vajdaffy-aknak, majd pedig végleg Cselh-eknek nevezettek.

Ezen említett Péter már vármegyénk birtokosai közé lépett. Birtoka Szokolya volt. Fia II. László barsi főispán, innen intézhette a közel Verőczenél azon fosztogatást, mely szerint Rozgonyi György országbírónak csallóközi jobbágyait a nagy-hatvani vásárról hazafelé mentőkben Verőcze városa mellett az országúton a Dunapartján fegyveres embereivel megtámadtatta, tőlük kétszáz ökröt, hat lovat és egyéb marhákat és barmot, ruhákat és egyéb javaikat, fegyvereiket több mint kétszáz aranyforint értékben elszedetett, sőt még magokat a panaszos cselédjeit és jobbágyait is elhajtatta, vasra verette és letartóztatta. A panaszos országbíró 1444. október 26-án emelt vádat lévai Cselh László ellen a király előtt, aki Nógrádvármegyét bízta meg annak megvizsgálásával. A vármegye kiküldte egyik szolgabíráját Herencsényi Bálintot a vizsgálatra, aki a panasz valóságáról megtette jelentését.¹ Mi lett később az eredmény, arról emlékeink hallgatnak.

De — úgylátszik — nemcsak Szokolyát (ami akkor vármegyénkhez tartozott) de Salgó várát is, vagy legalább az ehhez tartozó javak egy részét bírta a lévai Cseh-család. Mert 1456-ban I. Péternek özvegye (Trentul) Katalinnak éppen a Salgó várához tartozó birtokok ügyében a budai káptalan és szegszárdi Convent előtti egyezkedés határnapját halasztották el a Bácsi káptalan 1456. január 2-iki bizonyítványa szerint.² Még ugyanezen évben I. László nagy szerzeményt tett. Ugyanis Ujlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán megvette a Cseh huszita vezértől Akszamith-tól az általok vármegyénkben épített Jenő erődítményt Szokolya részeivel és több hontvármegyei helységgel együtt kétezer aranyforintért, amely birtokokat azután 1456. május 28-án lévai Cselh I. László ugyan olyan összegért Ujlaky Miklóstól a maga részére megszerzett.³ 1470-ben azonban I. László már nem élt, fia II. János pedig miután ekkor már első neje meghalt volt, másodsor akaráván házasodni, eljegyezte Ország Mihály leányát Magdolnát. Minthogy azonban még atyja néhai II.

¹ Orsz. Itár Dl. 13812.

² Ugyanott Dl. 15018.

³ Ugyanott Dl. 15075.

László zágorhídi Thárnok Jánosnak Szokolyát és Jenőt elzalogítá és emiatt hosszas perbe keveredett és a pert elvesztvén, nagyon terhelőleg elmarasztaltatott: leendő ipja Országh Mihály nádor úgy segített a dolgon, hogy Thárnok Jánossal veje részéről kiegyezett és hogy Thárnoknak száz aranyforintot fog fizetni.¹ Úgy látszik, a száz forint nem volt meg és Jenő és Szokolya a Tarchai² család kezébe jutott, akitől azután 1474. január 9-én Országh Mihály és veje lévai Cseh János lefizetvén a száz forintot, a nevezett két birtokot kezükbe kapták.³ Valósággal azonban a váltási összeg nem is száz, hanem ezernégyszáz aranyforintból állott, ami Országh Mihály tárczájából került ki. Mert 1502-ben Cseh Jánosnak fia Zsigmond fizette vissza Országh Mihály fiainak Zsigmondnak és II. Mihálynak és néhai testvérök özvegyének Maróthy Magdolnának és gyermekeinek azon ezernégyszáz aranyforintot, melyet Jenő és Szokolya kiváltására Országh Mihály egykori nádor kiadott, amint ezt lévai Cseh Zsigmond a sághi Convent előtt elismerte és nyugtázta.⁴

Erkölcseire nézve azonban Cseh Zsigmond sem ütött el atyjától. Daczára, hogy Barsvármegye főispánja volt, szintén gyakorolta az erőszakos hatalmaskodást. Tudni való, hogy Cseh Jánosnak harmadik felesége Paksi Anna, utóbb Haraszthy Ferencz bán felesége, ennek a Haraszthy Ferencznek leánya Haraszthy Kata pedig Cseh Zsigmondnak felesége volt. Haraszthy Ferencz első neje halála után 1521-ben feleségül vette Batthyányi Zsófiát, de hamar is özvegyen hagyta. Az özvegy férje után a Léva várához tartozott összes jószágok, valamint az összes hont-, bodrog-, tolnavármegyei és a Nógrádban fekvő Jenő és Szokolyán fekvő birtokoknak fele részében birtokostárs lőn azon bevallás alapján, melyet Lévai Cseh Zsigmond néhai Haraszthy Ferenczcel kötött; ennek ellenére Haraszthy Ferencz kimúltával annak özvegyét Batthyányi Zsófiát Cseh Zsigmond igyekezett javaiból kifosztani, ugyanis Léva várában az úgynevezett tárnoki épületben, hol Haraszthy Ferencz halála történt, özvegyének arany, ezüst, selyem szereit, drága kövekkel ékített fejékszereit, lánczait, gyűrűit és minden házi bútorait és egyéb evőeszközeit, tál, tányér, kanál, kés, villa és más eszközökből, és aranyból vert lemezekből álló kincseit és készpénzét egészen 12 ezer forint értékben a várba behordatta és az özvegytől elzárva, elfoglalva őrzötte és bitorolta. Batthyány Zsófiának özvegy Haraszthy Ferenczének panaszára II. Lajos király 1522. május 12-én kelt parancsával a budai

¹ Orsz. Itár Dl. 17026.

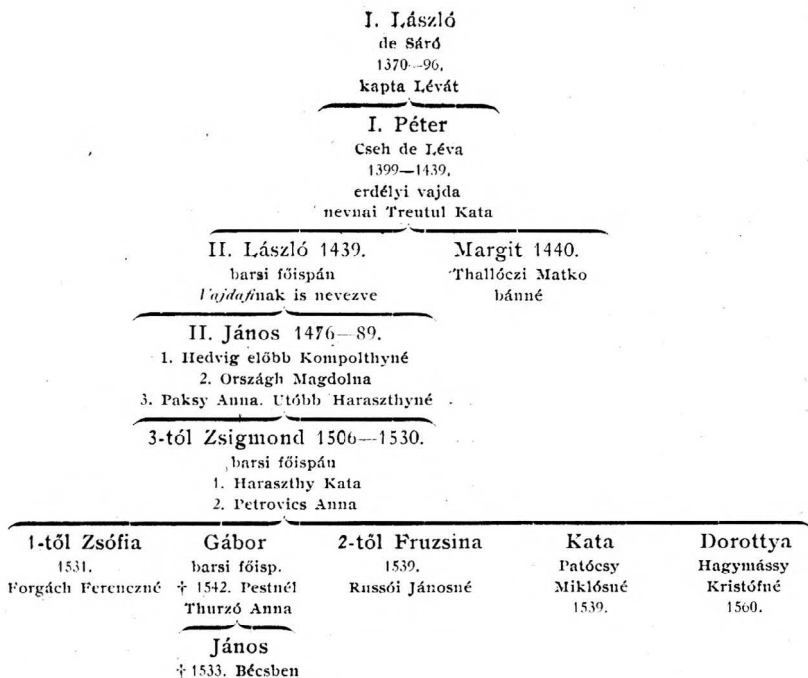
² Ugyanott Dl. 17529., ha csak az oklevél másolatában nem olvasási hiba a Tarchai név Thárnok helyett.

³ Orsz. Itár Dl. 17529.

⁴ Ugyanott Dl. 21127.

káptalant az ügy megvizsgálására és Cseh Zsigmondnak törvény elé idéztetésére utasította,¹ amit a nevezett káptalan teljesített is.

Cseh Zsigmond Nógrádmegyében még birtokos volt. De sem ő, sem a még tőle származott két nemzedék már nálunk nem szerepelt; és mivel családja 1533-ban Gáborban már kihalt, mégis egykori birtokos voltuk miatt I. Lászlótól kezdve adjuk családfáját egészen:

Csehy-család. Hontvármegyében Nénye mellett van felső- és alsó-csehi pusztá, melyről a család nevét vette. — Vármegyénkben 1482-ben mint birtokos fordul elő Csehy Lénárd.²

Csengerházi-család. A Csengerházi pusztá Verebély szomszéd-ságában fekszik. Ezt birta a hasonnevű család 1463-ban.³

-Csery-család. Hontvármegyei Cseri helység ősi birtokosa volt. De a XV. században vármegyénkben is birtokos Csery Mihály 1469-ben.⁴ Antal, aki 1489—1502. Hontvármegyének, de 1502-ben

¹ Orsz. Itár Dl. 23633.

² Ugyanott Dl. 18600.

³ Ugyanott Dl. 15885.

⁴ Ugyanott Dl. 16805.

Nógrádvármegyének is¹ alispánja volt, birt Dolyánban. Ennek fia Zsigmond 1507. augusztus 7-én dolyáni birtokában Csery András, Mihály és János által elkövetett hatalmaskodása miatt nevezett atyafiait országbírói parancs alapján a Sági Convent által törvény elé idézteti.²

Czakó-család. Hontvármegyei család, mint Leszenyéről vett előneve mutatja: leszenyei Czakó Pál 1443-ban I. Ulászló királytól Riba helységet, mely az oklevél szerint felé részben Hont- és fele részben Nógrádvármegyében feküdt, kapta adományban.³

Czudar-család lásd Zudar.

Deméndy-család. Olaszországból szakadt hazánkba János, aki Hontvármegyében Deménd falut kapván, arról vette nevét. Ennek unokája I. Péter, kinek fia László váradi püspök és I. Lajos királynak udvari orvosa volt, aki Benedek, Lőrincz testvéreivel és már meghalt testvérenek Miklósnak gyermekeivel Barsmegyében Ujfalut kapta. De birtak már Nógrádban is Halászi, Ludány és Galábocson. Sőt nevezett László birt Pöstényben is, de ottani birtokát elzalogította 1418-ban a Vendégly-családnak.⁴ Említett Benedek hontvármegyei teszéri birtokáról «Theszéry» nevet vett fel, erről azután ágazata Theszéry-nek neveztetett. Testvére Lőrincz megmaradt Deméndy-nek. Még csak annyit kell megemlítenünk, hogy Benedek fia II. László mint királyi ember szerepelt Országh Mihálynak 1469. február 25-én Divény várához tartozó birtokok beiktatásánál.⁵

Derencsényi-család. A nevet adó ősbirtok Derencsény Gömörvármegyében fekszik a Balogi völgyben Gesztes alatt. Eredetét a Balog nemzetségből vette.

Ivánkának fiai Miklós és Domokos 1297-ben kapták Derencsény és Osztrán puszták felét. Nevezett Miklósnek fia László, aki a 112. lapon álló családfán is látható, lett a Derencsényiek törzsatyja. Fia Péter vagyis «Pethő de Derencsény» alvajda volt, tőle kihalásig a család nemzedékrendje, amennyire okleveleik terjednek, következőleg jött le:

¹ Orsz. Itár Dl. 19698.

² Ugyanott Dl. 21737.

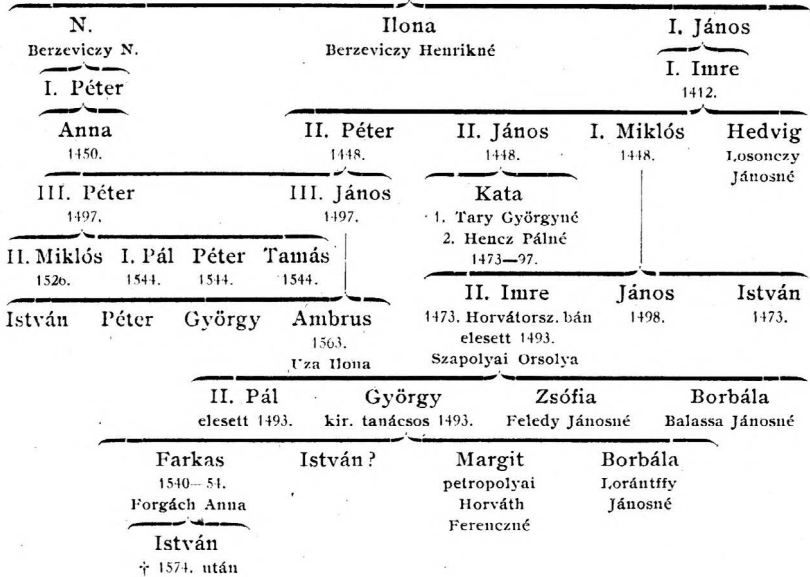
³ Eredetije a Nemz. Muzeumban.

⁴ Eredetije az esztergomi káptalan Itárában.

⁵ Orsz. Itár. Dl. 16805. Itt az is megemlíthető, hogy ezen kihalt Deméndi Theszéry-családból származók részéről a múlt század első negyedében egy zálogos per indítatott meg. A szörnyeteg per napjainkban 1880. után ért véget és az abban felmutatott leszármazási táblákon való és valótlán összekötöttetek útján Magyarország fele részének családjai mint igénylők szerepeltek.

Pető de Derencsény

1290. alvajda

A XV. század elején I. Imre már tekintélyes férfiú volt és a főrangúak közé tartozott, mint ilyen irta alá azon békeszerződést, melyet Zsigmond király Ulászló lengyel királyljal 1412-ben kötött.¹ 1413-ban Zsigmond királytól új adomány czímen atyafiaival kapta Nógrádban Vámos-Kalapáth, másik Kalapáth, Kozárvölgy, Kőkényes, Egyházás és Vámos-Terenye, Németi, Ujlak és Mártonföldre birtokokat.²

1450-ben Derencsényi Pető leányának Ilonának Berzeviczy Henrik fiától Pétertől származott Berzeviczy Anna keresi I. Imre fiaim a leány-ági jogot a gömör-, hont- és főmobb megnevezett nógrád-vármegyei birtokokból.³

I. Miklós ellen asszúvölgyi Hencz Pál emelt panaszt, hogy Kérből juhait elhajtatta.⁴ Hirhedtebb per támadt abból, hogy 1497-ben Derencsényi II. Péternek fia III. Péter Hencz Pál fiát parasztszületésének gyalázta.⁵ Ez ügyben utóbb, midőn már Hencz Pál sírba szállt, özvegye Derencsényi Katalin a budai káptalan előtt vallomást tett azon perben, melyet Derencsényi Péter a Hencz Pál állítólagos

¹ Fejér, X., V. 2., 281.

² Orsz. ltár Dl. 9489.

³ Ugyanott Dl. 14377.

⁴ Ugyanott Dl. 18585.

⁵ Ugyanott Dl. 20572.

fia Zsigmond ellen támasztott, beismervén az özvegy azt, hogy miután néhai férje Hencz Pál, feleségének esetleg előbb elhalálózása miatt a birtokból leendő kieséstől rettegett, cselből gyermekkorban fiúl vették magukhoz a Zsigmond nevű gyermeket, aki tulajdonképpen egy törincsi parasztembernek Fazekas Mártonnak törvényes házasságból született fia legyen.¹ Ezen vallomás után Derencsényi III. Péter és II. János unokanővérükkel Katalinnal, özvegy Hencz Pálnéval megegyeztek, úgy, hogy az özvegy nővér holtáig Kürt és Zobor nógrádvármegyei birtokok felét élvezze és egyéb kezénél lévő javak is birtokában maradjanak.² Csakhogy Zobor és Kürt miatt, amelyeknek birtokába Széchy László, mint anyja Lorántffy Anna után örökös beiktattatta magát, a Derencsényiek ellentmondván per támadt, melyben 1498. október 25-én halasztási időt kaptak.³

II. Inre volt a család legkiválóbb embere, Tata, Komárom várkapitánya, Somogyvármegye főispánja, altárnokmester és végre Horvát- és Dalmátország bánja. De 1493-ban a törökkel vívott szerencsétlen ütközetben elesett fiával II. Pállal együtt. Felesége Szapolyai Orsolya, Szapolyai László erdélyi vajdának leánya volt. Életben maradt fia II. Lajos király tanácsosa.

A másik ágon II. Miklós, János királynak híve, részt vett 1526-ban a tokaji gyűlésen, 1527-ben Szepes vára kapitánya.⁴

I. Pál testvéreivel Széchy László udvarháza ellen támadt, a nagyhatalmaskodásért Derencsényi kastélya és Kápolna-helység birtoka elvesztésével lakolt.⁵

Györgynek fia Farkas 1548-ban vette Bebek Györgytől és fiától Salgó várát és uradalmát is birta⁶ haláláig, mely 1574. után történt, fiában kihalt a család.

Nincsenek a családfán azon Miklós, ki 1571-ben élt és azon János, kinek nejétől Czompor Sárától Margit nevű leánya 1580. táján született és aki 1-ször Thárnok Ferencznek, 2-szor Bornemisza Jakabnak, 3-szor Paczóth Jánosnak felesége volt. Egyik Jánosnak mint kiskorúnak 1580-ban gyámja Basó Farkas. Derencsényi Orsolya Cserépy Gáspár özvegye. D. Katalin pedig Darholczy Pál neje volt 1598—1610. körül.⁷

Dorcsányi-család. A Dorcsány helynevet ma az Ország Helynévtárában nem találjuk. 1516-ban kis Dorcsányi György peszerényi

¹ Orsz. Itár Dl. 20583.

² Ugyanott Dl. 20584.

³ Ugyanott Dl. 20755.

⁴ Sperfogel krónikája Wagnernál II. 151.

⁵ Bartholomaeides Notitia C. Gömör 185.

⁶ Istvánffy 1685-iki kiadás, 215. Orsz. Itár. Lib. Reg. Don. I. 440.

⁷ Bartholomaeides i. h. 184.

és pedzeni birtokát elcserélte Orbonás Andrással, ennek pilisi birtokáért, amire II. Lajos király beleegyezést adott.¹

Dormán-család. (Dormánházi). Hevesvármegyei most Dormánházának nevezett helyről vette nevét. A Szalók nemzetség sarjadéka. Vármegyénkben csak Dormán Páluk felesége Margit szerepelt anyyiban, hogy Ilona, Borbála és Katalin leányaiuk terhére is magára vállalván, néhai Borbála asszony berki Csethő Tamás leánya részére Uzsa Máté birtokaiból Uzsa, Darócz és Bágyonból járó jegybért és nászajándékra alagi Bekény Dénesnek 1488. július 2-án a budai káptalan előtt tizennégy tiszta magyarforintért eladta.²

Drágffy-család. (Beltéki) csak anyyiból tartozik ide, hogy Drágffy Bertalan anyja Báthory Kata után Buják várából örökséget követelt 1499-ben,³ amint fönebb a Báthory-családnál említve volt.

Dreski-család. Ennek egyik tagja Baratonyban birt, részt kapván ott Ország Mihálytól és Losonczy Alberttől 1460-ban. Benne a családnév eltűnt vármegyénk birtokosainak sorából.⁴

Edelényi-család. (Berki). Edelényi László 1465-ben birt Berkiben,⁵ midőn Szepesi Gergelynek Jenőn beiktatásánál mint királyi ember szerepel. Úgy látszik, a berki Csethő-családdal vérségi összeköttetésben állott. Az Edelényi név még a XVII. században is Berki pusztá birtokosai között foglal helyet, mint illető helyén látni fogjuk.

Eősz-család. (Tusnapolyai). Hol feküdt Tusnapolya vármegyénkben; azt már a 20. lapon jeleztük. 1352-ben Tusnapolya mint helység, tehát mint külön terület említetik. Birtak benne a Kalondayak is. A jelzett évben tusnapolyai Ewz (így az oklevélben) Lőrincznek fiai András és Miklós a budai káptalan előtt kinyilatkoztatják, hogy Kalonday Gergelynek fia Laczk és Imrének fia István ellen tusnapolyai birtokrész iránti keresetüktől elállanak, sőt őket testvérök, Eősz Pál pozsonyi kanonok netaláni megtámadása ellen is védeni fogják.⁶

Ethelei-család. (Sülyi). Sülyi Ethelei Miklósnak fiai Mihály és Ferencz valami kedves szolgálatokat tettek Verbőczy Istvánnak, kitől azokért az akkor Nógrádhoz tartozott Kartalon birtokot kaptak, amire II. Ulászló király is 1516. márczius 2-án beleegyezését adta.⁷ Idővel a családnak vármegyénkben birtoklása megszűnt.

Feketeerdei-család. 1470. és 1474-ben említetik oklevelekben mint birtokos.

¹ Eredeti Okl. a Szentkirályi-családnál.

² Orsz. ltár Dl. 19407.

³ Ugyanott 20817.

⁴ Ugyanott Dl. 15439. és 15440.

⁵ Ugyanott Dl. 16166.

⁶ Gróf Károlyi-cs. Okl. I. 203.

⁷ Hazai Okm. II. 403.

Feledy-család. (Feledi). A Ratold-nem származéka és Gömör-vármegye neves családja. 1472-ben Feledy Lesták (Eustach) birt Mátra-Szelén,¹ valamint 1519-ben utódja Feledy János.²

Figedy-család. Figedy János Felső-Berczelen birt hat jobbágytelket testvérenek a meggyilkolt Figedy Gergelynek vérdíjában, e birtok miatt per támadván, 1468. július 3-án az országbíró előtt úgy egyeztek meg a felek, hogy Figedy Jánosnak testvére László vegye feleségül a perlő Berczeli Landó Györgynek Borbála nevű leányát.³

Gáni-család. 1460-ban birt részt Petényben. De utóbb vármegyénk-ből e család eltűnt.

Garay-család. (Garai). A Garay-család, mely a Drusma-nemből származott, és mely nádorispánokat adott az országnak, szintén birtokos volt vármegyénkben. Garai II. Miklós nádor fiának a III. Miklós nádornak fia II. László ki utóbb (1447-ben) szintén nádorrá választatott, 1439-ben Albert királytól vármegyénkben Szűgy és Csesztve helységek felerészét kapta adományban,⁴ mely anyai jogon⁵ néhai Losonczy Zsigmondnak fia elhaltával örökségképen őt illette. Azonban a birtokbavétel vagy meg sem történt, vagy rövid ideig tartott, mert már fia Garay Jób 1476. december 27-én ezen megnevezett helységbeli két birtokot, mely iránt (akkor már mohorai Vidfy Jánosnak kezében lévén,) per folyt, I. Mátyás király beleegyezésével Ország Mihály nádornak és fiának adta át.⁶

Érdekes mozzanat még a Garay családról tudtunk azt, hogy II. László nádornak testvére IV. Miklós atyja III. Miklós nádor iránt tiszteletlenül viselkedett és vele ellenkezett, ami Zsigmond királynak is, ki Garai III. Miklósnak sógóra volt, tudomására jutott. Arról is értesült a király, hogy a szülőt nem tisztelő ifjú Lévai Cseh Péter macsói bán leányának kezére vágyik, 1431. ápril 8-án Nórímburgból levelet irt tehát lévai Cseh Péterhez a macsói bánhoz, hogy leányát ne adja a vásott ifjúnak, mert még báni hivatala is megbánhatja.⁷

Az eddig mondottak iránt való könnyebb tájékoztatás okából álljon itt a Garay-család érdeklett ágának családfája.

¹ Orsz. ltár Dl. 17393.

² Ugyanott Dl. 23251.

³ Ugyanott Dl. 16680.

⁴ Eredeti ltáramban.

⁵ Miután Garai Lászlónak anyját, illetőleg atyjának Garai III. Miklós nádornak feleségeit (I. Ilona szerb hercegnőt és 2. Csilly Annát) ismerjük, ellenben a családfákon II. Miklós nádornak neje ismeretlen, azt kell hinnünk, hogy ennek felesége volt Losonczy-családbeli, annál is inkább, mert Garay II. Miklós Losonczy Istvánt Losonczy Zsigmond nagybátyját atyafiának nevezte 1384. Fejér, X. 1., 182.

⁶ Orsz. ltár Dl. 17895.

⁷ Hazai Oklevéltár 391.

I. János

1269. comes.

I. István mester

kir. fegyvernők 1239.

I. Miklós 1312. kir. főlovász m.	II. István	Gergely	I. László váci püspök 1292.	Pál macsói bán
II. Miklós nádor † 1385. Losonczy N.	II. János † 1385.	Tamás nótázlatott 1403.	Imre †	<i>innen a garai Bánffy ágazat</i>
IV. János 1427. temesi főispán Hedvig mazovi hercegnő	III. Miklós nádor † 1433. 1. Ilona szerb hzg. 2. Cilly Anna	Ilona Széchy Miklósné		
Péter 1479. Mihály † 1480.	II. László nádor † 1460. előtt Tesseni Alexandra	IV. Miklós 1431. †		
Jób 1476. †	Anna Hederváry Imréné	N. Hunyadi László jegyese Ujlaky Miklósné	VII. János †	V. Miklós Margit özv. 1440. Ilona † József †

A Garay-czímer a paizs kék udvarában fölülről lefelé tekerődő kígyó.¹

Gedei-család. (Gedei). Nevét a sziráki járásban fekvő Szarvas-Gedérről vette és valószínűleg e vármegye egyik őstörzsű családja lévén, már az előbbi rovat alá lett volna sorozandó. A Ratold-nemből származott. 1326-ban Péter fiai Tamás és Pető Gede nevű birtokba iktattatnak.² Tamás csókakői és gestesi várnagy volt. 1333-ban Gede birtokában megerősítetnek.³ Nevezett Tamás utóbb kőrösi főispán, majd kir. főajtónállómester. Gedey Dezsőnek fia Péter 1342-ben február 19-én I. Károly király előtt nógrádmegyei Selp, Hartyán és Nemegeh (Németi) birtokát Mykch tótországi bánra és utódaira ruházta.⁴

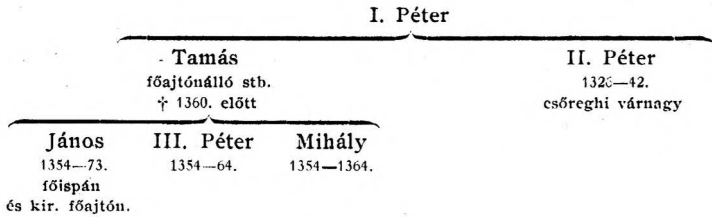
¹ Garai Miklósnak czímerét Zsigmond király díszes czímerlevélben 1416-ban, valamint VI. Károly francia király is 1415-ben megerősítve kiadta. Mind a két gyönyörű oklevél Párisban kelt. Eredetijeik a gróf Zay-ak levéltárában van. Kiadta Fejér, X. 5., 763. és 741. lapokon. És az eredetiről általam készítettet másolatról b. Nyáry Albert a Magyar Heraldika kézi könyvében.

² Gróf Sztáray-cs. okl. I. 49.

³ Fejér, VIII. 3., 684.

⁴ Hazai Okm. V. 118.

Ismert családfája ez:

E család kihalt. A később itt a vármegyében is virágzott és kihalt Gedey-család egészen más eredetű volt.

Geréb-család. (Vingárti). Erdélyi származású. Neve a Greb-ből lett. Előneve is «Weingart» magyarosítása. A család a XV. század folyamataiban a mágnás-családok közé jutott. Már 1426-ban — úgy látszik — beházasodás útján birtokos volt vármegyénkben vingárti Geréb János.¹ 1439-ben Geréb Jánosnak fiai András és János nagylibercsei, nagypöstényi és palásti birtokaiknak visszaszerzésében fáradoznak ügyvédjek Hugyagi János által.² A per sokáig folyt, de végre is 1445. márczius 3-án Hederváry Lőrincz nádor ítélőlevele alapján megnyerték.³

Minket a Geréb-családból, mely Péterben (1500—1504) nádort is adott az országnak és amely a nádor fiában Miklósban ki is halt, több nem érdekel.

Gonda-család. Valószínű, hogy a Kartal-nemből származott. Az bizonyos, hogy az abból eredt Csuda és Uzsa családokkal osztályos atyafiságban volt. 1462-ben élt Gonda Lukács midőn bodonyi Csudaffy László gyermekeivel Karthali Pál és Ethelei Albert ellen a bodonyi birtok miatt perelnek.⁴ Ő valamint utódai is kőkészi előnévvel éltek. De ez a család is félszázad előtt ugyancsak bodonyi ősi birtokán kihalt.

Hegyallyai-család. Puszta-Hegyallya a losonczy járásban Mucsiny és Kis-Romhány között fekszik, amelyről a család nevét vette és amelynek birtokosa volt. Neve az oklevelekben hibásan Hegyeli-nek is irva fordul elő. A XVII. században kihalt.⁵

Horthy-család. (Kövesdi). A XV. században birtokos közülök János, Lőrincz, István és László, kik 1441-ben jelen voltak

¹ Fejér, XI. 489.

² Melczer-cs. ltárából 68—70.

³ Ugyanott 73.

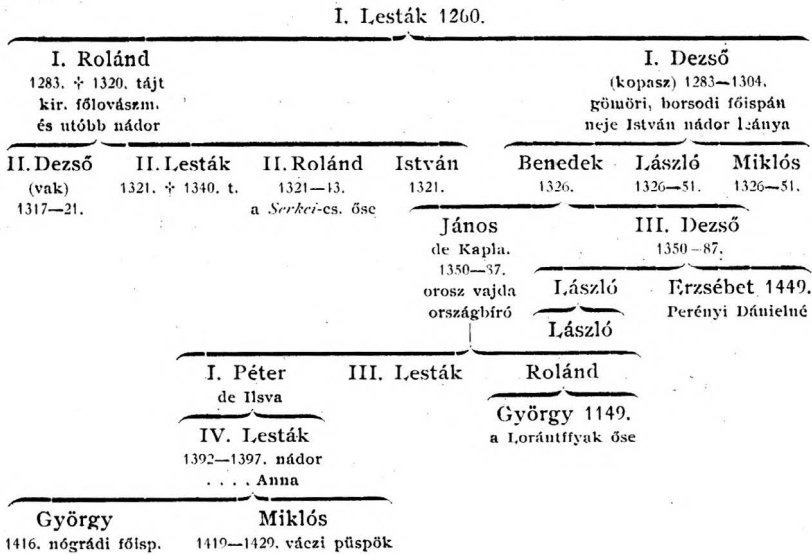
⁴ Eredeti okl. a Muslay-cs. ltárában.

⁵ Vay-cs. ltárában.

Kompolti Pálnak és Rozgonyi Simonnak Szandavárába iktatásánál.¹
1493-ban kövesdi Horthy Zsigmond mint tanú említették.²

Ilsvai-család. (Vagy a községnek mai neve szerint Jolsvai). A Ratold-nem ivadéka. Törzse I. Lesták, kitől a Serkei, Feledy eredt, az I. Lesták Dezső fiától pedig másik ágon Káplyainak nevezett János országbírótól az Ilsvai és Lorántffy-családok származtak. III. Lesták (1392—1397.) nádor és fejérvármegyei főispán, 1396. április 29-én túrócmegeyi Sabokrét birtokát odaadta cserébe Neczpály Györgynek a hevesmegyei Maczonka és nógrádmegyei Kok birtokrészért.³ 1416-ban ezen csereszerződés a budai káptalan előtt hitelesített⁴ és akkor Kok «vizslás Koknak» nevezetik, valószínű feltevés tárgyául, hogy Kok a későbbi Koty-pusztá neve alatt rejlik, mert jelenleg Kok nevű helynév vármegyénkben nem fordul elő. IV. Lesták nádornak egyik fia Miklós (1419—1429-ben) váci püspök, másik fia György 1416-ban Nógrádvármegye főispánja volt.⁵ Birták Salgót is és arról is irták nevüket.

Mínthogy a család tagjai, valamint a velők egy eredetű Feledy és Lorántffy családok még sokáig vármegyénkhez tartoztak, okszerű, hogy a leszármazás fája itt álljon:

¹ Orsz. ltár Dl. 13634.

² Melczar-cs. ltarából 127.

³ Neczpáli Justh-család cs. ltarában.

⁴ Ugyanott.

⁵ Fejér, X. 8., 568. és X. 6., 583.

A család czímere — mint általában a Ratold-nembelieké mind, — egy tölgyfalevél.

Jaks-család (Kusalyi). Erdélyi régi család. Előnevét a szilágyvármegyei Kusalyról, családnevét pedig a törzsnek Kodunnak Ivánka fiától származott Jakab vagyis Jakch-tól vette.

Vármegyénket az egész családból csak Kusalyi Jakcs András özvegye Erzsébet asszony érdekli, amennyiben őt 1463. nov. 16-án Országh Mihály nádor parancsa folytán az egri káptalan Nógrádvármegyében fekvő Jobbágyi helységnek és a Hevesvármegyében lévő jobbágyi szőlőknek és, erdőknek birtokába beiktatta.¹ De nem sokáig maradt e birtok a Jaks-család kezén, mert Jaks András özvegye Erzsébet asszony meghalván, két leánya: Margit Kompolthi János özvegye és Zsófia álmosdi Chire Jánosnak felesége ezen birtokot Tari Györgynek elzalogították; azonban e birtokra vágyakozott Országh Mihály nádor és fia László is, a két Jaks nővér tehát engedélyt adott Országhnak a kiváltásra, aki a zálogösszeget letévén, a birtokot meg is kapta. A harmadik nővér Kata, Tari György felesége volt.

Ezzel a Jaks vagy mint néhol írva van, Jakchy-család vármegyénkből kiszorult.

Jánosy-család. Ebből Jánosy Gáspár 1470-ben Madách Lászlóval hadi érdemeikért, mint ez már a 92. lapon említve van, nógrádmegyei (Borsos)-Berényt és Szomolyát kapták egyéb szabolcs stb. vármegyei birtokkal.² A XV. században Jánosy nevű családdal ezenkívül vármegyénkben nem találkozunk.

Juhos-család. Pinczi nemes Juhos István, Országh Mihály nádor tari curialis házának tisztartója volt, midőn 1479. nevezett urától szolgálatai elismerésül Nógrádvármegye Bukovány nevű falut kapta.³ Bukovány helynév ma ismeretlen vármegyénkben, de bizonyos, hogy a losonci járásban feküdt. Azonban utóda Juhos Péter utóbb I. Ferdinand király alatt hűtlenséggel bélyegeztetvén, pinczi és nagy daróczi jószágát elvesztette.⁴

Kapy-család. Törzsének neve Tétényi András deákmester, aki 1409. márczius 24-én Zsigmond királytól pest- és zarándvármegyei jószágokon felül kapta Nógrádban Szőröst, Sámsonházát, a mellette fekvő Fehérkő várnak helyével és Kozárdon részt.⁵ Utóbb birtokosaink közül eltűnt.

¹ Orsz. ltár Dl. 15885.

² Ugyanott Dl. 17548.

³ Gróf Teleki, Hunyadiak kora XII. 427.

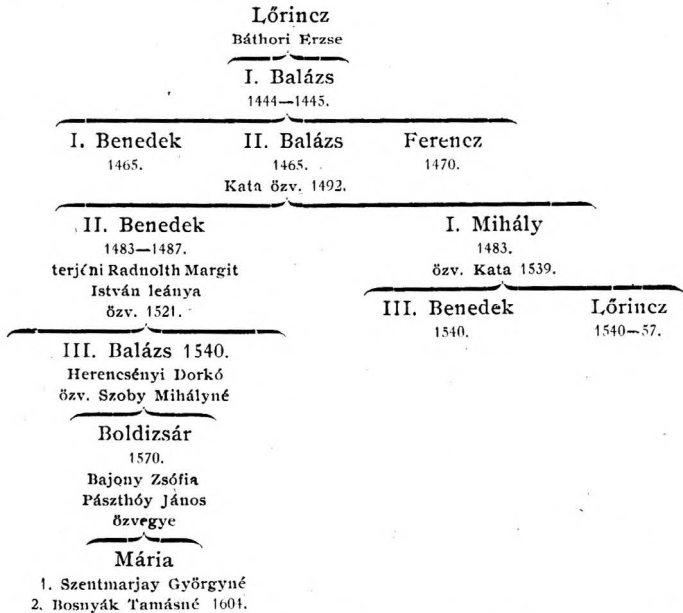
⁴ Eredetije hártján a Nógrádvárm. Muzeumban.

⁵ Orsz. ltár Lib. Reg. Donat. I. 407.

⁶ Kapy-cs. ltárában az eredeti.

Kenderesy-család. Nevét a hevesvármegyei Kenderes-ről vette, amely adományos birtokuk volt és melyre 1436-ban is Zsigmond királytól megerősítést kapott Kenderesy Mihálynak fia Benedek és Jánosnak fia Bálint. 1449-ben él Balázs, ennek neje Zsófia gyali Kakas Pál özvegye volt. Ez a Balázs birt már Nógrádvármegyében Ujfaluban, melyet Nézsai János és többen elfoglalván, emiatt I. Mátyás király 1461-ben vizsgálatot tartat Budán az országgyűlés alkalmával.¹

A család még a XVI. században is mint birtokos szerepelt vármegyénkben. A kihalt családnak, mely vármegyénkbeli több családdal is rokonságban volt, szükséges itt adnunk leszármazását. Mielőtt ezt tennők, meg kell jegyeznünk, hogy Kenderesy Lőrincz, aki rokonságban állott a Kóvári-családdal, tulajdonképen nem is volt nemes ember;² de feleségül vevén báthorfalvi Báthori Jakab leányát Erzsébetet, ő lett a Kenderesy-család alapító törzse és tőle származott a XVI. században kihalt kenderesi Kenderesyek családja:

Még egy tagja volt a családnak, Kenderesy Farkas 1610-ben, kit a családfán elhelyezni adat hiányában nem lehetett.

Kocsordi-család. A szatmárvármegyei Kocsord helységről vette nevét. 1407-ben Kocsordi Jánosnak fia Gergely és leánya Ilona

¹ Tudománytár. Uj foly. XI. 191. és ujra gr. Károlyi-cs. Okl. II. 339.

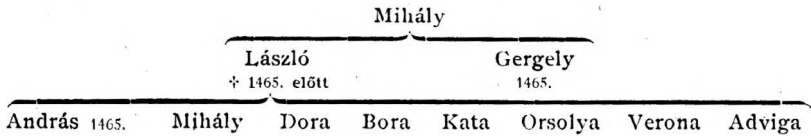
² Gróf Károlyi-cs. Okl. II. 269.

birtokosok a Mocsáry-akkal, valamint 1483-ban ismét János. Ezek után több emlékezet rólok nincs.¹

Kothon-család. (Szent-Iványi). Már a Csontfalvi- és Bizó-családoknál említettük, hogy a Kőkei-nemzetség ivadéka. 1471-ben a váci káptalan előtt tett osztályban részt vettek Szent-Iványi Kothon Jakabnak fiai Péter és János, ők kapván a csontfalvi, kutasói és Szent-Iványi birtokrészeket.² 1517-ben élt Kothon Lázár, aki már Lócztól mint birtokáról nevezé előnevét.³ Élt még a család a XVI. században is, midőn 1596—97-ben Máté e vármegye szolgabírája volt.

Lábatlani-család. Komáromvármegyei eredetűnek tartják. Azon vármegyében fekszik Lábatlan nevű helység, mely nevet és előnevet adott a családnak. Minket a családnak csak azon ága érdekel, mely megyénkben birtokolt. Nógrádmegyében a Rozgonyiak után rövid ideig birta Szanda várát, Várallja, Nempti, Surány falukkal és becskei birtokkal Lábatlani Gergely néhai Lábatlani Mihálynak fia, aki 1465. május 25-én az országbíró előtt a felsorolt helyet három ezer magyarforintért eladta János esztergomi érseknek, ezzel még a komárom- és esztergomvármegyei birtokainak eladása iránt is egyezsége lépven.⁴

Ez oklevél alapján a családfa így áll:

A család 1558. előtt kihalt.

Laposrév-család. Laposrév nevű birtokterület Nógrádvármegyében Terbeléd szomszédságában feküdt, mint a forrásul használt oklevélből következtethető. Erről mint birtokáról nevezte magát a család, melyből 1473. október 12-én az Országbírája előtt Laposrév Lőrincz testvéreivel Györggyel és Demeterral és többi atyafiával birtokcsere-szerződést kötött nádasdi Ungor Jánossal és ennek rokonai-val, úgy, hogy ez utóbbiak Terbeléden fekvő két benépesített jobbágytelküket adták Laposrév-eknek, ezek pedig Laposréven fekvő összes birtokaikat adták Ungor-éknak.⁵ Ebből azt láthatni, hogy a Laposrév nevű pusztá igen szűk terjedelmű lehetett. A család a XVII. században kihalt. Egyik ágazatát ez a családfa mutatja:

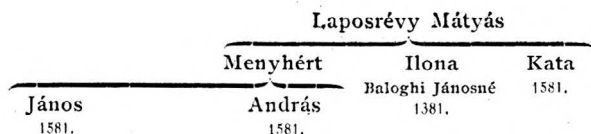
¹ Mocsáry-cs. Itára.

² Eredetije Itáramban.

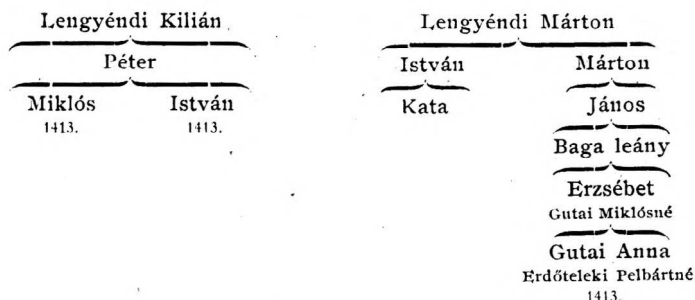
³ Orsz. Itár Dl. 22867.

⁴ Ugyanott Dl. 16206.

⁵ Melczser-cs. Itárából 103. l.

Lengyéndi-család. Lengyénd puszta Hevesvármegye szélén. Erről vette a család nevét.¹ A család 1421-ben új adományt nyert Lengyénd, Bátony és Jancsal helységekre.² A Lengyéndiek szoros viszonyban állottak a Verebi-családdal. — Már 1413-ban birta a fennebb nevezett helységeket, midőn Gutai Anna Erdőtheleki. Pelbártné ősi örökséget keres a Verebi és Lengyéndi-családon.³ Ezen oklevél a következő származást tünteti elénk.

A Lengyéndiek vérséges összeköttetésben álltak a Ragyóczy-családdal is. Az a 103. lapon említett ragyóczi Lengyel Mihály és fia László is valószínűen Lengyéndi-ek. 1440-ben Lengyéndi (az oklevélben Lengyeldi) Péter özvegye — mint a 102. lapon említve volt — betegségében agyóczy János által elkövetett birtokfosztás miatt perelt.⁴

A család kihalt.

Lóczy-család. Lóczy helységről vette nevét és ott volt birtokos. Már 1339-ben Lóczy János birtokügyben perel a Hartyányiakkal.⁵ Lóczy László 1482-ben iktatási tanú.⁶

¹ A magyar nép nyelve szerette a nehezebb kiejtésű nevet lágyítani, azért Lengyéndi helyett Lengyeldi nevet is olvasunk az oklevelekben. De Lengyeld helységet nem találunk a Helynévtárban. Ez és a történeti adatok összevetése bizonyítja, hogy a Lengyeldi-család Heves és Nógrádban Lengyéndi volt. Maga a helység is Bátony mellett 1413-ban Lengyeldnek van írva az oklevélben.

² Orsz. ltár Dl. 11066.

³ Wenzel, XI. 237.

⁴ Orsz. ltár Dl. 13574.

⁵ Anjou k. Okm. III. 604.

⁶ Orsz. ltár Dl. 18600.

Lorántffy-család. (Serkei). A Ratold-nemzetség egyik ágazata, 1467-ben már birtokigénylő Nógrádvármegyében Agárdra, midőn I. Mihály Szapolyai Imre szepesi főispán és testvére István ellen pert támaszt azon állítással, hogy ezek nemcsak a szepesvármegyei Dunajeczi uradalmat, de Nógrádban is Agárdot elfoglalták.¹

1472. november 29-én a nógrádi nádori gyűlésen vizslási Baróch Mihály és fia Zsigmond panaszára Lorántffy III. János és testvére I. Tóbiás a panaszosnak Mátra-Szele birtokán és laktahelyén Szőrösön foglalást és marhaelhajtást követvén, elmarasztaltatnak.² 1478-ban Thornay Silvester fiai István és Benedek Mátyás király adományának alapján gömörmegeyi Várgede és tartozékai, valamint a nógrádmegyei elpusztult Zagyvafővár és Zagyvafő, Garáb, Korlátfalva, Szent-Erzsébet, Inaszó, borsod-, abauj-, heves- és hontvármegyei birtokokba beiktattatván, az iktatásnak Lorántffy I. Tóbiás és Mihály ellentmondtak.³ 1482-ben I. Tóbiásnak és III. Jánosnak, ki ekkor már nem élt, kürti és zobori birtokait asszúpataki Hencz Pál bírta.⁴ Tóbiás 1493. június 25-én Bárna helységet ötven tisztaarany magyarforintban elzalogítja Kisfaludy Gergelynek.⁵ Tóbiás ellen Nováki Péternek és Lászlónak is volt pere, amelyben azonban 1493. szeptember 30-án Tóbiás urat a vármegye törvényszéke felmentette.⁶ Hogy Tóbiás úr szintén erőszakoskodó s hatalmaskodó volt, kitűnik abból, hogy Bárna helységben, mely ekkor Szapolyay István birtokában volt, annak jobbágyát emberei által véresre verette, amiért azután 1495. szeptember 10-én a vérdíjt le kellett fizetnie.⁷ 1498-ban a Kürt és Zobor birtoknak a Hencz Pál kezére jutása után Lorántffy Annának Széchy Miklóstól származott fia kereste örökségi jogait.⁸

A kor erkölcsi történetére egy sugarat vet Csetneki Jánosnak Lorántffy Miklós ipjának azon megrovása, melylyel vejének birtokpazarlásai miatt az országbírája előtt tiltakozik és előadja, hogy veje megfélemlítve gyermekei iránt való természetes kötelességéről sem peresztés, sem ellenség fogságába esés, vagy bármiféle szükség által nem kényszerítette, hanem torkának és hasának élve korhelyságra adta magát és ez úton gömörmegeyi törzs-, borsod- és pestvármegyei birtokain fölül a Nógrádvármegyében fekvő Bárna, Szele és Simon-

¹ Orsz. Itár Dl. 16509.

² Ugyanott Dl. 17393.

³ Ugyanott Dl. 18044.

⁴ Ugyanott Dl. 18585.

⁵ Ugyanott Dl. 20027.

⁶ Ugyanott Dl. 20077.

⁷ Ugyanott Dl. 20211.

⁸ Ugyanott Dl. 20755.

falvát testvérelével Lászlóval együtt csekély összegekben elzálogítá.¹ De nemcsak az ipa, hanem magának Miklósnak fiai II. György, Tamás és IV. János 1508. május 15-én szintén az ország bírása előtt tiltakoztak atyjok és nagybátyjok pazarlásai és a venni akarók ellen.² Az elzálogított birtokokból a Gömörvármegyebélieken fölül Kubinyi Lászlónak is kezére jutott Nógrádban Simonfalva, midőn azonban 1513. augusztus 13-án a budai káptalan ezen javakat Kubinyi László részére meghatározta, ezen ténykedésnek Lorántffy Miklós és II. Tóbiás ellentmondtak.³

A (Mátra)-Szelei birtok Ragyóczy Mihály kezébe jutott, azt 1519. október 25-én Lorántffy-jogon Feledy János hetvenöt aranyforinton váltotta magához.⁴ Miklós és László fecsérlései miatt a Lorántffy-ak birtoka nagyon megcsappant. Miklós úr magát nem irta már Serke-ről, hanem csak Feledről, pedig az sem volt egészen az övé. Nógrádban Bárnát sem birta, midőn Spáczay Mihálynak Novák helységbeli jobbágyán hatalmaskodott, ami miatt törvény elé idézték.⁵ Hanem a következő évben (1523.) Lorántffy Miklós úr már ismét serkei előnévvel tisztelve, Bárna helységet, ami ekkor már Thornallyay János kezében volt, ettől csere útján visszaszerezte és abba a Ságli Convent által be is iktattatott.⁶ Birták is Bárnát egészen és Szelén részt még 1549-ben is, midőn ezek háborgatása miatt 1549-ben IV. János a maga és III. László, III. György fiainak valamint II. Tóbiás fiainak Istvánnak és Györgynek neveikben Putnok György és Feledy Lestár ellen tiltakoztak.⁷

A család II. Mihályban férfi-ágon 1614-ben kihalt.

Nógrádvármegyében — daczára birtokos voltuknak, nem szerepeltek. Feszkekben Gömörvármegyében II. Tóbiás 1543-ban, IV. János 1580-ban alispánok voltak.

Az IIsvai-családnál (a 153. lapon) a családfán látható II. Rolánd vagy Loránt, ettől vette a család a Lorántffy nevet és kihalásaig így származott le:

¹ Orsz. Itár Dl. 21488.

² Ugyanott Dl. 21840.

³ Ugyanott Dl. 22446.

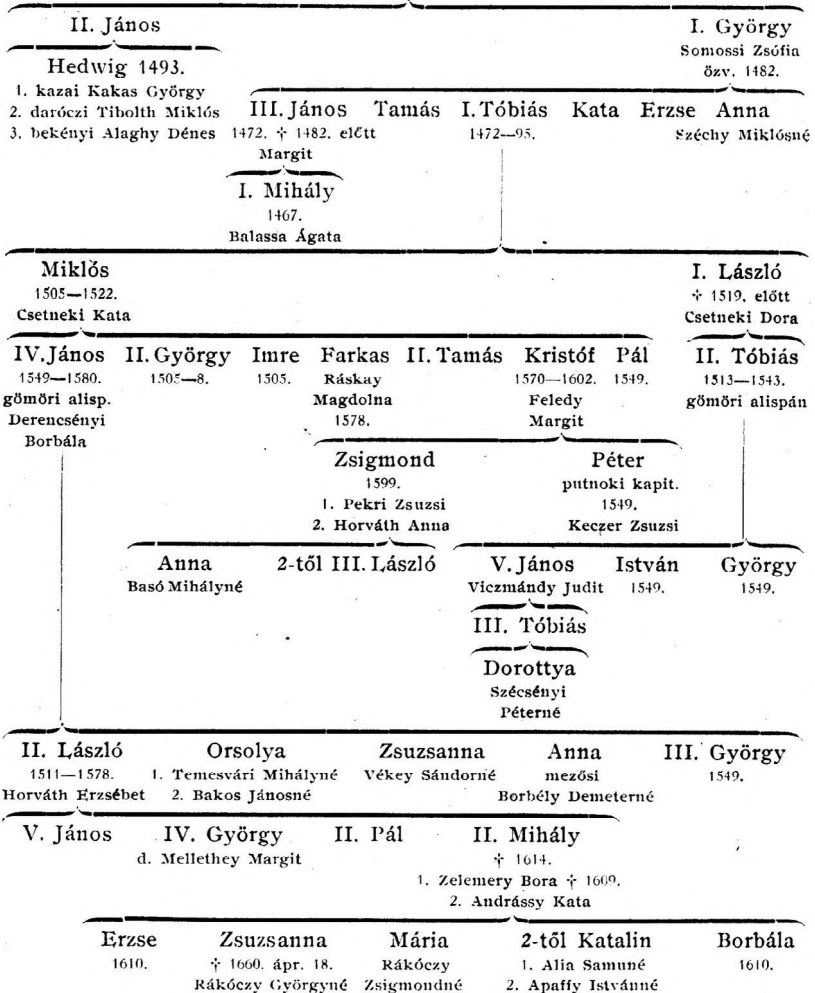
⁴ Ugyanott Dl. 23251.

⁵ Ugyanott Dl. 23681.

⁶ Ugyanott Dl. 23750.

⁷ Ugyanott N. R. 194. n. 3.

II. Rolánd
vagy Loránt
1450.

Mikor már a család fi-ágon kihalásához közelgetett, akkor II. Mihálynak leányai az erdélyrészi legkitűnőbb családok fiaihoz a fejedelmi Rákóczyakhoz és Apaffyakhoz menvén férjhez, ezen összeköttetések vetettek ragyogó sugarakat az elmúló Lorántffyak ravatalára.

Luka-család. A hontvármegyei ősrégi nényei Luka-családból a Rozsosnak nevezett János mester, továbbá Bereczknek fia Tamás

és leánya Ilona 1413-ban birtak Kozárdon.¹ Luka György feleségül vevén Kozárdy Bereczk leányát Ilonát, ez úton is szaporodott ott birtoka. György, aki Szapolyai Imre nádornak udvarnoka volt és 1475-ben nemcsak hontmegyei Nénye, Palotha (Palojta) és Kelenye és nyitrai megyei Sotócz birtokaira, de Kozárdon fekvő részirtokaira is Mátyás királytól adománylevelet kapott.² Még egyik tagja volt a családnak, nényei Luka Miklós, aki 1469-ben Nógrádban a Losonczy-család Galsa nevű várában várnagyságot viselt.³

Lywd-család. (Talán Lyőd vagy Lőd-nek olvasandó). 1424-ben Lywd János és fiai János, Antal, Adalbert, László, Zsigmond és Miklós, és Toroska vagy Toroczkai János birtak Horpácson, midőn a Losonczy-családdal együtt a váci káptalan által annak határát megjáratták.⁴ Ezután nemsokára eltűnt a család vármegyénkbeli.

Mezei-család. (Bágyoni). Bágyonban volt birtokos a XV. században. De az utolsó egyházas bágyoni Mezei I.őrincznek csak leányai maradtak: Anna jobbágyi Móré Bálintné és Ilona Liphthay Andrásné. Ezekben magvaszakadt a Mezei-eknek.

Ongor-család. (Nádasdi). Előfordúl neve Ungor-nak is irva. A «nádasdi» előnév talán azon Nádasd pusztáról van véve, mely Kozárd szomszédságában keletfelé fekszik. Nádasdi Ungor János és testvére Miklós 1473. február 9-én gróf Bazini és Szentgyörgyi Lászlótól a budai káptalan előtt megveszik annak busai birtokát kétszázötven magyarforintért.⁵ Ez a család is kifogyott a XVI. század első felében. A fennebb említett Jánosnak leánya Katalin magnéknél halván el, ennek halála után 1535. november 13-án Divényvárát és Bussa helységet I. Ferdinand király Wárdai Pál esztergomi érseknek adományozta.⁶

Orbonás-család. (Szűgyi). Elsőnek tűnik fel vármegyénkben koplányi Orbonás András, aki a Szűgy melletti Koplányt bírta és 1421-ben Zsigmond királytól Lukocza helységért csereadományban kapta Szűgy helységet.⁷ Ennek a fia Miklós, aki 1476-ban a kozárdi birtok érdekében oklevelet irat ki a szentbenedeki Convent levéltárából.⁸ 1482-ben mint kir. iktatási tanú szerepel Szécsény, Somoskő beiktatásánál Országli Mihály és Losonczy László részére.⁹

¹ Orsz. Itár Dl. 10144.

² Eredeti Luka Gusztáv-cs. Itárában.

³ Orsz. Itár Dl. 16805.

⁴ Eredetije a sz.-benedeki Convent Itárában.

⁵ Orsz. Itár Dl. 17422.

⁶ Ugyanott I.ib. Reg. Donat. I. 246.

⁷ Eredeti okl.

⁸ Orsz. Itár Dl. 10144.

⁹ Gróf Erdődy-cs. Itár Galgócson, 96. f. 3. n. 4.

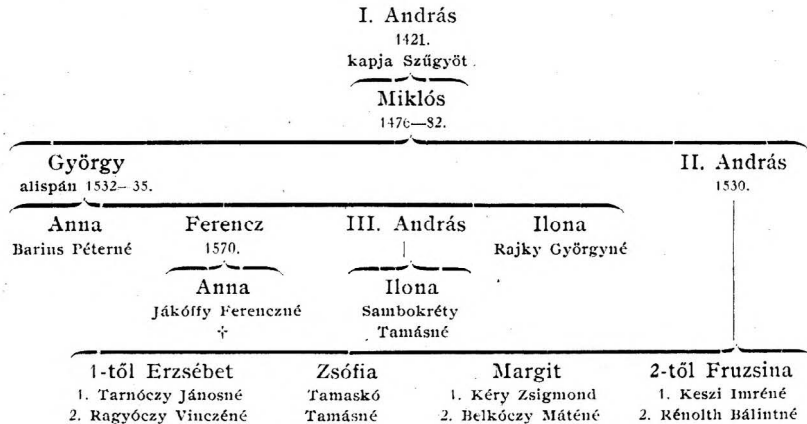
Miklósnek egyik fia György 1532. és 1535-ben Nógrádvármegye alispánja volt.¹ Két fia s két leánya maradt, de ezekben ága kihalt.

Miklósnek másik fia II. András abaujvármegyei birtokát elcseréli Alaghy Andrással és Benedekkel, kiktől hont- és nógrádvármegyei Szelestyén, Kürt, Bágyon és Mikófalván kap birtokrészeket; ellenben Pilisen fekvő birtokát cserébe adta Dorcsányi Györgynek kis-dorcsányi, peszerényi és rendvényi birtokokért és mindezekre 1516-ban II. Lajos királytól beleegyezést nyert.² Két rendbeli házasságból — mint a családfán látható — négy, férjhezment leánya maradt.

A Kalonday-ak kihalása után birták mind a két Kalondát.

A családfán látható III. Andrásnak leány-ági utódaiból állott 1848-ig a szügyi közbirtokosság.

A családfa ez:

Ordasi-család. (Terjényi). Ismeretes Mihály, ki 1441-ben iktatási tanú Szanda beiktatásánál.³ Ezentúl a családnévnek nyoma veszett.

Ország-család. (Gúthi). A Gutkeled nemzetség származéka a kihalt Báthori, Málczai, Márky, Maróthy, Ráskay, Szokoly, Várday és Zeleméri családokkal együtt. Ország Mihály (1458—1484) nádor, már 1436-ban mint kincstárnok a mágnások rendjébe emeltetett.⁴ Már 1455-ben királyi főajtónállómester volt, midőn Nógrádvármegye nagybirtokosai közé lépett az által, hogy rokonával Losonczy Alberttel

¹ Bel M. Notitia N. Hung. IV. 45. és Berky-Veres-es. Itára a Nógrádv. Muzeumban.

² Eredeti okl.

³ Orsz. Itár Dl. 13634.

⁴ Fejér, X. 8., 661.

együtt Szécsényi III. Lászlónak hevesvármegyei fél Gyöngyös, Szazberek, Sabocz, Szent-Iván, Fokorú, nógrádmegyei Szécsény városát egész Farkasfalva, Ujváros, Endrefalva, Felfalu, Dolyán, Gécz, Rimolcz, Varsány, a két Csitár, Keresztúr, Sipek, Drá, Varbó, Sztrázs helységeket, Hollókővárát és ahhoz tartozó Pusztá-Almás, Zsúny és Bátka helységeket, továbbá Somoskő várát, gömörmegyei Domanháza, Baratony, Czered, Hidegkút és Ó-Bást és nógrádmegyei Várallja, Ujfalu, Lapujtó, Verdégi és Baglyasalja birtokait zálogba vette negyvenezer tisztaarany magyarforintért.¹ Ezzel a szerzeménnyel Országgh Mihály Nógrádban egyszerre dinasztá lett. De ez a birtokszerzemény folyton szaporodott is. Bazini és Szentgyörgyi gróf János vajda Erdélyben özszekesküvést szított, ebbe belekeveredtek Losonczy Dezső bán fiai László és Zsigmond is, kiknek nógrádmegyei jószágai elkoboztatván, azokat, névszerint Bukovánt, Gergelyfalvát, Kotman-Lehotát, továbbá a losonci, bussai, terbelédi, bolyki, tosonczai, tamásfalvi, petrocsáni (= podrecsányi), udornyai, vámosfalvi, váralljai, polichnai birtokrészeket mint Divény vár tartozékait Országgh Mihály és fiai János, Gáspár és László 1469. márczius 6-án kapták kir. adományban és azokba őket a váci káptalan Losonczy Jánosnak és érdektársainak ellentmondása mellett be is iktatta.² 1470-ben megszerezték még Szokolyát és Jobbágyit,³ valamint 1474-ben a hevesmegyei Tart s nógrádmegyei Jobbágyit huszonnégyezer magyar aranyforintban zálogul.⁴ 1476. augusztus 23-án a Ságghi Convent iktatta be Országgh-ékat a kozárdi részirtokba,⁵ szept. 27-én megveszik Garay Jóbnak Szűgy és Csesztve helységeek fele részéből álló birtokát.⁶ 1478-ban Országgh László beiktatást nyert Jobbágyi, Sámsonháza, Luczin, Kis- és Nagy-Bárkány és Thapaz-pusztába, valamint a romban heverő Fehérkővár területére.⁷ 1482-beu kiváltja Országgh Mihály a zálogból Szakal felét.⁸ Mindezek után azonban a vagyonosság tetőpontját érte el Országgh Mihálynál, midőn a kihalt Kátics-nembeli Szécsényi-család hagyatékát fia László és Losonczy László örökölven, azokba magokat Mátyás királynak adománya alapján bevezettették. A nyitra- és kis-hontvármegyeibeli birtokokon fölül ezek voltak a nógrádmegyei fekvőségek: Szécsény vára és ehhez tartozó Szécsény, Farkasfalva, Ujfalu, Farkas-Almás, Kis- és Nagy-Csitár, Drá, Sztrázs, Patvarcz, Varbó,

¹ Orsz. Itár Dl. 14943.

² Ugyanott Dl. 16585. és 16805.

³ Ugyanott Dl. 17026.

⁴ Ugyanott Dl. 17548. és 24553.

⁵ Ugyanott Dl. 17841.

⁶ Ugyanott Dl. 17895.

⁷ Ugyanott Dl. 18065.

⁸ Ugyanott Dl. 18676.

Rimóc, Szakal, Endrefalva, Sipek, Varsány és Kereschwe?; nemkülönben Somoskő vára és tartozékai Várallya, Somos-Ujfalu, Lapujtó, Wendégli, Baglyasallya, Ó-Bást, Hidegkút, Szered, Bolyk, Domaháza, Baratony, Libercse, ehhez tartozó Tiszolcz, Rimabánya, Felső-Szkalnok, Kraskó, Kokava. Továbbá Hollókő vára és hozzá tartozó Bátka, Almás, Zsúny, Várallya, Écseg, Gyöngyös városának fele és a többi, Hevesben öt, Kis-Hontmegyében három helység és Rimaszombath, Nyitra megyében Tapolcsán vára huszonnégy helységgel.¹ Mindez felerészben is elegendő volt egy nagy úrnak, még akkor is, midőn részint ajándékul, részint zálogul egy-két helységgel megkevesbedett. Így adta Országh Mihály Bukovánt pincki Julios Istvánnak 1479-ben, zálogba került Szakal fele is, de visszaváltatott 1482-ben. Écsegen egy részt zálogba vetett Verebélyi Györgynek, 1486-ban Káposztás-Megyeren, Varbón és Strázspan fekvő birtokrészt Kálmán Péternek. Mindezek azonban idővel visszakerültek.

Országh Mihály huszonnyolcz évi nádorsága után 1486-ban kimúlván, családját csak egy fia I. László királyi főlovászmester terjeszté tovább. Ő is már 1502. augusztus 5-ike előtt sírba szállt, midőn özvegye Maróthy Magdolna és fiai Zsigmond és II. László a zálogba adott Jenő és Szokolyáért lévai Cseh Zsigmondtól a zálogösszeget felvették.² Természetes, hogy a szerzeményekben négy fiúgyermek örökösödvén, eléggé megoszlott; de a nagyobb rész, daczára annak, hogy II. János felesége Szécsényi Anna után a Kátics-nemzetségnek egyik főörököse volt, mégis I. László kezén volt. Nőágról is támadt örökségkövetelő Podmaniczky Margitban, ki anyja Országh Borbála után kereste és meg is nyerte 1511-ben részét a Szécsényi és Hollókőivár tartozékaiból.³

Az Országh-család nemcsak korában egyik legnagyobb birtokosa volt vármegyéneknek, hanem két főispánt is adott annak II. Lászlóban, ki 1536. augusztus 1-én neveztetett ki I. Ferdinand király által Heves- és Nógrádvármegye főispánjának.⁴ Meghalt 1544-ben és ennek fia Kristófban, akit 1552. december 23-án nevezett ki szintén I. Ferdinand király Nógrádvármegye főispánjának és 1567. július 29-én az országbírájának, azonban már azon év október 18-án meghalt és eltemettetett Csejten.⁵ Benne családjának fiágon magvaszakadt.

A güthi Országh-család egy századon át úgyis mint nagybirtokos, úgyis mint a főispánokat adó, vármegyénké volt, azért családfája ide tartozik.

¹ Gróf Erdődy-cs. Itára Galgócson 1., 96. f. 3. n. 4.

² Orsz. Itár Dl. 21127.

³ Ugyanott Dl. 22522.

⁴ Kaprinai Mss. B. XXVIII. 91.

⁵ Knauz, M. Sion 1866. évf. 431.

Gáspár 1440.						
Mihály nádor 1458. † 1486. Rozgonyi N.	I. Imre †	Sebestyén Vizaknai Margit özv. 1496.	Kata Tari Rupertné	Margit Kompolthi Jánosné	I. János utóbb barát	Erzsébet kusalyi Jaks Andrásné
			Lőrincz Frzse özv. 1501.		N. Giskra Jánosné	
II. János 1460. Szécsényi Anna	II. Gáspár	II. Mihály	I. László 1484. † 1511. előtt főlovász m. Maróthy Magdolna	Anna Podmaniczky Lászlóné 1494.	Borbála Podmaniczky Jánosné	
I. Zsigmond 1511.	II. Imre 1511.			László † 1498. e.	Margit 1498–1511.	
II. Zsigmond 1498. † 1507. e.	III. Mihály 1511.	II. László nógrádi főisp. † 1544. Pekry Anna	III. János váczi püspök † 1536.	I. Ferencz főkomornok 1522. Kata	Magdolna 1. lévai Cseh Imre 2. Hartyáni Benedek	II. Inre főajtónálló Korláthközy † 1543. Drugeth Ágnes
Kristóf nógrádi főispán † 1567. okt. 18. Zrinyi Ilona †	Ilona † 1569. Perényi Gáborné	Borbála 1. enyingi Török Ferencz 2. gróf Salm Eck 3. Geszthy Ferenczné		Magdolna Bánffy Jstvámmé 1513-tól.	Krisztina	

Czímere a családnak, mint az egész Gutkeled-nemnek, a paizs vörös udvarában balról irányzott három ezüst ék.

Palojtay-család. Régebben Palothai néven is előfordúl. Hont-vármegyének régi kihalt családja. Vármegyénkben a XVI. században csakis rövid időn át volt birtokos Palothai Gergely (vagy György) személyében, aki Nógrádban Györkén birt, melyet azonban 1515. január 19-én királyi beleegyezéssel elcserélt Verbőczy Istvánnal, ez Györke birtokért odaadta Palojthaynak nógrádmegyei kelecsényi birtokát.¹ Erről azután Gergely úr magát kelecsényi Palojthaynak nevezette.²

Páni-család. 1355-ben tűnik fel Páni Ugrin fia Demeter, aki feleségül bírta Somossi Györgynek özvegyét Líbercsei Tomposnak leányát Anicsot (Annát), aki hitbére és hozományára nézve kielégítettségéről a Somossi családot megnyugtatta az egi káptalan előtt.³

Izsófalvi Páni Pétert 1475. november 12-én Ország Mihály nádor adományából Lócz helységben nyolcz jobbágytelek birtokába a Sági Convent beiktatta.⁴

Ezentúl vármegyénk történetében e család neve elő nem fordul.

Pataki-család. Ily nevű családról már a 98. lapon emlékeztünk. Abból vagy más különböző családból származott-e az itt említendő,

¹ Orsz. ltár Dl. 24356. Györke helynév vármegyénkben ismeretlen.

² Ugyanott Dl. 22867.

³ Anjou k. Okm. IV. 284.

⁴ Orsz. ltár Dl. 17736.

el nem dönthetjük. 1482-ben tűnik fel Pataki Imre, mint királyi ember egy Verebélyi György részére történt vizsgálatnál,¹ valamint 1484-ben is mint Verebi Györgynek és Pálnak meghittje (familiaris).²

Perényi-család. Ismeretes, ősrégi, most is élő mágnás családja hazánkban. Vármegyénkben rövid ideig mint nagybirtokos szerepelt. Perényi Imrénének fia János királyi főtárnokmester 1438. november 5-én Erzsébet királynétól hatezer tiszta magyar aranyforintért zálogba vette Fülekvárát és tartozékait.³ Perényi Jánosnak felesége Koroghly Katalin, Koroghly Pülöp fiának Jánosnak a macsói bánnak nővére volt, 1454. január 23-án a két sógor kölcsönös fiúvá fogadási és örökösödési szerződésre lépett az országbírája előtt, fiai Perényi István, Miklós és Péter nevében. A temérdek birtok között ott szerepel Fülekvára is tartozékaival (Bábfalva, Felső- és Alsó-Rátka, Bolgárom, Láz, Kovácsi, Nyitra, Bozita, Sávoly, Uhorszka, Garáb, Hradisa, Brezó, Lehota birtokokkal).⁴

Perényi János halálával († 1448.) egyik fia említett Miklós egyikévé vált a leghíresebb fosztogató váruraknak. Váraiból nemcsak az idegen kereskedők, de az ország polgárai ellen is valóságos rablóvadászatot gyakorolt, mely gonosz üzelmek miatt Mátyás király Perényi Miklósnak Sztropkóvára ostromára sereget indíttatott. Miklós nemsokára meghalván, testvére István folytatta bátyja szerepét és Fülekvarába vonván magát, onnan űzte rablásait. És midőn azután a király Fülekvár megostromlására is katonaságot küldött, a vakmerő úr még a király seregére is lövetett. A király a lázadó Perényi ellen ekkor Lábatlani Andrást bizta meg azzal, hogy a szomszéd vármegyék és Kassa város által kiállítandó hadi erővel támadja meg és verje le a lázadót.⁵

Fülek elvesztésével a Perényi-családnak vármegyénkhez való viszonya is elenyészett. Különben a Perényieknek ezen ága ki is halt.

Porkoláb-család. (Vesselényi). Eredetéről mit sem tudunk. Vesselényi Porkoláb Ulászlónak özvegye szászfalvi Barla Györgynek a leánya Anna 1491-ben zólyomvármegyei birtokait zálogba adta Justh Andrásnak háromezer forintban.⁶ A következő évben már nevezett özvegy nem Porkoláb, hanem Vesselényi Loránth László özvegyének neveztetik,⁷ vagy az egyik vagy a másik helyen tévesen írva az oklevélbe.

¹ Orsz. Itár Dl. 18658.

² Ugyanott Dl. 18944.

³ Fejér, XI. 139.

⁴ Orsz. Itár Dl. 24541.

⁵ Gróf Teleki, Hunyadiak kora XII. 252—253.

⁶ Justh-cs. neczpáli ltára III. 12.

⁷ Ugyanott III. 15.

Volt-e és mennyiben vérséges atyafi a vesselényi Porkoláb-család a Vesselényi családdal, arra adataink nincsenek. Az bizonyos, hogy Porkoláb nevű család Nógrádvármegyében még a XVI. században is élt. Porkoláb Simon és felesége és ettől származott gyermekei 1516-ban per útján elveszték Szénás Imre ellenében felső-szecsényi birtokukat.¹ Utóbb elő nem fordulnak.

Putnoky-család. A Ratold-nem sarjadéka, Gömörvármegye egyik régi családja, melyből a XV. században Bertalan csak annyiban jött viszonyba Nógrádvármegyével, hogy a Herencsényben, Dengelegen és Vanyarczon birt Rédey László özvegyét Erzsébetet vette feleségül.²

Ráskay-család. A Gutkeled-nemzetségből eredt. Vármegyénket csak V. Miklósnak fia I. Balázs érdeklí, aki II. Ulászló király alatt 1490-ben budai várnagy volt és Fülekvarát és uradalmát kapta adományban. Utóbb királyi főtárnokmester lett. Feleségétől, Czobor Katától nyolcz gyermeke maradt, mint a családfán látható.

Nógrádvármegyében már I. Balázsnak bátyját I. Gáspárt, ki a szabadválasztás hívei közé tartozott, 1526-ban János király főispánná nevezte ki.³ Ennek halála után Balázs lett főispánná és az volt 1530-ban.⁴ Ezután fia István ült a főispáni székben 1540—42-ben.⁵ Balázsnak ága fiaiban kihalt. Leányai a gersei Pethő, györgyi Bodó, pelsőczi Bebek és lindvai Bánffy-családokba jutottak feleségül. A füleki uradalom majd a Pethő, majd a Bebek-család kezébe került egy időre.

A család egyik tagja, bizonyosan II. Gáspár, a magyar irodalom történetében is megörökíté nevét. «Egy szép Ilistoriával a vitéz Franciscórol» stb. verses fordításban, mely először 1574-ben látott napvilágot, valamint egy női tagja Lea apáca, aki szentkönyvek szerkesztésével és másolásával nevezetesíté emlékét.

A minket érdeklő ágazat családfája ez:

Ráskay Miklós							
Erzsébet 1477—78.							
I. Gáspár 1526. nógrádi főispán				I. Balázs 1490—1426. tárnokmester nógrádi főispán Czobor Kata			
II. Gáspár 1550. †	István 1501—42. †	Tamás †	Margit gersei Pethő Ferenczné † 1463. e.	Borbála (talán Lea)	Erzsébet györgyi Bodó Ferencz özvegye 1540.	Dorottya pelsőczi Bebek Ferenczné	Magdolna lindvai Bánffy Ferenczné

¹ Orsz. Itár Dl. 22854.

² Ugyanott Dl. 19008.

³ Jászay, a M. Nemzet napjai 241. lap.

⁴ Az Országos Itár kitett Oklevelei 18.

⁵ Gévyay, Urkunden I. 87. és az 1542. évi X. törv.-cz.

A család címere az, ami a többi Gutkeledtől származottaké.

Rédei-család. (Rédei). Az Aba-nemzetség egyik ágazata. A XV. század végén birtokos volt közülök Nógrádban Herencsényben, Dengelegen és Vanyarczon Rédey László fia Zsigmond, ki ezen és több megyei birtokát 1484. nov. 27-én Putnoky Zsigmondnak elzálogította.¹

Rozgonyi-család. Már ősük Rajnald 1270-ben királyi főlovasz-mester, 1288—89-ben nádor volt. A XV. század első felében vármegyénk birtokosai közé lépett Rozgonyi Péter egri püspök, megvévén Ujfalut Pásztthóy Miklós özvegyétől.²

1440. augusztus 2-án Ulászló királytól Rozgonyi II. Simon egri püspök és testvérei II. István és I. György felerészben, Koimpolthy Pál másik felerészében kapják Szandavárát Várallya, Surány helységgel és hevesmegyei Tass és Encs faluval adományban³ és ezen jószágokba 1441. július 26-án a budai káptalan által beiktattatnak.⁴ Ezután a másik ág is bejutott a szandai birtokba. 1444. október 18-án már az egri püspök halálával testvére I. György és másik testvérenek II. Istvánnak fia Sebestyén, valamint a másik ágon III. Istvánnak a temesi főispánnak fia V. János együttesen birják Szandavárát és uradalmát, melybe őket a budai káptalan beiktatá.⁵ A szandai urodalom, mint koronai birtok nemsokára elesett a Rozgonyiaktól, de V. János-nak utódai még bírták az akkor még Nógrádhoz tartozott Veresegyházát, Szadát, Gödöllőt, Macsát és Lőrinczit egyéb pest- és fejmegyei javakon felül, amelyeknek elidegenítése ellen VI. István 1492. július 12-én az egri káptalan előtt tiltakozott.⁶

Hogy 1521-ben ecsedi Báthori István nádor és testvérei és másrésről Rozgonyi VII. István között milyen kölcsönös örökösödési szerződés kötött, arról részletes említés olvasható a Báthori családnál a 133. lapon, itt tehát fölösleges lenne annak ismételése.

A Rozgonyi-családból II. Rajnald 1442-ben Nógrád- és Hevesvármegye főispánja utóbb székelyek ispánja és 1471-ben királyi főtárnokmester volt.⁷

A család kihalt VII. Istvánban 1523-ban. Családfájának ideállítását nemcsak több ízen át birtokos volta és egyik tagjának főispán-sága, de több családdal összeköttetése is úgy ezen összeköttetéseknek, valamint a történeteknek világosabb előtűntetése miatt méltán indokolja.

¹ Orsz. ltár Dl. 19008.

² Gróf Károlyi-es. okl. III. 143.

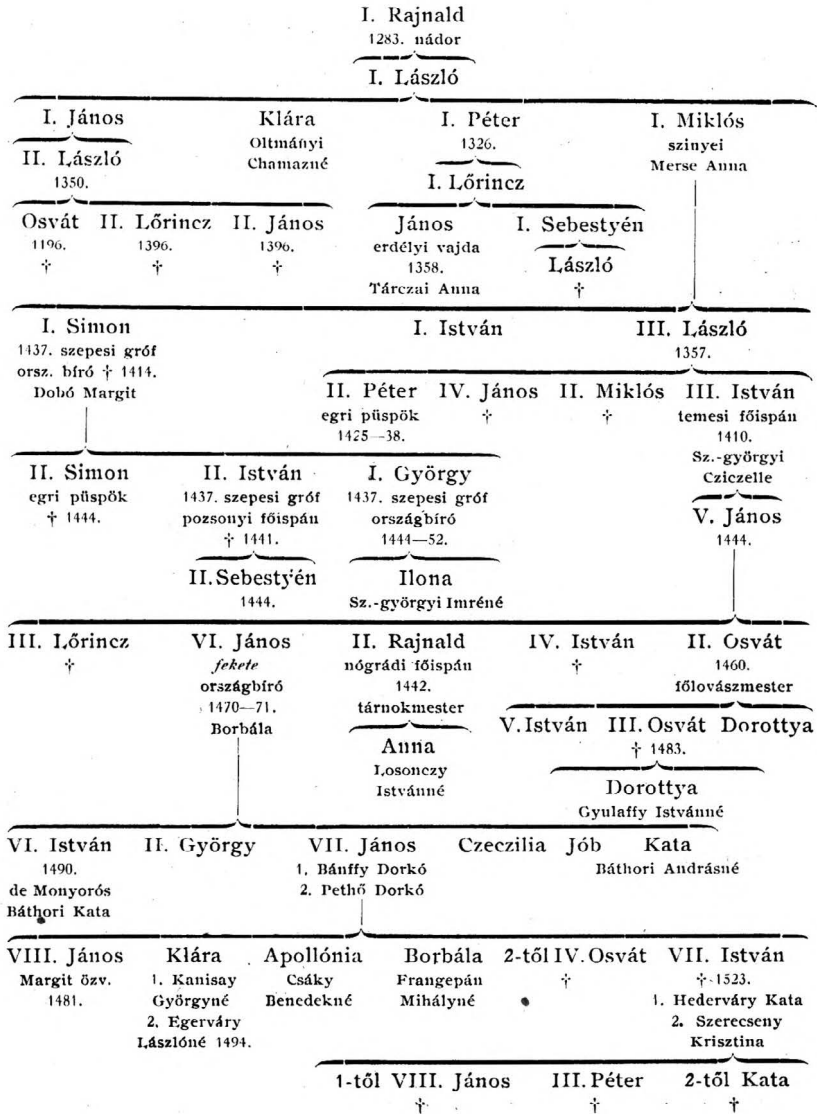
³ Orsz. ltár Dl. 13570.

⁴ Ugyanott Dl. 13634.

⁵ Ugyanott Dl. 13809.

⁶ Ugyanott Dl. 19865.

⁷ Katona XIII. 208. XIV. 193. Gróf Teleki, Hunyadiak kora XI. 428.

Szapolyai-család. Ősi fészke Zapolye Pozsegavármegyében Chasma és Velika között feküdt. Már 1369-ben Zapolyai János birta ugyanazon vármegyében Borostyánt is.¹

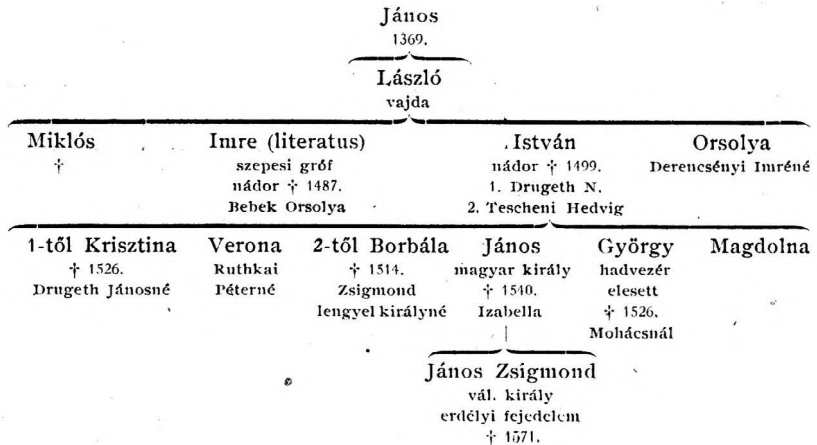
¹ M. Történelmi Tár II. 101.

Jánosnak fia László vajda volt.¹ Ennek fiai Imre és István I. Mátyás király alatt már a nádori nagyméltóságig emelkedtek. Istvánnak Tescheni herceg Hedvigtól született fia János királyságig vitte.

Minket e rövid ideig a nádori székben és a trónon is ült család azért érdekelt, mert 1467-ben Imre és István testvérek birták Nógrádvármegyében Agárdot, ami miatt serkei Lorántffy Mihály perelt ellenök.² De birt Szapolyai István Vecseklőn is, ami onnan tűnik ki, hogy Lorántffy Tóbiás Szapolyay úrnak egy vecseklői jobbágyát Bárna helységben megveretvén, ezért az ítélet útján reá rótt bírságot 1495. szeptember 10-én megfizette a megvert jobbágy urának.³

Még nagyobb érdekléssel csatolta Nógrádvármegyéhez a Szapolyay-családot azon körülmény, hogy maga János is (1526-tól fogva király) bírta vármegyénkben Salgóvárárt összes tartozékaival együtt, melyet I. Ferdinánd ellenkirály, miután e vidék uralma alá jutott, hűtlenségi ürügyön tólhi Lengyel János kir. főasztalnokmester hívének adományozott 1527-ben.⁴ A birtoklás azonban életbe nem lépett.

A fennebbi adatok igénylik, hogy a család rövid családfája itt helyet foglaljon.

Szécsényi-család. Vármegyénkben nemcsak az úgynevezett Nagy-Szécsény mezőváros (most nagy község) van, hanem a nógrádi járásban fekszik Alsó- és Felső-Szécsényke nevű helység is, mely

¹ Theiner V. Monumenta H. Hung. II. 323.

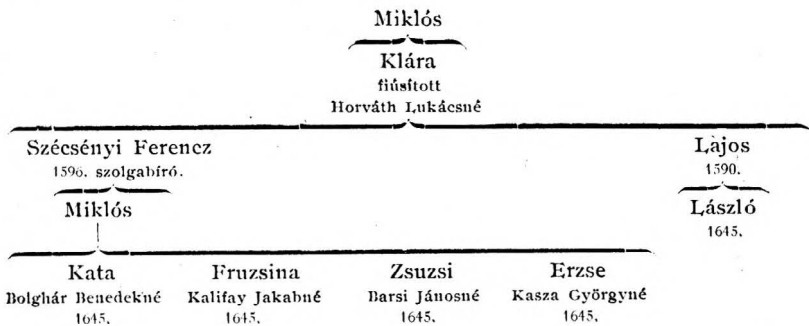
² Orsz. ltár Dl. 16509.

³ Ugyanott Dl. 20211.

⁴ Ugyanott Lib. Reg. Donat. I. 59.

hajdan szintén Szécsénynek is nevezetett. Erről is nevezte magát egy «de Zechyn, de Zechen»-család, mely attól a Kátics-nemzetségből eredt Szécsényi családtól, melyről a 110—111. lapon szólottunk, merőben különbözik. Lehetett ezen család törzsökös is megyénkben és így az előbbi rovatba is illeszthettük volna; de épen azért, mert törzsét nem ismerjük és mert csakis a XV. század közepén fordul elő e családnév, e rovatba helyeztük. 1454-ben tűnnek fel Szécsényi (Zechyni) László és György mint iktatási tanúk.¹ Ugyanez időben élt Szécsényi Tamás, kinek felesége Toldy Dorottya, Toldy János leánya volt.² 1517-ben Szécsényi Miklós mint kiküldött társ jár el a váci káptalan emberével, Toldy Tamás megidéztesében.³

Szécsényi Benedek 1506., 1508., 1512. években, Lajos pedig 1598-ban Nógrádvármegye szolgabírái voltak és birtak Szécsénykén. 1590. előtt fiágon azonban Péterben a család kihalt, hanem Szécsényi Miklósnak leánya Klára Horváth Lukácshoz menvén férjhez, ez a Klára a király által fiúsíttatván, gyermekei Ferencz és Lajos, akit mint szolgabíróként említettünk, a Szécsényi nevet vették fel és 1590-ben alsó- és felső-szécsénykei és becskei birtokukra új adományt kaptak.⁴ De a fiúsítás általi család-élesztés sem használt semmit, mert Ferencznek Miklós fiától csak négy leánya maradt, Lajosnak pedig egy fia László, akinek gyermeke nem volt. Ez okon kapva Balassa Ferencz 1645-ben a szécsénykei Szécsényi család magvaszakadta címén az ordasi és szécsénykei részbirtokokra nádori adományt szerzett és azokba őt a szent-benedeki Convent be is iktatta, azonban az iktatásnak Szécsényi Miklós férjes leányai és Lajosnak fia László ellentmondtak. Az ellenmondás eredményéről nincs adatunk. Az eddig felemlítették családfája ez:

¹ Orsz. Itár Dl. 14783.

² Ugyanott Dl. 28990.

³ Ugyanott Dl. 22867.

⁴ Szt.-Benedeki Convent Itarában az eredeti.

Ezek kihalása után ismét támadt Szécsényi nevű család vármegyénkben, melynek ismertetése azonban későbbi korszakba tartozik.

Szénásy-család. Kora helyesírása szerint Zénási szintén már inkább a későbbi kor történetének leírásához tartozik.

Szentgyörgyi és Bazini gróf család. A XV. században László és testvére Imre birtak részt Bussán, azt azonban 1473. február 9-én nevezett László testvérének Imrének fia Simon terhére is magára vállalván, eladta nádasdi Ungor Jánosnak és Miklósnak kétszázötven tiszta magyar aranyforintért.¹ Ezentúl megszűnt e család viszonya vármegyénkhez.

Szepesi-család. Csak annyiban ismeretes vármegyénkben, hogy Szepesi Gergely és fia László I. Mátyás királytól 1465-ben Jenőn egyháztelekre adományt kaptak és abba őket a váci káptalan azon évi április 19-én beiktatta.²

Szilassy-család. (Pilisi és pándi). Legrégibb törzse Szilassy Fábián, ennek fia György bátyjának Vincze váci püspöknek eszközzésére 1453-ban V. László királytól adományba kapta Alberti, Bénye, Téshe, Pánd és Pilis birtokokat rokonával Posonyi János Farkassal együtt.³

1457. május 9-én a váci káptalan előtt Vincze váci püspök Pilisi Tamással és pilisi Ampót Jánossal egymás ellen folytatott perben úgy egyeztek meg, hogy azon pert, melyet a Pilisi-ek bizonyos kártételek és sérelmek miatt Vincze püspök és rokonai György és János nógrádi várnagyok ellen emeltek és melyben százötvened magokkal eskütételre hívtak, leteszik, viszont Szilasi-ak is a Pilisi-ek elleni kártételek miatt támasztott keresetet megszüntetik.⁴

Válósággal azonban a Szilassy-család Nógrádvármegye nemesei sorába csak 1477-ben lépett, midőn nevezett Györgynek fia Balázs I. Mátyás királytól Derecskei Péter magvaszakadtával Nógrádban Losoncz-Tugárt adományban kapta.⁵ Balásznak unokája II. György 1562-ben I. Ferdinand királytól a nógrádmegyei egész Losoncz-Tugárra, továbbá csehujfalvi és bakofalvi részbirtokokra, a pestmegyei pándi és pilisi, valamint csongrádmegyei birtokaira új adománylevelet szerzett.⁶

A család vármegyénkben csak a XVII. században kezdé szereplését és él maig, ez okokból családfája e munka későbbi folyamában lesz közölve.

Szoby-család. Lásd alább Zoby név alatt.

¹ Orsz. ltár Dl. 17422.

² Ugyanott Dl. 16166.

³ Okl. hiteles másolata.

⁴ Gyulafejérvári káptalan ltár. Tört. tár 1890. évf. 109.

⁵ Mocsáry, Nógrádv. Esmer. I. 82.

⁶ Ugyanott és az okmány h. más.

Tarcsay-család. Csak rövid ideig birtokos vármegyénkben. 1474-ben Tarcsay János felesége Zsófia és fiai Sándor és Boldizsár részéről szokolyai és jeni birtokáért járó összeget Ország Mihálytól és lévai Cseh Jánostól felvette és nyugtatja.¹

1520-ban Tarcsay János vármegyénk alispánja volt.² Utóbb a családról nincs emlékezet.

Temesváry-család. 1464-ben Temesváry András birtokos volt Ebeczken, hol ellene Ebeczky György és János pereltek.³

Themel-család. (Kerekgedei). Kerekgedei Themel Bálint 1463-ban iktatási tanú jobbágyi helységénél.⁴ 1502-ben Barnabás és Boldizsár szintén beiktatási tanúk.⁵ Nevezett Barnabásnak felesége Múlyady Katalin volt, aki miután férje kerekgedei, kutassói és bágyoni részeit eladta Múlyady Szalathielnek, ettől engedélyt nyert az elzálogított javaknak haszonélvezetére.⁶ Valószínű, hogy e család már ezen említettekben kihalt.

Verbőczy-család. Azon időponttól kezdve, midőn Verbőczy István ítélőmester, hazánk legnagyobb törvénytudósa emelkedni kezdett, teljes joggal vármegyénk fiának mondható, mert nem véén tekintetbe ősi fészkeben Ugocsavármegyében öröklött és szerzett birtokait, már a XV. század alkonyán vármegyénkben szerzett nagyobb területű fekvőségeket és itt időzött legtöbbször, midőn budai hivatalos fáradságait a vidéken kipihenni vágyott. Sőt a hagyományok szívós állítása szerint petényi curiáján dolgozott a híres «Hármasköny» megírásán is.⁷ 1498-ban a királyi törvényszék (curia regia) jegyzője volt, midőn Zoby Mihály, kinek peres kereseteiben Verbőczy nagy szolgálatokat tett, ezekért hálájául nógrádvármegyey Szenthe és Csesztye helységbeli összes birtokait a Ságli Convent előtt bevallotta,⁸ mely bevallásnak kapcsán II. Ulászló király 1499-ben a Szenthei-család magvaszakadtán nevezett birtokokra királyi beleegyező adományt adott és azokba V. Istvánt 1500-ban a Ságli Convent ünnepélyesen be is iktatta.⁹ Ez időtől kezdődik Verbőczy Istvánnak szorosabb viszonya Zoby Mihálylyal, aki ezután a híres törvénytudós- és szónoknak minden politikai működésében társa, sőt egyik főtényezője volt.

¹ Orsz. Itár Dl. 17529.

² Balassa-cs. Itár a Nemz. Muzeumban.

³ Hazai Okm. V. 273.

⁴ Orsz. Itár Dl. 15885.

⁵ Ugyanott Dl. 19698.

⁶ Garanszbenedeki Convent Itára.

⁷ Hogy gyakrabban tartózkodott Petényben, arra nézve bizonyíték gróf Károlyi-cs. Okl. III. 91., 92., 117. és 166.

⁸ Horvát István: Verbőczy István Emlékezete II. 124.

⁹ Ugyanott II. 127—132.

A Verbőczy-család ugocsavármegyei eredetű. Előbb Kerepeczről irta nevét. Jobbadán István, a volt nádor állandósította meg a Verbőczy nevet. Mielőtt családi viszonyait tárgyalnók, nem tekintve számos más megyei fekvéseit, csupán Nógrádvármegyében volt birtokai szerzésének történetét adjuk elő.

1505. április 3-án Imre fiával együtt kapja Múlyady Szaláthiel fiaitól Pusztá-Almás felét.¹ 1506. november 11-én Selypi birtokát cserébe adja Csekekáthai Jánosnak a szolnokmegyei tetétleni birtokért.² 1512. július 24-én Táby Gergelytől részint jogi ügyekben tett szolgálataiért részint készpénzért kapja ennek tábi birtokrészét.³ Nógrádvármegyei kelecsényi birtokát 1513-ban a nádor előtt elcserélte Palojthiai Gergelyvel ennek szintén Nógrádmegye Györke (Tót-Györk) nevű birtokáért és erre 1515. január 19-én II. Ulászló királytól adománylevelet kapott.⁴ 1517-ben Zoby Mihálylyal együttesen kapják II. Lajos királytól a magnélkül elhalt Sággy Balázsnak nógrád- és gőmörmegei összes javait királyi adományban⁵ és ezekbe 1518. április 4-én őket a Sággy Convent beiktatja.⁶ E birtokok a következők voltak: (Karancs)-Ság várkastélyával és tartozékai Ság és hozzá tartozó Ludvég, Ság-Ujfalú, Ethes, Apáthfalva, Kotroczó helységek egészen, Boztelek, vagy Beneteleke, Berendföldre, Apátmálallya, Nagypály, Szánas, Csoma, Hagymás, Nádasd, Vízvölgy, Loréth, Hidegkút, Kotroczó, Patkánvölgye, Nagy-Csomavölgy, Csomakerdő, Csomatelek puszták, továbbá Litke, Tőrincs, Kisdályó faluk és Forró és Helimba (most Galamba) puszták. Miután azonban ezen birtokok iránt hozományi és leánynegyedi czímen néhai Sággy Jánosnak leánya Dorottya Daróczy Mihályné leánya nevében is keresetet indított, erre nézve Verbőczy István és adományos társa kiegyeztek, mint erről a Zoby-családnál leszen említés. Ugyancsak 1518. november 3-án Verbőczy István Ság-Ujfaluban, Apátfalván, Litkén, Tőrincsen, Ethesen, Kotroczán és Kis-Dályón lévő birtokrészeit Zoby Mihálynak és feleségének Losonczy Zsófiának engedte át.⁷ A legnyomatékosabb kölcsönös örökösödési szerződést kötötte Verbőczy István 1518-ban a vasvári káptalan előtt fiának Imrének⁸

¹ Orsz. Itár Dl. 21418.

² Ugyanott Dl. 21631.

³ Ugyanott Dl. 22323.

⁴ Ugyanott Dl. 24356.

⁵ Horvát I.: Verbőczy I. Emlékezete. II. 180.

⁶ Gróf Károlyi-cs. Okm. III. 109.

⁷ Ugyanott Okl. n. III. 116.

⁸ Minthogy ekkor még a többi három fia is élt V. Istvánnak, azt kell hinnünk, hogy Imre, a legifjabb volt a legkedvesebb; minthogy itt és egybeült is csak ő említettik.

részéről is monyorókereki Erdődy Péterrel.¹ A szerződés szerint, ha Erdődy Péter magnélkül halna el, akkor Somlyó várát Veszprémmegyé-
ben és Szarvaskőt, valamint Monoszló várát Kőrösvármegyében a hozzá tartozó uradalmakkal Verbőczy István és utódai örö-
kölnék, ellenben ha Verbőczy István halna el magnélkül, ez esetben Dobronyiva várát Zólyomvármegyében és Vécs várát Torda-
vármegyében tartozékaikkal, továbbá egész Nyáras-Apátit külső Szolnok, Mendét Pest, Sente, Terény, Bánk, Ordas, Szátok, Taad és Kutassó egész helységeket Nógrád és Inámot Hontvármegyékben Erdődy Péter és utódai örökölnék, kikötötték még az is, hogyha Erdődy Péter a feleségénél lindvai Bánffy Sáránál előbb halna meg, akkor annak élete fogytáig kezében és tartására mintegy zálogul háromezer aranyforint értékben maradjon és annyi összegről az özvegy szabadon végrendelkezhesék is. Ha pedig Verbőczy István feleségénél Katalinnál korábban halna meg, akkor özvegyének hoita napjáig birtokában maradjanak Sente, Terény, Szátok és Bánk helységek négyszáz aranyforint összegben.² 1519-ben járt Verbőczy István követségbe Rómában és ekkor május 7-én írta be magát a Római Szentlélek-Társulat anyakönyvébe feleségével Katalinnal és gyermekeivel Ferencz, Péter, János, Imre, Erzsébet és Orsolyával együtt.³ 1526. április 23-án kutassói és kerekgedei birtokát elzalogítá Toldy Lászlónak.⁴ Meghalván Zoby Mihály, ennek özvegyen maradt második feleségével Herencsényi Dorottyával 1527. április 26-án Alsó-Petényben János király beleegyezésével úgy egyezett meg, hogy a Zoby Mihályról maradt jószágokról az özvegy javára lemondott, kikötvén az özvegynek magtalanul elhalása esetére a sági, etesi, tujfalusi, kotrocziói, litkei, törincsi és kisdályói birtokoknak a Verbőczyekre leendő háromlását.⁵ 1528. január 1-én Losonczy Antal hűtlenségi bélyegén János királytól kapta Nógrádban Ecseget, egyéb gömör- és hontvármegyei birtokokkal együtt.⁶

Ha ezen nógrádvármegyei birtokokhoz hozzávesszük a más tizenhárom vármegyebeli jószágait és birtokait, egy roppant terjedelmű uradalmak ura áll előttünk, aki a királyi tábla jegyzőjéből,

¹ Az oklevél testvéri szeretetet (fraternalis dilectio) emleget; ami valami rokonsági összeköttetést gyaníttat. És miután V. István első nejének Katalinnak családi nevét nem ismerjük, kérdés, vajjon nem-e Katalin után volt-e rokonsága Erdődy Péterhez.

² Horvát I.: Verbőczy I. Emlékezete II. 185—189. az oklevélnek azonban vége hiányzik.

³ M. Történelmi Tár IV. 237. és a Monumenta Vaticana Hung. V. köt. Liber Confraternitatis S. Spiritus de Urbe. 138. lap.

⁴ Orsz. ltár Dl. 24281.

⁵ Gróf Károlyi-es. Okm. III. 164.

⁶ Orsz. ltár N. R. f. 870. nro 27.

híres személynöki, majd országbírói ítélőmester, majd királyi személynök (Personalis Praesentiae Regiae in judiciis Locumtenens) volt, külföldi követségeken járt, 1522-ben a kincstárnokságot viselte, végre 1525-ben a hatvani pártos országgyűlésen nádorrá választott. E magas polcra azonban a megbuktatott ellenpárt a következő évben leszállította őt, sőt kivitte, hogy társával Zoby Mihálylyal együtt hűtlenséggel bélyegezve száműzetett.¹ De a mohácsi vész után mint a szabadválasztás híve, ismét kiváló szerephez jutott. Ő lett Szapolyai híveinek legerélyesebb és legerősebb oszlopa már a tokaji gyűlésen is, ahol a királyválasztó gyűlés helyét és napját tűzte ki, a meghívó alá ő, politikai közéletének elveihez mérten neve mellé oda írta, hogy «az ország szolgálja». A megválasztott magyar királynak ő lett kancellárja haláláig. 1538-ban egyszersmind Nógrád- és Tolnávármegyék főispánja.

János királynak (1540. június 21.) sírhaszállásával Verbőczy István szerencséjének csillaga is leszállott, 1541. augusztus 29-én Budavára a török kezébe került. Az özvegy királynénak Izabellának tanácsosai Martinuzzi György és Petrovics Péter a török hatalomhoz csatlakoztak. Verbőczy István nem volt török barát, de a némethez átmenni sem volt kedve. Az özvegy királynénak irányadó tanácsosai aligha bíztak benne, sőt talán a török sem. Mégis mind a két rész jónak vélte, hogy Budán maradjon, hol őt a szultán az elfoglalt terület bírójává nevezte ki ötszáz oszpora vagyis tíz aranyforint napidíjjal.² Azonban a budai török kormányzóval sem férhetett meg és főleg egy szolgájának ítélet nélkül kivégeztetése miatt a kormányzóval is heves összeütközésbe keveredett; ezek folytán nagyon hihető, hogy a nyakas, gyakran kitörésig éles, szókimondó magyar urat méreggel tették el (1542. júniusban) láb alól.³ Így végezte be pályáját hazánkban ezen tüneményeszerű jeles embere és kiváló híres szónoka.

Első felesége Katalin mely családból való volt, azt eddig biztosan nem tudjuk.⁴ Ettől születtek már felemlített négy fia és két leánya, kik még 1519-ben is élők voltak. Hosszabb özvegyesség után elszánta magát egy másik házasságra is, eljegyezvén szekcsői Herczegh Katalint, mesztegyői Szerescsen János tolnai főispánnak özve-

¹ Horvát I.: Verbőczy J. Eml. II. 243.

² Hammer, Gesch. des Osman. Reichs. II. 173.

³ Verancsics A. Összes munkái. II. 83. és W. J. M. (Jankovich M.) Verbőczy Istvánt Igazságnak fennében helyhezteni. Pest 1829. és Tud. Gyűjt. 1829. X. 1—33.

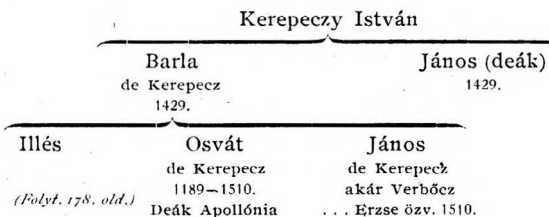
⁴ Thurnschwamb Engelnél Gesch. Ungarns u. Nebenländer I. 197. Katalint Zoby Mihály leányának írja. De Zoby Mihálynak leányáról nem tudunk eddig semmit. Az azonban igaz, hogy Verbőczynek Zoby Mihálylyal szoros baráti viszonya volt és Verbőczy István Zoby Mihályt fogadott atyjának (pater adoptivus) nevezte. Gr. Károlyi-cs. okm. III. 165.

gyét, kivel 1534. augusztus 7-én Debregerth várában tartotta lakodalmat.¹ Verbőczy István halála után gyermekei közül csak Imréről és Erzsébetről Dombay Jánosnéról vannak adataink.²

Verbőczy Istvánnak halála után fia Imre (lehet, hogy még atyja tanácsából) rövid idő múlva már 1542. július 3-án aláírta Debregerth várában azon hitlevelet, melylyel meghódolt I. Ferdinand királynak.³ A meghódolás azonban már előbb történhetett, mert az 1542. évi febr. 19-ki besztercei országgyűlés a X. törvényczikkben kimondá, hogy Verbőczy Imrének Tolnavármegye főispánjának Dobrovinyavára visszaadassék. Ezt sürgette azon évi pozsonyi országgyűlés VI. t.-cikke is. Volt-e V. Imrének felesége és ha volt, mi volt neve⁴ — nem tudjuk. Az bizonyos, hogy 1550. évi július 24-én már nem élt, mert e napon kelt I. Ferdinand adománylevele, melylyel Verbőczy Imrének magvaszakadtán annak birtokait Szenthe, Petény, Bánk és Szátok egész helységeket, valamint Guta, Nándor és Csesztve helységbeli birtokait Balassa Jánosnak adományozta, akit azokba október 18-án a Ságghi Convent be is iktatott.

Az is bizonyos, hogy a Verbőczy-család akár Istvánnak Ferencz testvérétől, akár ily nevű fiától származott unokákban kihalt.

A családfa a következő:

¹ Pray G. Epistolae Procerum R. Hung. II. 53. hol Verbőczy Istvánnak Nádasdy Tamáshoz a lakodalomra meghívó levele olvasható.

² N. I. M. Ország Családai XII. 144. lapon Horváth I.: Verbőczy J. Emlékezete II. kötetében közölt oklevelek alapján Verbőczy Istvánnak Ferencz fiától eredt származékai három nemzedéken le vannak vezetve, azonban — hacsak fel nem tesszük, hogy V. Istvánnak Imrén kívül többi testvérei az ugcsovármegyei javakból elégtettek ki — ezen Ferencztől származó ivadék Istvánnak nem fiától, hanem Ferencz nevű testvérétől származott. Noha Istvánnak Erzsébet leányától Dombay Jánosnétól származott Dombay Annának férje Henyey Miklós 1551-ben épen ezekkel szerződik a Verbőczy István által birt Dobranyiva és Tornavan vár és tartozékai visszaszerzése iránt. Horváth Istv. Verbőczy J. Emlékezete II. 308. lapján közölt oklevél szerint. A V. Istvánnak tulajdonított harmadik feleség Surányi Anna is ezen oklevélben említett másik Istvánnak felesége volt.

³ Horvát István: Verbőczy Istv. Emlékezete II. 291.

⁴ Orsz. Itár N. R. f. 172. nro. 14.

Osvát

István Verbőczy nádor, kancellár nógrádi főispán † 1452. 1. . . . Kata 2. Szekcsői Herczegh Kata	Ferencz 1502—10.	László 1502—10. Vitkay Zsófia	András 1502.		
Ferencz 1519.	Péter 1519.	János 1519.	Imre 1519—1542. tolnai főispán	Erzse Dombay János özvegye 1551. Dombay Anna Henyey Miklósné 1511.	Orsolya 1519.

Zalay-család. (Kerecseni). Csak annyiban szerepel vármegyénkben, amennyiben kerecseni Zalay Demeter 1482. 1485-ben másod-alispánságot viselt.¹

Zendi-család. Az abaujvármegyei Szend helységről vette nevét, amelyet birt, és melyen 1365-ben osztozott a család.² Minket csak Istvánnak fia Mihály érdekel, ki Zsigmond király alatt már az ország nagyjai sorában állt és 1421—1423-ban (de lehet, hogy tovább is) Nógrádvármegye főispánja volt.³ 1438-ban testvéreivel Lászlóval és Györggyel együtt pereskedett Ságghi Balázs ellen Ságghujfalú, Ethes, Kotroczi satöbbi birtokokra tartván számot, de ettől elesett.⁴ 1439-ben egyike volt azon tanúknak, kik előtt bazini gróf Szentgyörgyi György a koronát átadta Erzsébet királynénak.⁵ Ezentúl nevével nem találkozunk.

Zoby-család. Zob, vagy mint ma írjuk és mondjuk Szob helység, melyről e család nevét vette, Somogyvármegyében fekszik. Innen kerültek a Szobyak vármegyénkbe.

A XV. században emelkedett fel a család birtokainak megszorodása által, amidőn már azután alig négy nemzedéken át virágzott.

1400-ban élt Zoby Bertalan, kinek fia János 1440-ben a maga és fiai István és Péter részére I. Ulászló királytól kápjja a Petényi-család kihaltán Alsó-Petényt.⁶ Jánosnak özvegye Szöllősi Kata 1472-ben már Balassa Zsigmond Nógrádvármegye alispánjának hitestársa volt. Zoby Jánosnak egy leánya Margit pedig Ságghi Jánosnak özvegye volt már 1492-ben, kinek részére azon évnek

¹ Orsz. Itár Dl. 18593., 18830. és 19030.

² Fejér, IX. 7., 352.

³ Ugyanott X. 6., 536.

⁴ Századok 1873. évf. 726.

⁵ Fejér, X. 9., 229. és XI. 329.

⁶ Orsz. Itár Dl. 13569.

július hó 20. napján II. Ulászló király megparancsolta a váczai káptalannak, hogy Zoby Mihály által adassa meg az atyja Zoby János után a Petény, Guta, Szirák, Alsó-Pencz, Szenthe, Csesztve, Horpács, Selyp, Felső-Berczel, Vecze, Szászd Nógrád vármegyében, Szob, Győrös, Vásárhely, Baráthi Somogy vármegyében, Szabadfalva, Török, Alsó- és Felső-Nyék Hont vármegyében fekvő nőági birtokokból a jegybért és nászajándékot, illetőleg a leánynegyedet.¹

Zoby Péter (Jánosnak fia) 1466-ban horvát-, tótországi bán,² feleségül Sággy Katát Sággy Balázs leányát bírta és meghalt 1472. előtt. Csak egyetlen fiát Mihályt ismerjük. Ez a Mihály volt Verbőczy Istvánnak leghívebb barátja és elvtársa. Miféle birtokokat kapott tőle Verbőczy, ezekről, valamint együttes szerzeményeiről, úgy politikai állásfoglalásukról is a 178. lapon emlékeztünk. Együtt nyert 1517. márczius 26-án Verbőczy Istvánnal a magtalanul elhalt Sággy Balázs javaira királyi adományt;³ és ezekbe együtt iktatta be őket 1518. április 4-én a Sággy Convent.⁴ Ugyanezen 1518-iki év május 4-én megegyezik Sággy Jánosnak Margit leányától született Sággy Dorottyának Daróczi Mihálynénak és Sággy Zsófiának Herencsényi Sándornénak kiadandó hozomány és leánynegyedre nézve.⁵ És ugyanazon évben kapja feleségével együtt Verbőczy Istvántól a Sággy-Ujfalu, Apátfalva, Litke, Törinc és egyéb helységekben fekvő birtokrészeket II. Lajos király beleegyezésével. 1526-ban⁶ a száműzetés bélyegét szintén együttesen kapta Verbőczy Istvánnal.⁷ De a mohácsi vész után ő is János király híve lőn. Ettől nyerte 1527. január 2-án a Salgó-várához tartozott Lapujtó birtokot.⁸ Élt még 1527. márczius 17-én, midőn a Sággy Convent előtt Nógrád-megyében sághújfalusi, etesi, kotroczoói, litkei, törincsi és kisdályói jószágait és mikófalvi, másnéven lapujtó-i részirtokát második nejére Herencsényi Dorottyára átruházta. De már április 27-én Zoby Mihály sírban feküdt, amidőn Verbőczy István az előbb nevezett birtokokra nézve az özvegy részére ennek haláláig Verbőczy István minden jogairól János király előtt lemondott.⁹ De utóbb ezek Verbőczy birtokába kerültek.

Mihályban a család férfi ágon kihalt.

¹ Orsz. Itár Dl. 19856.

² Katona: Hist. Crit. XVI. 928.

³ Gróf Károlyi-cs. Okl. III. 98.

⁴ Ugyanott III. 109.

⁵ Ugyanott III. 113.

⁶ Ugyanott III. 117.

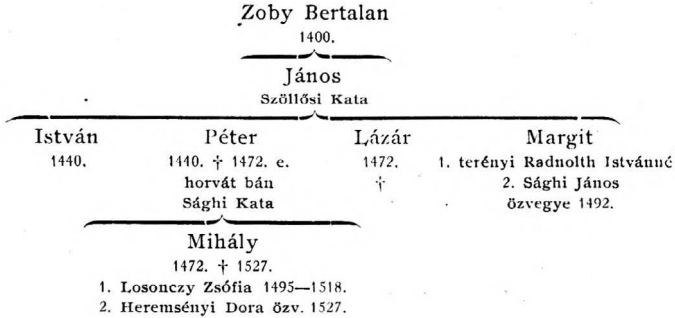
⁷ Horvát I.: Verbőczy Emlékezete II. 243.

⁸ Gróf Károlyi-cs. Okl. III. 161.

⁹ Ugyanott Okl. III. 164.

Meg kell még jegyeznünk Péterről, hogy 1498. július 24-én a nádor előtt panaszt emelt a királynak Oroszfalvi (Nagyoroszi) jobbágyai által a veczei határbeli birtokán okozott károk miatt.¹

A Zobyak családfája ez:

Zólyomi-család. Nagyon csekély része volt vármegyénk történetében, mindössze annyi, hogy 1441. július 26-án, midőn I. Ulászló kir. adománya kapcsán a budai káptalan Kompolthi Pált Szandavára birtokába beiktatta, Zólyomi Lászlónak fia mint megyei birtokos a beiktatási tanúk között szerepelt.²

Zunyogh-család. (Kátai). Zunyogh vagy kátai Szunyogh Osváth Toldy Jánosnak leányát Margitot birta házastársul és midőn 1456. július 12-én Toldy János néhai Toldy Márton leányának Berczelli Lando Benedek özvegyének utódait anyjok jogán nászajándék, jegybér és leánynegyed címén kielégítette, ugyanakkor leányainak Dorottjának Zécheni Tamásnének és Margitnak Szunyogh Osvátnénak terheiket is magára vállalta a váci káptalan előtt.³

Zudar-család. (Ónodi). Kihalt család. Birtokos vármegyénkben már a XIV. században Lőrincziben, melyet Zudar Jakabnak négy gyermeke osztatlanul bírt, ezek egyike János azonban betegágyában zálogszerződést kötött Debrei Imrével. Ezen tett ellen testvérei Simon, II. Jakab és Hedvig Kompolthi Pálné a budai káptalan 1440. márczius 4-én tiltakoztak.⁴ De ezen Lőrinczit birta már a Zudar-család, nevezetesen György, Benedek és Jakab 1395-ben is, midőn a nádor elé perbe idéztettek, ugyanakkor élt testvéröknek Zudar Miklósnak özvegye Rédei leány.⁵

¹ Orsz. ltár Dl. 20704.

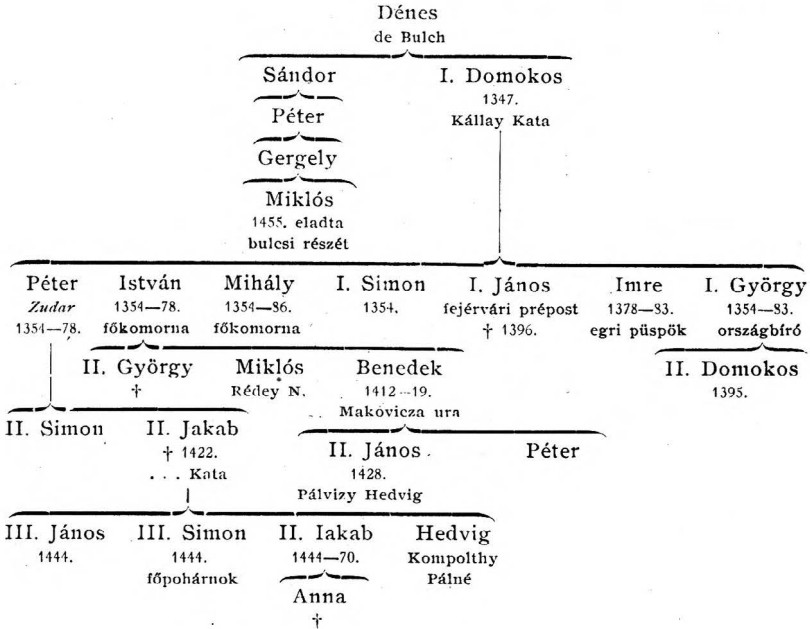
² Ugyanott Dl. 13634.

³ Ugyanott Dl. 28990.

⁴ Ugyanott Dl. 13528.

⁵ Fejér, X. 2., 327.

Mint vármegyénbeli birtokosoknak családfájuk itt közöltetik:

HETEDIK FEJEZET.

A vármegyét érintő országos események 1350—1460.

Károly Róbert († 1342.) után fia I. Lajos király uralkodott. Ennek 1382. szeptember 11-én történt halála után női kézre került az ország sorsa. Lajos királynak leánya Mária megkoronázott királynő és özvegy anyja Erzsébet a főlényt gyakorló nádornak Garay Miklós-nak tanácsa szerint kormányoztak. Az ellenpárt Durazzói (kis) Károly királyságáért küzdött, aki 1385. december 31-én Fejérvárott szintén az ország királyává koronáztatott. Ezt az anyakirályné Erzsébet és Garay nádor boszú dühe Forgách Balázs bars megyei úr által el-tétette láb alól. A meggyilkolt királynak hívei pedig a Horváthy testvérek és Palisnay 1386. júliusában a Dalmáciába utazó királynékat és kíséretüket útjokban megtámadták, Forgácsot és Garayt megölték, a királynékat elfogták és Erzsébetet meg is fojtották; Mária azonban 1387-ben novigrádi fogságából kiszabadulván, végre férjéhez Zsigmondhoz jutott, ki időközben királyá választatván, 1387. márczius 31-én megkoronáztatott. Ennek uralkodása 1437. évben

történt haláláig tartott. Második nejétől Czilly Borbálától született leánya férjhez ment Albert osztrák herceghez, aki királyá választván 1438. január 1-én megkoronáztatott, azonban alig két évi uralkodása után 1439. október 27-én Neszmélyen meghalt. Özvegye Erzsébet 1440-ben, február 22-én Bécs felé utaztában Komáromban fiát szült, kinek még pályájában május 15-én Székesfejervárt fejére tették a szent koronát; holott a másik párt Jagiel I. Ulászló lengyel királyt választván meg, ezt július 17-én pártja Székesfejervárott meg is koronázta. Két megkoronázott királya volt tehát egyszerre hazánknak, egy csecsemő és egy érett férfiú.

Mindezeket csak az idő-rend iránt való tájékoztatás végett mondtuk el, hogy lássuk, mikor és mennyiben volt része vármegyénknek a hosszú század alatt történt eseményekben. A történelemből tudjuk, hogy az Anjouk uralma óta I. Mátyás királyig az oligarchia által támasztott belvillongások folytonos láza emészte hazánkat. Adataink tudtával azonban hosszabb ideig ment maradt vármegyénk a dulongástól és csakis nagyjobbjainknak jutott szerep az események folyamatában.

Nevezetesebbjeink egyike volt ekkor Losonczy László horvátország bánja, ő rá is számított a királynék főtanácsadója Paray nádor, azért 1384. évi június 30-án Szent-Ágatóról következő levelet írta Losonczy Lászlóhoz:

«Nemes és Nagyságos Losonczy István fiához Lászlónak, atyánkfiának. Kedves Rokon! Királyasszonyunknak akarhatja az, hogy Kegyelmed összes hadával és népével hadba menjen, egyebet sem cselekedvén. És ha Kegyelmed kívánja, adományoz Kegyelmednek az övéből egy várat, hogy feleségét abban hagyhassa, addig is, míg Kegyelmednek nagyjobbakat adományozhat. A fennebbi ügyben írja meg Kegyelmed a királyasszonynak szándékát. Kelt Szent-Ágátán, Szent-Péter és Pál apostolok ünnepe másod napján, az urnak 1384. esztendejében. Garay Miklós nádor és Kegyelmed atyafia.»¹

Losonczy azonban — úgylátszik — úvakodott nagyon kimutatni buzgóságát, a vérrel fertőzött királyasszonyok pártfogásában, amiért is 1386-ban a báni méltóságtól elmozdított.

Zsigmond király 1408-ban a bosnyák háború szerencsés bevégezése után az iránta hűséget tanúsított urak részére a Sárkányrendet alapította.² Első tagokul vármegyénk nagyjobb birtokosai közül Szécsényi Kónya Simont és Cseh Pétert nevezte ki. Azonban Zsigmond király mindég tele volt háborúval. Hol itthon,

¹ Fejér, X. 1., 182. A levél latin nyelven kelt. Több érv támogatja itt egész terjedelmében való közlését.

² Fejér, X. 4., 682. Kaprinai Mss. B. XXVII. 37. és Magyarország és Erdély képekben. 1853. II. 49.

hol a csehekkel, hol a velenczésekkel vagy a törökkel viselt háborút, ez utóbbiakkal vívott egyik ütközetben Boszniában fogságba esett többekkel együtt vármegyénk fia Halápi János is. Az országgyűlése sürgette a kiváltást és méginkább az 1416. szeptember 6-án Pécsen tartott országos tanácskozásban, melyben többi közt megyénk nagybirtokosa lévai Cseh Péter királyi főlovászmester is jelen volt, sürgősnek jelenték ki az elfogottak kiváltását és erre nézve pénzgyűjtést rendeltek el, a beszedésre pedig Garay János mellé vármegyénk birtokosát Zandy Mihályt, később főispánunkat neveztek ki, egyúttal a behajtás gyorsítása céljából a vármegyékbe főurakat, vármegyénkbe Ratold-nembeli Lesták fiát Györgyöt főispánunkat választották.¹

1430-ban kezdődtek a hussita-betörések Velko kapitány alatt,² dúlva Nagy-Szombatot, Nyitrát, sőt már Léva környékét is, de tudunkra — vármegyénket még nem érték el; a betörés a következő években ismétlődött. Ennek okából 1432. augusztus 10-én az ország védelmére szükséges intézkedések megtétele végett országos tanács ült össze, melyben az ország összes haderejének létszámát megállapíták és a kiállítandó illetőségét a vármegyékre kivetették. Hét hadtestre osztották fel a kiállítandó sereget.

A török ellenében szervezendő egyik hadtestbe vármegyénk birtokos urai közül lévai Cseh Péterre 500, serkei Lorántffy Györgyre 100 lovas kiállításának kötelezettsége rovatott. Németország felé a hussiták ellen Nógrádvármegyéből porták szerint Szécsényi László 100, Derencsényi Imre 50, Berzeviczy Henrik és Döme 50, Zudar János 50, Zudar Simon 50, Széchy Frank 100, Tary Rupert 50, Agárdy György 50, gyarmati (Balassa) Miklós 50, Aranyi István 50, Szánthay Osvát 50, Kompolthy Pál 100, a Bebek-család 200, továbbá maga Nógrádvármegye Tolna- és Pestvármegyékkel együtt 1000 lovas tartoztak kiállítani.³

A fölkelési (insurrectio) kötelezettség ezenkori állapotának megismeréséül helyén lesz itt megemlítenünk az 1435. évi Szent-Gergely napi országgyűlésnek szabványait, melyek szerint általános fölkelés esetére kötelezettenek, 1-ör a főpapok a maguk banderiumjaikkal, a főispánok pedig a főurakból és nemesekből álló zászlóaljakkal a király hadseregéhez csatlakozni. 2-or minden 33 jobbágy telektől egy lovasnak kiállani. 3-or jobbágyot nem bíró minden nemes személyesen fölkelni. 4-er az osztatlanban élő nemes testvérek közül egy táborba szállani. 5-ör végeztetett, hogy a főurak feleségeikkel néhány

¹ Fejér, X. 8., 565—569.

² Pray, Annales II. 296.

³ Fejér, X. 7., 264.

udvarost otthon hagyhatnak. 6-or a szolgabíráknak meghagyatott, hogy a jobbagyok összeírását teljesíteni és a lajstromot a főispánnak kezéhez adni tartozzanak.¹

Albert király 1439. szeptember 17-én országtanácsot tartott, mely a következő évre megindítandó nagyobb hadjáratra minden házra száz fillért (melyből 150 tett egy aranyforintot) rendelt kivetni. Ebben a tanácskozásban vármegyénkből résztvettek Ságghy Balázs, Losonczy János és Gyarmati (Balassa) Miklós mint főnemesek.² Azonban e végzés eredményét a király már nem élte meg, mert egy hónap múltán október 27-én már meghalt.

Albert uralkodásának legfényesebb mozzanata volt koronázásakor az általa kiadott koronázási eskü-oklevél, mely első alkotmányunk történelmében és mely az utóbbi eféle kiadmányoknak alapjául szolgált. Valamint Albert kormányzatának legkellemelelenebb részét képezte anyósának Cilly Borbálának és testvérének Cilly Ulriknak folyvást szőtt ármánykodása; az ő kora halálával éppen olyan gonosz nemtője lett az ő özvegye Erzsébet az ország nyugalmanak.

Albert király özvegye Erzsébet királyné Cilly Ulrikkal czimborálva, Fridrik császár híve lőn. Annak tanácsára adta magát. Visegrádról a koronát ellopatta³ és magával vitte, ami azután Fridrik császár kezébe került. Ő hitta be 1440-ben a csehek brandeisi Giskra János vezérlete alatt. És ezzel az országban nemcsak a belharczok, de a csehek dúlongása is megkezdett. Erzsébet özvegy királyné megadományozta Giskrát Zólyommal is, majd Sárosvármegye főispánja lett. Közel jutott tehát vármegyénkhez, melyet ezután a csehek előzőnlöttek. Losoncz, Szécsény kezeikbe jutott, sőt a vármegyének alsó része is. Itt azután dúltak, romboltak és raboltak. Terjesztették a Huss-féle tanokat és térítettek. És bizonyos mérvben nyelvök is hatott az itteni ó-szlovén népségre. Erődöket emeltek több helyen, így Jenőn is Akszamith és társai egy erődítményt építettek.⁴ Giskra építette Losoncz mellett a Királydombon a Szent-István királynak szentelt kolostorból a Zenth királyi várdát is.⁵ A cseheknek tulajdonítják Csővár építését is, valamint az Esztergály határában létezett erődítményt.⁶ Legnagyobb alkotása volt

¹ Zsigmond kir. V. Végzeménye az 1435-ki évi I. orsz.-gyűlés I—VI. törv.-cikkei.

² Teleki, X., 72.

³ Kottanerin Helene. Aus dem Dengwürdigkeiten 1439—1440. Leipzig 1846.

⁴ Orsz. Itár Dl. 15075. Miután Jenő felett az úgynevezett Kámor várról semmi emlékeink nem szólnak, kérdehetjük, vajjon nem ez volt-e az Akszamith által építettett «fortalicum».

⁵ Fejér, Genus et Incunabula Joannis de Hunyad. 161.

⁶ De ez valótlán, Sztrahora vára régibb keletű; tehát csak bírhatta Giskra.

Giskrának Gács várának építése, melyet megerősítve tartott rabló üzelmeinek védelmére. Hogy templomokat építettek volna vármegyénkben a csehek, arról határozott adataink nincsenek; de hogy az elfoglaltakat a kelyhesek vallása és szertartása szerint rendezték be, az bizonyos, és ezekről az esztergályi, csehbrezói és turicskai egyházakban látható és láthatott kép, vagy festmények tanúskodnak.

Az elmondottakból látható, hogy a csehek vármegyénkben jól befészkeltek magukat. És itt nemcsak élni, de uralkodni akartak. Az országban az özvegy Erzsébet fia László érdekében a király I. Ulászló és pártja ellen, valamint az Oligarchiának, úgy a töröknek támadásai segélyül szolgáltak törekvésökhöz. A csehek vezére Giskra folyvást ellenségeskedett. Ellene sógora Rozgonyi Simon egri püspök fordult seregével, ott volt vele Szécsényi László főispánunk is; de támadás helyett 1443. szeptember 1-én Szent-Mihály napig tartó fegyverszünetet kötött vele a király jóváhagyásával.¹ Az I. Ulászló által Budán 1444. április 18-án tartott országgyűlésen, — melyen vármegyénkbeli Szécsényi László főispán, Tholdi László, Etthre Mihály, Romhányi György és László, vizslási Baróch Mihály és mohorai Widffy János is részt vettek,² — meghívatott és megjelent Giskra János is Sárosvármegyének főispánja és az ellene dühöngők végzetessé válható bántalmaitól éppen a királynak gondoskodása által menekülvén meg, I. Ulászló irányában személyes érzülete szelődült; de azért a gyermekkirály (V. László) és Fridrik császár líve lenni nem szűnt meg és továbbá is államot kívánt az államban képezni. Vele tehát a kívánt kiegyezés nem sikerült.

Nagyobb és végzetesebb fordulat állott be az országos eseményekben az által, hogy a törökkel az általa ajánlott békeszerződés megkötöttvén, annak daczára a pápai követ Julián sürgetésére a hadüzenettel váltott fel. A békekötés megszegése megboszúlta magát a Várnanál november 10-én szerencsétlen ütközetben, melyben maga a király I. Ulászló is halva maradt, sőt Hunyadi János a vezér is nehezen menekült. Ott veszett Julián bibornok a békeszegés főmestere és Rozgonyi Simon, Lábatlan Gergely és vármegyénkbeli is — habár megnevezni nem tudjuk — igen sokan.

I. Ulászló elestével az országos zűrzavar növekedett. Ennek megszüntetésére a nádor Székesfejervárra országos tanácsot hívott össze, ahol az országgyűlés összehívásáig, a csecsemő korában megkoronázott trónörökös gyermek nevében az országlást és gyámságot igényelvén, az ország több részére főkapitányokat nevezett ki, poli-

¹ Gr. Teleki, Hunyadiak kora X. 135.

² Kovachich J., Monumenta vet. Legislationis. I. 30—55. és Sylloge Decretorum I. R. H. I. 74—93.

tikából meghagyatván Giskra János is egyik főkapitánynak. Legsúlyosabb nehézség a kiegyezés ügye Fridrik császárral, kinek nemcsak a szentkorona, de a gyermekkirály is kezében volt. Nem tartozik feladatunkhoz ez események részletes előadása, csak megemlíjtük tehát, hogy az 1446. évi pesti országgyűlésen Hunyadi János kormányzóvá választott, hogy az országot igazgassa mindaddig, míg V. László gyermekkirály a törvényes kort eléri. Az 1447. évi szeptemberben a kormányzó elnöklete mellett tartott országgyűlésben, melyen Nógrád vármegye részéről Székely György, Daróczi Jakab, Rhédei Sandrin és Lengyéndi Mihály mint annak követei vettek részt,¹ Buda és az ország többi várai is Hunyadi János kezeibe és hatalma alá adattak.

Az ország válságos viszonyok közt állott. A kormányzónak Fridrik császárral, a törökkel és az ármánykodó Cilli grófokkal kellett háborút viselnie. A csehek pedig nemcsak a Szepességben, Pozsony vidékén, de vármegyénkben is dúlontak Giskra ellen, ki sem egyességet elfogadni, sem az országgyűlés végzéseinek meghajolni nem akart, már 1449-ben elrendelte az országgyűlés a háborút és azt, hogy vele a béke csak az országtanács befolyásával köttet-hessék. A békét vármegyénk is óhajtotta és midőn az Kövesden 1450-ben megkötetett, a kormányzó erről Nógrád vármegyét is tudósítá és a költségekre minden felektől és minden mesterséget űző egyéntől félforint behajtását követelte.² Csakhogy a Giskrával kötött békekötés sikertelen maradt. A cseh úr tovább is garázdálkodott és újra V. László király főkapitányaként viselkedett, Csehországból új kelyhes csapatokat hívott be és elkobzás útján birtokait méginkább kezdé szaporítani. Ideje volt már, hogy a nyakas országháborító megfenyíttessék. 1451. nyarán indult Hunyadi János a csehek ellen. Nógrádban hontvármegyei Ipolyság felől jött és Gyarmaton át Losoncz felé vonult. Augusztus 10-én már Losoncz körül táborozott. Giskra igyekezett magát előzőleg biztosítani, azért Losonczon a Királydombon álló különben is kerített kolostort hirtelenében véderővé változtatta és ötszáz emberével megrakta. Maga Gács várában szintén megerősíté helyzetét. Hunyadi János kormányzó hadserege nem volt nagy.³ Ezzel kezdé Losonczon a kolostori erőd vívását. A védőrség a nagyobb erőt látva, alkudozni kezdett és szabad elvonulás feltétele mellett magát feladni ajánlkozott. Hunyadi feltétlen feladást követelt. A védők segélyt remélve és várva, erre nem hajlottak. Időközben — nem tudni, mi okból — Hunyadi augusztus végén hadi szállását

¹ Kováchich M. *Vestigia Comitiorum* 265—270.

² *Tudománytár* 1841. évf. Ért. X. 126.

³ Alig tizenhatezerre teszik történetíróink, de bizonyára ennél is kevesebb volt.

serege egy részével Terenyére tette át. Szeptember elején megérkezett Giskra is az ostromoltak segélyére. Ekkor Hunyadi derék hadával Giskra elejébe indul és azt megtámadja. Alig kezdődött meg az ütközet, a Hunyadi által a cseh erősség bekerítésére hagyott dandár eszeveszetten futásnak eredt. Ekkor kínos zavar támadt Hunyadi seregében, annál inkább, mert az ostromsereg futására a losonczyi erőd védőrsége is kiment és a futókat üldözte. A két tűz közé szorult magyar sereg rendje megzavarodott és daczára a vezér hősiességének, csúf árulás miatt kénytelen volt a győzelmet Giskrának átengedni. A mieinkből sokan elesetek, köztük Kompolti János is. Hederváry László a sánta egri püspök fogságba esett. Bebek János pedig az árulók egyike oly sebet kapott, hogy abba belehalt. Halála előtt nyiltan bevallotta az összeesküvést.¹ Árulás miatt vesztett tehát Hunyadi. Ámde azért a losonczyi ütközet nem maradt megtorlatlanul. Hunyadi nemcsak Gömörben több helyet, de Zólyomban is Beszterczét a Giskraék főfőszékét a csehektől megtisztítá. Mindennek ellenére Hunyadi az országtanács rendeletére kénytelen volt Giskrával békét kötni. Így azután a csehok az országban tovább is garázdálkodtak, úgy hogy e garázdálkodás belenyúlt Mátyás király uralkodásának korában is. Vármegyénkben még 1260-ban is üzték a garázdálkodást, midőn Szadai Szébold a Csővárban tartózkodó csehekkel szövetkezve pusztíták Vincze váci püspöknek Kálló, Hatvan, Sáp, Guta, Vác, Verőcze, Nógrád, Kosd és (Pusztá)-Szántó városok és helységekbeli gazdaságait.² Ezenfelül maga a vármegye Szandánál megvert egy cseh csapatot és Zagyva fő vára is kiszabadult kezeikből. Rozgonyi Sebestyén, Hedervári László egri püspök, majd Magyar Balázs Talafuzt és Akszomit megverték, mégis a háborgás, dúlás tartott mindaddig, sőt tovább azután is, hogy Giskra János Mátyás királynak végleg meghódolt.

I. Mátyás (választatott 1458. január 24-én) királynak Nógrád-vármegye szíves örömmel hódolt és esküdött hűséget. Hagyomány szerint úgynevezett fekete seregének legnagyobb része vármegyénkbeliekből állott. Ennek tulajdonítandó, hogy az ellene folyvást összeesküvést forraló Garay László nádort, Ujlaky Miklóst és társait zászlós hivatalaikból elcsapván, helyükbe vármegyénk birtokos urai közül 1458-ban nádorrá gúthi Ország Mihályt, erdélyi vajdává, főispánunk unoka testvérét Rozgonyi II. Sebestyént, tót- és horvátországi bánná Losonczy Lászlót tette meg. Főispánnak Rozgonyi Rajnald mint dandár-vezér részt vett azon seregben

¹ Bonfin: Rerum Hungaricarum Decades. Francofurti 1581. 477., 478. — Thuróczi Schwandtnerál, Scriptores etc. Viennae 1745. 263. lap.

² Orsz. Itár Dl. 15531.

melyet I. Mátyás király Albert osztrák herczeg segélyére küldött. Lábatlani Gergely szandai, várallyai stb. birtokos már előbb világosvári várnagy, utóbb székelyek ispánja Szilágyi Mihálylyal a török ellen harczolt, hol fogságba esett, de utóbb csereváltság útján kiszabadult.

Kitűnő szolgálatokat tett Mátyás királynak szintén Nógrádnak egyik fia mohorai Widffy Miklós, vácsi kanonok, művelt államférfiú és mint ilyen a római udvarnál (1462—1480.) Mátyás királynak követe.¹ Amilyen kiváló szolgálatokat tett a polgári téren Widffy Miklós, épen olyan buzgalommal tüntette ki magát a harcz terén Nógrádnak egy másik fia Madách László, aki Mátyás királynak Podiebrad cseh király ellen 1469-ben viselt háborújában Jánosi Gáspár társával a cseh király fiát Viktorint elfogva, szolgáltatta a nagy király hatalmába.²

Mátyás király élete végén (meghalt Bécsben 1490. április 6-án) családjának egyik szilárd hívére Ráskai Balázs nógrádi birtokosra mint várnagyra bizta Budavárát, ki is amint a dicsőült királyi tetem Budára érkezett, az oda érkező királyfinak Corvin Jánosnak hűséget esküdött és a várat és a mintegy négyszázezer aranyra becsült kincseket rendelkezésére bocsátotta. János azokat továbbra is őrizetére bizta.³ Ráskai Balázs utóbb királyi főkomornok, röviddel utóbb királyi főtárnokmester lett.

II. Ulászló király trónra lépése után vármegyénk főbb birtokosai közül rövid időre Losonczy László erdélyi vajdává, tót- és horvátországi bánná Derencsényi Imre és Lábatlani János nevezettek. De Losonczy csakhamar főudvarmesterré lett. Az 1495-iki országgyűlésen pedig a kincstárnoki számadások megvizsgálásával bizatott meg. Vármegyénk családjából volt még Tárnok Péter is, ezidőben (1502.) szőrényi bán.

1504-ben a banderiumi költségek lajstroma szerint Nógrád urai közül Balassa Menyhért testvéreivel együtt háromszáz lovas és kétszáz gyalogos kiállítására nyolczezer forintot, Országgh Mihály kétszáz lovas és száz gyalogos kiállítására ötezer forintot tartozott fizetni.⁴ A következő (1505.) rákosi országgyűlésen nógrádi birtokosai közül részt vettek Ráskai Balázs mint főtárnokmester, gúthi Országgh Mihály, Rozgonyi István, Losonczy Zsigmod, gyarmati Balassa Ferencz, Zoby Mihály, Verbőczy István, továbbá a vármegye részéről mint követek Sáhgy Balázs,

¹ Epistolae Mathiae Corvini a Monumenta Vaticana I. sor. 6. kötet. 21., 96., 137. és 252. lap.

² Lásd itt a 92. lapon.

³ Bonfin, Rer. Hung. Decad. 1581. évi kiad. 653. l.

⁴ Kovachich, Suplem. ad Vest. Comitior. II. 325.

Zánthay Osvát, terjéni Radnót Gergely és nempti Kartali Zsigmond.¹

A tehetetlen király alatt a pártoskodások közepette más csapás is érte az országot. Az önző és nagyravágyó Bakács Tamás érsek, ki Rómában a pápaságot hajhászta, a pogány török ellen kereszties háború toborzására kapott hatalmat. 1514. április 16-án hirdették ki a keresztiesek gyűjtését. Fővezérüknek Székely (Dózsa) Györgyöt tették. A főnemesség által elnyomott parasztság az izgatók szavára nagy számmal gyülekezett Pest alá. Rövid idő alatt negyvenezerre növekedett a kuruczok serege, melynek a bujtogató hadnagyok tanácsából a nemesség legyilkolására tervelt parasztlázadás lett a célja és törekvése. A bajt későn vették észre. A derék had a Tisza-Duna közt Csongrád, Csanád és a többi vidéken dúlt, égetett és az urakat gyilkolta. De egyes csapatok Pest vidékén is elkezdtek a lázadást. Az ijedelem nagy lett. A vármegyék nemessége is fegyvert fogott, hogy magát és övét megvédelmezhesse. Nógrádmegyében szintén megkezdődött a kuruczháború, azonban a vármegye hada Pásztónál utolérve a lázadókat, azokat leverte. De a kuruczok két hada, egyik Tisza-Várkonynál, a másik pedig éppen közel Heves mellett táborozván, elég okot adott a rettezésre. Az ország kormányától pedig alig volt remélhető segély, mert a néhány megyéből gyűlt zászlóaljakkal Bornemissza és Tomory Pál főkapitányoknak feladata a kuruczok főhadainak szétverése volt. A vármegyék tehát területeik biztosítására néze magukra voltak hagyatva. Ez okból Nógrádvármegye a szomszéd Hont-, Pest- és Hevesvármegyékkel együttesen 1514. június 16-án a szent-lőrinczi pusztán táborozván, gyűlést tartott és abból felszólították a vármegyéket segélyadásra. Felmaradt ezen levelek egyike, mely Abauj vármegyének szólt és amely érdekes világot vetvén úgy a vármegye akkori jellemére, valamint az országos állapotokra is és mint eddig kiadatlan levén, az eredeti latinból itt következik:²

«Vitézlő és Nemes Férfiak, Urak és Barátaink általunk tisztelendők!

Hogy az országban az emberölések után mennyi vérfertőzetest, mennyi gyilkosságot és gyűjtogatást követnek el ama átkozott legbűnösebb keresztrefeszítők, kik magukat keresztieseknek nevezik, holott inkább Krisztus keresztjének üldözői; Uraságtok előtt — úgyhiesszük — nem ismeretlen. Mert a keresztieseknek jobban mondva kínlóknak neve alatt a parasztok dühe Zekel György, ama nyilvános rabló és annyi baj szerzője vezetése alatt annyira elvadult,

¹ Ugyanott 334—335.

² Eredetije Kassa város levéltárában f. nro 925.

hogy a Tiszántúl a Maros folyótól Nagyváradig és **Debreczenig** majdnem minden nemest kiölttek; és **bizonyára** ez történt volna velünk is, ha a **könyörület** és irgalmas Isten nyomorúságunkat meg nem **szánván**, meg nem engedte volna, hogy véres harcban őket **nem** régen Pásztó város mellett dicsőséggel le nem vertük volna. Mert már majdnem két hónapja táborba szálltunk és amint észrevettük, hogy valahol összegyülekeztek, azonnal rájuk törve, vagy levertük, vagy szétszórtuk úgy, hogy már a Tisza-Duna közt Szegedtől az ország felső részeig lecsendesítettnek véltük és nemis hallottuk, hogy a parasztok ismét mozognának. Azonban épen e héten jutott hozzánk annak gonosz és keserves híre, hogy a keresztrefeszítőknek vagyis kuruczoknak két paraszt tábora a Tiszán áttörve, az egyik Várkonynál, a másik Heves városánál ütött tábort, azon szándékkal, hogy határainkat hasonló csapással feldőlják, elpusztítsák és az összes nemességet kivégezzék és mivel költőileg szólva: ami bőrünk-ről van szó, midőn a szomszéd fal ég,¹ felháborodva csodálkozunk, sőt képtelenek vagyunk csodálkozni, hogy Uraságtok hallván testvéreik és a mi nyomorult állapotát, segélyünkre és így maguk védelmére is nem sietnek. Azt vélik-e Uraságtok, hogy védve maradhatnak, ha mi — amit az Isten távoztasson — veszélybe jutunk. Bizonyára sem Uraságtok sem az országnak többi nemesei és urai mentve nem maradnak, mert ez ellenségnek szándéka és elhatározása az, hogy ez országban egy nemes vagy úr meg ne maradjon, hanem hogy ezek minden nemzedékeikben és utódjaikban is kiirtassék, amit a dicsőséges Isten tőlünk távoztasson. Ennélfogva szorgalmasan kérjük Uraságtokat, minden késedelmet félretéve, készüljenek a háborúra és fejenként, amennyire lehet, mennél nagyobb sereggel a közelgő Szent-Iván napjára (június 24.) siessenek Hatvan városába, hogy a hatalmas Isten segítségével őket visszanyomhassuk, szétverhessük és kiirthatassuk. Különben röviden végünk lesz, valamint nektek is. Mert már e tűz veszedelme Bihar-, Békés-, Zaránd-, Árad-, Csanád- és Temesvármegyék nemességét elémészttette és e héten már Heves-, Külső-Szolnok-, sőt Pestvármegyében kezdé el pusztítását és ha ezeket is elpusztítá, nem kételkedhetni, hogy a tűz a ti vármegyétekbe is gyorsan bele kap és azt is elpusztítandja. Az Istenre kérjük tehát Uraságtokat, siessenek, nehogy elveszjünk, mert a késedelem maga a veszély. Ha azon elpusztított vármegyék hamarabb és gyorsabban gondoskodtak volna magukról és dolgaikról, sem jószágaik el nem pusztultak volna, sem feleségeik és gyermekeik gyalázatba nem estek volna; de mivel nem gondoskodtak, minden kincseikkel, javaikkal együtt fejeiket is elveszték. Nehogy tehát

¹ Az eredeti latinban: Tunc tua res agitur, paries dum proximus ardet.

minket is ily sors érjen, arra kérünk, a jövetelben siessetek. Kegyelmeteknek jó egészséget kívánunk. Kelt a szent-lőrinczi pusza melletti királyi és a mi táborunkból Urnapja utáni napon (június 16-án). Ezeröttszáztizennégyben.

**Nógrád-, Hont-, Pest- és Hevesvármegyék
nemességének közönsége.**

Az e levélben is eléggé ecsetelt rombolások és vérontások fölött a kormánynál is betölt a türelem pohara és mivel az eddig állított seregek a lázadók megsemmisítésére elégtelenek voltak, felkérték Szapolyay Jánost az erdélyi vajdát, hogy a Dósa György által ostromolt Temesvár megmentésére siessen. Mint hazánk történelméből tudjuk, Szapolyay a megbízásnak eleget tett, a lázadókat megverte és szétűzte, elfogott vezéroket Dósa Györgyöt pedig kegyetlenül kivégeztette.

A lázadás leveretése után II. Ulászló még azon évi október 18-kára Budára országgyűlést hirdetvén, abban Szapolyay Jánosnak a parasztháború leverése által nyert érdemei elismertetvén, a többi végzése között a jobbágyok szabad költözése korlátoltatott. Kimondatott, hogy püspökké és érsekké csak nemes neveztetetik ki és hogy a nemesek saját védelmükre tornyot, erődöt, palánkot, a vármegye közönsége részére pedig minden megyében egy várat építhetnek.¹

Az Oktan szabálya szerint: a cselekmény szüli a visszahatást, (actio parit reactionem) nagyon érthető azon kornak megtorlási törekvése, ami szintén túlságig ment.

Az 1514-iki parasztlázadás, mely az ország nemességének egy tetemes részét megsemmisíté, csak előjárója volt annak a borzadalmas csapásnak, mely rövid tizenkét év múlva hazánkat és benne vármegyénket is sújtotta.

¹ Lásd a törv.-cikkekét a Törvénytárban, (a Corpus Jurisban.)